

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 12 Sayı: 2 Aralık 2010

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 12 No: 2 December 2010

Trakya Univ J Sci

ISSN 1305 -7766

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Cilt: 12 Sayı: 2 Aralık 2010

**TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science**

Volume: 12 No: 2 December 2010

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt: 12 Sayı: 2 Aralık 2010

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science
Volume: 12 Number: 2 December 2010

Dergi Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Kıymet ÇALİYURT

Editör / Editor

Doç. Dr. Nurcan METİN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Doç. Dr. Kıymet ÇALİYURT

Üyeler / Members

Doç. Dr. Kıymet ÇALİYURT
Prof. Süleyman Sırrı GÜNER
Doç. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Doç. Dr. Nurcan METİN
Doç. Dr. Yeşim FAZLIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Ayhan GENÇLER

Dizgi / Design

Osman BOSTANCI/İlyas TURĞAY

Kapak Dizayn / Cover Design

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN

İletişim Adresi / Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güllapoğlu Yerleşkesi – Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: sobedergi@trakya.edu.tr

EBSCO Publishing, Inc. ve Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi tarafından lisans sözleşmesi 05 Kasım 2010'da imzalanmıştır.

The license agreement was signed by EBSCO Publishing, Inc. and Trakya University Journal of Social Sciences on 05 November 2010.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi TÜBİTAK-ULAKBİM Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.

Trakya University Journal of Social Sciences is indexed in the TUBITAK-ULAKBİM Database.

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaa Tesisleri / Trakya University Publishing Center

DANIŞMA KURULU

Uluslararası	
Prof. Peter BALDWIN University of California, Los Angeles	Prof. Dr. Maria Stella VETTORI University of South Africa
Prof. King-kok CHEUNG University of California, Los Angeles	Prof. Dr. N. İvanoviç YEGOROV Chuvash Institute of Social Sciences
Prof. Philip T. HOFFMAN California Institute of Technology	Assoc. Prof. Ali AKARCA University of Chicago Illinois
Prof. Li Way LEE Wayne State University	Assoc. Prof. Ezendu ARIWA London Metropolitan University
Prof. Robert MERVILLE City University London	Assoc. Prof. Hülya K. K. ERASLAN Johns Hopkins University
Prof. Elliot Y. NEAMAN University of San Francisco	Dr. Berkay OZCAN Yale University
Prof. Barry RIDER Cambridge University	-
Ulusal	
Prof. Dr. Işıl AKGÜL Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP Trakya Üniversitesi	Prof. Atilla SAĞLAM Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU Sakarya Üniversitesi	Prof. Dr. Bedriye SARAÇOĞLU Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ülker AKKUTAY Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet SARAY Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sudi APAK Beykent Üniversitesi	Prof. Dr. Aysit TANSEL Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Burak SALTOĞLU Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Seval KARDEŞ SELİMOĞLU Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI İstanbul Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Belma TUĞRUL Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Dinçer KÖKSAL Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Prof. Dr. Sibel TURAN Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN Trakya Üniversitesi	Prof. Dr. Münevver TURANLI İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖCAL Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN Trakya Üniversitesi	Prof. Dr. Turan YAZGAN Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN İstanbul Üniversitesi	Doç. Dr. Aslı YÜKSEL MERMOD Marmara Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Sefer ADA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Sudi APAK	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Müge ARSLAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Sitare TURAN BAKIR	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir BALCI	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet DEMİREZEN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cihangir DOĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Gül ERGÜN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Lale FERİDUNOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Gürbüz GÖKÇEN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç SAKARYA MADEN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Banu MAHİR	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZTEKİN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Mümtaz SAĞLAM	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer TAPAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TARI	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel TURAN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Münevver TURANLI	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan USMANBAŞ	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz YENİŞEHİRLİOĞLU	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Cemal YÜKSELEN	İstanbul Arel Üniversitesi
Doç. Dr. Kıymet ÇALİYURT	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Seyhun DOĞAN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Erol KILIÇ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Nurcan METİN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Arif SARIÇOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Barış SÜRÜCÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ŞEKER	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa TEKİN	İstanbul Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

<i>Ebru ÇAĞLAYAN, Melek ASTAR</i> LOGİT VE PROBİT MODELLERİNDE UYUM İYİLİĞİ ÖLÇÜLERİ....	1-12
<i>A. Baran DURAL, Levent COŞKUN</i> MEDYA GÖRÜNGÜNÜN DIŞAVURUMU.....	13-35
<i>Kasırğa YILDIRAK</i> RİSK HESABI VE SIÇRAMALI STOKASTİK SÜREÇ: İMKB 100 ENDEKSİNE MONTE CARLO UYGULAMASI.....	36-44
<i>Ahmet ATAĞIŞI, Engin DEMİREL, Gökhan SÖNMEZLER</i> ADAM SMITH'İN EKONOMİK KRİZ GÖRÜŞÜ: SOUTH SEA BALONU.....	45-58
<i>Ayşen HİÇ GENCER</i> İKTİSAT İLE COĞRAFYA BİLİMLERİNİN MEKAN KAVRAMI ÜZERİNDEN BİRLEŞMELERİ: TARİHSEL BİR YAKLAŞIM.....	59-86
<i>Emel YILDIZ</i> MESLEK YÜKSEKOKULLARININ YEREL EKONOMİYE KATKILARI: BABAESKİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ.....	87-102
<i>Emel GÖNENÇ GÜLER</i> SÜPERMARKETLERDE MÜŞTERİ BAĞLILIĞI: EDİRNE İLİNDE BİR ARAŞTIRMA.....	103-129
<i>Aslı YÜKSEL MERMÖD, Özlem KURTULAN</i> OPERASYONEL RİSK ÖLÇÜMÜNDE GELİŞMİŞ ÖLÇÜM YAKLAŞIMLARININ KULLANILMASININ FAYDA VE MALİYETİ.....	130-151
<i>Bayram ŞAHİN</i> KARAPARA VE KARAPARANIN AKLANMASINA İLİŞKİN ULUSAL-ULUSLARARASI DÜZENLEMELER.....	152-173
<i>Yakup AKPINAR</i> 610 NOLU DENETİM STANDARTI HÜKÜMLERİ İLE TÜRKİYE UYGULAMALARI ÇERÇEVESİNDE İÇ DENETİM VE İÇ DENETİM ÇALIŞMALARI.....	174-200

<i>Nilhun DOĞAN</i> KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ÜZERİNE KURAMSAL VE AMPİRİK ARAŞTIRMALAR.....	201-216
<i>Turgut ÜN</i> ÖZEL SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI PERSONEL VE ŞUBE SAYILARI: PANEL VERİ MODELİ YAKLAŞIMI.....	217-228
<i>Aytekin KESKİN</i> ÇEVİRİBİLİM TARTIŞMALARI GÖLGESİNDE ÇEVİRİ ÖĞRETİMİ VE ÇEVİRİ DİDAKTİĞİ GEREKSİNİMİ.....	229-248
<i>Seyyare DUMAN</i> KREATIVES SCHREIBEN DER STUDENTEN IM DAF- UNTERRICHT MIT HILFE DES COMPUTERS.....	249-261
<i>Nurcan ÖZKAN</i> THE ROLE OF FAMILIES IN THE ACHIEVEMENT OF STUDENTS AT SECONDARY EDUCATION.....	262-271
<i>Lütfiye CENGİZHAN</i> TEACHING NOVEL IN ADVANCED EFL CLASSES	272-290
<i>Gülgün YILMAZ</i> 19.-20. YÜZYIL HOLLANDA ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDE OSMANLI ETKİLERİ.....	291-305
<i>Nurcan PERDAHÇI</i> RÖNESANS RESİM SANATINDA LORENZO LOTTO VE HALILARI	306-322
Cenap Can ELBİ, Ozan Evrim TUNCA, Burcu Evren TUNCA LUDWIG VAN BEETHOVEN, 5. SENFONİ İKİNCİ BÖLÜM VİYOLONSEL PARTİSİ ÜZERİNE TEKNİK İNCELEME.....	323-334
<i>Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü</i> YAYIN İLKELERİ.....	335-345

LOGİT VE PROBİT MODELLERİNDE UYUM İYİLİĞİ ÖLÇÜLERİ

Ebru ÇAĞLAYAN¹
Melek ASTAR²

ÖZET

Bu çalışmada, farklı uyum iyiliği ölçülerinin hesaplanması ve hem logit hem de probit model için sonuçlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde, farklı uyum iyiliği ölçülerinin farklı sonuçlar verdiği görülmüştür. Sonuçlar göstermektedir ki; modellerin karşılaştırılması için aynı uyum iyiliği ölçüsünün hesaplanması ve kullanılması oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Uyum iyiliği ölçüsü, Logit, Probit

GOODNESS OF FIT MEASURES IN LOGIT AND PROBIT

ABSTRACT

In this paper, we calculate the different goodness of fit measures for both logit and probit model and compare the results. The findings of the study indicate that there are large numerical differences between the different measures. The results show that it is obviously important to ensure it is the same measure when comparing the goodness of fit values from the same estimation method on different data sets and models.

Key Words: Goodness of fit measures, Logit, Probit.

¹ Doç.Dr. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.Ekonometri Bölümü, İstanbul

² Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi S.B.E. Ekonometri Bilim Dalı

1. Giriş

Son yıllarda, sosyal alanlardaki araştırmalarda, ikili nitel tercih modelleri araştırmacıların büyük bir çoğunluğu tarafından tercih edilmektedir. İkili nitel tercih modelleri için birçok uyum iyiliği ölçüsü geliştirilmesine rağmen, ne yazık ki uyum iyiliğinin nasıl belirleneceğine dair genel bir görüş bulunmamaktadır. Bu ölçüler, farklı modellerin karşılaştırılmasında ve model seçiminde yararlı olabilmektedir.

Yapılan çalışmalarda da görüleceği gibi önerilen uyum iyiliği ölçülerinden hangisinin daha iyi olduğu sorusuna hala tam bir kesin cevap verilememiştir. Ekonometrisyenler en genel ve geçerli Pseudo-R² değeri konusuna oldukça önem vermekte ve bu değerini seçilebilmesi için birçok Monte Carlo çalışması yapmaktadırlar. Örneğin, Hagle ve Mitchell (1992) dört farklı Pseudo-R² ölçüsünü simülasyon ile test ettikleri çalışmalarında, McKelvey Zavoina ve Düzeltilmiş Aldrich Nelson ölçülerinin birbirine yakın olduğunu ve oldukça iyi performans gösterdiklerini belirtmiştir. Veall ve Zimmermann (1994, 1995) farklı Pseudo R² değerlerini kullanarak, bu ölçülerin aynı modeller için farklı sonuçlar verdiğini vurgulamışlardır. Windmeijer (1995) ise ikili tercih modellerinde özellikle probit modeli için geliştirilmiş uyum iyiliği ölçülerini incelemiştir.

Bu çalışmamızın amacı, logit ve probit modelleri için literatürde önerilen farklı uyum iyiliği ölçülerini incelemek, bu ölçülerden elde edilen değerleri karşılaştırarak farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya koymaktır. Böylelikle bu modelleri kullanan ve raporlayan araştırmacılar için bu ölçülerin önemini vurgulanması amaçlanmıştır. Bu amaçla Çağlayan ve Astar (2010)'ın çalışmalarında kullandıkları iki ülke verisi alınarak logit ve probit modelleri tahmin edilmiş ve farklı Pseudo R² değerleri hesaplanmıştır.

Çalışmanın girişi takip eden bölümünde logit ve probit modelleri için uyum iyiliği ölçüleri ele alınmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde sırası ile veri ve bulgular yer almaktadır. Beşinci ve son bölüm ise sonuçları ve önerileri içermektedir.

2. Logit ve Probit Modelleri için Uyum İyiliği Ölçüleri

Belirlilik katsayısı (R²) modelin uyum iyiliği hakkında bilgi veren bir istatistiktir. Bu katsayı doğrusal modeller söz konusu olduğunda, açıklayıcı değişkenler tarafından bağımlı değişkenin ne kadarının açıklandığını ifade

etmektedir. Belirlilik katsayısı değeri doğrusal modellerde iyi bir ölçüyken, doğrusal olasılık, probit ve logit modellerinde zayıf bir ölçüdür. Çünkü, bu modeller için hesaplanan R^2 istatistiği $[0,1]$ aralığının dışında yer alabilmektedir. Araştırmacılar regresyon modellerinde olduğu gibi ikili tercih modellerinde de modelin açıklama gücünü gösteren ve R^2 gibi benzer şekilde yorumlanabilecek uyum iyiliği ölçülerini yorumlamaya ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle, ikili tercih modelleri için Pseudo- R^2 adıyla anılan çeşitli R^2 ölçülerinin kullanılması önerilmektedir.

Birçok uyum iyiliği ölçüsü 0-1 aralığının dışında da değer alabilmektedir. Bu değerler tamamen standartlaştırılmamıştır. Farklı Pseudo R^2 ölçülerinin önerilmesinin en büyük nedeni, R^2 ölçüsü gibi sınırları belli olan ve rahat yorumlanabilecek bir ölçünün elde edilmeye çalışılmasıdır. Örneğin, McFadden (1973) logaritmik benzerlik değerlerine dayanan bir ölçü önermiştir. Fakat bu ölçünün değerleri 0 ve 1 değerleri dışında hesaplandığından nasıl yorumlanacağı çok açık değildir. McFadden tarafından önerilen bu ölçü aynı zamanda benzerlik oranı endeksi olarak da adlandırılmaktadır. McKelvey ve Zavoina (1975) açıklanan pseudo varyans ölçüsünü tanımlamak için tahmin edilen logitlerin varyansını kullanmıştır. Maddala (1983)'nin geliştirdiği Pseudo R^2 ölçüsü ise, en çok benzerlik yöntemi ile tahmin edilen herhangi bir modele uygulanabilen bir ölçüdür. Cox ve Snell (1989)'in önerdiği ölçü de benzerlik değerleri oranının $2/n$ üssü alınarak hesaplanmaktadır. Bu ölçü benzerlik değerine dayanmaktadır ve minimum değeri 0, maksimum değeri ise 1'den küçüktür. Nagelkerke (1991) ise Cox ve Snell ölçüsüne bir düzeltme önermektedir. Bu ölçüde maksimum değer 1 olması ve aralığın 0-1 arasında bulunması sağlanmıştır. Maggee (1990) EKK ilişkisine dayanan bir ölçü öngörmektedir. Aldrich ve Nelson (1984) veri üzerinden iki geçişe dayanan logaritmik benzerlik değerlerini kullanmaktadır. İlk geçiş olarak kısıtlı model için benzerlik değerini kullanırken (sadece sabiti içerir, L_0 olarak gösterilir), ikinci geçişte ise bütün model için benzerlik değerini oluşturur ve L_1 olarak gösterilir. Hagle ve Mitchel (1992), Aldrich Nelson ölçüsünün limitlerini sınırlamak adına bir düzeltme önermişlerdir. Bu düzeltme ile birlikte oluşan yeni ölçü Düzeltmiş Aldrich Nelson R^2 olarak adlandırılmıştır. Cragg ve Uhler (1970) Cox Snell R^2 için maksimum değerlerini sınırlamak amacıyla göreceli bir endeks ile yeni bir ölçü önermiştir. Mc Fadden R^2 ölçüsünün diğer bir versiyonu olan Estrella (1998) R^2 , standart R^2 'ye oldukça benzer ve yorumlanabilir bir ölçü olarak sunulmuştur.

Bu ölçü, bağımlı değişkeni nitel değişken olan modeller için standart R^2 ölçüsüne en yakın olma avantajına sahip bir ölçü olarak önerilmiştir. Bu ölçüler arasında Long (1997, 2000), McKelvey-Zavoina R^2 ölçüsünün ikili logit ve probit modelleri için en iyi ölçü olduğunu önermektedir. Fakat hangi ölçünün iyi veya kötü olduğuna dair kesin bir yargı bulunmamaktadır.

Tablo.1 Pseudo R^2 Ölçüleri

Ölçüler	Formüller
Estrella R^2 *	$R_{EST}^2 = 1 - \left[\frac{L_1}{L_0} \right]^{\frac{-2L_0}{N}}$
Maddala R^2	$R_{MAD}^2 = 1 - \left[\frac{L_0}{L_1} \right]^{\frac{2}{n}}$
Cox-Snell R^2 (Maksimum Likelihood R^2)	$R_{CS}^2 = 1 - \exp(-LRT/N)$
Nagelkerke R^{2**}	$R_N^2 = \frac{R_{CS}^2}{1 - L_0^{2/N}}$
Cragg-Uhler R^2	$R_{CU}^2 = \frac{1 - \left[\frac{L_0}{L_1} \right]^{\frac{2}{n}}}{1 - L_0 \left(\frac{2}{n} \right)}$
Aldrich-Nelson R^{2***}	$R_{AN}^2 = \frac{LRT}{LRT + n}$
Vell-Zimmerman R^2	$R_{VZ}^2 = \frac{2[L_1 - L_0]}{2[L_1 - L_0] + n} \quad R_{VZ}^2 = \frac{\frac{n}{2L_0} - 1}{\frac{n}{2L_0} - R_{MF}^2} \cdot R_{MF}^2$
Mc Fadden R^2	$R_{MF}^2 = 1 - \frac{L_1}{L_0}$
Efron's R^{2****}	$R_E^2 = 1 - \frac{\sum_i (Y_i - H_i)^2}{\sum_i (Y_i - \bar{Y})^2}$
Mc Kelvey-Zavoina R^{2*****}	$R_{MKZ}^2 = \frac{var(\hat{Y}^*)}{var(\hat{Y}^*) + var(\varepsilon)}$

* L_0 , sadece sabit parametreye ve L_1 tüm modele ait benzerlik oranı

**Bu ölçü düzeltilmiş Cox-Snell R^2 değeridir.

*** $LRT = -2(L_1 - L_0) = LR(m)$, **** H_i , $Y=1$ için tahmin edilmiş olasılık

***** σ^2 logit modeli için 3.29, probit modeli için 1.

Önerilen bu farklı Pseudo R² ölçülerinden çalışmada kullanılanlarının formülleri Tablo 1’de yer almaktadır. Tabloda yer alan bu ölçülerden çoğu, görüleceği gibi varyansı ölçmeye değil, benzerlik oranındaki değişimleri ölçmeye yönelik olarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle, formüller sonucu elde edilen değerlerin standart doğrusal regresyon modelinden elde edilen R² değeri gibi yorumlanması uygun olmayacaktır.

3. Veri

Çalışmamızda, Çağlayan ve Astar (2010)’ın yaptıkları çalışmalarında inceledikleri veri ve logit modeli tahminleri kullanılmıştır. Yazarlar çalışmalarında, John Taylor (1993) tarafından önerilen Taylor Kuralı’nın enflasyon hedeflemesi yapan ülkeler için uygulanabilir bir rehber olup olmadığını üçer aylık veriler ile Multinomial logit modelini kullanarak incelemişlerdir. Söz konusu olan çalışmada yer alan veriler kullanılarak, çalışmamızda ikili probit modeli de tahmin edilmiş ve hem logit hem de probit modelleri için farklı uyum iyiliği ölçüleri hesaplanmıştır. Bu modeller için bağımlı değişken;

$$\Delta i_t < 0 \text{ ise } Y_t = 0$$

$$\Delta i_t > 0 \text{ ise } Y_t = 1$$

olarak tanımlanmıştır. Burada yer alan i_t faiz oranlarını, Δi_t faiz oranlarındaki değişimi ve Y_t ise bağımlı değişkeni simgelemektedir. Faiz oranlarındaki değişim $\Delta i_t = i_t - i_{t-1}$ olarak oluşturulmuştur. Faiz oranındaki değişim azalış yönünde ise 0, artış yönünde ise 1 olarak belirlenmiştir. Modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ise enflasyondan sapma, üretim açığı bir dönem önceki faiz oranı ve cari enflasyon oranıdır. Gerçekleşen enflasyon ile hedeflenen enflasyon arasındaki fark enflasyon sapmasını vermektedir. Çalışmada enflasyon sapmasının hesaplanması için TÜFE üzerinden cari enflasyon ve ortalama enflasyon değerleri ile hedeflenen enflasyon oluşturularak farkları alınmıştır. Üretim açığı için ise GSMH değerlerinden Hodrick-Presscot (1997) yöntemi ile potansiyel üretim değerleri elde edilmiş ve cari değerlerden farkı alınarak hesaplanmıştır[□].

□ Daha detaylı bilgi için Çağlayan ve Astar (2010) çalışmasına bakılabilir.

4. Bulgular

Bu çalışmada, Meksika ve İspanya'ya ait modeller için farklı uyum iyiliği ölçüleri hesaplanmıştır. Bu ülkelerin seçilmesinin nedeni, Taylor kuralının hem logit hemde probit modeli tahminlerinde geçerli ve anlamlı sonuçlar verdiği ülkeler olmasıdır. Meksika ve İspanya için tahmin edilen doğrusal olasılık, logit ve probit modeli tahmin sonuçları Tablo.2a ve b'de yer almaktadır.

Tablo.2a) İspanya için Model Tahmin Sonuçları

DEĞİŞKENLER	İSPANYA		
	DOĞRUSAL OLASILIK MODELİ	LOGİT MODELİ	PROBİT MODELİ
FAİZ _{t-1}	0.1004*** (0.0514)	0.5713** (0.2881)	0.3627** (0.1717)
ENFLASYON	-0.0921*** (0.0497)	-0.5273** (0.2683)	-0.3320** (0.1606)
ENFLASYON AÇIĞI	0.0056 (0.0050)	0.7428** (0.3556)	0.4525** (0.2086)
ÜRETİM AÇIĞI	0.0558** (0.0247)	0.3156** (0.1389)	0.1986** (0.0830)
SABİT	-0.9460 (0.7968)	- 7.5037*** (4.1664)	- 4.7286*** (2.5109)
R ²	0.234	---	---
L ₀	-40.609	-38.781	-38.781
L ₁	-33.118	-29.031	-28.829
LRT	14.981	19.499	19.903
Olasılık >ki ²	-	0.0006	0.0005
N	56	56	56
AIC	1.361	1.215	1.208
BIC ³	-139.057	-147.230	-147.635

³ AIC ve BIC hem logit hem de probit modellerin karşılaştırılmasına olanak sağlayan bilgi kriterleridir.

Tablo.2b) Meksika için Model Tahmin Sonuçları

DEĞİŞKENLER	MEKSİKA		
	DOĞRUSAL OLASILIK MODELİ	LOGİT MODELİ	PROBİT MODELİ
FAİZ _{t-1}	-0.1956** (0.0813)	-2.6797** (1.2043)	-1.5757** (0.6490)
ENFLASYON	0.1411 (0.0905)	3.9478** (1.9053)	2.3498** (1.0564)
ENFLASYON AÇIĞI	0.0585 (0.0916)	1.6560*** (0.9899)	0.9479*** (0.5366)
ÜRETİM AÇIĞI	-0.0014 (0.0011)	-0.0434** (0.0218)	-0.0259** (0.0122)
SABİT	-0.2988 (1.6776)	-17.4873 (15.4743)	-10.0859 (8.7001)
R ²	0.385	---	---
L ₀	-15.575	-14.860	-14.860
L ₁	-9.972	-6.588	-6.535
LRT	11.207	16.544	16.650
Olasılık >ki ²	-	0.0024	0.0023
N	23	23	23
AIC	1.302	1.008	1.003
BIC	-36.496	-43.263	-43.368

Her iki ülke için de tahmin edilen doğrusal olasılık, logit ve probit modellerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Aynı zamanda katsayı işaretleri de Taylor kuralı için geçerli olan iktisadi anlamlılıkları da sağlamaktadır. Doğrusal olasılık modelleri için hesaplanan R² değerlerine bakıldığında, İspanya için 0.234, Meksika için ise bu değer 0.385 olarak hesaplanmıştır. Beklenildiği gibi iki değer alan bağımlı değişkenli modellerde standart R² değeri oldukça düşük çıkmıştır. Bu

durumda önerildiği gibi belirlilik katsayısını uyum iyiliği ölçüsü olarak kullanılmasından kaçınmak uygun olacaktır⁴. Tahmin edilen logit ve probit modelleri için Tablo 1’de verilen formüller kullanılarak hesaplanan farklı Pseudo R² ölçüleri ve sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Pseudo R² Değerleri

Model <i>R</i> ²	İSPANYA		MEKSİKA	
	LOGİT MODELİ	PROBİT MODELİ	LOGİT MODELİ	PROBİT MODELİ
<i>R</i> _{MF} ²	0.251	0.257	0.557	0.560
<i>R</i> _{MAD} ²	0.968	0.967	0.778	0.775
<i>R</i> _{VZ} ²	0.475	0.451	0.741	0.743
<i>R</i> _{MK} ²	0.963	0.970	0.919	0.929
<i>R</i> _{EF} ²	0.284	0.285	0.607	0.602
<i>R</i> _{AN} ²	0.276	0.262	0.418	0.419
<i>R</i> _{CU} ²	0.392	0.399	0.707	0.710
<i>R</i> _{EST} ²	0.330	0.336	0.650	0.654
<i>R</i> _{CS} ²	0.294	0.299	0.513	0.513
<i>R</i> _N ²	0.137	0.139	0.226	0.227

Aynı veriler kullanılarak ve aynı modeller için hesapladığımız farklı Pseudo R² ölçüleri görüldüğü gibi farklı sonuçlar vermiştir. Bu ölçülerin bazılarında çok büyük değer farklılıkları olduğu görülmüştür. Özellikle varyanslara dayanarak hesaplanan McKelvey Zavoina Pseudo R² değeri beklenildiği gibi en yüksek değer olarak hesaplanmıştır. Elde ettiğimiz bu sonuçlar özellikle model raporlamasında hangi Pseudo R² ölçüsünün kullanıldığının belirtilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki tahmin sonuçları hem Stata hem de Eviews paket programları ile yapılarak, raporlanan uyum iyiliği ölçüleri de dikkate

⁴ Aldrich ve Nelson (1984) iki değer alan bağımlı değişkenli modellerde belirlilik katsayısının modeli açıklayan ve özetleyen bir istatistik olarak kullanılmasından kaçınılmasını önermektedirler.

alınmıştır. Örneğin İspanya için tahmin edilen ikili logit modelinde stata sonuçları uyum iyiliği ölçüsünü Pseudo $R^2 = 0.251$ olarak , eviews sonuçları ise McFadden $R^2 = 0.251$ olarak vermektedir. Farklı paket programları aynı uyum iyiliği ölçüsü değerini farklı isimlerle raporlayabilirler. Bu nedenle çalışmamızda elde edilen bulgular, hem paket programlarında hem de yazılan makalelerde uyum iyiliği ölçüleri raporlanırken kullanılan Pseudo R^2 formüllerinin veya hangi Pseudo R^2 formülünün kullanıldığına belirtilmesinin model karşılaştırması yapılırken doğru karar vermek için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda İspanya verileri ile tahmin edilen logit ve probit modelleri için tüm Pseudo R^2 değerleri McKelvey Zavoina ve Maddala ölçüleri hariç oldukça düşük değerler olarak hesaplanmıştır. Meksika için hesaplanan değerlere bakıldığında ise, Nagelkerke ve Aldrich Nelson ölçüleri hariç tüm ölçülerin değerlerinin 0.50'den yüksek olduğu görülmektedir. Tüm modeller ve iki ülke gözönüne alındığında Meksika için tahmin edilen modellerin R^2 değerlerinin daha yüksek olması nedeni ile iyi fit ettiğini söylemek uygun olmayacaktır. Unutmamak gerekir ki, bu değerler doğrusal regresyon modelinden elde edilen R^2 değerleri gibi aynı bilgiyi vermemekte ve aynı şekilde yorumlanamaktadır.

Paket programlarının doğrudan verdiği Pseudo R^2 değerleri, yapılan bir çok araştırmada görülebileceği gibi standart regresyon modellerindeki R^2 değeri gibi, modelin iyi açıklanıp açıklanmadığını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi, bu ölçülerin çoğu varyansa dayanmayıp, benzerlik değerlerindeki değişikliğe dayanarak hesaplandıklarından, bunların modelin iyi açıklanıp açıklanmadığını gösteren bir ölçü olarak ele alınması durumunda yanlış yorumlamalara neden olacaktır.

5. Sonuç

Doğrusal regresyon modellerinde modelin ne kadar açıklayıcı olduğunu belirleyen uyum iyiliği ölçüsü olarak R^2 değerinin kullanılması yaygın bir yaklaşımdır. İkili tercih modellerinde ise katsayıların beklenen işaretleri vermesi ve açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak önemli olması uyum iyiliği ölçüsünden daha önemlidir. Bu modeller için R^2 hesaplandığında bu değer çok düşük çıkabilir. Bu durum ise modelin zayıf

olduğunun bir göstergesi olmayacaktır. Çünkü bu modellerde R^2 'nin bilindik yollardan yorumlanması doğru olmayan yorumlamalara neden olacaktır. Bunun nedeni ise, nitel tercih modellerinde hesaplanan Pseudo R^2 değerlerinin çoğunun açıklanan varyanslara değil, benzerlik oranlarına dayanmasıdır. Pseudo R^2 değerleri standart regresyon modellerindeki R^2 gibi yorumlandığında, hesaplanan değerlerin düşük değer olması, modellerin gerçekte öyle olmasa bile iyi olmadığına dair yanlış izlenimler de verebilir.

Literatüre bakıldığında logit ve probit modelleri için çok sayıda uyum iyiliği ölçüsü önerildiği görülmektedir. Ne var ki, bu formüller kullanıldığında benzer modeller ve benzer veriler için farklı değerler hesaplandığı, hatta bu değerlerin birbirlerinden çok farklı olduğu görülmektedir. Bu durum hangi Pseudo R^2 değerinin daha iyi ya da daha kötü olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Yapılan çalışmalar henüz bu ölçülerden birinin daha iyi olduğunu kesin olarak söyleyememektedir. Kimi araştırmacılar bir Pseudo R^2 değerine önem verirken, kimileri başka bir Pseudo R^2 değerini önemli bulmaktadırlar. Bu nedenle, her ne kadar Pseudo R^2 değeri standart R^2 değeri gibi benzer şekilde yorumlanmasa da, diğer çalışmalarda tahmin edilen benzer modellerin karşılaştırılmasında hangi Pseudo R^2 değerinin dikkate alındığını bilmek önemlidir. Aksi takdirde benzer modeller için karşılaştırma yapılırken farklı Pseudo R^2 formülleri ile hesaplanan R^2 değerleri ile karşılaştırılma yapılacak, bu da yanlış yorumlamalara neden olacaktır. Bu nedenle, çalışmalarda uyum iyiliği ölçüsü raporlanırken hangi formülün kullanıldığı veya hangi Pseudo R^2 değerlerinin kullanıldığı doğru karşılaştırma yapılabilmesi için gereklidir.

Çalışmalar incelendiğinde farklı ölçülerin isimleri için karar birliği sağlanamadığı görülmektedir. Örneğin aynı uyum iyiliği ölçüsü değeri için Stata Pseudo R^2 ve Eviews paket programları McFadden R^2 ifadelerini kullanmaktadır. Bu sonuç da göstermektedir ki, araştırmacıların farklı paket programları kullandıklarında, bu programın hangi Pseudo R^2 formülünü kullandıklarından emin olmaları gerekir.

Çalışmamızdan elde edilen bulgular, model karşılaştırılmalarının doğru yapılması ve modelin anlamlılığı hakkında yanlış yorumlamalara neden olmaması açısından Pseudo R^2 ölçülerinin dikkatli kullanılmasına ve raporlanmasına önem verilmesinin ne kadar gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Aldrich, J., Nelson, F., *Linear Probability, Logit and Probit Models*, Sage Publication, Beverly Hills 1984.

Cox, D.R., Snell, E.J., *Analysis of Binary Data*, İkinci Baskı, Chapman and Hall, London 1989.

Cragg, J.G., Uhler, R., "The Demand for Automobiles", *Canadian Journal of Economics*, 3, 1970, s.386-406.

Çağlayan, E., Astar, M., "Enflasyon Hedeflemesi Yapan Ülkeler ve Taylor Kuralı", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt.1, No.2, 2010, s.25-34.

Efron, B., "Regression and ANOVA with Zero-One Data: Measures of Residual Variation", *Journal of the American Statistical Association*, 73, 1978, s.113-121.

Estrella, A., "A New Measure of Fit For Equations With Dichotomous Dependent Variables", *Journal Of Business & Economic Statistics*, 16(2), 1998, s.198-205.

Hagle, T.M., Mitchell II, G.E., "Goodness-of-fit Measures for Probit and Logit", *American Journal of Political Science*, 36, 1992, s.762-784.

Hodrick, R., Prescott, E., "Post-war U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation", *Journal of Money, Credit and Banking*, 29, 1997, s.1-16.

Long, J.S., "Scalar Measures of Fit for Regression Models", 2000, <http://www.indiana.edu/~jsl650/>

Long, J.S., *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*, Sage Publications, USA 1997.

Maddala, G.S., *Limited Dependent and Qualitative Variables in Econometrics*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

Magee, L.G., "R² Measures Based on W and LR Joint Significance Test Statistics", *The American Statistician*, 44, 1990, s.250-253.

McFadden, D., "Conditional Logit Analysis of Qualitative Choice Behavior", in Zarembka, P.(ed.), *Frontiers in Econometrics*, 105-142, Academic Press, New York 1973.

McKelvey, R., Zavoina, W. "A Statistical Model for the Analysis of Ordinal Level Dependent Variables", *Journal of Mathematical Sociology*, 4, 1975, s.103-120.

Nagelkerke, N.J.D., "A Note on a General Definition of the

Coefficient of Determination”, *Biometrika*, 78, 1991, s.691-692.

Taylor, B. John, “Discretion Versus Policy Rules in Practice”, in *Proceedings of the Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 39, 1993, s.195-214.

Veal, M.R., Zimmermann, K.F., “Comments on ‘Goodness-of-fit Measures in Binary Choice Models’”, *Econometric Reviews*, 14, 1995, s.117-120.

Veal, M.R., Zimmermann, K.F., “Evaluating Pseudo-R²'s for Binary Probit Models”, *Quantity and Quality*, 28, 1994, s.151-164.

Windmeijer, F.A.G., “Goodness-of fit Measures in Binary Choice Models”, *Econometric Reviews*, 14, 1995, s.101-116.

MEDYA, GÖRÜNGÜNÜN DIŞAVURUMU

A. Baran DURAL¹
Levent ÇOŞKUN²

ÖZET

İletişim salt bilgilendirme değil ayrıca yönlendirme işlevine de sahiptir. Beyin yıkar, ikna eder, duygulara seslenir önce bireyi, bireyler dolayısıyla da toplumu yeniden biçimlendirir. İletişimin bu nitelikleri, siyasal aktörler tarafından belirli siyasal ideolojilerin ereklerine ulaşmaları yolunda kullanılmaktadır. Kitleleri seferber edip yönlendirmek, verilen iletiye inandırmak ve etki altına alınmış beyinlerin istenen bilgiler ile doldurulmasına kadar propagandanın pek çok unsuru iletişim kanalları vasıtasıyla sağlanmaktadır. İdeoloji siyasal sistemlerin başlangıç noktasıdır. Tüm siyasal savaşlar belli bir ideolojinin hâkim olması amacı ile doğrudan ya da dolaylı yollardan ideolojik araçlar ile yapılmaktadır. Bu noktada uçurumun iki tarafında duran kavramlar gibi görünen kamuoyu ile ideolojinin arasındaki ilişkiyi sağlayan köprü ise medya olmaktadır.

Kuşkucu ve eleştirel niteliğe sahip olması gereken medyanın, işlediği konuyu tüm yönleri ile aydınlatıp terör- savaş başta olmak üzere insanlık suçlarının ve şiddetin her biçimini haklı görmekten kaçınması beklenmelidir. Örgütsel, otoriter ya da kurumsal yapıya bağlanmış medyanın, bu en temel ilkeleri bile gerçekleştirmesi güçtür. Bilinmesi gereken bir diğer gerçek de, özgür medyadan kastın, saptırılmış gerçekliğin, irrasyonel kurgusalılık düzleminde sunulduğu bir “yalan dolabı” olmadığıdır. Son aşamada önemli olan, “modernizmin yıkıcı- yıkıcı etkisiyle” değer-bozumunu uğrayan her şeyin tekrar özüne dönmesidir. Aksi takdirde “insanlığın kuramsal çerçevesi” öyle bir ışık alacak ki, ortada izlenebilecek ne tam ne de sıkıştırılmış ekran bir film kalacak.

Anahtar Sözcükler: *Medya, İletişim, Egemen ideoloji, Kamuoyu, Modernizm.*

¹ Doç. Dr. TC Trakya Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Siyasal ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı

² TC Trakya Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü mezunu

MEDIA, EXPRESSION OF THE PHENOMENON**ABSTRACT**

Communication also has the function of orientation, not only information. It brainwashes, convinces, appeals senses; shaping the individual at first, and in connection with the individuals, it shapes the society again. These features of the communication are used by political actors for reaching the certain political ideologies. Many elements of propaganda from mobilizing and orienting crowd of people, making them believe the message given and loading the brains dominated with the knowledge wanted are ensured by communication channels. In this point, the bridge ensuring the relationship between public opinion and ideology which seems like the concepts standing on two sides of the cliff is media.

Obligated to have the skeptical and critical feature, the media should be supposed to enlighten the subject treated with all its aspects of and avoid recognizing every form of human crimes and violence notably terror-war. The other fact which should be known is that the liberal media is not a web of lies in which the distorted reality are represented on the platform of the irrational fictionality. Finally, the important point is the fact that everything, suffering loss in value by the caustic and devastating effect of modernism, should return to self again.

Key Words: Media, Communication, Dominant ideology, Public opinion, Modernism.

Giriş: Medya- İdeoloji- Kamuoyu

Bu çalışma, medyanın kamuoyu oluşturmadaki gücünü irdelemek amacı ile hazırlanmıştır. Çalışma ana hatları ile egemen ideoloji/ karşıt ideoloji, medya ve kamuoyu arasındaki ilişkilerini irdelenecektir. Medyanın açılımı, tarihçesi, egemen ideoloji ile ilişkisi ve işlevi hakkında Amerika ve Türkiye’den açıklamalı örnekler verilecektir.

Kamuoyu, toplumu ilgilendiren bir konu üzerinde oluşan toplumun ortak kanısı değildir; kaldı ki bu gerçeklik ile de bağdaşmaz. Aslına bakılırsa kamuoyu ne bireylerin kanılarının toplamı ne de çoğunluğun bireysel kanılarının ürünüdür. Daha iyi anlaşılması için Münici Kapani’nin şu tanımına dikkat çekmek yararlıdır: “*Kamuoyu, belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına egemen olan kanaattir.*” (Kapani, 1999:100) Kamuoyu terimini; “*Aynı toplumsal gruplara üye olanların belirli bir olay karşısında*

gösterdikleri ortak tutumlar” biçiminde ifade edebiliriz. Harwood Childs, kamuoyunu “*Kanaatlerin toplamı*” olarak ifade ederken, grup içi ve gruplar arası etkileşim ve iletişimin de mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir. “*Halkın herhangi bir konuda çoğunlukla birleşen düşüncesi*” olarak da ifade edilen kamuoyu, toplumun ortak yargısını yansıtan düşünce ve kavramların toplamını oluşturmaktadır. (Childs, 1940: 44)

“*Fikirlerin ve kanaatlerin kamu içerisinde ifade edilmesi*” tanımında karar kılan Wilhelm Bauer ise kamuoyunun “*Statik*” ve “*Dinamik*” olmak üzere iki ayrı hattının olduğunu belirtmektedir. Kamuoyunun statikliği “*Adetler, gelenekler ve teamüller*” iken, dinamikliği ise “*İkna ve propaganda*” dır. (Bauer, 1948: 669) KİA’ların değiştirip yeni kanaatler oluşturma bakımından, baskın güce sahip oldukları kabul edilmektedir.

Konuya ilişkin bir diğer kavram olan ideoloji de, siyasal veya toplumsal bir öğretiyi oluşturan herhangi bir siyasal birimin eylemlerini şekillendirip yön veren; siyasal, hukuksal, bilimsel, felsefi, moral düşünceler bütünüdür. İdeoloji siyasal sistemlerin başlangıç noktasıdır. Tüm siyasal savaşımın belli bir ideolojinin hâkim olması amacı ile doğrudan ya da dolaylı yollardan yine gizil ve/veya açık ideolojik araçlar ile yapılmaktadır. (Althusser, 2002:27-68) Bu noktada uçurumun iki tarafında duran kavramlar gibi görünen kamuoyu ile ideolojinin arasındaki ilişkiyi sağlayan köprü ise medya olmaktadır. Medya, Latince’de ortam, araç demek olan “*medium*” kelimesinin çoğuludur ve kamuoyu- ideoloji bağlantısı, KİA’lar (Kitle İletişim Araçları) dolayısıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, Aysel Aziz, William Riwers ve Wilbur Schramm’ın görüşleri paralelinde, KİA’ların işlevleri, şu biçimde sınıflandırılabilir:

“*Medya, haber verme, eğitme, eğlendirme, dış dünya hakkında bilgilendirme, kültürün toplumdaki topluma ve nesilden nesile geçişinin sağlanabilmesi, eşya/hizmetlerin tanıtılıp satılması, sosyal eylemlerde genel rıza oluşumunda aracı işlevini üstlenir.*” (Aziz, 1982:2)

Çalışmanın betimlemesinde film çıkış noktasıdır; modern dönem düşünürleri sosyal bilimlerde çalışmayı arının milyonlarca çiçekten toplayarak bal oluşturmaya benzetirler. Bu haklılığı olan, çok estetik bir anlayıştır. Postmodern dönemde değişim olgusu ile her şey gibi betimleme anlayışında da yapıbozumu yaşanmaya başlandı. Toplumsal olayların oyuncularını, boyutu, hızını anlatmakta, “*Yağlı boya tablo yapma*” betimlemeleri yetersiz hale geldi. Dolayısıyla günümüzde hızla gelişen

olayları gereği gibi açıklayabilecek tek öge olarak, “*Tam ekran bir televizyon filmi*” betimlemesi işe yarar gözükmektedir.

Betimlemede önemli olan unsur, hızı takip edip yansıtabilecek aracın film olmasıdır. Filmle ilişkilendirilmiş diğer konular filmi hazırlayan ve izleyen tarafların varlığıdır. Film hazırlayan, ideolojiyi sembolize ederken filmi izleyen ise kamuoyunu, film de medyayı simgelemektedir. Film hazırlamak için oldukça büyük bir bütçe ve güç gerekir ki bu, günümüzde egemen ideolojinin elindedir. Karşıt ideoloji/ideolojilerin oynadıkları rol ise egemen ideolojinin tahakküm gücüne karşı, birer direniş odağı olarak mücadele etmeleri ve hegemonyanın yeniden üretilmesi sürecinde egemen ideolojinin içine sızarak, kendi karşı-saldırısını sergilemesidir. (Scott,1995:74-118) Egemen ideoloji, düşünce kalıplarını hazırlayıp ya da yeniden biçimlendirme aşamasında, öngörülerini kamuoyuna iletmek için kitle iletişim araçlarını, diğer bir deyişle medyayı kullanmaktadır.

Medyanın hâkim ideolojinin yanı sıra, ticari olarak, özellikle reklam amacı ile çokuluslu şirketlerle ilişkisi vardır ki; bu da, ideolojiden sonra filmi etkileyen ikinci ögedir. Film gösterime girdiği anda kamuoyunu biçimlendirmeye başlamıştır. Bu özellikle tüketim toplumunun belirgin özelliğidir hatta postmodern dönemde, bu da tam ekran film olarak izlenmekte, böylelikle etki arttırılmaktadır. Kamuoyunun medya tarafından biçimlendirildiği aleni olduğu kadar, kamuoyunun kendisine sunulan her iletiyi tartışmasız kabullenen, insanlar gürhundan ibaret olmayışı, filme eleştirel bakmayı beraberinde getirecektir. Kitlelerden alınan tepkinin şiddeti boyutunda film tekrar biçimlenecek ve gösterime girecektir. Bu kitle iletişim araçlarına iletişim niteliği kazandırır; nitekim tepkinin olmadığı veya karşı tarafa dönmediği bir ortamda iletişimden değil, tek taraflı bilgi aktarımından yani iletimden bahsedilir. Tartışmaya etki eden bir diğer konu filmin, toplumun tüm kesimlerine seslenmemesidir. Kaldı ki bu boyut sosyal gerçekliğe aykırılık taşısa da, post-modernitenin ışıltılı yapısına uygun olarak, filmdeki ses ve görüntü efektleri gönderilen iletinin arkasında yatan gerçekliğin önüne geçmekte, böylece hitap edilmeyen kesimler gözden kaçırılabilir.

Körfez Savaşı ve Görüngünün İktidarı

Bu bağlamda, “*Medya Gücü*” ve “*Gücün Medyası*” tartışmasının, küresel boyutta ele alınması gerekecektir. Siyasetin toplum mühendisliğinde

kültürü kullanması ile oluşan popüler kültürün topluma iletimi ve oluşan yeni toplum yapısıyla, egemen ideolojinin ulusal ve uluslararası eylemlerine meşruiyet kazandırması, gelinen noktada önemlidir. Amerikan film sektörü Hollywood'un hükümet ile eşgüdümlü olarak Birleşik Devletlerin dünyada barışı sağlamak adına çeşitli bölgelere müdahalede bulunduğu yönünde, ulusal bilinç oluşturuvcu filmler çekmesinin hemen ardından, söz konusu devletin 1991 Körfez Savaşı ile gerçek savaşa girip, bu savaşın tıpkı sıradan bir film gibi televizyonlara taşınmasıyla, ilk kez bir savaş canlı olarak dünyanın dört bir yanında anı anına gösterildi. Dünya kamuoyuna ve kitlelere ise "*ekranlarda görülgüleştirilmiş*" savaşı bir film seyrederek gibi seyretmek, hatta filmin içindeki suçta, "*laboratuvar fareleri*" misali katılmak düştü. (Baudrillard, 2002: 132-143)

Savaşın haklılığı tartışması bir yana Amerikan toplumu Birleşik Devletlerin bu eylemini onaylamıştır. Filmin gerçeğe dönüşmesi hem toplumsal tatmini sağlamış hem de toplum egemen ideolojiden gelen mesajların doğruluğunu kayıtsız şartsız kabul etmiştir. Medyanın siyasal alandaki ön plana çıkış örneklerinden biri de, 1990'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıdır. Hatırlanacağı gibi duvarın yıkılmasıyla onlarca yıl süren soğuk savaş bitmiştir. Hatta Berlin Duvarı'nın yıkılışı, anı anına dünyanın her bir tarafına radyo ve televizyon aracılığı ile yayınlanarak soğuk savaşın bitişi ve Birleşik Devletlerin galibiyeti ilan edilmiştir. İnsanların, daha üç-beş yıl öncesine dek tüm siyasal tartışmaların içinde yer alan bir blogun çöküşünü TV'den seyretmesi, öncelikle bir şaşkınlık, ardından da bu çöküşü TV'ye kadar getirip etkisini ilan eden güce karşı, destek ve bağlılık oluşturmuştur. Benzer örneklerin sayısı elbet arttırılabilir: 1992 Saraybosna'daki katliam ve NATO'nun müdahalesi, 1997'de eski Doğu Bloku ülkelerinden Bulgaristan'da sosyalist yönetimin kurucusu ve ilk başbakanı olan Bulgar siyasetçi Georgi Dimitrov'un mozolesinin, sosyalizmi temsil ettiği gerekçesi ile yıkılması, bunun canlı yayında dünyaya yayınlanması, akla ilk gelen örneklerden sadece birkaçı. Ayrıca tüm dünyayı etkileyen 11 Eylül 2001 İkiz Kule saldırılarının kameralarca çekilerek, görüntülerin TV'lere aktarılması, kulelerin yıkılışının ya da 30 Aralık 2006'da Irak eski Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in idam cezasının infaz görüntülerinin an ve an TV ekranlarına taşınması, kitle iletişim araçlarının önemini gözler önüne seriyor.

Kitle İletişiminin Etkisi Üzerine Araştırmaların Tarihi

Tarihsel gelişim içinde medyanın bilginin iletimi üzerindeki etkinin araştırılmasıyla ilgili elli yılı geçkin zamanın iki süreçte irdelenebildiği gözlenmektedir. Nitekim 19. yüzyılın sonundan 1930'lara kadarki birinci süreçte, iletişim araçları Avrupa ve Kuzey Amerika' da görüş ve inançları biçimlendiren, yaşam alışkanlıklarını değiştirebilen, davranışları yönlendiren, dirençle karşılaşması halinde de siyasal sistemleri belirleyen önemli bir güç olarak değerlendirilmekteydi. Bunlar, bilimsel araştırmalara değil, KİA'ların ilgili toplamasının deneysel gözlemlenişi temelindeydi

1940'lı yıllarda medyanın bilimsel olarak çözümlenişi, ABD'de alan araştırmalarıyla başlamış; ancak o dönemde teknolojinin yeterince gelişmemiş oluşuna dayanılarak, söz konusu etkinin yok denecek kadar az olduğu kanısına varılmıştır. Bu kanıya varılmasındaki diğer bir neden; insanların medya kanallarının kendilerine yönelttiği herşeye açık olmamalarıdır ki, elde edilen bulgular o dönemin politik kültürünün güçlü ve insanların farkındalılık ile algıda seçiciliğe sahip olduğunu göstermektedir. Teknolojik alandaki yeniliklerin KİA'ları birinci dereceden etkilemesiyle beraber, medya açık- tartışılmaz bir sosyo-politik güç olarak ortaya çıkmıştır. Medyanın önemini arttırışında, hem ideolojik anlamda siyasilerin hem de ticari anlamda küreselleşen ve tekelleşen şirketlerin etkisi vardır. Günümüzde iletişim – bilgilendirme iç içe geçmiş, birbirleri ile perçinleşmişlerdir.

İletişim tarihi, neredeyse, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanların paylaşma, aktarma, öğretme gibi ihtiyaçları iletişimi tarihsel anlamda temellendirir. Tarihin başlangıcındaki insanların, kendileri için önemli olan avlanma öyküsünü başkalarına anlatma amacı ile mağara duvarlarına çizdikleri resimler; göğe gönderilen dumanlar, gemicilere yol gösteren fenerler, paylaşma- iletişim kurma ihtiyacının giderilmesi için başvurulan yollardır. KİA'lar, gelişen teknolojiye koşut olarak, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

KİA'lar; yazılı, işitsel ve görsel basın biçiminde sınıflandırılabilir. Tarihsel gelişim çizgisi içinde, medya organları gazete, radyo, televizyon ve sanalağ dolayısıyla, yığınları etkileme işlevini yürüttü. Bu bağlamda KİA'lar, bireylerin toplumsallaşmasında, topluma eklemelerinde, toplumsal kültürel değerleri içselleştirmeleri ve topluma yeni değerler eklemelerinde, inanç, tutum- davranışlarındaki değişmelerde başat önem taşımaktadırlar.

Kitle iletişimin ortaya çıkış ve gelişimi egemen ideolojinin, meşruluk sağlama- hegemonya kurma uğraşları ile de paralellik göstermektedir. Birçok ülkede KİA'ların egemen iktidar doğrultusunda yayın yaptığı, böylelikle toplumu, siyasal iktidar ve egemen sınıfların istedikleri doğrultusunda harekete geçirmeye uğraştıkları öne sürülmektedir. Hatta, konuya “*tarihsel blok*” kuramı çerçevesinde yaklaşan Gramsci'ye göre, KİA'lar, “*Yürütülen ve yönetenlerin, yürütenlere ve yönetenlere itaat etmelerini sağlayacak en az dirençli yada akla en yakın yolu*” (Gramsci, 2007:233) üreten, kilit aygıtlardır. Ancak bu etki, sanalağın dengeleyici etkisiyle günümüzde kısmen dengelenme eğilimindedir.

Medyanın Siyasete Etkisi

Kamuoyunun siyasi kararları etkilemesi konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılabilir. Olumsuz anlamda, kamuoyu, “*görünmez hayalet*” olarak betimlenerek, siyasi hayattaki işlevinin fazla büyütülmemesi gerektiği üzerinde durulur. Olumlu anlamdaki görüş ise kamuoyunun bir “*kamu otoritesi politikası*” olduğu yönündedir. Bu politika doğrultusunda kamuoyunun bütün önemli tarihsel olayların, siyasal toplum üyelerinin kanaatlerince biçimlendiğinden söz edilir. Fransız düşünür J.J. Rousseau'nun, “*Dünyanın kraliçesi olan kamuoyu iktidar sahibi kralların tebaası değil, asıl krallar kamuoyunun kölesi durumundadır*” (<http://www.caginpulisi.com.tr/28/27-28-29-30.htm>) deyimi, aslında kamuoyunun önemini serimlemektedir. Böylece kamuoyu egemen ideolojinin adil yönetimin bir güvencesi sayılır. Siyasal iktidar kendi uygulamaları hakkındaki değerlendirmeleri, kamuoyu sayesinde öğrenir ve ona göre önlem ve tavır alır. Bu bağlamda kamuoyu, iktidarı yapan ve yıkan bir güç olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada siyaset, toplumdaki farklı toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasındaki paylaşım ve bölüşüm mücadelesi biçiminde ifade edilebilir. Siyasetin temelini, farklı çıkar ve düşünce odaklarının çekişmesinden doğan çatışma oluşturmaktadır. Bu da kıt kaynakların sayısız çıkar grubu arasında paylaşılması sürecidir. Ancak siyaseti sadece, “*kaynakların paylaşımı mücadelesi*” olarak tanımlamak doğru değildir. Zira siyaset aynı zamanda, “*Değerlerin paylaşılmasına hizmet eden*” bir araçtır. Siyaset bilimci Van Dyke siyaseti, “*Kamuyu ilgilendiren sorunlarda kendi tercihlerini kabul*

ettirmek, uygulamak, başkalarının tercihlerinin gerçekleşmesini engellemek üzere çeşitli aktörlerin yürüttükleri bir mücadele” olarak tanımlarken, David Easton, “*Maddi ve manevi değerlerin otoriteye göre dağıtılması sürecine*” siyaset adımı vermektedir. (Turan,1997:7)

İnsanların kalabalıklar halinde yaşaması siyasetin var oluş nedenin açıklanmasında yetersizdir. İter Turan, insanların türlü bağlarla bağlı olup etkileşim içinde bulunmalarını siyasetin gereği varsaymaktadır. Toplum organik bir bütün olmasının yanı sıra karşılıklı bağımlılık ilişkisinde birçok alt topluluk bulunmaktadır. Burada toplumun belirgin niteliklerinden “*farklılaşma*” ile karşılaşmaktadır. (Turan:7) Farklılaşma, aynı konudaki kazanımlarını farklı algılayan, farklı tutumlar takınan toplulukların varlığı ve bunların siyasal sistemden değişik kararlar üretmesini istemeleri ile ilişkilidir. Farklılaşmayla toplumda oluşan görüş ve kazanımların uyumsuzluğu doğal kabul edilmelidir. Eğer görüş ve çıkarların kısıtlanmasız yerine getirilmesi söz konusu olsaydı, siyaset olgusundan da söz edilemezdi.

Öte yandan iletişim, iletiler aracılığı ile bireyler arasında “*ortaklık sağlama*” amacı gütmekte, “*İnsanların bilgi, düşünüş ve tutumlarını, türlü yollarla diğer kişilere aktararak toplum içinde benzeşme ve birlik sağlamayı*” hedeflemektedir. Siyaset bilimci Nimmo da iletişimi, “*İnsanların davranışlarına temel teşkil eden, dünyaya ilişkin imajlarını oluşturan anlamların meydana getirildiği ve bu imajların semboller yardımıyla değiş tokuş edildiği sosyal bir eylem süreci*” olarak ifade etmektedir. (Nimmo, 1978: 4.)

İnsanlar ve toplumsal birimler arasındaki iletişim, sosyal bir çerçevede gerçekleşmektedir. İletişim salt bilgilendirme değil ayrıca yönlendirme işlevine de sahiptir. Beyin yıkar, ikna eder, duygulara seslenir önce bireyi, bireyler dolayısıyla da toplumu yeniden biçimlendirir. İletişimin bu nitelikleri, siyasal aktörler tarafından belirli siyasal ideolojilerin ereklerine ulaşmaları yolunda kullanılmaktadır. Kitleleri seferber edip yönlendirmek, verilen iletiye inandırmak ve etki altına alınmış beyinlerin istenen bilgiler ile doldurulmasına kadar propagandanın pek çok unsuru iletişim kanalları vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Demokratik sistemin önemli unsurlarından ikisi KİA’lar ve siyasal kadrolardır. KİA’lar, siyasi kadroların mesajlarını halka ulaştırmakla birlikte beraberinde siyasal sistemin denetimi işlevini de görürler. KİA’lar siyasal bilgilendirme ve siyasal ilgilenmeyi artırıcı etkiye sahiptirler. Özellikle seçim dönemlerinde KİA’ların siyasal işlevi hız kazanmakta ve ağırlaşmaktadır. (Tokgöz, 1979: 4)

KİA'ların toplum ve siyaset üzerindeki etkisini, Amerikalı siyaset bilimci Richard Fagen'in şu sözleri açıklamaktadır: *“Eğer 2 bin kişiyi KİA'larında kilit noktalara yerleştirebilecek bir düzenbazlık şebekesi kurabilme imkânı olsa, Amerika'nın tümünü ve dünyanın büyük bir kısmını ABD Başkanının öldüğüne inandırmak işten bile değildir”* (Fagen, 1966:42) Medya ile siyaset ilişkisini *“Medya Demokrasisi”* adlı yapıtında irdeleyen Thomas Meyer ise siyasetin medya aracılığı yönlendirildiğine, inanmaktadır:

“Siyaset alanı medya sisteminin etkisi altına girer girmez önemli ölçüde değişir, medya sisteminin kurallarına bağımlı hale gelir. Medya sisteminin mantığı siyaseti sömürgeleştirirken yalnızca siyasalın betimlenme şeklini ya da diğer sistemlerle ilişkisini yeniden yapılandırmaz; siyasal süreci “üretim” düzeyinde, yani siyasal alanın benzersiz bir yaşam biçimi olarak ortaya çıktığı düzeyde etkiler. Medya mantığının kuralları, siyasal mantıktaki kurucu faktörleri, birçok durumda onlara yeni anlamlar vererek ve medya yasalarından alınan yeni öğeler ekleyerek yeniden kalıba döker. Bu anlamda sömürgeleşme, siyasetin medya sisteminin mantığına neredeyse koşulsuz teslim olması demektir.” (Meyer, 2002: 72.)

Siyasetin en önemli öğelerinden olan seçim düzeneği- sistemi ile medya oldukça yakın bir ilişki içindedir. Özellikle seçim sonuçlarının belirlenmesinde medyanın artan bir etkisi bulunmaktadır. Dikkat çekilmesi gereken bir nokta da televizyonun siyasal tutum- davranışlar üzerindeki belirleyiciliğidir. Özellikle günümüz gelişmiş liberal demokrasilerinde siyasal. bilgilenmenin ana kaynağının medya oluşu dikkat çekici bir unsurdur. (Ball - Peters, 2007: 132)

Tablo: Kitle İletişimden Faydalanabilme ve Kullanma- 2002:
(Her 1.000 Kişilik Nüfus Başına Oranlar)

ÜLKELER	GÜNLÜK GAZETE TİRAJİ	RADYO ALICILARI	TELEVİZYON ALICILARI
Arjantin	123	681	223
Avusturya	296	1,391	554
Belçika	161	797	446
Birleşik Devletler	212	2,116	806
Birleşik Krallık	331	1,443	521
Fransa	218	946	595
İran	26	263	71
Japonya	578	956	686
Meksika	97	329	272
Mısır	38	317	179
Norveç	590	917	462
Türkiye	110	178	320

Kaynak: UNESCO, Yıllık İstatistikleri; Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, Dünya Telekomünikasyon göstergeleri (Geneva: ITU)'den alınan verilerden derlenmiştir. Bilgisayar kullanım oranları dahil edilmemiştir.

Gazeteler, eskiden siyasal bilgilenmenin ana kaynağıydı; ancak televizyonun gelişimi ve hızla artan sanal ağ kullanımı ile gazeteler görece olarak önemlerini yitirdiler. Bununla beraber, yetişkin nüfusun çoğunluğunun her gün düzenli olarak siyasal/ ideolojik gazete okuduğu Almanya ve Birleşik Krallık gibi yarışmacı siyasal kültürüne sahip gelişmiş Batı ülkelerinde, gazete okuru sayısı oldukça yüksektir.

Medyanın Kamuoyu Oluşumundaki Etkisi

KİA'lar, günümüzde oluşturduğu iletişim ağı ile kültürü de yaygınlaştırmış; Mc. Luhan'ın deyişi ile dünyayı, "Küresel bir köy"e dönüştürmüştür. Bununla beraber, siyaset bilimi kuramcıları, KİA'ların etkilerinin fert ve toplum açısından ne yönde olduğu konusunda görüş birliğine varamamışlardır. KİA'ların birey ve toplumu olumlu etkilediğini

savunanlar olduğu gibi olumsuz veya kısıtlı etkilediğini savunanlar da vardır. Bu görüşler doğrultusunda KİA'lar kendi aralarında, aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

1.) *Serbest Medya*, bu görüş liberal kuramcılar tarafından öne sürülür ve medyanın da savunulan liberal sisteme benzer serbest işleyişe sahip olduğunu savunur. Devletin piyasaya karışmaması gibi medyaya da karışmaması esastır.

2.) *Güdümlü Medya*, bu görüş sosyalistler tarafından öne sürülür ve medyanın egemen ideoloji doğrultusunda biçimlendirilip tepeden inme toplum mühendisliğinin yapılmasında, araç olarak kullanıldığını öne sürer. Bu durumda egemen ideolojinin elindeki medyaya karşılık karşıt ideolojinin de medya gücü bulunmaktadır.

3.) *İliştirilmiş Medya*, yeni bir terim olup özellikle I. Körfez Savaşı ile ortaya çıkmıştır. Bu tip bir yapılanmada, medyayı egemen iktidarın yönlendirmesi beklenir. Liberal sistem için geçerli olduğu kadar sosyalist dünya görüşü için de bazı kritik kararlar arifesinde medyayı yönlendirip, yandaş haline getirmek siyasal sistemin işleyişi açısından kaçınılmaz görülür. Türkiye Gazeteciler Sendikası bir açıklamasında, *iliştirilmiş gazeteciliği*, “*Sadece belli bir görüşün lehinde düşünen-yazan basın mensuplarının oluşturduğu kategori*” biçiminde tanımlamaktadır. (http://www.tgs.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=60&Itemid=15)

4.) *Yansız, (Beyaz) Medya*, ne liberal ne de sosyalist görüşe sahip olan, ikisinden ayrı tarafsız medya görüşünü savunur. Bilimsel düzlemde medya işlevini yerine getirmeyi amaçlayan bu görüşün genel özelliği, yayınlarında nesnellüğün ağır basmasıdır.

Genelde KİA'lar, bilgi, görüş ve düşüncelerin paylaşılmasını sağlayan; sosyal örgütlenmeyi güçlendiren; kamuoyu oluşturan, özgür düşünceye yön veren araçlardır. Bu bağlamda insanın anlama, anlatma, öğrenme ve eğitim görme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan; toplumsal ilişkileri değiştirip geliştiren; yeni davranış ve tutum kalıplarını, görüş ve düşünce akımlarını yaygınlaştıran en etkin iletişim unsurlarıdır. KİA'lar neredeyse tüm işlevlerini kamuoyu adı verilen, fakat pek çok kuramcı tarafından hayli muğlak ve geniş bir kavram olarak nitelendirilen kamuoyu dolayısıyla sergilemektedir. Hatta kamuoyu olgusunu ayakta tutan, “*Yurttaş etiği ve kamusal erdemler*” gibi kavramlar bile medya-kamuoyu bağıntısıyla, toplumsal süreçlerde yeniden üretilmektedir. (Heller- Feher, 1993:1114-

126) Kamuoyu, iletişim ve toplumsal etkileşim süreci ürünü olduğu için medya aracılığı ile alınan iletiler, görüşlerin oluşum ve biçimlenmesinde etkin olmaktadır. Medyadan iletilen alan birey, iletinin içeriğine doğrultusunda ya görüşünü perçinleştirmekte ya da kararsız ise karar vermesi kolaylaşmaktadır. (Özkan, 2004: 215)

Kamuoyunu biçimlendiren unsurların başlıcaları kişisel tutumlar, çevresel unsurlar, ideolojiler, nüfus, kültür, siyasal kurumlar ve KİA'lardır. Kamuoyunun oluşumunda birinci aşama; "Kitle Davranışı"dır. Görüşler bu dönemde birincil gruplar içinde oluşmaktadır. İkinci aşama, "Kamusal tartışmalar ve çelişkilerdir". Bu dönemde biçimlenen görüşler ikincil gruplara aktarılmaktadır. Son aşama ise, "Kurumsallaşmış karar verme" aşamasıdır. Bu aşama sonucunda olumlu ya da olumsuz bir eylem gerçekleştirilmektedir. (Bektaş, 1996: 96)

"Suskunluk Sarmalı"

Medyanın "Gündem oluşturma" gücü de kamuoyunun oluşumunda etkilidir. KİA'lar "İstedikleri" haberleri önemseyip hatırısayılır büyüklükte bültenlerinde yer vermekte, yine "Kendi benimsemedikleri" haberleri de küçültürük önemsizleştirmektedirler. Kamuoyu- medya ilişkisini irdeleyen Elisabeth Neumann, "Suskunluk Sarmalı" ilkesine dikkat çekmektedir. Suskunluk sarmalı; "Anonim bir toplumda bağlılığın, değerler ve hedefler üzerindeki yeterli bir anlaşma düzeyi aracılığıyla sürekli olarak sağlanmak zorunda olduğu varsayımı" üzerine kuruludur. Bu "anlaşmayı", kamuoyu olarak belirten Neumann, "Suskunluk Sarmalı"nın kapsam ve işleyişini şu şekilde ifade etmektedir:

"Bu tür bir anlaşma sadece siyasal konularda değil, gelenekler ve moda gibi dış etkenler açısından da aranmaktadır. Suskunluk sarmalı kuramı, yalnızca üyelerinin birbirlerini tanıdıkları grupların değil, toplumun da uzlaşmanın dışında kalan bireyleri tehdit ettiği varsayımına dayanmaktadır. Toplum bunları dışlama ve ihraç ile tehdit etmekte, bireyler de belki genetik olarak belirlenen bilinçaltı bir dışlanma korkusu taşımaktadır. Bu dışlanma korkusu, insanların çevrelerinde hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin benimsendiğini ya da reddedildiğini ve hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin taraftarlarının arttığını ya da azaldığını düzenli olarak kontrol etmelerine yol açmaktadır. Eğer insanlar kendi fikirlerinin kamuoyundaki uzlaşma içinde yer aldığına inanırsa, özel ve

kamusal tartışmalarda yüksek sesle konuşma cesaretine sahip olurlar. Ama insanlar azınlıkta olduklarını hissederlerse, suskun ve temkinli davranırlar...” (Neumann, 1992: 75) (İrvan, 1997: 226)

Demokratik bir ülke olan ABD’de medyanın kamuoyu oluşturmadaki gücüne değinilecek olursa, bu noktada uzman R. W. Mills’in görüşleri dikkate değer niteliktedir. Miils’e göre ABD’de KİA’ların kamuoyu oluşturması, iktidar seçkinleri olarak adlandırdığı üç grup tarafından yönetilir. Bunlar; sermaye sahipleri, siyasiler ve askerlerdir. Her üç arasında iç içe geçmişlik ve sıkı bağ bulunmaktadır. Sözgelimi, siyasiler arasında iş ve asker kökenliler bulunmaktadır. Siyasette en etkili grup ise sermaye sahipleridir. Bu sistemde seçkinlerce medya kullanılarak kamuoyu nasıl oluşturulur? Mills, ülkedeki öğrenim düzeyinin düşüklüğü ve toplumun önemli bölümünün siyasal konular hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığını anımsatır. Bu durumda toplumu yönlendirmek kolaylaşır. Bireylerin savaşım eşiğinin düşüklüğü sonucunda, siyasal yaşam yukarıdan yönetim biçimine dönüşür ve tabansal siyaset boşluğu oluşur. Sonuçta oluşturulan toplum, artık bir kitle toplumdur. Kitle toplumunun, “değersiz ancak tekil kalabalıklarını” biçimlendiren son öge ise yığınlara sunulan, zorunlu- genel eğitim politikasıdır. Böylece bireysel düzlemde psikolojik, toplumsal düzeyde sosyolojik bilinçsizlik oluşturulmuş olunur; iktidar tarafından bilinçli ve gizil bir biçimde oluşturulan bu bilinçsizliğin giderilmesi için insanlar yine egemen ideolojinin ileti kaynaklarına yönelirler. Ne var ki, bu da boşaltılan beyinlerin egemen ideoloji doğrultusunda doldurulmasından öte bir fonksiyon göstermez.. (<http://www.caginpulisi.com.tr/28/27-28-29-30.htm>, Erişim: 05.04.2008) Mills, Medyanın bireyde ve toplumda bilgisizlik oluşturmasını 4 unsurlu bir sınıflandırma biçiminde belirtmiştir;

Mit-Söylem ve Kitlelerin Yapıbozumu

1.)*Bireyin Ulusal ve Uluslararası Gelişmeler Hakkında Birinci Elden Bilgi ve Görüşlerinin Azalması:* KİA’lar, bireyi bilgi bombardımanına tutmaktadırlar. Psikolojik eşik aşıldıktan sonra birey artık toplumsal gerçeklikler karşısında gördükleri ve yaşadıklarına değil, medyanın yayınlarına inanır; gazeteden okumayıp televizyondan izlemedikçe ya da radyodan duymadıkça olay ve olgunun gerçekliğine inanmamakta; tam ekran bir film olarak seyrettiği medyanın etkisinde kalmaktadır. Sözgelimi normal

koşullarda ekonomik gelişmeyi hissetmezken, TV’de ihracatın geçen yıllara oranla çok büyük bir yüzde ile artmış olması psikolojik olarak ekonomik gelişmenin varlığına inanmasına neden olur.

2.) *KİA’ların, Tekel Oluşturup Rekabeti Azaltmasıdır*: KİA’larda ABD’de neredeyse tekel oluşmuştur. Rekabet ortamının varlığı kabul edilse bile, bireylerin değişik ideolojilere sahip olmaları, beraberinde görüşleri doğrultusunda gazete, dergi ve televizyon kanallarının takip edilmesini getirir. Ancak benimsemiş oldukları ideolojinin yayınlarının okusalar dahi sonuçta seçmene sadece iki tercih sunulan bir siyasal yapının çoğulculuğu, demokratikliği ve şeffaflığı tartışma konusudur.

3.) *KİA’ların Süzgeç işlevi*: KİA’lar mesajları ile bireylerin kişilikleri üzerinde belirleyici etki üstlenirler. Bunun için öncelikle topluma rol modelleri sunarlar ve pop kültür üzerinden gönderdikleri mesajlarla bireyi kuşatıp, siyasal davranış- kararları üzerinde belirleyicilik şansına ulaşırlar. Böylelikle pop kültür birdenbire yeni bir içerik kazanarak siyasal mücadelenin üzerinde canlandırıldığı bir savaşım alanına dönüşür.

4.) *KİA’ların Bireysel ve Toplumsal İlişki ve Etkileşimi En Az Düzeye İndirgemesi*: Kitleler içinde yalnız kalıp kendisinden kaçması sağlanan bireyler, hileli yönlendirmeye siyasal sistemin onlar için belirlediği yeni statü ve/veya atıf grupları altında toplanırlar.

Herbert Schiller, “*Zihin Yönlendirenler*” adlı kitabında kamuoyu oluşturmayı “*Paketlenmiş Bilinç*” olarak adlandırmaktadır. Düşünür, “*Paketlenmiş bilincin oluşturulmasında*” 5 temel mitin varlığından bahsetmektedir. Mit, bir kültürün, gerçekliğin ya da doğanın bazı görünümünü açıklamasını, anlamasını sağlayan bir öyküdür. Schiller, soğuk savaş döneminde iktidarın, piyasa ekonomisinin sunduğu olanakları Amerikan toplumu için mite dönüştürdüğünü ileri sürerek, bireylerde yanlış bilinç ya da sahte bilinç oluşumunu açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, ABD’de bireylerin hangi kurgulara nasıl inandırıldıkları şu şekilde bölümlendirilebilir:

“1.) *Bireysellik ve Kişisel Tercih Miti*: Serbest piyasa ekonomisi özgürlük temelindedir. Özgürlük alanında bireyselliği abartan bir yaklaşım sergileyen Birleşik Devletler’de mülkiyet sahipliği vazgeçilmez haklardan biri kabul edilir. Mülk edinme hakkı olmadan kişinin korunmasının mümkün olamayacağı inancının pekiştirilmesine çalışılarak bireyler güdümlenir. Bununla birlikte özgürlük, bireysel tercih miti ile temellendirilir. Sistemdeki olanaklarla bireyin seçme şansının çokluğundan söz edilir ve seçme ile özgür olma arasında bir bağ kurulur. Böylece tüketim artacak ve ekonomik

verimlilik, gelişme sağlanacaktırç

2.) *Yansızlık (Tarafsızlık) Miti*: Gündüleme yanlış bir gerçekliğe gereksinim duymaktadır. Bu işlevi gündülemenin varlığını sürekli inkâr etmektir. Gündümlenen insanların ait oldukları toplumun temel kurumlarının yansızlığına inanması esastır. Hükümetin, medyanın, eğitimin ve bilimin sosyal çıkar kavgalarının dışında olduğuna inandırılmalıdır. Özellikle hükümet yansızlık mitinin merkezinde bir izlenim verir.

3.) *Değişmeyen İnsan Doğası Miti*: İnsan doğasının değişmezliğini ön planda tutan bir anlayışa yapılan vurgudur. İnsan doğasının kusurluluğundan hareketle; yolsuzluk, hilekârlık, sahtekârlık gibi olumsuzlukların, toplumda zaman zaman görülebileceği, ancak; insan kusurlarını gidermenin mümkün olduğu fikrine yer verilir. İnsan davranışları, kusurlar ve kurallar arasında dolayım ilişkisi kurularak, düzenin toplumsal kurallara sorgulamaksızın bağlı kalınmasıyla sağlanacağı varsayılır.

4.) *Sosyal Çatışmanın Mevcut Olmadığı Miti*: Bu mit, kanaat önderlerince sıklıkla gündeme getirilerek, ülkede her hangi bir sosyal çatışmanın var olmadığını izlenimini verilmesine yöneliktir. Bu mit toplumsal iletileri üretenerin, sorunların bireysel olduğunu belirtip toplumsal sorunların olmadığını vurgulaması temeline dayanır. Özellikle TV'deki eğlence ve popüler kültür ürünleri sosyal çatışmayı örten bir politika izlemekte, filmler aracılığı ile kitleler uyutulmaktadır.

5.) *Medya Plüralizmi Miti*: KİA'larnun çeşitliliği söz edilerek toplumun seçme olanaklarının çokluğu vurgulanır. Böylece Birleşik Devletlerde medyasal zenginlik ve çeşitliğin, içerik çeşitliğinin varlığına yol açtığı anlatısı, kasıtlı olarak dillendirilir. Temel neden ise iletişim endüstrisinin tekil yapısı ve sahiplerinin çıkarları ile ideolojilerinin örtüşmesidir..Örneğin ABD TV kanallarının üç büyük devi CBS, ABC, NBS arasında rekabet var gibi gözükür. Her biri izleyici sayısını arttırmaya çalışmaktadır. Ancak programlar arasında önemli bir fark yoktur. Kanallardan birini izleyen diğerini de izlemiş gibi olur. Çok kanallı iletişim, özgürce bilgilendirmeye dayalı tüketim düzeninin onaylanması ve devamlılığını sağlanmasıyla mümkün olabilir.. Oysa farklı kanallardan gelen mesajlar, çoğu Amerikalının bilincini doğduğu günden itibaren "paketlemekte", egemen ideolojinin komutlarına hazır hale getirmektedir. Bu da eğitim ve medyanın tek tip insan oluşturma gibi gizil işlevi olduğunu doğrulamaktadır." (Schiller, 1993: 6-29)

İktidarlar tarafından mitler, sembol ve işaretler insanları yönlendirip yönetebilme işlevi nedeni ile kullanılırlar. Toplum mühendisliği ile toplumsal bilince yerleştirilen bu mitlerin farkına varılması güçleşir. Yukarıda sıralanan beş mit, bilinci biçimlendirirken “İletişim Formu (Güdümlenimin Kontrolü)” ve “Enformasyonun Güncelleştirilmesi” olarak tanımlanan iki teknik kullanır:

1.)İletişim Formu (Güdümlenimin Kontrolü): Kişilerin odaklanması sağlanır. Bu, haberlerin gazetenin farklı sayfalarına serpiştirilmesi, televizyonda “az sonra” izlenilecek iletisi verilmesi ya da filmlerin arasına reklamlar konulması ile yapılır.

2.)Bilgilendirmenin Güncelleştirilmesi: Olaylar hakkında anında haberdar isteği bilgilendirme sisteminin güdümlenme gücünü artırır. Güncellik olgusu bölünmüşlüğüne ivme kazandırılır. Günlük, “oku-at” haberlerin varlığı, ömürlerinin kısalığı konunun kavranmasını güçleştiren önemli bir unsurdur. Haberin ömrü kısa ve faydası anlıktır. Haberi ilk yayına sokan yarıştan üstün çıkmaktadır. Bir kriz haberi ulaştığında, gereksiz çalgınca bir yarış başlamakta nefes kesen bir çalışma temposu tutulmaktadır; bunun sonucunda önemli, önemsiz haberler birbirine karışmaktadır. Hızlı bilgilendirmeyi sağlayan teknolojidir ve bu nedenden dolayı teknolojik yenilik/fırsatlar toplum mühendislerince güdümlenme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu güdümlenmeler Amerikan halkını bireysel bazda pasifliğe itmekte, eyleme geçmeyi engelleyen bir atalet (*hareketsizlik*) hali oluşturmaktadır. (Baran, MGA Konferans Notları)

Medya ve Mediokrasi

Medyanın, “Kamuoyu Gözcüsü” ve “Mediokrasi” olmak üzere iki farklı görünümü vardır. “Kamuoyu Gözcüsü” işlevi ile medya, devlet otoritesinin olumsuz uygulamalarını ortaya çıkaran bir aygıttır. Medyanın kamu gözcüsü işlevi, medyanın örgütlenme biçimi ile de doğrudan ilgilidir. Zira devlet otoritesinden bağımsız olarak oluşup, ekonomik bağımsızlığını elde edemeyen hiçbir medya kuruluşu, kamu gözcüsü işlevini yerine getiremez (Curran, 2002: 145- 146) (Ball - Peters, 2007: 134)

Günümüzde ise magazinselleşme nedeni ile medyanın kamu gözcülüğü misyonu neredeyse işlevsizleşmiştir. James Curran “Kitle İletişimi ve Demokrasi” adlı makalesinde kamu gözcüsü işlevinin, medyanın politik tartışmalarda etkin olarak taraf ve varolan egemen ideolojiye karşı

muhalif olduğu dönemlerde işlevsel olduğu noktasına odaklanarak, “Günümüzde modern medyanın çoğunluğu eğlence araçları haline gelmiştir. Kamusal olaylarla ilgili haberler medya içeriğinin yalnızca küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Doğruyu söylemek gerekirse medyanın rolü, çoğu zaman yapmadığı şeyler açısından tanımlanmaktadır” değerlendirmesinde bulunmaktadır. (Curran, 2002: 146)

Curran’ın yoğunlaştığı “Medyanın yapmadığı şeyler” noktası önemli bir değere sahiptir. Bu noktada asıl medyanın “yazdığı”na değil “yazmadığı-yazamadığına”na dikkat edilmelidir. Zira “yazılmayanın” ardında genellikle bir kazanım çatışması bulunmaktadır. Dolayısıyla medya, günümüzde kamu gözcülüğü işlevi ile kamu çıkarlarını korumak yerine kamu otoritesi ve kendi çıkarlarının korumaktadır.

Medyanın bir diğer işlevi de “Bilgilendirme”dir. Bu işlev, toplumsal anlamda kamusal aklı ileriye götürme ve toplumun kendi geleceğini ortaklaşa belirlemeye olanak sağlamaktır. Medyanın bilgilendirme işlevi demokrasi kültürünün gelişiminde etkilidir. Aslına bakılırsa yukarıda sıralananlar olması gerekenlerdi. Acaba uygulamada medyanın bilgilendirme işlevi nasıl gerçekleşmektedir?

Buna ilişkin olarak, “Gazetecilik Etiği ve Demokrasi” adlı makalesinde Manuel Nunez Encabo, “Medyanın asıl amacı kamuyu eğitmek ya da kendilerini yargı benzeri karar alma organları olarak tayin etmek değildir. Medyanın amacı kamuoyunu önceden belirlemek ya da oluşturmak da olmamalıdır” değerlendirmesine varmaktadır. Encabo, medyanın esas amacını, “Kamuyu ilgilendiren konulara ilişkin çeşitli enformasyon ve kanuları aktarmak” biçiminde ifade etmektedir. (Encabo, 1997: 291) Diğer bir anlatımla medya, “Bilgilendirme” işlevini gerçekleştirirken, kamuoyu oluşturmamalı, kamuoyunu yönlendirmemeli ve kendini kamu otoritesinin yerine koymamalıdır.

Habermas’a göre “Medya kamuoyunu temsil etmez.” Medyada yayınlanan, “kanı” ile “kamuoyu” arasında kesin bir ayırım yapılmalıdır. Kanı ve kamuoyu terimlerinin yanlış kullanılması medyanın işlevi ile bağlantılı hataların da kaynağını oluşturmaktadır. Encabo’nın da değindiği gibi, medya kamuoyu oluşturma amacı ile bilgiyi kimi çıkarlara uyarlamamalı veya kendi çıkarı doğrultusunda kullanmamalıdır. Nedeni ise medyanın bu biçimde bilgilendirme işlevini kötüye kullanması, kamuoyuna bilgi verme yerine onları yönlendirmesi, kendi istediği şekilde kamuoyunun oluşması için çaba harcamasıdır. Bilgilendirme işlevinden sıyrılıp kamuoyu

oluşturma işlevine geçildiğinde medyanın, kendini kamu otoritesinin ya da yargının yerine koyduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda da ortaya halkın özgür iradesinin yansımaları olan demokrasi yerine, “*Mediokrasi*” çıkmaktadır.

Kamuoyu Oluşturmada Yararlanılan Yöntemler

Belirli bir ideoloji doğrultusunda oluşan kamuoyu, çoğunlukla detaylandırılarak hazırlanmış bir plan içeriğinde işler. Bu içerikteki kilit rol oynayıcı unsurlar aracılığı ile kamuoyu, farkındalığa ulaşılmadan kendi rızası ile biçimlendirmenin çoğunu gerçekleştirir. Yararlanılan yöntemlerin nitelikleri arasında yüksek etkileycilik gücü başat durumdadır:

1.) Basın Mensuplarından Yararlanma:

Gelişmiş ülkelerde medya kanallarının seçkin ekonomi ve siyaset yazarları dünyanı çeşitli yerlerinde başta ülkelerinin iletileri ve uluslararası iletişimi konu edinen bilgilendirmeler yaparak; az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini yönlendirme gibi önemli konularda etkide bulunmaktadır.

2.) Basın ve Turizmden Yararlanma:

Özellikle uluslararası kamuoyu oluşumunda uluslararası medya birimlerine tanıtım reklamları verilmesi önemlidir. Bilgi yığını arasından iletilen bilginin doğruluğunu araştırıp irdelemenin güç bir iş olarak kabul edilmesi sonucunda, medya yayınları birer, “*veri*” kabul edilir.

Bu konu ile ilgili diğer önemli unsur, propagandadır. Reklamlar, etkileyciliğe sahiptir; ancak reklam, su üstünde olup daima ileti gönderiminde bulursa bile propaganda ile karşılaştırıldığında görece bir etki yitimi vardır. Öyle ki propaganda, hem uzun vadeli bir süreci içerir hem de psikolojik olarak daha etkileycidir. Sözelimi yurtdışındaki TV kanallarında, belli bir ülkeyi tanıtıcı reklamlardan çok, o ülkenin; siyaset, kültür, bilim, spor gibi alanlardaki başarısı veya yurtdışındaki üyelerinin ülkeleri hakkındaki olumlu söylemleri, kültürleri ile ilgili faaliyetleri ve en nihayetinde ülkeye gelen turistlerin hoşnut ayrılmasıdır.

3.) Sanal Ağdan Yararlanma:

Ulusal Meclis, Başbakanlık, Bakanlıklar ile bağlı kurum ve kuruluşlarda eşgüdümle güncellenen, tutarlı bilgilere dayalı web siteleri oluşturulmalıdır. Bu stratejik ve resmi bir plan bünyesinde yapıлып zorunlu hale getirilmelidir. Üniversitelerde de yapılanmaya gidilmeli ve merkezi yönetim web sitelerinin ülke hakkında bilgilendirmesinin yanında, özellikle yerel nitelikli coğrafi, kültürel, bilimsel bilgilendirme akışının gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarıyla sivil toplum örgütlerinin sitelerinde de, aynı amaca hizmet eden bölümler oluşturulmalıdır.(<http://www.cagipolisi.com.tr/28/27-28-29-30.htm>, Erişim: 05.04.2008)

“İliştirilmiş Medya”

İliştirilmiş medyada basın mensubu, haber kaynağı ile aynı ortamı paylaşarak birlikte yaşar, onlar gibi davranıp haber unsurlarına, ilıştırıldığı bakış açısının gözü ile bakar. Bu bağlamda ilıştırılmış medya, bir örgütlenme ya da toplumsal bir erk için hareket eden medya niteliğindedir.

Işık hızına yakın bir süratle değişen teknoloji, her yönüyle küreselleşen dünya, bilginin çok hızlı ve sınırsız dolaşımı, uluslararası sermayenin ulus-devletlerden, özellikle az gelişmiş ulus-devletlerden, daha güçlü olduğu bölgelerde, başta ekonomik göstergeler olmak üzere, siyasi sistemi tümünden tehdit eden bir süreci oluşturması; beraberinde medyanın anlayış, kültür ve tutumu ve yapısını da değiştirmiştir. Bu değişim, “Çöl fırtınası” adı verilen ve 24-28 Şubat 1991 tarihlerindeki I. Körfez Savaşı ve sonrasındaki yıllarda kendini iyice belli etmeye başlamıştır. 2003 baharında bir kez daha tekrarlanan bu savaş, sıcak savaşla karşılaştırıldığında belki çok daha kötü koşullarda hala devam etmektedir. II: Körfez Savaşı’nda, bölgede görev yapan çoğu gazeteci görev başında yaşamlarını yitirirken, illeştirilmiş medya teriminin hem ilk tarafları hem de ilk kurbanları olmuşlardır. Medyadaki hızlı değişim ve tüm teknolojik olanakların siyasi propaganda amacına yönelik kullanımı ile siyasi iradenin yeni bir ürünü olan illeştirilmiş medyanın irdelenmesinde yarar bulunmaktadır. (Vural, 2004, 37)

Medyanın zenginliği, bilginin doğru kaynaktan elde edilip, doğru biçimde işlenip topluma yansıtılmasında karşılaşılan farklı yorumlar ve

nesnellikte yatmaktadır. Haberciler, olmayan bilgiyi oluşturmaz, gerçekleşmiş olayların gerçek bilgilerini kullanıp yayımlar. Bununla birlikte gelecekte olabilecek gelişmelere yönelik yorumsal çıkarsamalarda bulunabilirler. Hohenberg, medyanın işlevinin gerçeklerin bulunup, bozulmadan, abartılmadan kamuoyuna yansıtılması olduğunu, ayrıca haber ile yorumun karışmalarını önlemek olduğunu belirterek haberi, gerçeklere ve verilere dayalı bilgilenme olarak nitelemektedir. Hohenberg'e göre, yorum ise "Yazarın veya yayın şirketinin düşüncelerini, inançlarını, kişisel yargılarını içerir. Gazeteci, insanoğlu adına konuşan, onun adına araştıran, vurgulayan, çözümleyen, çalışan kurumsal kişidir." (Hohenberg, 1963:24)

Sonuç: Tam Ekran Işık Tam Ekran Karanlık

Görünen o ki, "Modernizmin yıkıcı-yakıcı etkisi" olarak da kodlanabilecek olan dönemsel değişimler, medyanın asıl "işlevleri"ni "işlevsizleştirmektedirler." Kuşku ve eleştirel niteliğe sahip olması gereken medyanın, işlediği konuyu tüm yönleri ile aydınlatıp terör ve savaş başta olmak üzere insanlık suçlarının ve şiddetin her biçimini haklı görmekten kaçınması beklenmelidir. Örgütsel, otoriter ya da kurumsal yapıya bağlanmış medyanın, bu en temel ilkeleri bile gerçekleştirme gücüdür. Bilinmesi gereken bir diğer gerçek de, özgür medyadan kastın, medyayı yönlendirenlerin amaçları doğrultusunda saptırılmış gerçekliğin, irrasyonel kurgusalılık düzleminde sunulduğu bir "yalan dolabı" olmadığıdır. Bu bağlamda, postmodernitenin içinde salt modernitenin örselenip kırılma uğramadığına değinen Baudrillard, medya ve iletişimin de yaşanan değer yitiminden fazlasıyla nasibini aldığına inananlardan. Baudrillard'ın konuya ilişkin görüşleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

"Bir ekranı okumak, bakışla söz konusu olan şeyden tamamen farklıdır. Gözün bitmek bilmeyen bir kırık çizgi uyarınca dolaştığı dijital (dokunsal, sayısal) bir keşiftir bu. İletişimde muhatap olunan kişiyle, enformasyonda bilgiyle aynı niteliktedir. Dokunsal (tactile) ve keşfettirici. Yeni bilgisayarlardaki ya da hatta telefondaki ses dokunsal, boş ve işlevsel bir sestir. Bu tam olarak bir ses değildir artık; tıpkı ekran için bakışın söz konusu olmaması gibi. Tüm duyarlılık paradigması değişti. Bu dokunsallık, dokunmanın organik anlamı değildir; gözle görüntünün yüzeydeki bitişikliğini, bakıştaki estetik mesafenin sonunu belirtir yalnızca. Ekranın yüzeyine sonsuzca yaklaşıyoruz, gözlerimiz görüntülerin içine serpiştirilmiş

gibi. Seyirciyle sahne arasındaki mesafe kalmadı, bütün teatral uzlaşmalar yok oldu.” (Baudrillard,1998:61)

Sınırsız bir anlama sahip olmayan özgürlük, başkalarının özgürlüğünün çiğnendiği her köşebaşında sorgulanıp, yeniden tanımlanmaya açıktır. Bu durum, kuralsız ve keyfiyete dayalı bir özgürlük anlayışının olmadığına göstergesidir. Unutulmamalıdır ki kuralsızlığın egemen olduğu sistemde hakim tek ilişki, “*kuralsızlık kuralı*”dır. Son aşamada, postmodern kuramların ışığı dünyasında, “*modernite yorgunu toplumlar*” hiçbirşeyi net olarak algılayamazken, önemli olan, “*modernizmin yıkıcı- yıkıcı etkisiyle*” değer-bozumunu uğrayan her şeyin tekrar özüne dönmesidir. Marxist terminolojiyle söylendiğinde, nasıl katı olan her şey modernizm içerisinde, “*buharlaştıysa*”, insanlığın tekrar toparlanıp, özüne dönmesi için gerekli olan, “*buhar olan şeylerin tekrar katılması*”dır. Korkulan o ki, aksi takdirde “*insanlığın kuramsal çerçevesi*” öyle bir ışık alacak ki, ortada izlenebilecek ne tam ne de sıkıştırılmış ekran bir film kalacak.

KAYNAKÇA

- Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim, İstanbul 2002.
- Aziz, Aysel, *Tophumsallaşma ve Kitleli İletişim*, A.Ü.B.Y.Y.O Yayınları. Ankara, 1982.
- Ball, Allan -Peters, Guy. *Çağdaş Siyaset ve Yönetim*, Yayın Odası Yayıncılık; İstanbul, 2007.
- Baran, Görgün Aylin, “MGA Konferans Notları”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü*, Ankara, 2005.
- Baudrillard, Jean, *Tam Ekran*, YKY, İstanbul, 2002.
- Baudrillard, Jean, *Kötülüğün Şeffaflığı*, Ayrıntı, İstanbul, 1998.
- Bauer, Wilhelm, “Public Opinion”, *The International Encyclopaedia of Social Sciences* V. XII Mac Millan, New York, 1948.
- Bektaş, Arsev, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.
- Childs, Harwood, *An Introduction to Public Opinion*, Wiley and Sons, New York, 1940.
- Curran, James, “Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Bıçme”, *Medya, Kültür, Siyaset*, Ark Yayınevi, Ankara, 2002.

- Easton, David, *A Systems Analysis of Political Life*, John Wiley, New York, 1965.
- Encabo, Manuel Nunez, "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", *Medya, Kültür, Siyaset*. Ark Yayınevi, Ankara.
- Fagen, Richard, *Communication and Politics*, Brown Little, Boston, 1966.
- Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri*, Belge, İstanbul, 2007.
- Heller, Agnes-Feher, Ference, *Postmodern Politik Durum*, Öteki, İstanbul, 1993.
- Hohenberg, John, *Gazetecilik Mesleği*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1963.
- Irvan, Süleyman, *Medya, Kültür, Siyaset*. Ark Yayınları Ankara, 1967.
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi, Ankara, 1999.
- Meyer, Thomas, *Medya Demokrasisi: Medya Siyaseti Nasıl Sömürgeleştirir?* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- Neumann, Elisabeth Noelle, *The Contribution of Spiral of Silence Theory to an Understanding of Mass Media*, (Paragon House; New York, 1992.
- Nimmo, Dan, *Political Communication and Public Opinion in America*, California, 1978.
- Özkan, Abdullah, "Küreselleşme Sürecinde Medya ve Siyaset: 'Medya Gücü' mü, 'Gücün Medyası' mı?", Erişim Tarihi, 12.04.2008 <http://www.tasam.org/sie/index.php?altid=2130&syf=2>, 2008.
- Özkan, Abdullah, *Siyasal İletişim: Partiler, Seçimler, Stratejiler*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004.
- Scott, J. C., *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*, Ayrıntı, İstanbul, 1995.
- Schiller, Herbert, *Zihin Yönlendirenler*, Pınar, İstanbul, 1993.
- Turan, İlter (1997), *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Tokgöz, Oya, "Siyasi Haberleşme ve Kadın" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını*, No:429, SBF, Ankara, 1979.
- Tutkun, K, Y, "Türkiye' de Kamuoyu Oluşturmada Etkili Olan Kuruluşların Rolü, Görevi ve Sorumlulukları", Erişim Tarihi, 05.04.2008, <http://www.caginpolisi.com.tr/28/27-28-29-30.htm>, 2008.
- Vural, Ali Murat, "Embedded-İliştirilmiş Gazeteciliğin Etik Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Communication in the Millenium: A Dialogue*

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2010 Cilt 12 Sayı 2 (13-35)

Between Turkish and American Scholars Sempozyumu- II, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul, 2004.

Türk Gazeteciler Sendikası, Erişim Tarihi, 15.04.2008,
http://www.tgs.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=60&Itemid=15, 2008.

**PİYASA RİSKİ HESABI VE SIÇRAMALI STOKASTİK SÜREÇLER:
İMKB 100 ENDEKSİNE AİT UYGULAMA****Kasırğa YILDIRAK¹****ÖZET**

Bu makalede İMKB 100 endeksi ile ilgili risk hesabı için sıçramalı stokastik bir süreç kullanılmıştır. Portföyün sadece bir adet endeks ürününden oluştuğu varsayılmıştır. Risk ölçütü olarak tutarlılığı ispat edilmiş olan beklenen kayıp alanı yöntemi seçilmiştir ve bu alanın hesabı Monte Carlo yöntemi ile yapılmıştır. Düzgün ve sürekli kısmı geometrik Brown hareketi, sıçramalı kısmı bileşik Poisson süreç ile temsil edilmiş sıçramalı stokastik süreç tahmin edilerek risk hesabında kullanılmıştır. Sıçrama büyüklükleri hem Normal hem Gamma dağılım varsayımı altında incelenmiştir. Sonuçlar diğer risk hesabı metotları ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyasa Riski, Monte Carlo Simülasyonu, Sıçramalı Stokastik Süreçler.

**JUMP DIFFUSION PROCESSES AND MARKET RISK:
IMPLEMENTATION ON İMKB 100 INDEX****ABSTRACT**

A jump diffusion model is considered for risk computations of İMKB 100 index. A portfolio with only one index product is considered. A coherent risk measure Expected Shortfall is chosen to be the measure of the risk. Expected Shortfall is computed by Monte Carlo method. Smooth part of the stochastic process is modeled by geometric Brownian motion while the jump part follows compound Poisson process. Magnitude of the jumps are assumed to come from normal and gamma distribution for two different models. Results are compared with other expected shortfall computation methods.

Key Words: Market Risk, Monte Carlo Simulation, Jump Diffusion Processes

¹ Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisat Bölümü, kasirgayildirak@gmail.com

Giriş

Finansal risk ve riskten korunma modellerinde stokastik süreçler önemli bir yer tutmaktadır. Bu süreçler özellikle türev ürün fiyatlamaları ve riske maruz değer hesaplamalarında yoğun olarak kullanılmaktadır. Uluslararası literatür incelendiğinde, düzgün, kırılmalara izin vermeyen süreçlerin yoğun olarak kullanıldığı görülür. Bu süreçlerin en çok bilinen ve kullanılan Geometrik Brown Hareketidir. Avrupa tipi Vanilya opsiyonlar için analitik çözümler sağlaması, bu sürecin önemini arttırmıştır². Ancak, gerçekçi olmayan bazı varsayımlar ile analitik çözüme ulaşma çabası modelin gerçeği yansıtmaya gücünü azaltmıştır. Bu makalede, bu varsayımlardan bir tanesi olan süreklilik varsayımı esnetilerek elde edilen sıçramalı stokastik süreçlerin riske maruz değer hesabında nasıl kullanılabileceği gösterilecektir.

1990'lı yılların ortalarından itibaren Riske Maruz Değer (RMD) hesabı ve bu hesaba ilişkin raporlamalar bankacılık sektöründe büyük önem kazanmıştır. Bankaların günlük RMD hesabını BDDK'ya rapor etmeleriyle, bankacılık sistemi piyasa riski bağlamında denetlenebilmeye başlanmıştır. Beynelminel piyasa modelleri genellikle aşırı oynaklıklara müsaade etmeyen modellerdir. Burada temel amaç, çözümün hızlı olduğu analitik sonuçlara ulaşabilmektir. Modern finans matematiği disiplinin ana gayesi bir çok farklı piyasa modeli için analitik çözümler aramaktır. Black Scholes modelini piyasa gerçeklerinden uzaklaştıran varsayımlarından biri, fiyatların lognormal ve getirilerin de normal dağıldığı varsayımıdır. Bu modelde getirilerin (dolayısı ile fiyatların) aşağıdaki süreci takip ettiğini varsayılır³:

$$\frac{dS_t}{S_t} = \mu dt + \sigma dW_t \quad (1)$$

Burada, S_t finansal varlığın t zamanındaki fiyatını, μ ve σ ise, varlık getirilerinin ortalama ve standart sapmasını göstermektedir. Rasgeleliğin modellendiği W_t ise, Wiener süreci temsil etmektedir. Bu stokastik süreç Geometrik Brown hareketi olarak anılır. Eşitlik 1'de tanımlanan stokastik diferansiyel denklemin $[t-1, t]$ aralığı için risk nötral ölçü Q altındaki çözümü

² Black, F., and M. Scholes (1973): "The Pricing of Options and Corporate Liabilities", Journal of Political Economy, 81, 637-654

³ Black, F., and M. Scholes (1973): "The Pricing of Options and Corporate Liabilities", Journal of Political Economy, 81, 637-654

aşağıdaki gibidir⁴.

$$S_t = S_{t-1} \exp \left(\mu - \frac{\sigma^2}{2} + \sigma W_t^Q \right) \quad (2)$$

Bu çalışmada ise, aşağıdaki süreç ele alınacaktır:

$$d \log S_t = \mu dt + \sigma dW_t + dJ_t \quad (3)$$

Burada, J_t değişkeni sıçramayı temsil etmektedir. Eşitlik 3'te verilen modelin risk nötral olasılık ölçüsü Q altındaki çözümünü aşağıdaki gibidir:

$$S_T = S_0 \exp \left\{ \left(\mu - \frac{\sigma^2}{2} \right) T + \sigma W_T \right\} \prod_j \log Y_j \quad (4)$$

Burada Y sıçramaların büyüklüğünü temsil etmektedir. (4) nolu denklemin Euler yaklaşımı ile P olasılığı altında⁵ $t_i - t_{i+1}$ zaman aralığındaki kesikli ifadesi ise, aşağıdaki şekilde gösterilir.⁶

$$X_{t_{i+1}} = X_{t_i} + \mu(t_{i+1} - t_i) + \sigma(W_{t_{i+1}} - W_{t_i}) + \sum_j \log Y_j \quad (5)$$

Burada,

- $X_t = \log S_t$,
- $(W_{t_{i+1}} - W_{t_i}) \sim N(0, (t_{i+1} - t_i))$,
- $N_{t_{i+1}-t_i} \sim Poisson(\lambda(t_{i+1} - t_i))$ ve
- $Y \sim N(\alpha, \beta^2)$, (alternatif olarak $Y \sim \Gamma(a, b)$) şeklinde tanımlanmıştır.

Riske Maruz Değer, Beklenen Kayıp Alanı ve Monte Carlo Simülasyonu

Risk ölçümleri içerisinde en yaygın olarak kullanılan ölçüm tekniği Riske Maruz Değer (RMD) tekniğidir. Riske Maruz Değer belli bir elde tutma süresi için, pozisyonlar sabit iken belli bir güven aralığında portföyün tecrübe edebileceği en zararlı değişimi gösterir⁷.

Riske Maruz Değer, risk ölçümü olma açısından matematiksel olarak tutarlı bir ölçüm olma özelliğini her zaman garanti edemez. Eliptik dağılımlar için tutarlı bir ölçü olmasına rağmen RMD tarafından üretilen

⁴ Kasırga Yıldırak - Nilüfer Çalışkan - Şirzat Çetinkaya, "Türev Ürün Fiyatlama Teknikleri", Literatür Yayınevi, 2008, sf 34

⁵ Risk hesabı yapılacağından Q olasılık ölçüsü altında çalışmamız gerekmektedir

⁶ Paul Glasserman, *Monte Carlo Methods in Financial Engineering*, Springer-Verlag 2003 s

78

⁷ Phillippe Jorion, *Value at Risk*, 2nd Edition, McGraw Hill, 2000, s 75

bilgi, analizciye çoğu zaman fazla bilgi verememektedir⁸⁹. Buna rağmen, yaygın kullanım alanı bulmuştur. Bunun en önemli nedeni ise, diğer ölçümlere göre basit ve hızlı olmasıdır. Bankaların ya da risk hesabı yapmak durumunda olan finansal kurumların portföylerinin çok geniş olduğu ve sık aralıklarla ölçüm yapmak durumunda oldukları düşünüldüğünde Riske Maruz Değer ölçüm yöntemi haklı olarak kendine yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.

Portföy değeri portföyü oluşturan finansal araçların net pozisyonlarının aynı para cinsinden değerlerinin toplamıdır. Portföy değeri PD, pozisyon değeri de P ile gösterildiğinde, N farklı pozisyondan oluşan bir portföyün değeri,

$$PD = P_1 + P_2 \dots + P_N$$

şeklinde gösterilir. Pozisyon enstrümanının elde tutulan miktarı ile hesabın yapıldığı andaki enstrüman değerinin fiyatı ile çarpımına eşittir. Miktarı Φ , fiyatı S ile gösterecek olursak matris gösterimi aşağıdaki ifade olur.

$$P = \Phi' S$$

Bir pozisyonun t zamanındaki değeri P_t ve fiyatı ise, S_t olarak gösterildiğinde bir portföyün pozisyonlar cinsinden t noktasındaki değeri aşağıdaki şekilde yazılır:

$$PD_t = P_{1,t} + P_{2,t} + P_{3,t} + \dots + P_{N,t}$$

Bu ifade miktar ve fiyat cinsinden ise,

$$PD_t = \phi_{1,t} S_{1,t} + \phi_{2,t} S_{2,t} + \dots + \phi_{N,t} S_{N,t} \quad (6)$$

şeklinde gösterilecektir. Portföy değerindeki Δt kadar bir periyotta yaşanan değişim, kesikli zamanda $\Delta PD_{\Delta t}$ ile gösterilir.

$$\Delta PD_{\Delta t} = PD_{t+\Delta t} - PD_t$$

Miktar ve fiyat cinsinden Δt zaman sonraki portföy değeri ise,

$$PD_{t+\Delta t} = \phi_{1,t+\Delta t} S_{1,t+\Delta t} + \phi_{2,t+\Delta t} S_{2,t+\Delta t} + \dots +$$

$$\phi_{N,t+\Delta t} S_{N,t+\Delta t}$$

dır. Görüldüğü üzere portföyün ileri bir zamandaki değeri miktar ve fiyat değişkenlerinin alacağı değerlere bağlıdır. Bu durum iki adet belirsizliği beraberinde getirir. Bu iki değişken arasında yatırımcı açısından bir fark

⁸ Paul Embrechts - Alexander Mc Neil - Daniel Strauman, Correlation: Pitfalls and Alternatives, Risk Magazine, 1999, s 69-71

⁹ Philippe Artzner - Freddy Delbaen - Jean-Marc Eber – David Heath, "Coherent Measures of Risk". *Mathematical Finance* 9 (3) 1999 s. 203–228

mevcuttur. Miktarlar yatırımcı tarafından belirlenebilir ya da **kontrol** edilebilirken, fiyatlar tamamen yatırımcılardan bağımsız olarak, piyasa tarafından belirlenmektedir. Finansal risk hesabı yapılırken yatırımcı açısından kontrol değişkeni niteliği taşıyan miktarların t anındaki değerini sabit kabul edeceğiz. Bu da RMD tanımı ile uyum göstermektedir. Bu durumda Δt zaman sonraki değer aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$PD_{\Delta t} = \phi_{1,t}S_{1,t+\Delta t} + \phi_{2,t}S_{2,t+\Delta t} + \dots + \phi_{N,t}S_{N,t+\Delta t}$$

Buna göre, belirsizlik sadece fiyattan kaynaklanmaktadır ve bu risk piyasa riskinin bir konusu olarak karşımıza çıkar. Miktarlar sabit diğer bir ifade ile zamandan bağımsız olduğundan değişim aşağıdaki şekilde yazılır:

$$\Delta PD = \phi_1 \Delta S_1 + \phi_2 \Delta S_2 + \dots + \phi_N \Delta S_N$$

Fiyat değişimlerine ilişkin getiri tanımı ise, kesikli ve sürekli zamanda aşağıdaki şekilde formüle edilir:

$$R_{\Delta t} = \frac{S_{t+\Delta t} - S_t}{S_t}, \quad R_{\Delta t} = \log \left(\frac{S_{t+\Delta t}}{S_t} \right)$$

Portföyün getirisi ise,

$$R_{portföy} = \frac{PD_{t+\Delta t} - PD_t}{PD_t}$$

olarak hesap edilir. Matris gösterimi ile Portföydeki değişimin R cinsinden değeri,

$$\Delta PD_t = PD_t R_{portföy} \quad (7)$$

olarak ifade edilir. Portföyün getiri cinsinden Δt dönem sonra gelecekte alacağı değer ise,

$$PD_{t+\Delta t} = PD_t R_{\Delta t}$$

olacaktır. Bu durumda RMD, belli bir güven seviyesinde olabilecek en kötü getiriler bileşiminin bir fonksiyonu olacaktır. Normal dağılım varsayımı altında ve α güven seviyesindeki getiri değeri $R_{\Delta t}^\alpha$ için, Z değeri aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$Z_\alpha = \frac{|R_{\Delta t}^\alpha| - \mu}{\sigma}$$

Bu durumda ΔPD_t^α , RMD değerini verir. Yukarıdaki model sıçrama terimi içerdiğinden, parametrik yaklaşım kullanarak RMD değerinin hesaplanması analitik olarak mümkün değildir. Bunun yanı sıra sıçrama terimi, dağılıma kesiklik unsuru kattığından onun sürekli ve dolayısı ile eliptik bir dağılıma sahip olmasını engellenmektedir. Bu nedenle RMD, tutarlılık özelliğini yitirecektir. Bu çalışmada tutarlı olan Beklenen Kayıp Alan risk ölçüsü kullanılmıştır. Beklenen kayıp alan belli bir kantilden sonraki kuyruğun alanını hesap eder ve bunu risk ölçümü olarak raporlar.

RMD değeri ise kantil seçiminde yardımcı olacaktır. Çalışmada söz konusu olan bu alan Monte Carlo yöntemi ile hesaplanmıştır.

Monte Carlo simülasyonu (5) nolu ifade kullanılarak aşağıdaki adımlar çerçevesinde uygulanmıştır¹⁰. Bunlar:

1. $Poisson(\lambda(t_{i+1} - t_i))$ dağılımdan L rasgele sayısının türetilmesi,
2. L=0 ise, N değişkenini N=0 olarak atanması, L sıfırdan farklı ise, Adım 3'e gidilmesi,
3. L adet Y değerinin $N(\alpha, \beta^2)$ dağılımından üretilmesi, (ya da $\Gamma(a, b)$ dağılımından üretilmesi) ve Y değerlerinin toplamının N'ye eşitlenmesi,
4. Standart normal dağılımdan Z değerinin türetilmesi,
5. X'i değerinin Eşitlik 5 yardımıyla hesaplanması ve
6. Önceden belirlenmiş iterasyon sayısına ulaşıncaya dek Adım 1'e dönülmesidir.

Burada yukarıda verilen adımların izlenmesiyle iterasyon sayısı kadar X değerleri üretilecektir. Bu da X'in dağılımına benzetme yoluyla yaklaşılmasına olanak sağlayacaktır. Parametre vektörü $\Theta = \{\mu, \sigma, \alpha, \beta, \lambda\}$ 'nin tahmin problemi ise, bir sonraki bölümde açıklanmaktadır. X değişkeninin benzetim yolu ile elde edilmesi dağılım hakkındaki tüm istatistiklerin elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Beklenen kayıp alanı da önceden belirlenmiş belli bir güven seviyesi α ve sol tarafındaki RMD değerlerinin olasılıkları ile ağırlıklandırılmış ortalaması olacaktır.

Model Parametrelerinin Tahmini

Model iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm sıçrama ve kırılmaların olmadığı bölüm olup, Brown hareketi ile temsil edilmektedir. İkinci bölüm ise, sıçramaların modellendiği bileşik Poisson kısmıdır. Çalışmada bu iki parçayı ayırmak için bir eşik değer tespit edilmesi gerekir. Bu eşik değerinin zaman içinde değiştiği varsayılmıştır. Mancini¹¹, eşik

¹⁰ Paul Glasserman, *Monte Carlo Methods in Financial Engineering*, Springer-Verlag 2003 s 78

¹¹ Cecillia Mancini, Non-Parametric Threshold Estimation for Models with Stochastic Diffusion Coefficient and Jumps, *Scandinavian Journal of Statistics* (36), 2009

değerinin aşağıdaki şekilde tahmin edilebileceğini göstermiştir.

$$v_t = c * h_t$$

Burada h_t volatilitiyi; c ise, bir sabiti göstermektedir. c değeri, karekök c adet standart sapma analogisi ile anlaşılabilir. Bu çalışmada c değeri sıçramaları %5'lik bir dilime sokacak şekilde "9" olarak belirlenmiştir. h_t ise, GARCH(1,1) kullanılarak oluşturulmuş ve aşağıdaki kural uygulanarak sıçramalar ayrılmıştır:

$$Y_i = \Delta X_t I_{\{\Delta X^2 \geq v_t\}}$$

Sıçramalı kısmın ayrılmasından sonra her iki kısım ayrı ayrı tahmin edilecektir. Brown hareketi kısmı için GARCH(1,1) model uygun görülmüş olup koşullu ortalama ve koşullu varyans hesap edilmiştir:

$$\Delta X_t = \mu_t + h_t^{\frac{1}{2}} Z_t$$

$$h_t = K + p h_{t-1} + q \epsilon_{t-1}^2$$

Sıçramalı kısım için ise sadece bir sıçramanın olduğu varsayımı altında, sıçramalı kısma ait gözlemler normal dağılım ve gözlemlerin mutlak değerleri de Gamma dağılım varsayımı ile modellenmektedir.

Uygulama ve Sonuçlar

Çalışmada elde edilen sonuçlar, sadece geometrik Brown kısmından oluşan Monte Carlo (EWMA ($\lambda = 0.94$), GARCH(1,1), ve Momentler Metodu ile hesap edilmiş 3 ayrı varyans için), klasik ve filtreli (GARCH(1,1) filtresi) tarihsel simülasyon sonuçları ile karşılaştırmıştır. Dikkat edilirse tüm risk hesabı yöntemleri tümünden değerlemeyi (full valuation) esas alır. Doğrulama olarak geriye dönük sınamayı esas almaktayız. Bu sınamada 2 ayrı kriteri aynı anda değerlendirdik. Portföy sahibinin risk modeli bağlamında iki amacı vardır. Birincisi hesap etmiş olduğu risk değerinin gerçekleşen değişimden az olmamasıdır. Örneğin ertesi gün için hesaplanan risk değeri -500 TL gerçekleşen değişim (kayıp) ise -720 TL olsun. Bu durumda model kaybı öngörememiş olur. İkinci kriter ise ekstra sermaye ayırmamaktır ki bu da hesap edilen risk tutarının gerçekleşen risk tutarından fazla ama aradaki farkın minimum olmasını gerektirir. Diyelim ki yukarıdaki örnekte aynı gün için risk hesabı -1000 TL olarak hesap edilmiş olsun. Bu durumda da 280 TL tutarında fazladan sermaye ayrılacaktır.

Hesaplar IMKB 100 indeksi için yapılmış olup 30.07.2002 ile

14.10.2010 tarihleri arasındaki günlük gözlemleri kapsamaktadır ve 2060 adet gözlem bulunmaktadır. EWMA, GARCH gibi koşullu istatistik gerektiren yöntemler için 1000 günlük dönen pencereler halinde hesaplamalar yapıldığından toplam 1060 gün için bir günlük risk değeri hesap edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) 1060 gün içinde hangi modelin kaç kez gerçekleşen zarardan daha düşük risk değeri hesap ettiği (ki bu durum piyasa da hit olarak anılmaktadır), ortalama olarak ne kadar fazladan sermaye ayırdığı verilmiştir.

Tablo 1: Metotların Karşılaştırılması

Model	Hit	Ekstra (Endeks getirisi cinsinden)
Jump Model Gauss	4	0.224
Jump Model Gamma	3	0.229
Monte Carlo EWMA	7	0.178
Monte Carlo GARCH	7	0.187
Monte Carlo MM	9	0.166
Tarihsel	9	0.177
Tarihsel Filtreli	6	0.203

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere Jump Gamma modeli en az hit sayısına sahip iken doğal olarak en çok sermaye ayrılan model olmuştur. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere sıçramalı modellerin diğer modellere üstün olup olmadığını saptayabilmek mümkün olmamaktadır. Çünkü doğrulama olarak ortalama değerler kullandık ve banka risk dairesinin modele bütün periyot boyunca müdahale etmediğini varsaydık. Oysa aşıkardır ki farklı durumlarda (state) farklı modelin uygulanması gerekecektir. O halde mümkünse tamamen dışsal bir durum değişkeninin belirlenip modellenmesi ve bu durum değişkeninin aldığı değerlere göre yukarıdaki modellerden birinin uygulanması gerekir. Bankalar açısından bunu yapabilmek kolaylıkla mümkün olmamaktadır. Bunun en önemli sebebi bankaların risk hesabı ve raporlaması yapmasındaki en önemli itici gücün BDDK'nın getirdiği zorunluluk olmasıdır. Bir başka ifade ile risk hesap ve raporlaması, bankaların kendileri tarafından öngörülen bir faaliyetten ziyade BDDK tarafından mecbur edilmeleri neticesinde gündemlerine aldıkları bir

meseledir. Bankalar da bu bağlamda BDDK'nın daha kolay onay vereceği yöntemleri dolayısı ile daha çok kabul görmüş model ve tahmin yöntemlerini seçmektedirler.

Sıçramalı modelleri bir çok başka şekilde modellemek mümkündür. Yukarıdaki modellere stokastik volatilité eklenip Gibbs örnekleme algoritması ile tahmin edilebilir. Ayrıca sıçrama ifadesi stokastik volatilité denklemine eklenerek Stochastic Volatility Jump Diffusion modeller elde edilir ki bu modellerin tanım itibari ile daha esnek çalışması beklenir. Bu makalenin amacı sadece sıçramalı stokastik süreçlerin kurgulanma ve tahmin problemini ortaya koymak ve olası çözümlerden bir kaçını aktarmaktır.

Yukarıda, sürecin adımlarını modellediğimiz zaman aralığında, sadece bir sıçrama olduğu varsayımı ile model kesikli halde ifade edilmişti. Bu ciddi varsayımın sebebi bir entervalde birden fazla sıçrama olduğunda (bileşik Poisson) hem sıçrama sayısında hem de sıçrama büyüklüklerindeki belirsizlikten dolayı parametrelerin tahmin edimesindeki zorluktur.

KAYNAKÇA

- Artzner P., Delbaen F., Eber J., Heath D., "Coherent Measures of Risk". *Mathematical Finance* 9 (3) 1999 s. 203–228
- Black, F., and M. Scholes (1973): "The Pricing of Options and Corporate Liabilities," *Journal of Political Economy*, 81, 637–654
- Embrechts P., McNeil A., Strauman D., Correlation: Pitfalls and Alternatives, *Risk Magazine*, 1999, s 69-71
- Glasserman P, *Monte Carlo Methods in Financial Engineering*, Springer-Verlag 2003 s 78
- Jorion J., *Value at Risk*, 2nd Edition, McGraw Hill, 2000, s 75
- Mancini C, Non-Parametric Threshold Estimation for Models with Stochastic Diffusion Coefficient and Jumps, *Scandinavian Journal of Statistics* (36), 2009
- Yıldırak K., Çalışkan N., Çetinkaya Ş., "Türev Ürün Fiyatlama Teknikleri", Literatür Yayınevi, 2008, sf 34

ADAM SMITH'İN EKONOMİK KRİZ GÖRÜŞÜ: SOUTH SEA BALONU

Ahmet ATAKISI¹
Engin DEMİREL²
Gökhan SÖNMEZLER³

ÖZET

Kapitalist gelişim sürecinde, en çok tartışılan konuların başında ekonomik kriz olgusu gelmektedir. Bu bağlamda, ekonomi literatüründe krizleri açıklamaya yönelik birbirinden farklı birçok görüş ortaya atılmıştır. Kapitalist sistemin bugünkü geldiği aşamada, finans piyasalarındaki gelişmeyle birlikte, daha kompleks finansal ve ekonomik yapı altında, krizlerin bulaşma etkisini hızlandıran uluslararası bir yapılanma söz konusudur. Günümüzdeki krizlerle geçmiş dönemlerdeki ekonomik krizler arasında bağlantı kurmamızı sağlayan temel noktalardan biride balon oluşumudur. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde, İngiltere’de görülen South Sea Company balonu ve çöken finansal sisteme müdahaleye yönelik; 1720 yılında yayımlanan “Balon Yasası” araştırma kapsamında mercek altına alınacaktır. Ekonomi biliminin kurucusu kabul edilen Adam Smith’in bu olaya yaklaşımı da bir hayli dikkat çekicidir. Çalışmamızda, liberal ekonomik sistemde yaşanan bunalımlar gölgesinde gelişen olaylar ekseninde, Adam Smith çağına yakın örnek olay olarak alınan “South Sea Bubble” hakkındaki tartışmaların nasıl yorumlanması gerektiği tartışılacaktır. Böylelikle Adam Smith’in ekonomi yaklaşımıyla, ekonomik krizler hakkında edinilecek tarihsel bakış açısı, çeşitli çözüm önerilerinin oluşumuna katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adam Smith, Ekonomik Krizler, Balon Ekonomisi, South Sea Balonu.

¹ Assist. Prof. Dr., Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Edirne/Turkey, aatakisi@trakya.edu.tr

² Assist. Prof. Dr., Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Edirne/Turkey edemirel@mail.com

³ Assist. Prof. Dr., Trakya University School of Applied Sciences, Department of Banking, Edirne/Turkey, gokhansonmezler@yahoo.com

**ADAM SMITH'S VIEW ON ECONOMIC CRISIS: SOUTH SEA BUBBLE
CASE****ABSTRACT**

Economic crisis issue is the leading among argued subjects in the capitalist development period. In this sense, there had been numerously different opinions emerged to interpret the crisis in the economics literature. Modern international economics and finance structure of the world is accelerating the contagion of the crisis with the improvements due to the recent capitalist system comprehensions. In addition, formation of bubbles is constructing the main relationship between current financial crises and the other historical economic depressions. The study discusses The Bubble Act regulations issued in the first quarter of 18th Century in the year of 1720 to intervene the financial system of United Kingdom (UK) for The South Sea Company bubble. Commonly respected founder of the economics discipline Adam Smiths' approach to the mentioned incident is also quite noteworthy. Our study analyzes the concerns for the sample of "South Sea Bubble" case throughout the Adam Smith era under the circumstances of liberal economic system depressions. In this way, the scope outs for economic crisis would be determined by the historical understanding of Adam Smith's economics approaches as well.

Keywords: Adam Smith, Economic Crisis, Bubble Economics, South Sea Bubble.

1. INTRODUCTION

The Europe oriented market and trade concept had formed between the 15th and 18th centuries. Mercantilist system had been adapted with respect to overseas trade boom. In that order, political economics theories were all concentrated on that Western European development approach. By the initial times of industrial revolution, villagers had been encouraged to act or transformed to workers by moving to industrialized cities from rural areas. Sailors had become merchants by geographical discoveries in the new world. Trade boom were affecting the social status of the classes. Bourgeoisie had got privileges and transformed to policy makers or capitalist schemers by the socio-economic revolution. The sense of trade had also been seen as the key feature of wealth issues. Merchants, sailors, and other trader social groups were also got started to trade in the so-called new world like North and South America. On the other hand, the early owners or inhabitants

of these territories had perceived them as exploiters. Not only the all commercial goods but also even humanity as slavery was the matter of trade during the mercantilist and the following capitalist growing stage of the western world.

The shipping and trading companies had been developed and professionally organized under these circumstances. Expanded economic relations had built up the basis pillars of financial system. Savings, investments and the other monetary-trade relations shaped under that complicated market conditions. Regulations, governments, communities and joint-stock companies were structured under these capitalist wealth objectives. The western Europeans had shaped the prototype of current global market idea in the mentioned period respectively.

Under these conditions, early in the 18th century, the private stock markets were going to serve up for capital gains of communities and individuals became shareholders of this overseas commerce. Various joint-stock companies emerged in the market and attracted more and more investors by the time. The number of companies grew from 11 to over 100 in the 1690s Europe, even more in the opening decade of 18th century. In addition, for stabling the economic system under the capitalism order, banks were founded. Barrowers and lenders were systematically meet up in those places. For instance, Bank of England (BE) was created (1694) by a coalition of Whigs (political group) and the London mercantile establishment inspired by the Dutch system of finance. Banking and financial system took place in the economics history under the aim of wealth objectives.

2. THE ROLE OF BANKS, STOCK EXCHANGE AND JOINT STOCK COMPANIES IN THE 18TH CENTURY U.K.

A group of London stock jobbers (dealers) and financiers, who had supposedly been meeting in the coffee houses in the heart of the city, were finally organized under what became known as the London Stock Exchange (or Royal Exchange), similarly formed on the Amsterdam Beurs (of 1608). Hence, the following joint-stock companies were accepted to operate in the London Stock exchange under the hidden eye of the government:

- the East India Company (or New East India Co. of 1698),
- the Royal African Co

- the Hudson's Bay Co,
- the newly founded Bank of England (BE),
- the South Sea Co. (1711).

In the 18th century, stock exchanges major activity was trading in government debt instruments called 'consols' [Consolidated Stock of the Nation'] (Munro, 2008: 6). The banks could also be used for government finance in this era.

Therefore, as Adam Smith discerned the role Bank of England and its size in the private banking system; "the bank acts, not only as an ordinary bank, but as a great engine of state". The community trust in the bank is based on the guarantee of the British government "the strength of the bank of England is equal to that of the British government" (Smith, 1776: 424). However, whether it was the Bank of England or a private bank, according to Smith, one principle underlies the contribution of a banking system to enhance the wealth of the nation – it facilitates the instrumental role of money...- (Evensky, 2005: 147). In contrast, BE was "*acted as the king's credible commitment to Parliament*" (Yang, 1997), and used for government debt financing (actually during wars) in many times.

Therefore, not only the banks but also the joint-stock companies were the great financial suppliers of the government. Her majesty the queen granted her royal charter on the 8th day of September 1711, integrating the subscribers of governmental debts by the name of "The Governor and Company of Merchants of Great Britain trading to the South Seas." Many exclusive privileges were provided to that company, and the rich commercial franchises through which they were invested, secured to traders the enjoyment of the trading monopoly of half the southern and western world. The initial proposition, which appeared in England for the establishment of a company with profitable, privileges, opened a trade to the South Sea against Spanish merchants (Hunts, 1840: 97-98). South Sea Company quickly became one of the major joint-stock companies in UK. The royal government was acting the shadowed lead role during the establishment period of the company.

"Previous to that period, and particularly in the reign of Queen Elizabeth, many adventurers had made voyages to America, and upon their return published such glowing accounts of the trading advantages to be acquired there, as filled the minds of the English people with the most extravagant visions of future wealth, while their thoughts, which were but newly opened to the advantages of foreign commerce, excitedly pictured the

speedy acquirement of unlimited and princely riches from the trade in those seas" (Hunts, 1840: 98).

On the other hand, there were widening conflicts between the European states. Under the war circumstances of the nations, government expenditures and fiscal debts were dramatically increasing. Budget deficits, tax burdens, monetary failures and diminishing revenues were putting the governments under pressure likewise UK. Thus, new blood [liquidity] needed for governments.

Trade organizations with the new world created beneficial opportunities for the traders. In addition, competition among the nations (such as Spanish, Dutch, French and English merchants), paved the ways of cooperation under government-supported joint-stock companies or vice versa.

Adam Smith trained his vision on the principal form of corporate business in his era: the so-called joint stock company... Less than two centuries old in concept, this risk-sharing system had been evolved during Smith's lifetime into a dynamic driver of an expanding economy. It brought the famed "East India" companies backed by the Dutch, French, and British governments. Moreover, it gave rise to Britain's own "Hudson's Bay" and "Massachusetts Bay" companies, which in turn helped build a new wealthy nation. In further corners of the world, there were the "Royal African" Companies and the once-powerful "South Sea Company" (Robert, 1998; 68). These companies could be expected to be as the veins for the blood [or liquidity].

"The South Sea Company, later dubbed "the Earl of Oxford's (Robert Harley) masterpiece", was established as a joint stock company. The Tory government hoped that it would eventually challenge the Bank of England and the East India Company as a provider of loans to support national debt"(Thomas, 2003). Actually, "war debts" had been seen as the main part of that national debt.

As Adam Smith declared: *"Joint stock companies, established by Royal Charter or by Act of Parliament, differ in several respects, not only from regulated companies, but from private copartner"* (Smith, 1776; 989).

The mainstream of the joint-stock companies were distinguished under law as an extended form of a partnership, with investors as shareholders, more willingly than as separate legal entities. In theory, shares of these companies will bring more gain to investors under free market conditions. Thus, when the system was over loaded and managerial faults,

errors or wars between countries appeared, the companies shareholders would be damaged according to fall of the companies financial value and by indirect lending (debt swaps and options contracts between company stocks and government outstanding debts) to government respectively. In addition, such speculations would readily cause manias among investors and so-called bubbles made unwilling disastrous effects on the system. None of the players (traders, individuals and governments) considers the legal regulations during the booming period. Thus, when the bubble occurred in the system it became too late to survive for the losers and wealth was suddenly evaporated.

Famous financial bubbles:

1. *The Dutch Tulip Bulb Bubble 1636*
2. *The South Sea Bubble 1720*
3. *The Mississippi Bubble 1720*
4. *The late 1920s stock price bubble 1927-1929*
5. *The surge in bank loans to Mexico and other developing countries in the 1970s*
6. *The bubble in real estate and stocks in Japan 1985-1989*
7. *1985-1989 bubble in real estate and stocks in Finland, Norway and Sweden*
8. *The bubble in real estate and stocks in Thailand, Malaysia, Indonesia and several other Asian countries 1992-1997.*
9. *The surge in foreign investment in Mexico 1990-1993*
10. *The bubble in over-the-counter stocks in the United states 1995-2000 (Kindleberger, Aliber, 2005:9)*
11. *The bubble in mortgage, toxic bonds, CDOs and derivative instruments in the United States 2008.*

An imperative distinction is made in the literature between bubbles that result from rational as opposed to irrational behavior; *It has been suggested that, broadly, the former arise from three causes, self-fulfilling expectations ('rational bubbles'), mispricing of fundamentals ('intrinsic bubbles'), and the endowment of irrelevant exogenous variables with asset pricing value ('extrinsic bubbles'). The South Sea Bubble has been attributed to each of these causes (Dale, 2005:236).* It might be seen usual for individuals, traders and merchants to act irrationally, but what if the governments acts irrational, what would happen in the system? Is South Sea Company case giving us evidence?

3. THE SOUTH SEA BUBBLE CASE

The commerce of almost the entire South American coast was granted upon The South Sea Company (Hunts, 1840: 99). According to Encyclopedia Britannica: the South Sea Company, founded in 1711 to trade (mainly in slaves) with Spanish America, on the statement that the War of the Spanish Succession, then drawing to a close, would end with a settlement permitting such trade. The company's stock, with a guaranteed interest of 6 percent, sold fine, but the significant peace treaty, the Treaty of Utrecht made with Spain in 1713, was less constructive than had been expected, imposing an annual tax on imported slaves and allowing the company to send only one ship each year for general trade. The success of the first voyage in 1717 was only moderate, but King 3rd George I of Great Britain became governor of the company in 1718, creating confidence in the enterprise, which was soon paying 100 percent interest*. The shadowed lead role was lightened. The public trust for the company had been set.

Adam Smith stated that; The South Sea Company, as long as continued to be a trading company, had an exclusive privilege confirmed by Act of Parliament; as have likewise the present United Company of Merchants trading to the East Indies (Smith, 1776; 991). By that way, the parliamentary support provided for the company.

The company was authorized to appoint courts of judicature in their forts, factories, and settlements, for determining mercantile and maritime cases, with the right of appeal to her majesty in council, and empowered to raise a military force, to guard and protect the vast interests which would supposedly be created by their commercial intercourse with the nations inhabiting the new world. Furthermore, the extended operations of the company should be wholly unembarrassed, and free from all pecuniary difficulties, eight thousand pounds sterling were allowed by the English government for the expenses of management; and all the commercial rights and extraordinary powers with which they were invested, were declared to be continuous. In 1719, the capital of the company was further increased to nearly twelve millions of pounds sterling; and a subscription for 520,000 pounds of their stock was opened, which was sold at 114 per cent (Hunts, 1840; 99). Financial assistance had come out for the company.

* <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/556389/South-Sea-Bubble>

Adam Smith views on the company were as follows:

“The South Sea Company never had any forts or garrisons to maintain, and therefore were entirely exempted from one great expense to which other joint stock companies for foreign trade are subject. But they had an immense capital divided among an immense number of proprietors. It was naturally to be expected, therefore, that folly, negligence, and profusion should prevail in the whole management of their affairs. The knavery and extravagance of their stock-jobbing projects are sufficiently known, and the explication of them would be foreign to the present subject. Their mercantile projects were not much better conducted. The first trade, which they engaged in, was that of supplying the Spanish West Indies with Negroes, of which (in consequence of what was called the Assiento contract granted them by the Treaty of Utrecht) they had the exclusive privilege. But as it was not expected that much profit could be made by this trade, both the Portuguese and French companies, who had enjoyed it upon the same terms before them, having been ruined by it, they were allowed, as compensation, to send annually a ship of a certain burden to trade directly to the Spanish West Indies. Of the ten voyages which this annual ship was allowed to make (only one ship had a voyage)...”(Smith, 1776; 994).

Not surprisingly, the South Sea became favorable and popular among the investors. However, as Smith declared, the company was a tragedy. The company had strong vision however, in reality there was no active business situation. Thus, its stocks in the financial markets were appreciating rapidly.

In 1720, there was an incredible boom in South Sea stock, because of the company’s proposal, accepted by Parliament, to take over the national debt. Every thing had been seen legal.

The company expected to recover itself from expanding trade, but primarily from the foreseen ascend in the value of its shares. South Sea shares, which had already advanced from £130 in February 1720 to over £300 in early April, rose further to £400 (20 May), then to £500 (28 May) before touching £600 on 31 May. This plumb ascent continued into the following month, the share price breaching £700 on 1 June and £800 on 4 June. On 23 June, the Company closed its books for two months in order to process the midsummer dividend, so that quoted prices during this period are in fact forward prices ‘for the opening of the books’. The highest (forward) price was £1,050, recorded on 25 June, but when the books were reopened, the spot price had fallen to £820 (cum dividend). Thereafter South Sea stock weakened dramatically to £520 in mid-September, £290 at the beginning of

October and a low of £170 on 14 October 1720. The bubble had burst (Dale, 2005:236), (see Figure 1.).

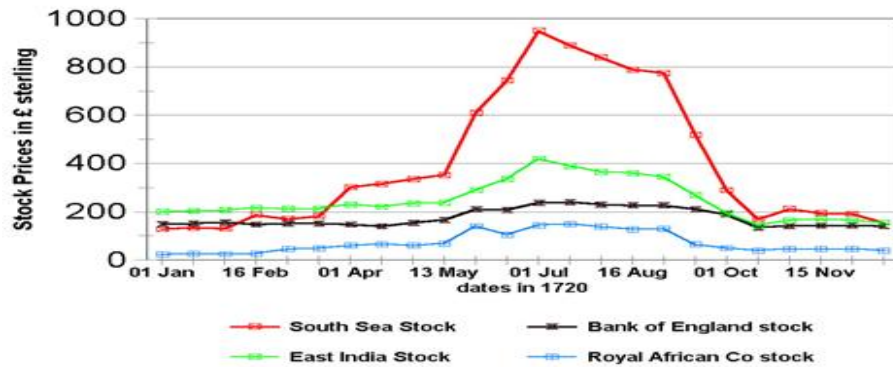

Figure 1. Stock Prices of Selected Companies (1720)Source: Munro, 2008.

There is some controversy about the aims of the foundation of the South Sea Company. Kindleberger (2005) and Neal (2006) believe that the primary motivation was the funding of national debt. In fact, only the beginning stage of the century, UK was spending annually 5.5 million pounds to maintain 90.000 strong army in the Continent, 40.000 naval forces at sea (among nearly 5.6 total population in UK, (Wrigley, Schofield, 1981)), besides 9 percent of UK national income was also absorbing by the government. (Dale, 2004: 41).

In summary, the total government debt at the end of 1719 was £50 million:

- £18.3m was held by three large corporations:
 - £3.4m by the Bank of England
 - £3.2m by the British East India Company
 - £11.7m by the South Sea Company
- Privately held redeemable debt amounted to £16.5m
- £15m consisted of irredeemable annuities, long fixed-term annuities of 72–87 years and short annuities of 22 years remaining maturity (Dale, 2005).

The same scenario had been witnessed in France.

4. FRENCH MISSISSIPPI BUBBLE

Actually, the similar case observed in France previously as it had known as John Law's System. National debts of the government were unsuccessfully tried to be erased by Law's operation (latterly finance minister of France, who fled from the country in 1720) the company after such mergers and acquisitions called French Indies Co. as well. The summer of 1719 brought far-reaching changes in Law's operations. Formerly established private banks in France had also nationalized and directly became accountable only to the king under economic recovery of the beginning episode of French Mississippi Bubble. Having bought out virtually all the trading companies then in existence, the Indies Company branched into tax collection and "royal mint" management. At the same time, it planned refinancing the whole national debt at a lower interest rate. For financial assistance of this operation, the Company proceeded as it had done with its earlier acquisitions, with further share issues, at prices that tracked the bullish market. The operation ended up being a transferring of government debt into equity in a company that, all at once, collected virtually all the taxes in France (Velde, 2008: 151). According to Verde, the name of British version of this operation was called the South Sea company. In contrast, tragic results were similar in both two cases.

Becoming distressed at the number of new rival companies to South Sea Company, the government passed the Bubble Act (6 Geo I. c. 18) on June 24 1720, making it illegal companies without a royal charter to operate. The act was instigated by the South Sea Company directors who, wishing to enforce their monopoly, quickly applied for writs against four companies trading without a royal license. The shares of English Copper, York Buildings, Royal Lustreing and Welsh Copper plummeted as a result (Grace, 2009: 36). The action of the South Sea directors was to lead to their downfall.

The privileged the market value of South Sea stock, the more attractive would be the incentive for outstanding government debt holders to exchange existing government debt for South Sea Company stock, and the more attractive for the corporations, which would need less stock per unit of debt redeemed. Therefore, the incentives were set for the directors of the company to focus on the market value of the existing stock. Then the company decided to do so in a number of stages or subscriptions. Such was the passionate response by debt holders that, with each successive

subscription of new stock, the price of South Sea shares raised spectacularly, and with it the share prices of other companies. In 18th century UK, reputation was essential during this period of growth of the public debt. The redemption of an annuity raised issues of asymmetric information, moral hazard and fairness (Chamley, 2008: 174).

Adam Smith's views continue as: *The trade of a joint stock company is always managed by a court of directors. This court, indeed, is frequently subject, in many respects, to the control of a general court of proprietors. But the greater part of those proprietors seldom pretend to understand anything of the business of the company, and when the spirit of faction happens not to prevail among them, give themselves no trouble about it, but receive contentedly such half-yearly or yearly dividend as the directors think proper to make to them. This total exemption from trouble and from risk, beyond a limited sum, encourages many people to become adventurers in joint stock companies, who would, upon no account, hazard their fortunes in any private copartnery. Such companies, therefore, commonly draw to themselves much greater stocks than any private copartnery can boast of. The trading stock of the South Sea Company, at one time, amounted to upwards of thirty-three millions eight hundred thousand pounds...The directors of such companies, however, being the managers rather of other people's money than of their own, it cannot well be expected that they should watch over it with the same anxious vigilance with which the partners in a private copartnery frequently watch over their own.*(Smith, 1776; 989-990).

In addition to Smith's views to prevent bubble on financial market the regulatory act issued in UK just few months before the burst.

The important enforcement provisions found in the Act are as follows:

1. Without the payment of the call, the subscriber would be deprived of any 'Share, Dividend, Annuity, or Profits' that he might otherwise be entitled to;

2. Without payment of the call, the Company could also 'stop the Transfers or assignments' of the defaulter's interests in the firm;

3. The defaulter's liability for a missed payment, plus 5 per cent per annum interest, would be met from the 'Shares and Stocks of such Defaulter'. If the subscriber persisted in default for a space of three months, the Company, or anyone whom the Company designated, could sell the defaulter's 'Stocks';

4. Even when the default persisted beyond three months, the defaulter could still obtain something of value if the sale of his forfeited stock

garnered more than his liability to the Company. The defaulter would be delivered the 'Overplus' (Shea, 2007: 746). The act published in April 1720, but South Sea shares were still popular and its values had also climbed few months on the board. However, shareholders became uncomfortable as the "illegal company" shares began to fall by only after the bubble act issued. As Adam Smith mentioned akin to; "in all trades, the regular established traders, even though not incorporated, naturally combine to raise profits, which are no way so likely to be kept, at all times, down to their proper level, as by the occasional competition of speculative adventure" (Smith, 1776: 983). By September, the market had collapsed, and by December South Sea shares were down to 124, dragging other, including government, stock with them. This speculative adventure had end with tragedy (for instance: according to the bills of mortality, suicides in London increased by 40 percent just in London in 1721) (Dale, 2004:178). Many investors were ruined, and the House of Commons ordered an inquiry, which showed that at least three ministers had been accused of bribery and manipulation. Many of the company's directors were disgraced. The scandal brought Robert Walpole, generally considered the first British prime minister, to power. He promised to seek out all those responsible for the scandal, but in the end, he sacrificed only some of those involved in order to preserve the reputations of the government's leaders. The South Sea Company itself survived until 1853, having sold most of its rights to the Spanish government in 1750*. Unlicensed joint-stock companies remained illegal in UK until the Bubble act was repealed in 1825.

5. CONCLUSION

Classical economists and Adam Smith ideas agreed under the free market concept and trade regulations. Neo-liberal market implications could not be confronted via government interventions. Thus, the main dilemma is shaped under the question that what governments will have to do during and after the economic-financial crisis.

In the case of the government's financial requirements for public dept consolidation and irrational behavior of all parties could seen as the primary facts of South Sea Bubble. However, government had no legal entity to prevent the community before the bubble burst. The shares of the company

* <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/556389/South-Sea-Bubble>

were rising until it had reached the unexpected levels then the bubble act was issued to regulate the market but it was too late for all. The main problem can also observe in current financial crisis. Today's financial crises would be classified under secondary market conditions. Inefficient regulatory acts (or laws) in the recent crisis would affect overvalued assets of bonds trivializing the liabilities of companies and financial bodies.

The 2008-09 financial crises related to financial instruments such as certificate of deposits and derivatives exposed a situation that deserves restructured legal framework. Excess of liquidity on markets and increased financial instruments creates moral disorder (mania) among the investors. Similar to the South Sea Company situation, today's market makers have recently been trying to reorganize a convenient environment for secure capital transactions and investment.

Swap agreement between The South Sea Company stocks and the U.K. Government debt have similarities with today's financial bubble. Equities of the market players affected by the current financial crisis were to be swapped by the state issued repurchase agreements.

Financial leverage illusion implanted by neo-liberalized markets, growth of the U.S. Government debt, and unregulated money market applications on toxic bonds, resulted in refinancing need of all those results by serving the liquidity via the governments.

Finally, in the South Sea bubble and 2008-09 financial crisis, it has been noticed that the investors guaranteed and derived to the increased market bubble by the invisible permit of legal authorities to create virtual liquidity in order to finance unexpected governmental expenditures and to encourage the investors' ambition for risk taking.

REFERENCES

- Yang, Der-Yuan (1997), *The Origin of the Bank of England: A Credible Commitment to Sovereign Debt*. University of California, Revised October, www.econ.ucsb.ed
- Hunt's Merchants' Magazine, (1840), Art I. "The South Sea Bubble", <http://www.jstor.org/stable/60211031?origin=JSTOR-pdf>
- Carlos, A, Neal, L., (2006), "The micro-foundations of the early London capital market: Bank of England shareholders during and after the South Sea Bubble", 1720–25, *Economic History Review*, LIX, 3, pp: 498–538
- Evensky, J., (2005), *Adam Smith's Moral Philosophy A Historical*

and Contemporary Perspective on Markets, Law, Ethics, and Culture, Cambridge University Press, New York.

Thomas, C., (2003), "The South Sea Bubble", *Student Economic Review*, University of Dublin, Trinity College, Vol 17., pp: 17-37.

"South Sea Bubble." *Encyclopedia Britannica*. (2009). *Encyclopedia Britannica Online*. 03 Jul. 2009
<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/556389/South-Sea-Bubble>>.

Munro, J.H., (2008), *The Economic History of Later-Medieval and Early-Modern Europe*, Lecture Topic No: 25, Toronto, <http://www.economics.utoronto.ca/munro5/25jtstck.pdf>

Smith, A., (1776), *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*, Edwin Cannan ed., Elecbook Classics, 2009.

Robert A., G. Monks, (1998), *The emperors Nightingale : restoring the integrity of the corporation in the age of shareholder activism*, Perseus Publishing.

Kindleberger Charles P., Aliber Robert Z., (2005), *Manias, Panics, and Crashes, A History of Financial Crises*, Fifth Edition, John Wiley & Sons, Inc.

Chamley, C., (2008), "Long-term War Loans and Market Expectations in England, 1743–50", in *Government Debts and Financial Markets in Europe*, Fausto Piola Caselli eds, Pickering & Chatto Publishers, London (pp: 167-178).

Dale, Richard S., Johnson, Johnnie E. V., Tang, Lilei, (2005), *Financial markets can go mad: evidence of irrational behaviour during the South Sea Bubble Economic History Review*, LVIII, 2), pp. 233–271.

Dale, R., (2004), *The First Crash: Lessons from the South Sea Bubble*, Princeton University Press, New Jersey

Shea Gary S., (2007), "Financial market analysis can go mad (in the search for irrational behaviour during the South Sea Bubble)", *Economic History Review*, 60, 4, (pp. 742-745).

Toporowski, J., (2005), *Theories of Financial Disturbance: An Examination of Critical Theories of Finance from Adam Smith to the Present Day*, Edward Elgar Publishing Limited, UK.

Velde, F.R., (2008), French public finance between 1683 and 1726 in *Government Debts and Financial Markets in Europe*, Fausto Piola Caselli eds, Pickering & Chatto Publishers, London (pp: 135-165).

Wrigley E A and Schofield R S (1981) *The Population History of England 1541–1871: a Reconstruction*, Edward Arnold: London

UNION OF ECONOMICS WITH GEOGRAPHY BASED ON THE CONCEPT OF LOCATION: A HISTORICAL PERSPECTIVE

Ayşen Hiç Gencer*

ABSTRACT

This paper lays down the path from the period of the European Renaissance until the present time of how economists and geographers finally came together in their pursuit of explaining economic phenomenon taking into account geographical features based on the concept of location.

Underlying this path is the fact that social sciences cannot be taken one by one and independently from each other: One cannot separate economics, political science, political economy, anthropology, sociology, psychology and arts from geography and history. Moreover, physics, chemistry, biology, astronomy as well as mathematics and statistics also interact with this big picture. It is due to this synthesis aspect that today as a result, following Paul Krugman, the New Economic Geography emerged as an hybrid field.

Key Words: *Economic geography, Location, Spatial economics, Quantitative revolution and model building, International trade, Transportation, Regional science, Urbanization, Agglomeration.*

İKTİSAT İLE COĞRAFYA BİLİMLERİNİN MEKAN KAVRAMI ÜZERİNDEN BİRLEŞMELERİ: TARİHSEL BİR YAKLAŞIM

ÖZET

Bu makale, Avrupa'da Rönesans döneminden günümüze değin geçen süre içinde, ekonomistler ve coğrafya bilimcilerinin nihayet nasıl bir yol izleyip bir araya gelerek ekonomik olayları mekân kavramı üzerinden coğrafi özelliklere dayandırarak belirlemeye başladığını analiz etmektedir.

Bu birleşmenin altında yatan gerçek, sosyal bilim dallarının aslında hiçbir zaman tek tek ve birbirlerinden bağımsız olarak ele alınamayacaklarıdır: Ekonomi,

* Y. Doç Dr. Ayşen Hiç Gencer, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü

siyaset bilimi, siyasi ekonomi, antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve sanat , esasen coğrafya ve tarih bilimlerinden ayrılamazlar. Ayrıca, fizik, kimya, biyoloji, astronomi, hatta matematik ve istatistik dahi bu büyük çerçevede yer almaktadırlar. Sonuçta bugün, sosyal bilimlerdeki bu sentez açısı dolayısıyla, Paul Krugman'ı izleyerek Yeni Ekonomik Coğrafya bilimi ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi coğrafya, Yer / mekân, Mekânsal iktisat, Sayısal devrim ve model kurma, Uluslararası ticaret, Nakliyat, Yöresel bilim, Kentleşme, Kümelenme.

1. INTRODUCTION

It is obvious that economic activity in the world is not distributed evenly. In fact, most activity, especially economic, happens in agglomerated regions. The scale of agglomeration can be small, as in many apparel shops clustering in a mall; or it might be worldwide, like the Silicon Valley. Therefore, economic geography, that is the study of where economic activity takes place and why at that particular place, should be an interesting and important subject to study for economists.

In examining systems of society the geographer shares a common interest with other academic disciplines, particularly economics, but he/she has a distinct view point: The essence of the geographical approach is that it is *spatial*. It is fundamentally concerned with the ways in which economic activities are arranged on the surface of earth and with the processes that lead to such spatial patterns.

Economists have increasingly branched out into new fields by using the methods of economics to address the research problems of other disciplines. To give some important examples, one may think of the work of Gary Becker and James Coleman in economic sociology, Anthony Downs in political science, or the impact of the new institutional economics on law studies. This has frequently resulted in a fruitful exchange of research problems, ideas, and methods.

However, until recently, much of mainstream economics ignored economic geography. This should not necessarily be taken as a lack of interest or ignorance. The main reason economists did not work on this topic is because they regarded it as intractable and could not formally model imperfect competition. Although regional scientists and urban economists have both provided suggestions, their agglomeration effects and externalities

were ad hoc, and their models were loose and sloppy. However, as new tools, in particular, models for industrial organization, international trade, and endogenous economic growth were developed, technical barriers that kept economists away from this field have been removed.

2. CONCEPTS OF THE PHENOMENOLOGY OF SPACE AND PLACE: PAST AND PRESENT

2.1 Ideas of Space and Place in the Period of the European Renaissance

Jean Bodin (1576), one of the most important thinkers of the Renaissance with respect to history, contemporary life and geographic environment, lived during the years of great religious wars (1560s and 1570s). Bodin divides the northern hemisphere into three latitudinal zones of 30 degrees each and calls them “hot”, “temperate” and “cold” zones. He thinks that the temperate zone is the most habitable one excepting those parts of it in rugged highlands, swamps and arid or sterile lands. He further divides the temperate zone into two at the 45th parallel and calls them “north” and “south”.

His main idea is that the climate affects people’s character, their mental and physical qualities. The people of the south are a contemplative sort, adept in the secret sciences, the black bile or melancholy dominant among them, causing prolonged meditation. They have the ablest philosophers, mathematicians and prophets. The people of the north are skilled in activities that depend on the senses, they know well the manual crafts and the arts, and they have mechanical skills.

Bodin is concerned with the degree of environmental control over man. He does not believe that climate is the only influence. The fusion of people changes the customs and the nature of man quite a bit. Fusion and blending are common in the temperate zones because people from the extreme zones have moved there because it has the most equable climate. He appreciates the role of war, migration, cultural contact in molding the life and customs of people, but he does not apply the idea on a larger scale to show that the history of migration and the diffusion on the physical and mental traits by any means may be more fundamental explanations than climate in understanding human history.

Bodin’s main point is that the human character depends, either

directly or indirectly, on climate. Even the people who migrate affect the human character in their destinations consistent with the human character in their origins.

Giovanni Botero (1589), a Jesuit-trained scholar writing during the counter-reformation in 1580s, also talks about the division of the earth, however, not only in terms of north-south but also east-west. He also distinguishes different characters of people living in different climates, e.g. maritime lands (alert, sagacious, prosperous) versus interior (sincere, loyal, easily contended). He then discusses the importance of man in shaping their spatial environment. He advocates a large population but emphasizes the benefit to a country of having a dense one as well, because dense populations attract money through trade and commerce from all parts of the world. “Where there are many people, the land must be well cultivated and the land provides the foodstuffs necessary for life, and the raw materials for the industry.”

Botero thinks that to make a state great and populous, the industry of man is definitely more important than the fertility of the soil. First of all, the products of the manual skill of man are more in number and of greater worth than the produce of nature because nature provides the material and the object but the infinite variations of form are the result of the ingenuity and skill of men.

From Botero’s arguments it is evident that he believes that nature is created for man to shape it and fit it to his use. In his view, God created water not only because it was a necessary element for the perfection of nature, but more than so, as a means to bring goods from one country to another.

George Hakewill (1627), in his “Apologie”, is concerned with the “decay of nature”. In his time the general belief was that the natural disasters were increasing in frequency and in violence. Almost any natural phenomenon was regarded as an evidence of decay: air pollution, storminess, weather changes, earthquakes, volcanoes. He argues, however, they have occurred in all periods of world history, maybe even more severe in ancient times.

To the argument that the land is being gradually inundated by the sea, another indication of decay, he replies that the areas taken up by all kinds of waters had always been the same in the past and present. What is lost in one place is recovered in another. Lands also maybe born and wasted with tillage and need time and rest to recover. Again, in the cycle of erosion nothing is

lost. The earth is the scene of great transports of soil from one place to another, in the wearing down of mountains and in the building of delta plains.

Hakewill's main point is that nature has a system on its own and man cannot change or affect it. The earth is the same, its dimensions are the same, its fertility is the same. The balance is always maintained.

John Ray (1691), a natural theologian who published in 1690s, makes a cogent synthesis, including environmental changes by man within his psycho-theology. His synthesis includes elements such as heavy reliance on teleological explanations of processes in nature, emphasis on the beauty and usefulness of the nature, a vision of man as actively changing nature under the guidance of God, and the conviction that changes made by man become part of a harmony thus newly created.

According to Ray, mankind clearly plays an active role in nature, and man advances by increasing his knowledge of the ways he can use earth's resources. God designed the earth providing an abundance for the use of man, who, God knows beforehand, has the necessary reason and understanding to adapt its offering (while he is adapting himself to it) by means of discovery and invention to his own uses.

Ray's main point is that man shapes the nature for his own use. However, man's changes to the nature become a part of the nature and this process continues.

2.2 Modern Theories of Space and Place

The pioneers of modern theories are Henry Lefebvre and Yi-Fu Tuan both of whom published mainly in the 1970s. They both talk about space and place but in entirely different ways, since their goals are different. Lefebvre, a sociologist and geographer, has a social perspective and is very concerned with objectivity. Tuan, on the other hand, is a humanistic geographer and is purely subjective.

Henri Lefebvre (1991), in his book "Production of Space", thinks about space as an abstract concept. He is not contented only with the strictly geometrical meaning of space, as it is used in pre-modern ages. Lefebvre builds a unitary theory of space which is concerned with three fields of space:

- The physical space: The nature and the cosmos
- The mental space: Logical and formal abstractions

- The social space: Position (status) in society

Lefebvre is concerned with the production of social space where he takes the concept of production to have a more abstract meaning extending beyond philosophy. Every social space is the outcome of a process with many aspects and many contributing currents, signifying and non-signifying, perceived and directly experienced, practical and theoretical. In short, every social space has a history which is invariably grounded in nature. This history is to be distinguished from an inventory of things in the space, and also from ideas and discourse about the space.

Yi-Fu Tuan (1976, 1977) isn't satisfied with the singular spatial focus of geography of 1970s, which led him to an interest in articulating an alternative to it in the form of a concept of place. Tuan sees place as combining the sense of position within society with the sense of and identity with spatial location that comes from living in and associating with it. Place can be as small as the corner of a room or as large as the earth itself. The place of a crawling child is under the piano, but the earth is, especially for a homesick astronaut, our place in the universe.

Place means primarily two things that overlap to a large degree: one's position (status) in society, which is under the scope of sociology, and spatial location, which is under the scope of geography. Spatial location derives from position in society, rather than vice versa. "The infant's place is the crib, the child's place is the playroom; myself and chairman of the board sit at different places at the dinner table." People are defined first by their positions in society, their characteristic lifestyles follow.

Tuan thinks that places distinguish themselves from locations or functional nodes by means of two characteristics:

- Spirit and personality: Space is formless and profane except for the sites that stand out. Personality suggests the unique: places, like human beings, acquire unique signatures in the course of time. The personality of a place is composite of natural endowment (the physique at hand) and the modifications wrought by successive generations of human beings.

- Sense: Places may have spirit or personality, but only humans can have a sense of a place. This can mean two things. One is visual or aesthetic. Places are locations that have a visual impact. The other concerns all the other senses: hearing, smell taste and touch. These senses, unlike the visual, require close contact and long association with the environment.

The most important distinction Tuan makes is between two types of places: *Public symbols* are places that yield their meaning to the eye. *Fields*

of care are places that are known only after prolonged experience. Public symbols speak to the visual senses, whereas field of care do not seek to project an image to outsiders. Public symbols include monuments, public squares, public buildings. Fields of care include marketplaces, street corners, homes.

Tuan makes the following main distinction between space and place: Place is security, space is freedom. From the security and stability of place we are aware of the openness, freedom and threat of space and vice versa. In practice, the meaning of space often merges with that of place. Space is more abstract than place. What begins as undifferentiated space becomes place as we get to know it better and endow it with value.

2.3 Comparison of the Concepts of Space and Place: Past and Present

It is evident that theories of the Renaissance era are more concerned with nature and human being's relationship to nature, whereas modern theories deal with space on a more abstract scale. In Renaissance theories the debate is whether humans shape the nature or whether the nature shapes humans. Although Bodin and Hakewill have a more neutral view on the relationship between humans and nature, Ray and Botero think that God created nature for humans to shape it according to their needs and benefit from it. The abstract aspects of the concepts of space and place is not well developed yet, all thinkers are concerned with the physical space, the nature.

Modern era thinkers Lefebvre and Tuan, on the other hand, view space and place as concepts that have a meaning beyond their physical implications. Lefebvre talks about mental and social spaces, whereas Tuan attaches personality, spirit and sense to places. Both of them are concerned with the creation of space and place, although in a much different sense than Renaissance thinkers. They view the evolution of a location from a physical to a social entity as the foundation of creation of space and place.

In the Renaissance era, where the technology level was behind the modern era, the main ideology is conquering the nature and survival instincts. Therefore, Renaissance thinkers are mostly concerned with humans commanding the space they are in. In modern times, however, technology helped people to live comfortably, assuring that survival was given. Thus, modern thinkers are mostly concerned how humans bring meaning and character to a space. They transform space in such a way that they get a

sense of owning and belonging to that space. These concepts fit very well with environmentalism that became dominant in late 20th century.

The thinking of “perfecting nature for man’s use” in the Renaissance era brought advances in geography that are directly related to understanding and predicting the nature: Drawing maps, understanding climates, analyzing soil and waters, predicting weather, astronomy, etc. The thinking of “social creation of space” of the modern times brought advances in geography that are directly related to owning and protecting space: Environmental concerns, preserving clean air and water, ideas such as “We didn’t inherit the world from our parents, but we borrowed it from our children.”, shift of focus in transportation from creating transportation systems (at the expense of destroying the character of space) to better managing existing ones or reverting previously done damage (Big Dig of Boston). Aesthetics rather than functionality comes to foreground.

2.4 Conclusive Remark

Underlying all of these, it is clear to see that social sciences cannot be taken one by one and independently from each other: One cannot separate economics, political science, political economy, anthropology, sociology, psychology and arts from geography and history. Moreover, physics, chemistry, biology, astronomy as well as mathematics and statistics also interact with this big picture.

It is this synthesis aspect that makes geography a unique science. The following section dwells on this remark in detail.

3. SPATIAL SCIENCE

The geographer is identified not so much by what he studies as by how he studies it. In examining systems of society the geographer shares a common interest with other academic disciplines, particularly economics, but he/she has a distinct viewpoint: The essence of the geographical approach is that it is *spatial*. It is fundamentally concerned with the ways in which economic activities are arranged on the surface of earth and with the processes that lead to such spatial patterns.

It would be misleading to suggest that all economic geographers possess a single unitary viewpoint. Not only has the nature of economic

geography (as of geography as a whole) changed over time, but also at any one point in time there are differences between economic geographers in their philosophical and methodological approaches. But throughout the development of this field, from mid-nineteenth century to the second-half of the twentieth century it has been possible to identify a central concern, namely, that of space.

3.1 Regional Science

The term *space* has become widely used only in the last two decades. Earlier generations have used such terms as area, region, place, landscape – which, although not exactly synonymous with space, are particular facets of it. It is worthwhile to note that the current spatial viewpoint differs considerably from its predecessors: Economic geography in its infancy was concerned with compiling mountains of factual information about economic activities in different parts of the world, just as geography as a whole accumulated facts about the earth's surface in general (regional science).

Richard Hartshorne (1939), in “The Nature of Geography” is concerned with the question what the purpose of geography is. Should geography seek to formulate scientific laws or should it serve to describe individual cases. Hartshorne believes that the latter should be the case. This led to the birth of regional geography. Between 1930s and 1950s, the primary focus of geographical concern was what Hartshorne calls areal differentiation: Differences rather than similarities between places. Hartshorne is not concerned with time and therefore he does not worry about the process of regionalization. His aim is to describe a snapshot of regional differences.

Today, however, there has been a major shift of emphasis away from the particular question of *how* economic phenomena are located to the question of *why* such phenomena are located as they are. Modern spatial scientists are not simply interested in spatial patterns, they are more concerned with the processes that produce such patterns.

3.2 Quantitative Revolution

In late 1950s and early 1960s, with the effects of positivism many geographers felt that the descriptive framework of regional science was not sufficient and lacked a coherent covering theory. There were movements of

social physics which tried to apply physics type models to examine human spatial behavior. The gravity model is the most important example. Major contributors to this approach are Walter Isard at Cornell University; Waldo Tobler, Richard L. Morrill, Arthur Getis and Judith Getis at University of Washington; Tuafe, Ted W. Gastier, T.R. Lakshmanan and Morton O'Kelly from Ohio State University; and B.J.L. Berry from University of Chicago. This movement later carried on to Europe, especially to the U.K. with Peter Haggett.

With the quantitative revolution and emergence of spatial science, the *formal* region paradigm of the Hartshorne framework shifted into *functional* region paradigm. Whereas a formal region is characterized by its internal properties, a functional region is characterized by its interactions with other regions. The idea of functional region also became the central concept in physical geography.

Haggett (1977) incorporated forms of representative quantitative and dynamic analysis and become more dependent on statistics and econometric theory. During the same period multivariate methods were developed by econometricians, but none of them incorporated space. There was no methodology that was explicitly spatial. A.D. Cliff and J.K. Ord (1972) criticized much of this and tried to incorporate spatial dependence with spatial auto-correlation. Ultimately, all of these led to modeling.

3.3 Model Building

The most important way in which modern spatial science differs from its predecessors is in its concern with theory and use of models. Model building is just representing a complex situation in a more simplified form. In model building scientists try to reproduce the most important attributes of a situation under controlled conditions. However, for a social scientist, unlike a physicist, this task is not so simple since he cannot control human actions. Instead, he has to imagine what would happen if certain conditions were fulfilled. In other words, he has to make some simplifying assumptions.

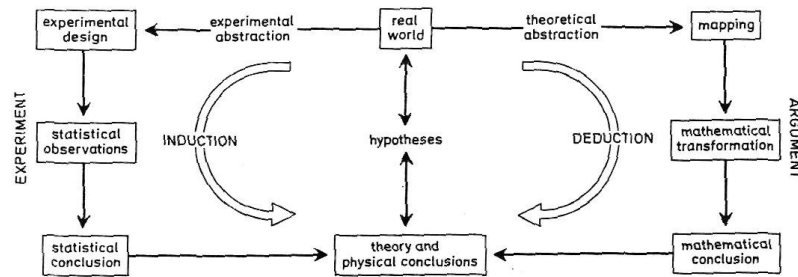

Figure 1: Methods of modeling

Models which begin from a set of assumptions and develop predictions about behavior are known as *deductive* models. As depicted on the right-hand-side of Figure 1 deductive models depend on the development of a priori assumptions that are not inducible or perceived. Examples to this category are: Johann Heinrich von Thünen (1826) model of agricultural location, Alfred Weber (1909) model of industrial location, and Walter Christaller's (1933) and August Lösch's (1954) central place theory.

Models which are built up from observation and from generalizations about them are called *inductive* models. The left-hand-side of Figure 1 shows the inductive route to theory formation where experimental design draws from theory and leads to statistical conclusions and hence, to the development of further theory. A prominent example of this approach is the gravity model.

The quantitative revolution in geography and associated fields of planning led by spatial scientists had a major impact on the way the disciplines developed. Both strands of spatial science, inductive and deductive, contributed to this change. However, even after twenty-five years since the revolution started there is considerable criticism of the approach, especially from the practitioners of the deductive paradigm. These two paradigms are not really distinct anyway. Ultimately, whatever theoretical basis adopted, statistical and mathematical tools will be helpful in developing some aspects of the theory. Indeed, now that both inductive and deductive approaches are fully absorbed into spatial science, the debates have shifted to understanding their benefits and limitations.

3.3.1 Von Thünen Model of Agricultural Land Rent and Agricultural Land Use

Late nineteenth century economist von Thünen envisioned an agricultural plane supplying a variety of products to an isolated central city. In his theory the land rent declines from the center to the outer limit and a series of rings in which different crops would be cultivated form. Thus, the high rent land near the center would be reserved for crops with high cost of transportation and/or crops yielding high value per acre. The outer most ring would consist of either land intensive or cheaply transported crops.

The most important feature of the von Thünen model is that it predicts spatial patterns starting from economic assumptions. However, the model lacks an important aspect of spatial science: It does not attempt to explain why the central city was there in the first place. Even with that limitation the model is regarded as one of the cornerstone works in spatial science.

3.3.2 Weberian Location Theory

Weber analyzed the location decision of a firm serving one or more markets and relying on one or more suppliers. Major contributors to this theory were Isard, Moses, and Miller and Jensen, who expanded the model by relaxing some of the assumptions made by Weber. However, all that the Weberian location theory does is to minimize transportation costs. It does not answer questions such as why must there be only one production site, that is, are the economies of scale so large that this is the only optimal solution.

3.3.3 Central Place Theory

Central place theory analyzes the location and roles of manufacturing, marketing, etc. centers serving a hypothetical, evenly spread agricultural population. In this tradition, Lösch had the geometric insight (that the market areas should be hexagonal), while Christaller produced the idea that there should be a hierarchy of central places with nested market places.

Central place theory, unlike the previous theories, also considers economies of scale and tries to find a trade-off between economical scale and transportation costs. However, since all of the work done on this model is published in German, it did not have many followers until recently.

3.3.4 Gravity Model

Unlike the previous models, the gravity model is actually a purely empirical model. The model resembles the law of gravity in physics which says the attraction between two objects is proportional to their masses, but inversely proportional to the distance between them. Likewise, in the gravity model, the volume of transaction between two cities - measured in number of trips, or value of goods shipped – is proportional to their sizes – measured as their population or purchasing power – but inversely proportional to the distance between them.

This model works extremely well in many applications, both in spatial economics and in international trade. However, it obviously lacks microeconomic foundations and therefore has been a big target of criticism.

Followers of this model, including T.R. Lakshmanan, have extended it to include constraints on production and/or attraction sides.

3.4 Spatial Science and Philosophical Frameworks

One difficulty for the non-geographer observing activities within the field is to decide whether geography is a science or a humanity. Within geography itself the science/non-science question is seen less important than the question of what kind of a science geography is. Newton's demonstration of laws of gravitation let scientists believe that it was conceptually possible to forecast the fate of every atom in the universe both forwards and backwards through time. In geography this optimism had its expression in the ideas of *environmental determinism*, in which human behavior was seen to be predictable in terms of the physical environment.

However, the discovery of Werner Heisenberg's uncertainty principle led to the collapse of such ideas both in physics and in geography. Instead, probabilistic trends allowed a new view of human behavior in which both free-will and determinacy could be accommodated. According to Jacob Bronowski (1960) this could be simply a scale issue: "A society moves like a gas under pressure. On the average, its individuals obey the pressure, but at any instance any individual may, like an atom of gas, be moving in any direction." Clearly, the gravity model agrees well with this approach.

Spatial science is mainly a positivist approach. *Positivism* is a philosophical approach which holds that our sensory experiences are the

exclusive source of valid information about the world. A positivistic approach leads to the discussion of human behavior in terms of analogies drawn from the natural sciences, gravity model being the obvious example. In spatial science as in all positivist frameworks measurement, modeling, processes (in this case, spatial processes), and integrated systems play a central role.

Given the disciplines evolution story, it's normal that positivism played a major part. Lately, interest in a phenomenological approach in geography was renewed. *Phenomenology* is an existential philosophical approach that admits that introspective or intuitive attempts to gain knowledge are valid. Although much of spatial science use a positivist approach, some work, like the von Thünen model, have phenomenological aspects.

3.5 Relationship of Spatial Science to Other Disciplines in Geography

The relationship of spatial science with other disciplines in geography can be best understood by examining Figure 2. As one can readily see, spatial organization is at the heart of the Figure and shares links to the following disciplines:

- Economic geography which leads to economics and location theory.
- Quantitative methods which leads to statistics, probability and econometrics.
- Political geography which leads to regional studies.
- Field methods which leads to cartography and remote sensing.

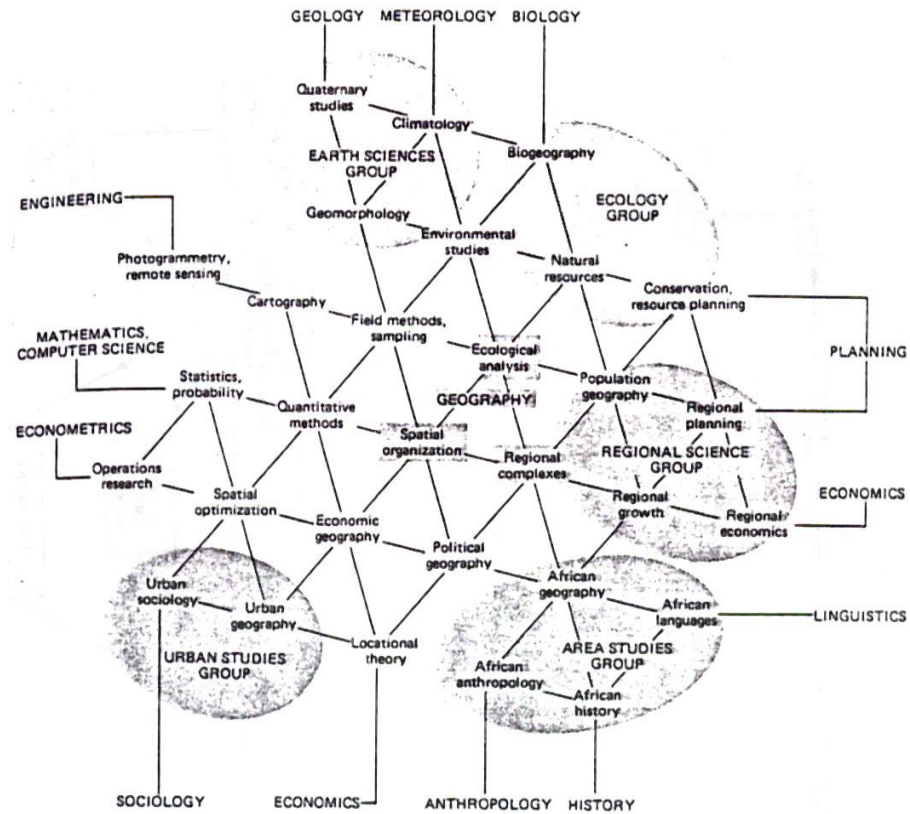

Figure 2: Relationship of spatial science to other disciplines

3.6 Remote Sensing and Geographical Information Systems

Spatial science, quantitative geography and modeling required large amounts of geographical data to be collected and efficiently stored. This led to the development of remote sensing in 1970s and geographical information systems in 1980s for data collection and storage purposes, respectively.

As we discussed, spatial science is dedicated to the analysis of spatial order and associations of a variable. Therefore, a prerequisite of spatial science is that the studied variables are mappable. Maps provide an effective two-dimensional representation of spatial distribution because the human eye is extremely adept at detecting spatial patterns. As long as a need to

divide and allocate space existed maps have been used as the primary instrument for the detection or imposition of spatial order.

Remote sensing as a way of map making has been used as early as during the US civil war. Whereas early approaches were limited to areal photography, with the advance of satellites and electronic imaging equipment, remote sensing became the primary source of spatial data collection of any kind.

Maps alone, however, are often not sufficient for analysis in spatial science. Even though it is possible with the help of remote sensing to generate maps of many data types, certain relationships may be obscured or hidden in maps. Moreover, a map representation is not suited as a data input to an econometric model.

This led to the development of geographic information systems (GIS). A GIS combines technologies of data base management systems with automated cartography and allows for map features to be geographically referenced with logically connected spatial data and map features. Consequently, entities related to the study phenomenon can be manipulated easily.

The most important contribution that the new GIS technology has brought to spatial science is the establishment of a link between map-based analysis of spatial patterns and well developed, rigorous quantitative analytical methods. With appropriate measurements of map features, interpretation of spatial patterns is no longer subjective. Because spatial models can be objectively assessed, hypothesis can be formulated and verified.

4. ECONOMIC GEOGRAPHY AS A SCIENTIFIC PURSUIT

4.1 Economic Geography as Spatial Science

During the Second World War, geography started shifting away from regional geography, which is primarily concerned with unique characteristics of regions. According to Hartshorne (1939), one of regional geography's most prominent names, "no universals need to be evolved, other than the general law of geography that all areas are unique". Thus, prior to Second World War, geography was mostly a descriptive science, with the goal of "knowing the character of regions and places through comprehension of

their existence and interrelations among them”.

During and after Second World War, a new field called *Systematic Geography* emerged, which is concerned with practical notions about transportation and industrial location. Lack of modern scientific methodologies and the remoteness of the discipline from practical and social utility was recognized by a group of scientists calling themselves “Social Physicists”, who argued that “the principle of least effort” governed human behavior as much as laws of physics governs nature. J.Q. Stewart (1948) told that there is no longer any excuse for ignoring the fact that human beings obey mathematical rules resembling the laws of physics.

Geography as the study of regional uniqueness could never use the methods of physics, which depend fundamentally on the recognition of regularities. For geography to be a modern science it had to be redefined away from the irregular and towards the study of space as regularity, that is, space had to be re-conceptualized not as the irregular characteristics of natural environments, but as pure, simple and quantifiable. A geography truly modern in the sense of modern mathematical science dedicated to the pursuit of truth required a spatial unification as opposed to an areal differentiation.

As discussed in the previous section, followers are von Thünen, who studied the distribution of agricultural land use around cities; Weber, who studied the distribution of industrial centers (the location theory); and Christaller, who studied the regular distribution of central places in Southern Germany and idealized that distribution as hexagonal, hierarchical structures (the central place theory).

In late 1940s and early 1950s, Walter Isard (1956) developed the notion of *Spatial Economy* and used tools from economics, such as mathematical models and graph synthesis. He and his followers dealt mainly with the location of economic activities in space based on the principle of least effort expressed as distance minimization in trips to service centers. This brought a big shift in geography as a science.

In 1963, Ian Burton noted that “In the past decade, geography has undergone a radical transformation of spirit and purpose, best described as the Quantitative Revolution. The consequences of this revolution have yet to be worked out and are likely to involve the mathematization of much of our discipline, with an emphasis on the construction and testing of theoretical models.” According to Burton, a social science needs to acquire demonstrable value as a predictive science. The quantitative revolution was

thus inspired by a genuine need to make geography more scientific, nomothetic (law stating) instead of ideographic (descriptive). The core of scientific method, he said, is organizing facts into theories which are tested or validated through prediction of the unknown.

4.2 Scientific Method

Thomas Samuel Kuhn (1962), in “The Structure of Scientific Revolutions”, argues that the pattern of natural scientific development reveals a picture of scientific inquiry different from the version of strict methodological rules propounded by the descendants of positivism. According to Kuhn, science appears to develop in a linear cumulative fashion.

Kuhn defines paradigms as achievements that share two characteristics: it should be sufficiently unprecedented to attract an enduring group of followers away from competing modes of scientific activity and it should be sufficiently open-ended to leave all sorts of problems for the followers to resolve. Usually, normal research problems are not geared to produce major novelties, but rather to articulate the paradigm from which it is derived. To scientists the results gained in normal research are significant because they add to the scope and precision with which the paradigm can be applied.

Kuhn says that accepted paradigms are disrupted by revolutionary periods in scientists puzzle-solving activities. These activities usually find their roots in rare, unexpected phenomenological observations obtained during normal research.

Carl Gustav Hempel (1967), in “Aspects of Scientific Explanation”, tries to correlate empirical statements, experimental findings and predictions. According to Hempel, an empirical statement is testable if it is possible to have experimental findings which would confirm or dis-confirm it. Here, the concepts of confirmation and dis-confirmation of an empirical statement should not be mixed up with conclusive verification and falsification of a theoretical statement which does not require any experimental data.

To illustrate the difference between absolute verification and falsification and confirmation and dis-confirmation Hempel use examples from statistics. For example, if Jones is a Texan and if 99% of Texans are millionaires, then Jones is almost certainly a millionaire. On the other hand, if Jones is also a philosopher and if only 1% of philosophers are millionaires,

then Jones is almost certainly not a millionaire. Although each statement about Jones can confirm or dis-confirm the statement about him being a millionaire, neither of them can conclusively verify or falsify it. Similarly, there is a conceptual difference between “all of the n examined instances of A satisfy the statement B” and “A satisfies the statement B”.

According to Hempel, general hypotheses in science as well as in everyday use are intended to enable us to anticipate future events; hence, it is reasonable to count any prediction that is borne out by subsequent observation as confirming evidence for the hypothesis on which it is based, and any prediction that fails as dis-confirming evidence. In short, predictions are deduced statements about future events and are therefore symmetrical with explanations.

While deductive explanation is integral to all empirical science, social scientific theory and history differ from natural science in that their laws are often derived from common sense while their empirical basis cannot be stated with precision. Moreover, it is very difficult to obtain laws in the social sciences that are absolutely verifiable or falsifiable. In Ernest Nagel’s version of this proposition, most generalizations in social sciences are statistical uniformities (i.e. regularities) rather than universal laws. Likewise, Hempel sees functional analysis in social sciences explaining patterned, repetitive forms of social behavior in relation to larger social systems. For both Hempel and Nagel, interpretative understanding can only suggest hypotheses which have to be established in deductive form and tested empirically to become scientific hypotheses.

4.3 Relationship between Maps and Fieldwork

Peter Haggett (1989), in “The Geographer’s Art”, talks about the importance of maps in geography. He cites Hartshorne: “So important is the use of maps in geographic work that it seems fair to suggest to the geographer a ready rule of thumb to test the geographic quality of any study he is mapping: If the problem cannot be studied fundamentally by maps, then it is questionable whether or not it is within the field of geography.”

According to Haggett, if the boundaries of academic disciplines are regarded as markers of limits of focused concern and competence, then maps must be a distinctively geographic feature. The reason being twofold: First, map play a distinctly central role in geography than in other disciplines. No other field insists that students should take courses on map-making and map-

reading. Second, other disciplines turn to geographers for the production of maps, for collection and care of maps, and for interpretation and analysis of maps.

Geography is a science of a macroscopic scale with relevant sizes ranging from 100 meters to size of the earth. Unlike microscopic sciences where small features have to be brought up by magnification to a scale where our eyes and minds can understand them, in geography we need to shrink very large features to make them comprehensible. Moreover, for the most part, earth's surface (which is the main concern of geography) can be considered as a two dimensional plane, thus a map is a very practical way of understanding it – unlike astronomy where three dimensional interactions are important.

Traditionally, maps were related directly to space: The distance between any two points on the map is proportional to the actual spatial distance between them. On this proportional map major characteristics of the area such as rivers, cities, etc. can be plotted. Also a contour plot may be superimposed on this map. The contours may represent any quantity such as the elevation, population density, vegetation, etc. However, with the advent of computers non-linear mapping became possible. In a non-linear map, the distance between two points on the map is proportional to some other quantity than the spatial distance, e.g. time of travel or cost of travel between those two points.

Basically, maps help us to visualize some data that has been collected in an exploration or fieldwork. Because geographers cannot bring the whole world back into their laboratories, they traditionally went out to conduct fieldwork in small areas. This created the problem of linking their own local fieldwork and the standard regional data. There, again, they resort to maps.

While performing fieldwork, it is easier to collect data for local quantities which are mostly physical: At any given point the elevation can be determined, or vegetation can be recorded. The problem becomes more complicated for human geography. First of all, most of the data used in human geography cannot be measured at any given point, but is released for administrative areas (e.g. population, population density, etc.) Secondly, these administrative areas vary widely in shape between countries and even within countries. Moreover, the data collection procedures are different as well.

As one can observe, maps serve two main purposes in geography: One being bringing the area of interest to a comprehensible scale, the other being

bringing the collected field data to an analyzable form.

4.4 Mainstream Economics and Economic Geography

It is obvious that economic activity in the world is not distributed evenly. In fact, most activity, especially economic, happens in agglomerated regions. The scale of agglomeration can be small, as in many apparel shops clustering in a mall; or it might be worldwide, like the Silicon Valley. Moreover, urban places follow a strict hierarchy as described by the central place theory.

Therefore, economic geography, that is the study of where economic activity takes place and why at that particular place, should be an interesting and important subject to study for economists. Economists have increasingly branched out into new fields by using the methods of economics to address the research problems of other disciplines. To give some important examples, one may think of the work of Gary Becker and James Coleman in economic sociology, Anthony Downs in political science, or the impact of the new institutional economics on law studies. This has frequently resulted in a fruitful exchange of research problems, ideas, and methods.

However, until recently, much of mainstream economics ignored economic geography. This should not necessarily be taken as a lack of interest or ignorance. The main reason economists did not work on this topic is because they regarded it as intractable and could not formally model imperfect competition. Although regional scientists and urban economists have both provided suggestions, their agglomeration effects and externalities were ad hoc, and their models were loose and sloppy. However, as new tools, in particular, models for industrial organization, international trade, and endogenous economic growth were developed, technical barriers that kept economists away from this field have been removed.

4.5 New Economic Geography

Since late 1970s the field of *New Economic Geography* emerged. The catalyst was the development of tractable models of competition in the presence of increasing returns to scale. In particular, Dixit and Stiglitz (1977) developed a formalization of Chamberlin's (1933) concept of monopolistic competition that laid the foundation for this field.

A number of theorists applied the analytical tools of the new industrial

organization theory to international trade; and a few years later the same tools were applied to economic growth. In each case new concepts needed to be developed and debates over models had to be made. The new economic geography is at a similar stage right now.

The cornerstone paper of this field was Paul Krugman's 1991 seminal paper. This was followed by a number of papers by Krugman, Fujita, Venables and Puga. All of this work was put into a single perspective and improved in "The Spatial Economy" by Fujita, Krugman and Venables (1999). This FKV book is more than a collection of related papers; it is a coherent, self-contained composition that tries to model the centripetal and centrifugal forces of urbanization.

4.5.1 Concepts, Methods and Results

The central concept in new economic geography (NEG) is increasing returns to scale (IRS). Both conventional economic geography (CEG) and mainstream economics had this concept for a long time. However, mainstream economics considered IRS as a situation that violates the convexity of the production function assumption, therefore causing a breakdown of perfect competition (PC). On the other hand, the Marshallian approach to IRS saw it as primarily external arising from the specialization of the social division of labor. Since it was external, economic geographers assumed that PC was still valid. In NEG, the IRS concept was brought into the picture via Chamberlin's monopolistic competition (MC) framework. The MC framework allows to use IRS without losing competition or assuming externalities.

A fundamental difference between NEG and CEG is of method. NEG relies on forming models that are supported by mathematical proofs. To make these models tractable NEG relies on very simplified and sometimes unrealistic assumptions. However, according to Krugman, as long as the results are adequate the assumptions need not be modified. CEG, on the other hand, has mostly abandoned the use of formal models and is dominated by conjectural models that are based on realistic assumptions. CEG models do not aim to find abstract metaphors for understanding agglomeration effects, but tries to give insight to policy makers.

NEG derives the following main results:

1. Much trade between countries, especially intra-industry trade, is a result of specialization taking advantage of IRS.

2. Specialization and agglomeration of economic activity is a *historical accident*. Once a region starts to specialize, for whatever reason, IRS ensures that the specialization process continues.

3. The patterns of demand for factors of production under imperfect competition depend on the technology of production at the microeconomic level.

4. Strategic policies enable a region to shift the pattern of specialization in its own favor. Rather than promoting weak industries a region is better off by promoting export sectors where economies of scale have started to work.

4.5.2 New Economic Geography and Regional Development

It is generally assumed that economic and monetary integration will result in regional convergence. As trade barriers are removed, financial markets are integrated, and transportation costs decrease, the firms will be able to better take advantage of any comparative advantage that exists. This will result in capital flow from highly developed regions with costly labor to regions with cheap labor. In the long-run factor prices should equate and the regions will converge. This process is the main driving force behind the formation of EU and EMU.

However, NEG approach is that due to IRS already specialized regions will serve the whole market and due to this further specialization they will grow even more. Therefore, regional convergence will never occur. Even if all regions were non-specialized to start with, the growth of regions relies on historical accidents and it is unlikely that an even growth pattern would emerge.

New Economic Geography and Transportation

There are three major frameworks used for analysis of economic benefits of transportation infrastructure projects:

1. *Macroeconomic benefits*: In this approach, transportation infrastructure projects are considered as a form of physical capital and hence, improvements in transportation infrastructure yield to increase in GDP. However, this approach is a-spatial and is a black-box approach. It does not tell through which mechanisms the transportation infrastructure projects increase GDP.

2. *Microeconomic benefits*: This approach relates improvements in transportation infrastructure to benefits at the firm level. These benefits include:

- i. Logistical adjustments: More reliable transportation services reduce inventory costs through just in time (JIT) manufacturing.
- ii. Consolidation of facilities: Reduced transportation costs allow firms to concentrate production and distribution and increase efficiency through scale economies.
- iii. Location effects: Lower transportation costs give firms more flexibility in their choice of location so that they enjoy cheaper land and/or knowledge spillovers.
- iv. Value added: Better transportation infrastructure allow firms to reach markets where their output has a higher value.

3. *General equilibrium benefits*: General equilibrium benefits occur when improvements in transportation result in a redistribution of resources across regions such that there is an increase in aggregate productivity. There are to channels for these benefits to occur:

- i. Comparative advantage: Regions specialize in what they can produce most efficiently given their endowments.
- ii. New economic geography effects: The new economic geography (NEG) framework allows us to explain why majority of world trade happens between regions that are very similar in terms of natural resources, physical capital, human capabilities, and institutions. Examples for this point are trade between the US and Canada, or between the EU countries. The lack of trade barriers due to NAFTA and EU is not a sufficient explanation as to why very similar goods are traded between these countries. For example, if automobile production were more efficient in the US then without any trade barriers Canada would not be exporting any cars. Lower transportation costs attained by improved transportation infrastructure would only make this fact more extreme. The answer to this problem lies in the ability of NEG to incorporate increasing returns to scale (IRS) in a monopolistic competition (MC) framework. In a MC framework, each firm produces a unique good which is slightly differentiated from other competing products. Consumers have a love of variety utility function for each firm's unique good. For example, they are happy that there are GM, Honda and Toyota cars which are not perfect substitutes of each other, but are similar products. Due to IRS it is more efficient to have a single site of production for each good. For example, GM and Honda may have production facilities in the US and

export to Canada, but Toyota may have it vice versa. Therefore, both US and Canada will be exporting cars to each other. However, presence of transportation costs may result in a deviation from this ideal. For example, since cars are relatively costly to transport multiple sites of production are required. Improvements in transportation infrastructure which lead to reduction in transportation costs will help us to get closer to this ideal. Reduction in transportation costs also brings about a less obvious benefit in the NEG framework. Due to this reduction firms will be able to reach broader markets, and coupled with IRS this means higher profits for them. In a MC framework firms actually do not make any profits since new firms will enter. Thus, this mechanism ultimately increases the variety of goods available to the consumers. Therefore, consumers reap two kinds of benefits: reduced good prices and increased variety, both of which increase their utility level. Continuing with the car example, a reduction in transportation costs may enable a firm which has production only in Japan (Mazda) to enter the US and Canadian markets. Thus, the variety of cars increases from three to four.

4.6 Conclusive Remarks

Since late 1970s the field of *New Economic Geography* emerged. The catalyst was the development of tractable models of competition in the presence of increasing returns to scale. In particular, Dixit and Stiglitz developed a formalization of Chamberlin's concept of monopolistic competition that laid the foundation for this field. The cornerstone paper of this field was Paul Krugman's 1991 seminal paper. This was followed by a number of papers by Krugman, Fujita, Venables and Puga. All of this work was put into a single perspective and improved in the FKV book, *The Spatial Economy*.

Today, as the keynote speaker at the Association of American Geographers (AAG) conference on April, 16th, 2010 Paul Krugman calls NEG as middle-aged rather than new, and evaluates its evolution as:

"It's almost exactly 20 years since I delivered a set of lectures in Leuven that became the monograph Geography and Trade (Krugman, 1991), which most people consider the beginning of the New Economic Geography. It has, from my point of view, been a great two decades .

What you have to understand is that in the late 1980s mainstream economists were almost literally oblivious to the fact that economies aren't

dimensionless points in space – and to what the spatial dimension of the economy had to say about the nature of economic forces.

A generation ago, mainstream economists hardly thought at all about the location of production within countries; they hardly looked at local and regional data for evidence on such matters as the strength and nature of external economies. The New Economic Geography was conceived as an effort to change all that, bringing economists into an area the best way I knew how: by developing cute, nifty models. That effort has succeeded. There are many ways in which the ongoing work in New Economic Geography can be criticized; one of these valid criticisms is the failure to pay sufficient attention to the work of more traditional economic geographers. But getting economists to think about location and spatial structure is nonetheless significant progress.”

REFERENCES

- Bodin, Jean, Les Six livres de la République (The Six Books of the Commonwealth), 1576.
- Botero, Giovanni, Della ragione di Stato (The Reason of State), 1589.
- Chamberlin, Edward Hastings, 1933. The Theory of Monopolistic Competition. Harvard University Press, Cambridge, MA
- Chou, Exploring Spatial Analysis in Geographic Information Systems. Onword Press, 1997.
- Christaller, Walter, Die Zentralen Orte in Süddeutschland (Central Places in Southern Germany), Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1933.
- Cliff, Andrew David and Ord, John Keith, Spatial Autocorrelation, Pion, London, 1973.
- Dixit, Avinash K. and Stiglitz, Joseph Eugene, “Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity”. American Economic Review, 67, p.297-308, 1977.
- Fujita, Krugman and Venables, The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade. MIT Press, 2000.
- Gottdiener, Mark, The Social Production of Urban Space. University of Texas Press, 1985.
- Hagerstrand, Torsten, Innovation Diffusion as a Spatial Process. University of Chicago Press, 1967.
- Haggett, Peter, The Geographer’s Art. Blackwell, 1989.

- Haggett, Cliff and Frey, Location Analysis in Human Geography. Edward Arnold, 1977.
- Hakewill, George, Apologie ... of the Power and Providence of God, 1627.
- Hartshorne, Richard, The Nature of Geography. Association of American Geographers, 1939.
- Harvey, David, "The problem of Theory Construction in Geography". Journal of Regional Science 7, 211-216, 1967.
- Hempel, Carl Gustav, Aspects of Scientific Explanation, 1967.
- Isard, Walter, Location and Space-economy; a General Theory Relating to Industrial Location, Market Areas, Land Use, Trade, and Urban Structure. Cambridge: Published jointly by the Technology Press of Massachusetts Institute of Technology and Wiley, 1956.
- Johnston, Ronald John, The Future of Geography. Methuen, 1985.
- Johnston, Ronald John, Geography and Geographers, Anglo-American Human Geography Since 1945. Arnold, 1997.
- Kuhn, Thomas, The Structure of Scientific Revolutions. University of Chicago Press, 1962.
- Krugman, Paul, Geography and Trade. Cambridge, MIT Press, 1991.
- Krugman, Paul, Development, Geography, and Economic Theory. MIT Press, 1997.
- Krugman, Paul, "The New Economic Geography, Now Middle-Aged". Prepared for presentation to the Association of American Geographers, Washington, D.C., 2010.
- Lefebvre, Henri, The Production of Space. Blackwell, 1991.
- Lloyd and Dicken, Location in Space: A Theoretical Approach to Economic Geography. Harper & Row, 1977.
- Lösch, August, The Economics of Location, 1954.
- Ray, John, The Wisdom of God, 1691.
- Soja, Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory. Verso, 1989.
- Steward, John Q., Demographic Gravitation: Evidence and Applications, 1948.
- Tuan, Yi-Fu, "Humanistic Geography". Annals of the Association of American Geographers, 66, 266-276, 1976.
- Tuan, Yi-Fu, Space and Place. University of Minnesota, 1977.
- Webber, Impact of Uncertainty on Location. MIT Press, 1972.

Weber, Alfred, Über den Standort der Industrie (Theory of the Location of Industries), 1909.

Wilson and Bennett, Mathematical Methods in Human Geography and Planning. John Wiley and Sons, 1985.

Zeiler, Michael, Modeling Our World. Environmental Systems Research Institute, 1999.

MESLEK YÜKSEKOKULLARININ YEREL EKONOMİYE KATKILARI: BABAESKİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Emel YILDIZ¹

ÖZET

Küreselleşmenin belirleyici olduğu 21.yüzyılda ekonomik kalkınma ülkelerin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel kalkınma programları yanında yerel kalkınma stratejileri de tamamlayıcı unsur olarak ekonomik kalkınma sürecinde önem taşımaktadır. Yerel kalkınmanın gerçekleşmesinde Meslek yüksekokulları yerel uygulayıcı olarak rol almaktadır. Küresel rekabet ve kalkınma sürecinde üniversiteler beşeri kaynakların eğitimi ile önemli bir paya sahiptir. Bölgesel kalkınmanın temel dinamiği kabul edilen üniversiteler toplumda eğitime, ekonomiye, sosyo-kültürel yapıya önemli katkılar sağlamaktadır. Meslek yüksekokulları da özellikle yerel ekonomiler açısından kalkınmanın tamamlayıcısı olarak önem taşımaktadır. Meslek elemanı yetiştirerek özellikle gelişmekte olan ülkelerde iş gücü piyasalarında istihdam yapısına da önemli katkı sağlamaktadır. Meslek yüksekokullarının yerel ekonomilere katkılarının somut olarak belirlenmesi amacı ile yapılan bu çalışmada uygulanan anket sonucu öğrencilerin barınma, gıda, ulaşım, okul kantini, kırtasiye gibi alanlarda gerçekleştirdikleri harcamaları hesaplanmıştır. Bu harcamaların yerel ekonomide gelir ve istihdam artışına da katkı sağladığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Ekonomi, Kalkınma, Meslek Yüksekokulu.

THE CONTRIBUTION OF VOCATIONAL SCHOOLS TO REGIONAL ECONOMY: THE CASE OF BABAESKI VOCATIONAL SCHOOL

ABSTRACT

In the 21.century that globalization is the determiner, economical development is very important for all countries. In addition to the traditional development programmes, local development strategies are also very important as the supplementary factors for the economical developmental process. Vocational

¹ Yrd. Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi Babaeski MYO

high schools take place as local implementing institutions. Universities have an important role at the global rivalry and development process as the education of human resources. Universities known as the basic dynamic of the regional development help the improvement of education, economy, social and cultural structure in societies. Vocational high schools are also important especially for local economies as the supplementary of development. They also give support to the employment constitutions at the labour force markets especially at the developing countries with the help of training staff for them. The result of the questionnaire applied at this study to find out the contributions of vocational high schools to the local economies concretely let us calculate the students' expenses on accommodation, food, transport, school canteen, stationery etc. It was seen that these expenses also contribute to income and employment at local economies.

Key Words: *Local economies, Development, Vocational High School.*

I-GİRİŞ

Ekonomik kalkınma iktisatçıların gündeminde yer alan konuların başında gelmektedir. Yerel kalkınma da ekonomik kalkınmayı tamamlayıcı bir kavram olarak ayrı bir rol üstlenmektedir. Üniversiteler, kalkınmada hem arz yaratan hem de talep yaratan konumları ile önem taşımaktadır. Meslek yüksekokullarına da yerel kalkınmada, tamamlayıcı bir görev yüklenmektedir. Meslek yüksekokulları bir yandan piyasanın meslek elemanı ihtiyacını karşılarken, bir yandan da talep yaratarak hem gelir akımına neden olmakta, hem de sosyo-kültürel yapıya katkı sağlayarak toplum kalkınmasında önemli rol oynamaktadır.

21. Yüzyılda ekonomik kalkınma yerel iş imkânları ortaya çıkararak istihdam yaratmak, yöre halkını üretime yöneltmek, yerel bazda kişi başına düşen milli geliri arttırmak gibi yerel bir boyut kazanmıştır (Beer, 1996; 1). Yerel kalkınmanın sağlanmasında yerel kalkınma ajansları katkı sağlamaktadır. Üniversiteler dolayısıyla meslek yüksekokulları yerel kalkınma stratejisinin “Uygulayıcı Kurumlar” tanımlaması ile temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Van Boekel ve Van Logtestitijn, 2002; 8-9).

Meslek yüksekokulları, 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 3. maddesinde “Belirli mesleklere yönelik ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan dört yarıyıllık eğitim-öğretim sürdüren bir yükseköğretim kurumudur” şeklinde tanımlanmıştır. Türkiye’de meslek yüksekokulları devlet üniversiteleri tarafından, vakıf üniversiteleri tarafından veya

üniversite kurma şartına bağlı olmaksızın 4702 Sayılı Kanun hükümlerine göre vakıflar tarafından kurulmaktadır. Planlı bir şekilde tüm yurt genelinde yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Teknik ve sosyo ekonomik bilgiyi elde etmek ve bu bilgiyi uygulamaya geçirmedeki etkinlik ekonomik kalkınmada belirleyici olmaktadır. Bilginin üretilmesinde ve piyasa taleplerine uyumlaştırılmasında üniversiteler temel rolü oynamaktadır.

Harcama etkileri; üniversitelerin kendisinin, personel ya da öğrencilerin tüketim ve harcamalarının gelir ve istihdam üzerindeki etkilerini içerir. Diğer taraftan bilgi etkileri; üniversite aktivitelerinin faydalarını yani yüksek eğitilmiş mezunlar verilmesi, bilgi üretimi ve yayılmasını kapsar. Son yıllara kadar üniversitelerin bölgesel kalkınma üzerindeki rolüne değinen çoğu çalışma ağırlıklı olarak harcama etkileri üzerinde yoğunlaşırken, günümüzde bilgi etkileri üzerinde araştırmalar da yoğunlaşmaktadır. Üniversitelerin dolayısıyla Meslek yüksekokullarının bölgeleri destekleme yolları, istihdam yaratma ve bölgesel rekabet gücünü geliştirme fonksiyonları da dikkate alınmaktadır (Newlands, 2003; 1-20) .

Meslek yüksekokulları eğitim hizmeti ve toplumsal katkı sağlamanın yanında sadece kültür arz eden değil, kültürel talep de yaratan birimlerdir. Meslek yüksekokulları yarattıkları talep ile yerel ekonomilerin yeniliklerini hızlandıran, yeni hizmet ve ürünlerin gelişimini hızlandıran, yeni gelir akımı yaratan etkilere de sahiptir.

Kültür, çok çeşitli yönlerden bölgesel kalkınma sürecini etkiler. Yaşam kalitesinin desteklenmesi bağlamında bölge içindeki yetenekli işgücünü tutarak ve diğer bölgelerden işgücünü çekerek önemli bir işlev sağlar. Ayrıca yatırımları çekebilmek için bölgeler, hem kültürel aktiviteler hem de temel ekonomik aktivitelerde kültürel değerleri kullanırlar. Bu yönüyle kültür, bölgesel uyum ve sosyal sermayenin desteklenmesinde kritik bir faktör olarak değerlendirilebilir (Charles, 2001; 14). Meslek yüksekokulları kültürün paylaşılıp, ortak bir paydada buluşulmasında da katkı sağlamaktadır.

Meslek yüksekokullarının verdikleri eğitim ve öğretim hizmetlerinin yanında öğrencilerine sağladıkları sosyal imkânlar, mezun öğrencilerin iş bulma ve istihdam yetenekleri üzerinde de etkili olmaktadır. Dolayısıyla meslek yüksekokulları eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürürken, öğrencilerine sosyal imkânları da beraberinde sunmakla yükümlüdür. Öğretim elemanları, idari personel, yöneticiler eğitim, bilim, kültür ve işbirliğinin geliştirilip, yayılmasında önemli bir unsurdur. Ancak bu süreç

yerel yönetimlere de görevler yüklemektedir.

Eğitim kurumları geniş halk kitleleri ile yapıcı ilişkiler kurmak, kapılarını toplum ve çevreye açmak, değişime uyum sağlamak ve iş yaşamında üstün bir görünüm zorunda kalmaktadır (Hargreaves A., 1997; 36). Meslek yüksekokulları yöre halkı ile üniversiteleri sosyal ve ekonomik yönden yakınlaştırmakta ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

Öğrencilerin üniversite eğitiminden beklentileri, devletin ve piyasanın üniversitelerden istekleri ve küreselleşme ile yaşanan değişim ve gelişmeler tarafların birbirlerine karşı beklentilerinin yükselmesine neden olmaktadır:

Devletin, MYO'dan Beklentisi: Daha kaliteli eğitim

MYO'nun Devletten Beklentisi: Daha fazla finansal destek

Piyasaların, MYO'dan Beklentisi: Bilgi ve teknoloji yönünden daha donanımlı mezunlar Piyasa ile üniversiteler arasında işbirliği

Yerel Ekonomilerin, MYO'dan Beklentisi: Yerel kalkınmaya katkı sağlanması

MYO'nun, Yerel Yönetimlerden Beklentisi: Daha zengin sosyo-kültürel çevre. Mali imtiyaz ya da destek olarak ifade edilebilir.

Bu beklentiler ilgili birimler arasında işbirliğini gerekli kılmaktadır. Yerel yönetimlere ve ülke kalkınmasına önemli katkılar sağlayan meslek yüksekokulları, okul yönetimi, yerel yönetim ve devlet birimlerinden de taleplerde bulunmaktadır. Gerçekleştirilecek planlama dâhilinde sağlanacak işbirliği, verilen eğitim hizmetlerinin de kalitesini ortaya koyacaktır.

Bilgi ve bilginin kullanılma yeteneği, kısaca, entelektüel sermaye, artık günümüz koşullarında refah arttırıcı en önemli unsurdur(Kaynak, 2005; 245). Meslek yüksekokulları aldıkları eğitim ve öğretim ile mesleki bilgiye akademik bilgiyi de katarak hâsılanın daha çok artmasını sağlamaktadır. Birçok iktisatçı beşeri sermayeyi kalkınmanın temel dinamiği olarak kabul etmektedir.

Schultz (1961), beşeri sermayenin geliştirilmesi için gerekli faaliyetleri sıralarken;

- İşbaşında yetiştirmeye yönelik faaliyetler,

- Halkın yaşam kalitesini etkileyecek tüm harcamaları içine alacak şekilde hizmetlerin geniş anlamda geliştirilmesine yönelik faaliyetler, sınıflandırmalarına yer vermiştir.

Meslek yüksekokulları yerel kalkınmada öğrencilere mesleki eğitim hizmeti sunarken, halka da gelir ve harcamalar ile ekonomik, kültürel paylaşımlar ve katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla meslek yüksekokulları ekonomik ve sosyo-kültürel alışverişleri ile hem ekonomik, hem sosyal

alanda yerel, ulusal ve hatta global katkılar da sağlayarak kalkınmada önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın amacı meslek yüksekokullarının yerel ekonomilere katkılarının net olarak belirlenmesidir. Yarattıkları talep ve gelir akımı ile ekonomik olarak yerel yönetimlere katkı sağlayan meslek yüksekokulu öğrencilerinin ihtiyaç ve memnuniyetlerini somut olarak ortaya koyarak, elde edilen bilgilerin ilgili birimlerle paylaşılıp hizmet kalitesinin artışına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

II-Çalışmanın Yöntemi ve Veriler

Araştırmada Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin yapmış oldukları harcamalar belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Babaeski Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerle 2008 – 2009 öğretim yılı güz dönemi bitiminde anket yapılmıştır. 404 Öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilen anket çalışması ile elde edilen veriler SPSS 10 versiyonu ile değerlendirilmiştir. 404 Öğrencinin verdiği cevaplar değerlendirilerek ortalama ve toplamda yapılan harcamalar belirlenmiş, meslek yüksekokulu öğrencilerinin yarattığı harcama etkisi bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca öğrencilerin harcamalarının barındıkları yerlerden bağımsız olup olmadığı Ki-Kare bağımsızlık testi ile test edilmiştir.

Anket formunun hazırlanmasında ve bu çalışmanın yapılmasında meslek yüksekokulu öğrencilerinin yerel yönetimden beklenti ve şikâyetleri önemli ölçüde belirleyici olmuştur.

III- Çalışmanın Bulguları

1994–1995 Yılında Trakya Üniversitesi bünyesinde eğitim-öğretim faaliyetine başlayan Babaeski Meslek Yüksekokulu, 29 Mayıs 2007 tarihli 26536 sayılı Resmi Gazete 5662 sayılı kanun ile kurulan Kırklareli Üniversitesi bünyesinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

2005-2006 Öğretim yılı itibarıyla Babaeski şehir merkezinden 6,5 km. mesafede, 100 dönümlük arazi içinde 5000 m² kapalı alanda 3 katlı binasında eğitime devam etmektedir. Akademik kadrosunda 3 yardımcı doçent, 7

öğretim görevlisi,1 okutman; idari kadrosunda 8 personel ile faaliyet gösteren Meslek Yüksekokulu'nda kültürel ve bilimsel faaliyetlerin yapıldığı 1 anfi, kütüphane, öğrenci kantini ve 1 açık basketbol sahası bulunmaktadır. 90 Kişi kapasiteli kız öğrencisi misafirhanesinin yanında öğrenciler ilçede kiradıkları evlerde kalmaktadır. 2008-2009 Öğretim yılında 590 öğrencisi ile eğitime devam etmektedir.

590 Öğrencinin kayıtlı olduğu Babaeski Meslek Yüksekokulu'nda öğrencilerin aileleri genellikle Babaeski dışında ikamet etmekte olup, öğrenciler kiralık ev- özel yurt, şehir içi ve şehir dışı ulaşım, gıda, giyim v.b. birçok konuda harcama yaparak Babaeski ekonomisinde gelir akımı yaratmaktadır. Ancak yüksekokul öğreniminin yanında öğrencilerin sosyal ve kültürel alanlarda da talepleri bulunmaktadır. Öğrencilerin meslek yüksekokulu öğreniminden beklentileri, yalnızca ders çalışmak değil aynı zamanda sosyal imkânlar yönünden zengin bir çevredir. Öğrenimleri süresince karşılaştıkları sosyal ve kültürel faaliyetler öğrencilerde hem bir doyum ve memnuniyet yaratmakta, hem de iş bulma yeteneklerine katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan yaşadıkları imkânsızlıklar öğrenimlerinden beklentilerine olumsuz şekilde yansımakta ve motivasyonlarını kırmaktadır. Bu gözlem ve gerçeklerden hareketle ilgili birimler ile paylaşmak, ilgili birimler ile somut verilere dayalı işbirliği kurabilmek için bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

IV- Anket Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Uygulanan anket ile öğrencilerin harcama alanları ve harcama miktarları belirlenerek Babaeski ekonomisindeki önemlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin en temel ihtiyaçlarından biri barınma sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Barınma imkanı olarak ilçede 2008-2009 öğretim yılı itibariyle faaliyet gösteren bir özel kız öğrenci yurdu ile kiralık ev seçenekleri en çok tercih edilen alternatifleri oluşturmaktadır. Ancak öğrenci ve ailelerinin ilçeye geldiklerinde genel olarak ilk merak edilen konulardan biri yurt olup, olmadığıdır. Dolayısıyla söz konusu olan bu tek yurt öğrenci ve ailelerinin talebini karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

Tablo 1: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Babaeski’de İkamet Verilerine Göre Dağılımı

	Frekanslar	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	10	2,5
Yurt	110	27,2
Yalnız başına kiralık ev	16	4,0
Arkadaşlarıyla beraber kiralık ev	203	50,2
Ailesi ile kiralık ev	37	9,2
Ailesi ile kendi evinde	27	6,7
Babaeski’de oturmayanlar	1	0,2
Toplam	404	100,0

Tablo 1’e göre, Babaeski Meslek Yüksekokulu’nda öğrenim gören öğrencilerin %50,2’si arkadaşları ile, %9,2’si ailesi ile, %4’ü yalnız başına kiralık evde kalmaktadır. 256 Öğrenci kiralık ev talebi ile konut sektöründe önemli bir talep yaratmıştır. Diğer taraftan 110 öğrenci de özel yurttan yararlanırken, ilçede Kredi ve Yurtlar Kurumuna bağlı bir yurt bulunmamaktadır.

Tablo 2’ye göre öğrencilerin aylık harcamalarına ilişkin olarak 11 öğrenci 100 TL’den az cevabı vermiştir. 44 öğrenci 100 TL - 200 TL aralığında harcama yaptığını belirtirken, 101 öğrenci 201 TL - 300 TL aralığında, 107 öğrenci 301 TL – 400 TL aralığında harcama yaptığını belirtmiştir. Harcamalara ilişkin en yüksek frekans 141 öğrenci tarafından 401 TL ve üstü olarak belirtilmiştir. Fakat bu harcamalarının ihtiyaçlarını karşılamada yeterliliği sorulduğunda (Tablo 9’da görüldüğü gibi) 404 öğrencinin, 209’u (%51,7) olumsuz cevap vermiştir. Dolayısıyla öğrencilerin harcamalarındaki gelir kısıtı da önemli bir tespit olarak ortaya konmuştur.

Tablo 2: Babaeski Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Aylık Toplam Harcamalarına İlişkin Dağılımı

	Frekanslar	Yüzde(%)
100’den az	11	2,7
101-200	44	10,9
201-300	101	25,0
301-400	107	26,5
401-- ve +	141	34,9
Toplam	404	100,0

Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin harcamaları içinde en önemli payı barınma gideri almaktadır. Tablo 3'te Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin barınma giderleri için yapmış oldukları harcamalar ve dağılımları düzenlenmiştir.

Tablo 3: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Aylık Barınma Giderlerine İlişkin Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	12	3,0
50'den az	12	3,0
51-100	18	4,5
101-150	52	12,9
151-200	86	21,3
201-250	59	14,6
251-300	65	16,1
301 ve üstü	100	24,8
Toplam	404	100,0

Babaeski'de öğrencilerin barınma konusunda en önemli seçenekleri kiralık ev ya da yurt şeklinde ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin barınma ihtiyacı için yapmış oldukları harcamalar eğitim-öğretim dönemi ile sınırlı olmayıp 12 ay süresince devam etmektedir. Öğrencilerin aylık barınma giderleri ortalama 224,72 TL olarak tespit edilmiştir. Toplam olarak ise 88.000TL. tutarında barınma harcaması gerçekleşmektedir.

Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin barınma ihtiyacı karşılığında faaliyete geçen öğrenci yurdu 12 personel istihdam etmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin yapmış oldukları harcamalar yanında, istihdam yaratmak gibi katkıları da söz konusu olmaktadır.

Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin kitap-kırtasiye giderleri için aylık olarak ortalama 76,89 TL harcama yaptığı tespit edilmiştir. Tablo 4'e göre 7 Öğrencinin cevap vermediği bu soru genel olarak değerlendirildiğinde aylık yaklaşık olarak 30.000 TL düzeyinde toplam kırtasiye ve kitap harcaması gerçekleşmektedir.

Tablo 4: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kitap ve Kırtasiye Harcamalarına İlişkin Dağılım

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap Vermeyenler	7	1,7
100'den az	369	91,4
101-150	15	3,7
151-200	6	1,5
201 ve üstü	7	1,7
Toplam	397	100

Öğrencilerin bütçesinde önemli yer tutan diğer bir harcama da okul kantini ve yemekhanesine ilişkin yapmış oldukları harcamalardır. Öğrenciler genel olarak öğle yemeği için okul yemekhanesi ve okul kantini alternatifleri arasında seçim yapmaktadırlar. Okulun şehir merkezinden uzak olması ders saatleri içinde beslenme seçeneklerini sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla okul kantini ve yemekhane seçenekleri öğrencinin ihtiyacını karşılamaktadır.

İhale usulü ile işletilen okul kantininde 4 kişi, yemekhane için de yüksekokulda 1 kişi istihdam edilmektedir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi öğrencilerin ortalama aylık olarak okul kantini ve yemekhanesinde 63,4TL harcama yaptıkları belirlenmiştir. Toplamda ise öğrencilerin yaklaşık 25.000 TL düzeyinde harcama yaptıkları ifade edilebilmektedir. Öğrencilerin 158'i (% 39,1) aylık olarak 50 TL'den az, 163'ü (% 40,3) 51 TL - 100 TL aralığında harcama yaptıklarını belirtmişlerdir. 51 Öğrenci (%12,6) 101 TL - 150 TL, 21 öğrenci (% 5,2) 151 TL – 200 TL, 4 öğrenci (% 1) 201 TL üstünde harcama yaptıklarını belirtmiştir.

Tablo 5: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Okul Kantini ve Yemekhane Harcamalarına İlişkin Dağılım

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	7	1,7
50' den az	158	39,1
51-100	163	40,3
101-150	51	12,6
151-200	21	5,2
201 ve üstü	4	1,0
Toplam	404	100,0

Babaeski Meslek Yüksekokulu 2005 – 2006 öğretim yılı itibariyle şehir merkezine 6,5 km uzaklıktaki binasında öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu yüzden öğrenciler okula ulaşmak için genellikle toplu taşıma araçlarından yararlanmak durumunda kalmaktadır. Taşıma işlemi halk otobüsleri aracılığı ile yapılmaktadır. 14 Adet halk otobüsü ile sağlanan taşımacılık hizmeti, rakip olmaması nedeni ile talep esnekliğini düşürmekte ve oluşan eksik rekabet nedeni ile yüksek fiyat uygulaması yapılmaktadır. (Mart 2009 İtibarı ile ikinci bir kooperatif faaliyete geçmiştir.)

Tablo 6: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Şehir İçi Ulaşım Harcamalarına İlişkin Dağılım

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	9	2,2
50' den az	204	50,5
51-100	138	34,2
101-150	33	8,2
151-200	10	2,5
201 ve üstü	10	2,5
Toplam	404	100,0

Tablo 6 verileri değerlendirildiğinde öğrencilerin aylık şehir içi ulaşım için yapmış oldukları harcama ortalama 47,18 TL olarak hesaplanmıştır. Toplam olarak ise şehir içi ulaşım için gerçekleşen harcama düzeyinin 18.000TL olduğu ifade edilebilir.

Tablo 7: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Şehirlerarası Ulaşım Harcamalarına İlişkin Dağılım

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	16	4,0
50' den az	163	40,3
51-100	134	33,2
101-150	52	12,9
151-200	25	6,2
201 ve üstü	14	3,5
Toplam	404	100,0

Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencileri genellikle ilçe dışında ikamet etmekte ancak öğrenim için Babaeski'de kalmaktadırlar. Dolayısıyla

Meslek Yüksekokulu öğrencileri şehir içi ulaşım kadar şehirlerarası ulaşım da talep yaratmaktadır. Tablo 7 verilerine göre şehirlerarası ulaşım için 163 öğrenci 50 TL'den az, 134 öğrenci 51 TL - 100 TL aralığında, 52 öğrenci 101 TL - 150 TL aralığında, 25 öğrenci 151 TL - 200 TL aralığında, 14 öğrenci ise 201 TL üzerinde harcama yapmaktadır. Öğrenciler şehirlerarası ulaşım için ortalama olarak 62,5 TL, toplamda ise yaklaşık 25.000 TL harcama yaptığı belirlenmiştir.

Tablo 8: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Gıda Harcamalarına İlişkin Dağılım

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	9	2,2
50' den az	77	19,1
51-100	168	41,6
101-150	99	24,5
151-200	32	7,9
201 ve üstü	19	4,7
Toplam	404	100,0

Babaeski Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin bütçelerinde ilçedeki gıda harcamaları da önemli bir yer tutmaktadır. Tablo 8'de görüldüğü gibi 77 öğrenci aylık olarak 50 TL'den az, 168 öğrenci 51 TL - 100 TL aralığında, 99 öğrenci 101 TL - 150 TL aralığında, 32 öğrenci 151 TL - 200 TL aralığında, 19 öğrenci de 201 TL üzeri gıda harcaması yapmaktadır.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin ortalama olarak 86,86 TL harcama yaptıkları hesaplanmıştır. Öğrencilerin % 81,7'sine karşılık gelen 330 kişi gıda alışverişi için marketleri tercih ettiğini belirtmiştir. Bu verilere göre aylık olarak toplam gıda harcamasının yaklaşık 35.000 TL olduğu ifade edilebilmektedir.

Babaeski Meslek yüksekokulu öğrencileri aylık olarak gıda, ulaşım, okul kantini ve yemekhane, ulaşım ve kira gibi konularda harcama yapmaktadır. Babaeski İlçesinde yapılan bu harcamalar, ilçe ekonomisi açısından önemli bir gelir akımı yaratmaktadır.

Tablo 9: Geliriniz ihtiyaçlarınızı karşılamakta yeterli mi?

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	11	2,7
Evet	184	45,5
Hayır	209	51,7
Toplam	404	100,0

Tablo 9’da görüldüğü gibi öğrencilerin % 51,7’si gelirlerinin yetersiz olduğunu vurgularken, Babaeski’de sosyal imkânların yetersizliği de harcamaları sınırlandıran etkenler olarak değerlendirilebilir. Öğrencilerin %11,6’sı burs alırken, % 66,3’ü burs almak istediğini ancak alamadığını belirtmiş, ancak %17,6’sı ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Diğer taraftan öğrencilerin %34,7’si kredi almak istediğini ancak alamadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla artan gelir düzeylerinde ve sağlanacak imkânlar dâhilinde öğrencilerin yapacakları harcamaların ve ilçe ekonomisine sağlayacakları katkıların daha da artacağı ifade edilebilir.

Tablo 10 öğrencilerin okul dışında kalan boş vakitlerini en çok nerede geçirdiklerini göstermektedir. 185 öğrenci (% 45,8) okul dışında kalan boş vakitlerini evde, 66 öğrenci (16,3) yurttan geçirdiklerini belirtmiştir.

Tablo: 10 Okul dışında boş vakitlerinizde en çok nerede vakit geçiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde (%)
Cevap vermeyenler	4	1,0
Café	25	6,2
Bar	11	2,7
Ev	185	45,8
Yurt	66	16,3
Çevre il-ilçe	15	3,7
İnternet café	14	3,5
Sosyal imkanlar yetersiz	84	20,8
Toplam	404	100,0

Babaeski’de sosyal imkânların yetersizliği, öğrencilerin en çok şikâyet ettiği konuların başında gelmektedir. Öğrenciler üniversite öğrenimleri süresince donanımlı bir akademik ve mesleki eğitimin yanında sosyal olanaklar yönüyle de beklenti içinde olmaktadır. Ancak sosyal imkânların yetersizliği nedeni ile ders saati dışında kalan sürelerini % 62,1’i oranındaki

öğrenci ev-yurtta geçirmeyi tercih etmektedir. Cafe, bar ve internet cafe öğrencilerin tercih ettikleri boş vakit değerlendirme alanları olarak ön plana çıkmaktadır. Burada dikkat çeken ise Meslek yüksekokulu öğrencileri için sosyal alanların okul kuruluşunun onbeşinci yılında dahi ihmal edilmiş olmasıdır. Öğrencilerin sosyal olarak da gelişimlerinin sağlanabileceği, sanatsal ve bilimsel faaliyetlerin gerçekleştirileceği kongre ve kültür merkezleri eksikliği öne çıkmaktadır. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin üniversite öğrenimi algılamasında okul-sosyal çevre bütünlüğü yer almaktadır.

Öğrencilerin ikamet yerleri ile harcamalarının birbirinden bağımsız olup olmadığı ise tablo 11’de araştırılmıştır. Buna göre Babaeski’de öğrenim gören Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin harcamalarının ikamet ettikleri yerlerden bağımsız olup olmadığı ki-kare bağımsız testi sonucu ile test edildiğinde harcamaların ikamet yerinden bağımsız olmadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca öğrencilerin % 20,5’i arkadaşları ile kiralık evde kalırken harcamalarının da 400 TL’den fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim, bireylerin ya da oluşturdukları grupların işletmede yüklandıkları ya da yüklenecekleri görevleri daha etkili ve daha başarılı yapabilmeleri için, bireylerin mesleki bilgi, ufuklarını genişleten, düşünce, rasyonel karar alma, davranış, tutum, alışkanlık ve anlayışlarında olumlu değişimler yapmayı amaçlayan bilgi, görgü ve becerileri arttıran eğitsel eylemlerin tamamıdır (Viargues, 1999, s.38).

Öğrencilerin % 90,8’i kültürel etkinlikleri yeterli görmediklerini belirtmişlerdir. Vermiş oldukları cevaplarda Babaeski’deki en önemli noksanlıklarını (% 64,1) sinema, (% 19,6) alışveriş merkezi, (%9,7) spor tesisi, (% 3,2) kütüphane olarak ifade etmiştir.

Öğrencilerin %9,7’si ders saatleri dışında ücretli olarak bir işte çalıştıklarını ifade ederken, % 53,2’si çalışmak istediklerini ancak iş imkânı olmadığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin bu çalışmada ve benzer çalışmada vermiş oldukları cevaplar, yerel yönetimlere vermiş oldukları ve gelecekte vermeyi planladıkları hizmetlerin geliştirilmesinde kesinlikle çok değerli katkılarda bulunacaktır. Sorunların çözümlerine, sorun sahiplerinin de katılması hedeflere ulaşmada etkinliği sağlayacaktır.

Tablo 11: Öğrencilerin İkamet yerleri ve Harcama Durumları Arasındaki İlişki (Çapraz Tablo)

	Tablo 2					Toplam	X ²	Sd	P
	<100	101-200	201-300	301-400	401 ve +				
Babaeski'de *									
Nerede ikamet ediyorsunuz	0	1	5	2	2	10			
%	,0	,2	1,2	,5	,5	2,5			
Yurt *	2	11	29	29	39	110			
%	,5	2,7	7,2	7,2	9,7	27,2			
Yalnız- Kiralık ev *	1	1	4	2	8	16	49,4	24	0,002
%	,2	,2	1,0	,5	2,0	4,0			
Arkadaş- lar- Kiralık ev *	5	14	43	58	83	203			
%	1,2	3,5	10,6	14,4	20,5	50,2			
Ailesiyle Kiralık ev *	3	9	11	7	7	37			
%	,7	2,2	2,7	1,7	1,7	9,2			
Ailesi- kendi evi *	0	7	9	9	2	27			
%	,0	1,7	2,2	2,2	,5	6,7			
Babaeski Dışı *	0	1	0	0	0	1			
%	,0	,2	,0	,0	,0	,2			
Toplam *	11	44	101	107	141	404			
%	2,7	10,9	25,0	26,5	34,9	100,0			

* Frekans

V-SONUÇ VE ÖNERİLER:

Dünyada bilim ve teknoloji alanında oluşan hızlı gelişmeler küresel boyutlu bilgi toplumunun oluşum sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçte bilgi ve teknolojiyi daha etkin ve verimli kullanabilecek nitelikli işgücünü gereksinimini ve mesleki ve teknik eğitimi önemli kılmıştır.

Türkiye’de meslek yüksekokullarında verilen eğitimle ilgili olumlu gelişmelerin yanı sıra çeşitli sorunlar da mevcuttur. Bu sorunların yıllardır süregelmesi öğrenciler üzerinde ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Öğrenciler mesleki eğitim taleplerinin yanında sosyal imkânlar ile de “üniversiteli” olmanın ayrıcalığını yaşamak istemektedirler. Yerel yönetimler tarafından, sağladıkları katkılar nedeni ile talep gören meslek yüksekokulları, yerel bölgelere ekonomik katkılar yanında sosyo-kültürel katkılar da sağlamaktadırlar.

Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu’nun 404 öğrencisinin katılımı ile yapılan bu çalışmaya göre öğrenciler aylık olmak üzere barınma 88.000 TL., Gıda 35.000TL., kitap-kırtasiye 30.000 TL., kantin ve yemekhane 25.000 TL. şehirlerarası ulaşım 25.000 TL. ve şehir içi ulaşım için de 18.000 TL. olmak üzere aylık toplam 221.000 TL. düzeyinde harcama yaparak ilçe ekonomisine önemli bir gelir yaratmaktadır. Dolayısıyla Meslek Yüksekokulu’nun bölgeye olan katkısı göz ardı edilemez. Bu, katkının sadece ekonomik yönünü göstermektedir. Ama Meslek Yüksekokulu’nun sosyo-kültürel katkısı da vardır. Dolayısıyla, hem ekonomik hem de sosyo-kültürel katkının ortaya çıkması, sadece yerel ekonomiyi geliştirmekle kalmayıp, ülke kalkınmasına da yardımcı olduğu belirtilebilir.

Meslek yüksekokulları öğrencileri, üniversite yönetimleri, iş dünyası ve halk yüksek öğrenimin önemli aktörleridir. Tarafların beklentilerinin tanımlanması verilen hizmetlerin kalitesini ve tarafların memnuniyetlerini arttıracaktır. Aynı şekilde fiziksel alt yapı, öğretim elemanlarının mesleki ve akademik donanımının artması da yüksek öğrenimin kalitesini arttıracaktır. Bu da ülkenin kalkınmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Beer A. Ve Maude A., Local and Regional Economic Development Agencies in Australia, *Report prepared for the Local Government Association of South Australia*, Flinders University, May, 2002.

Charles D., Universities and Regional Development, *Project funded by the European Community under the Targeted Socio Economic Research (TSER)*, Final Report, July, 2001.

Hargreaves A., Rethinking Educational Change, Arlington, Skylight-Professional Development, 1997.

Kaynak Muhteşem, *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

Newlands D., "The Role of Universities in Learning Regions", *ERSA 2003 Congress, University of Jyväskylä, Finland (27-30 August)*, 2003.

Schultz T. W., Investment in Human Capital , *American Economic Review*, March, 1961.

Van Boekel G. ve Van Logtestijn M., Applying the Comprehensive LED Approach: The Case of Mozambique, *Cooperative branch-International labour Office*, Geneva, Switzerland, 2002.

Viargues J.L., Manager les Hammes, Manuel de la gestion des Ressources Humaines a l'usage des Operationnels, Editions d'Organisation, Paris, 1999.

2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ve İlgili Mevzuat, 3.B. Ankara, 2001.

SÜPERMARKETLERDE MÜŞTERİ BAĞLILIĞI: EDİRNE'DE BİR PİLOT ARAŞTIRMA

Emel GÖNENÇ GÜLER¹

ÖZET

Türkiye'de perakendeciliğin özellikle de gıda perakendeciliğinin yapısı hızla değişmekte ve gelişmektedir. Süpermarketler, sürekli gelişim ve değişimin yaşandığı yüksek rekabet ortamında, farklılıklarını ve müşteri bağlılığını artırmak amacıyla, müşteri beklentilerini ölçmek ve müşterilerinin beklentileri doğrultusunda sundukları mal ve hizmetleri geliştirmeyi ve çeşitlendirmeyi hedeflemektedirler.

Bu çalışmadaki amaç, Edirne ilinde faaliyet gösteren bir süpermarkete müşteri bağlılığını, keşifsel olarak analiz etmektir. Oliver'ın (1999), dört Aşamalı Bağlılık Modeli (bilişsel- cognitive, duygusal-affective, arzusal-conative ve hareket-sel-action), Edirne'de yaşayan tüketicilerin, müşterisi oldukları süpermarketlere olan bağlılığının ölçümünde benimsenmiş ve kullanılmıştır. 15 Ocak-15 Mayıs 2009 tarihlerinde, 400 müşteriye uygulanan anket verileri, SPSS 11.5 paket programında değerlendirilmiştir. Araştırma süpermarket müşterilerinin hangi bağlılık evresinde olduğunu keşfetmeye yöneliktir. Araştırma sonuçları, müşterilerin Edirne'deki bir süpermarket zincirine olan bağlılıklarının bilişsel bağlılık evresinde olduğunu göstermektedir. .

Bu çalışmada ayrıca, müşteri memnuniyeti, müşteri bağlılığı, müşteri bağlılığı ölçümü, müşteri bağlılığı modelleri ele alınmıştır. Süpermarketlerin, pozitif işletme karı oluşturmak için, müşteri bağlılığına odaklanması gerektiği tavsiye edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Bağlılığı, Müşteri Bağlılığı Modelleri, Perakendecilik.

¹ Yrd.Doç.Dr. Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümü, emelgguler@yahoo.com.

CUSTOMER LOYALTY TO SUPERMARKETS: A SURVEY IN EDİRNE CITY

ABSTRACT

The food retailing structure is rapidly developing in Turkey. In today's business environment and increasing fierce competition, supermarkets target to improve the good and service considering the customer expectations in order to increase customer loyalty.

The aim of this study is to empirically analyse the customer loyalty towards a supermarket in Edirne city, Oliver's (1999) four-phase loyalty model (cognitive, affective, conative and action) was adapted and used to measure the loyalty of consumers.

The results show that affective loyalty, conative loyalty, which is a customer's intention to buy and action loyalty which focuses on actual repurchase behaviour have not already formed a customer loyalty level.

In the study customer satisfaction, customer loyalty, customer loyalty measurement and models are presented. Supermarkets should focus on customer loyalty in order to generate net profits.

Key Words: *Customer satisfaction, Customer loyalty, Customer loyalty models, Retailing.*

1.GİRİŞ

İşletmeler, yoğun rekabet ortamı içerisinde müşteri ihtiyaç, istek ve beklentilerinin sürekli olarak değişmesiyle birlikte, müşteri memnuniyeti sağlama ve müşteri bağlılığı yaratma konusunda rakiplerinden daha çok duyarlı davranmaya ve "değer sunmaya" doğru gitmektedir. Diğer taraftan son yıllarda sayıları gittikçe artan alışveriş merkezleri (AVM) ve bünyelerindeki süpermarketler, büyük şehirlerde ve özellikle Edirne gibi 100 bin nüfuslu kentlerde toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, marketlerin müşteriye ulaşma çabalarını da artırmaktadır.

Doğal olarak, müşteriye ulaşmak, memnuniyeti sağlamak, müşteriye tatmin etmek, ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak, bunu sürekli kılmak günümüz işletmelerinin çok daha yoğun çaba harcamasını ve işletme strateji ve politikalarını müşteri beklenti ve ihtiyaçlarına göre saptamasını

gerektirmektedir. Genel olarak müşteri memnuniyeti, tüketicinin bir mal veya hizmetten algıladığı performansı, üründen beklentileriyle karşılaştırması sonucu ortaya çıkan hoşlanma veya düş kırıklığı duygularıdır².

Günümüzde müşteri bağlılığının sağlanması, yoğun rekabet koşulları ve müşteri ihtiyaçlarının değişmesiyle oldukça zorlaşmıştır. Ekonomik ve sosyal yapıya bağlı olarak tüketilen mal ve hizmetlerle ilgili beklentiler, süreklilik arz etmektedir. Süpermarketlerde müşteri memnuniyeti ve bağlılığının sağlanması, müşteri beklentileri çerçevesinde mal ve hizmetlerin geliştirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Müşterilerini memnun etmiş bir işletmenin, rakipleriyle rekabet edebilmesi daha kolay olmaktadır. Satın aldığı bir mal veya hizmet ile ilgili beklentileri karşılanmış sadık bir müşterinin, işletmede tutulması ve tekrar mal ve hizmet satın almasının sağlanması, diğer kişilerin işletmeden mal ve hizmet almasından daha az maliyetli (6 kat daha az) ve daha kolay olmaktadır³. İşletmenin sadık müşteri yüzdesindeki küçük bir artışın bile, yüksek oranda işletme karlılığına yansıdığı görülmektedir. Müşteri bağlılığındaki % 5'lik bir ilerlemenin % 25'ten, % 80'e varan bir kar artışına yol açtığı görülmüştür⁴.

İşletmeler, müşteri memnuniyetini daha iyi bir işletme performansı sağlamak ve müşteriye daha fazla değer sunmak açısından en önemli kriterlerden birisi olarak kabul etmektedir⁵.

2. MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ KAVRAMI

Karşılıklı yarar ilişkisi içinde rakip işletmelerin müşterilerine yönelik onlara rakiplerden daha büyük 'değer' sunmaya yönelik işletmeler, müşteri

² Abdullah Öçer ve Nedim Bayük, "Müşteri Memnuniyeti", *Pazarlama Dünyası*, Yıl: 15, sayı:2, İstanbul, Mart-Nisan, 2001.s.26.

³ Özlem Atalık, "Havayolu İşletmeleri Örneğinde İşletme İmajının Havayolu İşletme Tercihlerine ve Müşteri Bağlılığına Olan Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-dergisi*,2005,s.2. <http://akademikbakis.org/sayı7.htm>, Erişim Tarihi, 23.Mayıs.2008.

⁴ Murat Hançer, "Konaklama Endüstrisinde Müşteri Sadakati: Anlam, Önem, Etki ve Sonuçlar", *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, No:1-2 , 2003, s.40.

⁵ Benjamin Scneider ve David E. Bowen, "Understanding Customer Delight and Outrage", *Sloan Management Review*, sayı 41/1,1999, s.37.

memnuniyetinin ve sürekliliğinin önemini fark etmiş bulunmaktadırlar⁶.

İşletmelerin yarattığı müşteri değerinin yüksek olması durumunda, müşteri memnuniyeti artmaktadır. Bir mal veya hizmetin kullanımı sonucunda arzu edilen sonuç elde edilmiş ise, müşterinin algıladığı değer pozitif olmakta ve bu durumda müşteri memnuniyeti yüksek düzeyde algılanmaktadır. Dolayısıyla, müşteriye sunulan değer artırıldıkça, müşteri memnuniyetinin artması da mümkün olmaktadır⁷.

Müşteri memnuniyeti, mal veya hizmetin satın alınması sırasındaki beklentiler ve ürünün kullanım sürecinde elde edilen deneyimin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Müşteri memnuniyetinin sağlanması, müşteri beklentilerinin mümkün olduğu kadar karşılanması hatta beklentilerinin dışındaki değerlerin müşteriye sunulması ile elde edilebilir⁸. Müşteri memnuniyeti, müşterinin satın alma sürecinde yer alan bütün faktörlerin değerlendirilmesi yanında, ürünün çevreci, sağlıklı, enerji ve yakıt tasarrufu sağlayan, yaşamı kolaylaştıran, fark yaratan, imaj sahibi bir ürün olması göz önünde bulundurularak sağlanabilir⁹.

3. MÜŞTERİ BAĞLILIĞI KAVRAMI

Bir müşterinin herhangi bir mal veya hizmeti tekrar satın alması için, iki önemli güdünün olması gerekmektedir. Bunlar; işletmenin belli bir indirim, promosyon veya kampanyadan elde ettiği fayda ile bir müşterinin belli bir mal ve hizmete yönelik duygusal bağlılığı olarak tanımlanabilmektedir. Birincisinde, müşteri memnuniyeti, indirim, promosyon veya kampanyanın devam ettiği sürece oluşurken, ikincisinde ise müşterilerin kendileri için özel saydıkları mal veya hizmetlerle ilişkisini etkilemektedir. Gerçek bağlılığın temelini ise bireyin duygusal ve mantıksal

⁶ Cemal Yükselen, *Pazarlama, İlkeler- Yönetim- Örnek Olaylar*, 7. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008, s.35.

⁷ Micheal J. Stahl, William K. Barnes., Sarah F. Gardial, William C. Parr ve Robert B. Woodruff, "Customer Value Analysis Helps Hone Strategy", *Quality Progress*, 1999, ss. 53-58.

⁸ Vikas Mittal ve Panka Kumar, "Attribute-level Performance, Satisfaction and Behavioral Intentions Overtime: a Consumption System Approach", *Journal of Marketing*, No.63, 1999,ss.88-102.

⁹ A. Tan, "Dinlenme Tesislerinde Hizmet Pazarlaması ve Müşteri Memnuniyeti", *Pazarlama Dünyası Dergisi*, sayı 5, 2004, s. 3.

ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı oluşturmaktadır. İşletmeler de, tutundurma faaliyetlerini bu güdüye göre gerçekleştirmektedirler¹⁰.

Cyr vd.¹¹ müşteri bağlılığını, müşterinin bir firma veya marka ile olan ilişkisini devam ettirmesi olarak ifade ederken, Evanschitzky ve Wunderlich¹², bağlılığın müşteri taahhüdü olduğunu belirtmiştir. Zeithalm, Berry ve Parasuraman,¹³ ise, müşteri bağlılığını bir ürün veya hizmete talip olma sıklığı, sürekli olarak aynı mal, hizmet veya markayı tercih etme olarak tanımlamıştır. Bir başka tanıma göre müşteri bağlılığı, müşterinin tüm rekabetçi etkilere ne ölçüde direndiği ve işletmenin mal ve hizmetlerini kullanmakta ne kadar kararlılık gösterdiği¹⁴.

3.1. MÜŞTERİ BAĞLILIĞININ BİLEŞENLERİ

Müşteri bağlılığı olgusunun bileşenlerini, ürün ve hizmet kalitesi, pazar payı, müşteri memnuniyeti, müşteri değeri ve değiştirme maliyeti gibi birçok unsur belirlemektedir. Müşteri memnuniyeti, müşteri değeri gibi unsurlara oranla, müşteri bağlılığı, bir işletmenin pazarlama performansını belirleyen önemli bir etken olmaktadır.¹⁵

Müşteri bağlılığını gösteren en önemli bileşen ise güvendir. Burada hem hizmet sağlayan bireylere karşı duyulan kişisel güven hem de hizmet işletmesine karşı duyulan kurumsal güvenden söz edilmektedir¹⁶. Güven, müşteri bağlılığına doğrudan etkide bulunurken, değiştirme maliyeti

¹⁰ Murat Hançer, a.g.e., s. 40.

¹¹ Diana Cyr, vd. "The Role of Social Presence in Establishing Loyalty in e-Service Environments, Interacting with Computers", Vol 19, No: 1, 2007, s.47. www.elsevier.com/locate/intcom. Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2009.

¹² Heiner Evanschitzky ve Maren Wunderlich, "An Examination of Moderator Effects in the Four-stage Loyalty Model", *Journal of Service Research*, Vol.8, No 4, May 2006, s.335.

¹³ Valeria A, Zeithalm, Leonard L. Berry,. Ve A. Parasuraman, "The Behavioral Consequences of Service Quality", *Journal of Marketing*, 60(2), 1996, s.35.

¹⁴ Evrim Pelin Baytekin, "Toplam Kalite Hedefinde Müşteri Memnuniyetinden Müşteri Sadakatine", *Yeni Düşünceler Dergisi*, Yıl 1, sayı 1, 2005, s.44. <http://155.223.1.158/edergi/yenid/sl/4.pdf>, Erişim Tarihi, 25.Nisan.2009.

¹⁵ Joseph M. Spiteri. ve Paul A. Dion, "Customer Value, Overall Satisfaction, End-user Loyalty and Market Performance in Detail Intensive Industries", *Industrial Marketing Management*, No.33, 2004, s.676.

¹⁶ J.Miguel Villas-Boas, "Consumer Learning, Brand Loyalty and Competition", *Marketing Science*, Vol.23,No.1 2004, s. 135.

aracılığıyla da dolaylı bir etkiye sahiptir. Sırasıyla değiştirme maliyetinin etkisi ile hizmet kalitesi etkisinin, güven bileşeninden sonra önemli bir etken olduğu görülmektedir¹⁷.

Müşteri bağlılığını gösteren önemli diğer bileşenlerden biri de pazar payıdır. İşletmenin ya da ürünlerin faaliyet gösterdikleri pazar grubunda sahip oldukları pazar payı ile sağladıkları müşteri bağlılığı ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmada, pazar payının tek başına müşteri bağlılığını oluşturmada pek yeterli olmadığı, ancak düşük fiyatlı ve düşük pazar payına sahip ürünlerin “fiyat bağlılığını” oluşturduğu ortaya çıkmıştır¹⁸. Hizmet işletmelerinde, müşteri bağlılığını oluşturan en önemli bileşenden biri de hizmeti sağlayan personel olmaktadır. Bu bileşenler göz önüne alındığında, hizmet işletmelerinde hem kişisel hem de kurumsal bağlılıktan söz etmek mümkün olmaktadır.

3.2.MÜŞTERİ BAĞLILIĞININ ÖLÇÜMÜ

Müşteri gruplarının farklı satın alma özellikleri göz önünde bulundurularak, farklı müşteri bağlılığı ölçümü gerçekleştirilmektedir. Bağlılık modellerinde, sadık müşteriler ve bunların bağlılık türleri ortaya konulmaktadır. Bunlardan bir kaçısı aşağıda açıklanmaktadır.

Uncles, Grahame ve Hammord¹⁹’a göre bağlılık üç farklı türde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, tek bir markaya karşı gösterilen bağlılık olan, “Tek Marka” bağlılığıdır. İkincisi, alışılmış satın alma davranışları ve satın alma deneyimlerinin etkisiyle, herhangi bir ürün grubunda birkaç markaya karşı gösterilen davranışsal bağlılık olan, “Bölünmüş” bağlılıktır. Üçüncüsü ise, bireylerin çeşitli fırsatları kullanma ve değişiklik yapma arzularından hareketle doğan, bireyin durumu ve bireysel özelliklerinin de etkisiyle oluşan “Zayıf” bağlılık veya “Bağlı Olmama” olarak ortaya konmaktadır.

McKinsey araştırma şirketinin 1200 hane halkı üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre, müşteri bağlılıkları arasında duygusal sadıklar, alışık

¹⁷ Serkan Aydın, ve Gökhan Özer, “The Analysis of Antecedents of Customer Loyalty in the Turkish Mobile Telecommunication Market”, *European Journal of Marketing*, Vol.39, No.7/8, 2005, s. 915.

¹⁸ C.B. Bhattacharya, “Is Your Brand's Loyalty Too Much, Too Little, or Just Right? Explaining Deviations in Loyalty From the Dirichlet Norm”, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 14 No.5, 1997,s.426.

¹⁹ Mark D. Uncles, R. Dowling Grahame, ve Kathy Hammond, “ Customer Loyalty and Customer Loyalty Programs”, *Journal of Consumer Marketing*, sayı 20(4), 2003, s.297.

sadıklar ve düşünen sadıklar olarak tanımlanan üç farklı müşteri türü belirlenmiştir²⁰.

Mağazaya en sadık müşteri grubu olan duygusal sadıklar, sürekli tercih ettikleri ürün veya markanın kendileri için en iyi alternatif olduğunu düşünmekte ve bu yüzden satın alma süreçlerini yeniden değerlendirme yoluna gitmemektedirler. Herhangi bir değerlendirme yapmadan alıştıkları ürünü tercih eden alışık sadıklar ikinci grubu oluştururken, tercih ettikleri ürünlerin kendileri için en iyi seçenek olarak kaldığı sürece o ürünü tercih eden düşünen sadıklar ise, üçüncü grubu oluşturmaktadır. Bu gruptakiler, ürün tercihlerini mantıksal süreçleri izleyerek belirlemekte ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeni ürün, bilgi ve deneyimler ışığında satın alma süreçlerini sürekli değerlendirmektedirler.

Müşteri bağlılığının daha çok tutumsal yönünü ortaya koyan bir başka görüşe göre, müşteri bağlılığı, bir müşterinin hizmet, ürün, marka veya işletmeye olan tutumu olarak tanımlanmaktadır²¹.

3.2.1. MÜŞTERİ BAĞLILIĞININ ÖLÇÜMÜNDE OLIVER'İN MODELİ

Oliver'in²² yaptığı çalışmada ortaya koyduğu dört-aşamalı bağlılık modelinde müşterinin inanç, etki, niyet ve en son olarak hareket etme özellikleri bulunmaktadır. Oliver'in yaptığı müşteri bağlılığı tanımında, müşterinin bağlılığa yönelik hem tutumsal hem de davranışsal yapısını ortaya koymaktadır. Bu durum, müşterinin farklı bağlılık aşamaları arasındaki potansiyel araçları belirleyip test etmesi açısından önem arz etmektedir. Bu konudaki diğer bir çalışmada, bağlılığın farklı özelliklerinin aynı anda ortaya çıkmadığını, bağlılığın zamanla ortaya çıktığını belirtmektedir²³. Oliver, müşteri bağlılığı aşamalarını sırasıyla,

²⁰ Müberra Yurdakul, "İlişkisel Pazarlama Anlayışında Müşteri Sadakati Olgusunun Ayrıntılı Bir Şekilde Analizi", <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/17/pdf>, 2007, s.281, Erişim Tarihi: 15. Temmuz 2009.

²¹ Kwana Jae Kim, vd., "The Impact of Network Service Performance on Customer Satisfaction and Loyalty: High Speed Internet Service Case in Korea", *Expert Systems with Applications*, Vol. 32, 2007, s. 824.

²² Richard L. Oliver, *Satisfaction: A Behavioural Perspective on the Consumer*, New York, NY: McGraw-Hill, 1997, s.392.

²³ Richard L. Oliver, "Whence Customer Loyalty?", *Journal of Marketing*, Vol. 63, Fundamental Issues and Directions for Marketing, Special Issue, 1999, ss.33-44.

bilişsel, duygusal, arzusal ve davranışsal olarak geliştiğini ve müşterinin her aşamada tutum geliştirme yapısına göre sadık olabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, her bir aşamada, bağlılığı etkileyen değişik faktörlerin kontrol edilip izlenebileceğini belirtmiştir²⁴.

Eyleme geçici bağlılık, arzusal bağlılığa ve davranış değişikliğine neden olabilecek rekabetçi çabaları engelleyen etkin bir satın alma arzusuyla oluşmaktadır. Eyleme geçici bağlılık düzeyine gelindiğinde, birey işletmenin ürünlerini tekrar satın almak için derinden bir bağlılığa ulaşacak ve müşteri, diğer işletmelerin ve onların markalarının yaptıkları reklam ve kampanyalarının olası sonuçlarından etkilenmemektedir. Eylem düzeyinde bağlılık oluşturmak, çeşitli koşulların varlığına bağlıdır. Bunlar²⁵:

- Ürünün, diğer ürünlerden daha üstün olduğu algılanmalıdır.
- Ürün büyük bir hayranlık konusu olabilmelidir.
- Ürün sosyal bir oluşumun içine girebilecek yeteneğe sahip olmalıdır.
- İşletme kendi “müşteri köyünü” yaratmak için tüm kaynaklarını harcamaya istekli olmalıdır.

Birçok ürün sınıfında, sözü edilen koşulların yer almaması yüzünden eylem düzeyinde bağlılığa ulaşmak güç olmaktadır. Bu yüzden, farklı sektörlerde ve alt sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin, müşteri bağlılığı yaratmak için izleyebilecekleri stratejiler birbirinden farklı olacaktır²⁶. Teorik olarak müşteriler; ilk olarak bilişsel (cognitive) bir duygu içinde sadık olmakta, ardından duygusal (affective) anlamda, daha sonra arzusal (conative) anlamda, son olarak da davranışsal-hareketsel (Action) anlamda sadık olmaktadır. Bu aşamalar, sırasıyla aşağıda açıklanmıştır.

3.2.1.1. Bilişsel Bağlılık

İlk müşteri bağlılığı aşaması, bilişsel bağlılıktır. İlk bağlılık aşamasında ürünün fiyatı, kalitesi ve bunun gibi ürün bilgileri önemli olmaktadır. Müşteri bağlılığının en zayıf aşaması olan bilişsel bağlılıkta, markadan çok ürünün fiyatı ve faydası satın almayı yönlendirmektedir. Ürünün özellikleriyle alternatif ürün özellikleri kıyaslanarak fiyat ve fayda

²⁴ Heiner Evanschitzky ve Maren Wunderlich, a.g.e. s. 331.

²⁵ Patricia Sorce, *Relationship Marketing Strategy*, Rochester Institute of Technology, Printing Industry Center, New York, 2002, s. 9.

²⁶ Patricia Sorce, a.g.e, s.10.

oranı önemli rol oynamaktadır²⁷. Bilişsel bağlılık, özellikle müşterinin ödediği fiyatın karşılığında algıladığı değer olarak değerlendirilir ve yüzeyseldir. Her yeni çıkan ürün aynı şekilde değerlendirildiğinden, ürüne karşı bir bağlılıktan söz edilememektedir.

3.2.1.2.Duygusal Bağlılık

Duygusal bağlılıkta, müşterinin belirli bir marka veya ürüne karşı hissettikleri etkili olmaktadır. Tutum, müşterinin üründen beklentileri ve elde edilen toplam memnuniyet derecesi üzerinden geliştirilmektedir. Bu aşamadaki satın alma, etkili bir bağlılığa işaret etmekte ve müşterinin beyninde bilişsel ve duygusal olarak kodlanmaktadır. Görünen marka bağlılığı, markadan hoşlanma derecesine göre değişmektedir. Duygusal bağlılıkta, müşteriler rakip ürünlerin yükselen cazibesinden olumsuz etkilenebilmekte ve rakip ürünlerin tutundurma faaliyetlerinin etkisinde kalabilmektedirler²⁸. Bilişsel bağlılığa benzemekle birlikte, bu bağlılıkta müşteri kararı, değişime açık olduğu için, müşterilerin vaatlerine daha sıkı bağlı olması arzu edilmektedir²⁹.

3.2.1.3.Arzusal Bağlılık

Arzusal bağlılık (davranışsal niyet), markaya olan pozitif tutumun tekrarlanmasından oluşmaktadır. Bu bağlılıkta, müşterinin bir markayı satın almaya yönelik belirli vaadi olduğu anlaşılmaktadır. Arzusal bağlılık, satın almaya yönelik derinden benimsenmiş vaatlerin görünür olmasını içeren bir bağlılık aşamasıdır. Ancak bu vaatteki amaç, markanın tekrar satın alınması ve daha fazla benzer şekilde motivasyondur. Gerçekte müşteri tekrar satın almayı ister fakat benzer herhangi daha iyi bir üründe, bu talep beklenen fakat gerçekleştirilemeyen bir hareket olabilir³⁰.

Arzusal bağlılık, belirli bir markayı tekrar satın alma arzusuyla

²⁷ Gurumurthy Kalyanaram, ve John D.C. Little, "An Empirical Analysis of Latitude of Price Acceptance in Consumer Package Goods", *Journal of Consumer Research*, Vol 21, No: 3, 1994, s.410.

²⁸ Richard L. Oliver, 1999, a.g.e., s. 34.

²⁹ Omar Ogenyi ve Sudoporn Sawmong, "Customer Satisfaction and Loyalty to British Supermarkets", *Journal of Food Products Marketing*, Vol 13(2), 2007. s.24.

³⁰ Omar Ogenyi ve Sudoporn Sawmong, a.g.e., s.25.

tamamlanan tutumsal bağlılığı ima etmektedir. Duygusal bağlılıktan daha güçlü olan arzusal bağlılığın kendine özgü hassasiyetleri de bulunmaktadır. Tekrarlanan dağıtım hataları, arzusal bağlılığı azaltmada güçlü bir faktör olmaktadır. Müşteriler eğer sıklıkla hizmet hatalarına maruz kalırlarsa, alternatif ürünleri deneme eğiliminde olmaktadırlar. Müşteri arzusal bağlılık içinde olsa bile, alternatif ürünleri denemekten kendini alıkoymamaktadır³¹.

3.2.1.4.Hareketsel Bağlılık

Hareketsel bağlılık, müşterinin rakip ürünlerden çok eldeki ürünü satın alma isteğiyle tamamlanmaktadır. Rakip ürünler bir alternatif olarak görülmemekte ve rakip ürüne karşı eylemsizlik gerçekleşmektedir³².

Özetle; bilişsel bağlılık, markanın beklenen performansına odaklanmakta; duygusal bağlılık, markanın beğenilirliğine doğru yönlendirilmekte; arzusal bağlılık, müşterinin markayı tekrar satın alma isteğine odaklanmakta iken, hareketsel bağlılık, tekrar satın alma hareketinin taahhüdü şeklinde olmaktadır³³. Bütün bunların yanında, müşteri bağlılığı aşamalarının zayıf ve hassas noktaları, Tablo 1’de belirtildiği gibi göz önünde bulundurulmalıdır.

Müşterinin satın alma sıklığı, satın alma oranı ve satın alma olasılığı gibi alım davranışları ise, müşteri bağlılığının davranışsal boyutunu ortaya koymaktadır. Müşteri bağlılığı programları, bir işletmenin ürettiği mal ve hizmetlerini sürekli satın alan sadık müşterilerinin ödüllendirilmesi için uygulanan programlardır. İşletmelerin, müşterilerin işletme markalarına bağlılığını güçlendirmek amacıyla tasarlanan bağlılık programları, satış gelirlerini arttırmak ve işletmenin markalarıyla mevcut müşteriler arasında daha yakın bir bağ kurmak amacıyla uygulanmaktadır³⁴. İşletmelerin, müşteriler tarafından tercih edilmesini sağlamak ve müşterilerini rekabetçi baskılardan korumak için takip edebilecekleri stratejiler, müşterilerine ayrıcalık yaratmak ve onlarla iletişime girmek temeline dayanmaktadır³⁵.

³¹Richard L. Oliver,1999, a.g.e., s. 35.

³²Heiner Evanschitzky ve Maren Wunderlich, a.g.e. s. 331.

³³Omar Ogenyi ve Sudoporn Sawmong, a.g.e., s.24.

³⁴Mark D. Uncles, R. Dowling Grahame, ve Kathy Hammond, a.g.e., s.294.

³⁵Waarden L. Meyer., Ve Christophe Benavent, “The Impact of Loyalty Programmes on Repeat Purchase Behaviour”, *Journal of Marketing Management*, 2006, sayı: 22, s. 65.

Müşteri bağlılık programlarının önemi, rekabetçi piyasa koşulları gereği hem yöneticiler hem de müşteriler tarafından gittikçe kabul görmektedir ³⁶.

Tablo 1: Müşteri Bağlılığı Aşamaları ve Hassas Noktaları

Aşama	Belirleyici İşaretler	Hassas Noktalar ve Zayıflıklar
Bilişsel	Fiyat, kalite, ürün özellikleri gibi bilgilere bağlılık	Yapılan reklamlar sonucu, rakip ürünlerin hem kalitede hem de fiyatta daha iyi düşünülerek arayışa girilmesi
Duygusal	Beğenilirlik özelliğine bağlılık: “Sevdiğim için satın alıyorum”	Bilişsel olarak memnuniyetsizlik, rakip ürünlerini daha çok beğenme ancak alternatif aramaya devam edilmesi; performans düşüklüğü
Arzusal	Satın alma niyetine bağlılık: “Satın almaya niyetlendim”	Rakip ürünlerin ikna edici mesajları; kupon, eşantıyon gibi promosyonlar; performans düşüklüğü
Hareketsel	Süregelen bir bağlılıkla, engeller aşılarak doğrudan bağlanılmış olunması	Ürünlerin bulunmaması, Örn. Bütün ürünlerin bir yerden satın alınması, genel olarak engellerin ortaya çıkması; performans düşüklüğü

Kaynak: Oliver, Richard L.,(1999). Whence Customer Loyalty?, *Journal of Marketing*, Vol. 63, Fundamental Issues and Directions for Marketing, Special Issue, ss.36.

³⁶ Nor Asiah Omar, Musa Rosidah ve Azrin Muhamad Nazri, “Program Perceived Value and Program Satisfaction Influences on Store Loyalty: Insights from Retail Loyalty Program”, *Gadajah Mada International Journal of Business*, September-December, Vol.9, No.3, 2007, s.357.

ABD ve İngiltere başta olmak üzere, tüm dünyada müşteri bağlılık programları artmaya başlamıştır. ABD’de yaşayan yetişkinlerin yarısının, İngiliz hane halkının % 80’inin en az bir müşteri bağlılık programına katıldıkları görülmektedir³⁷. 2000 yılında Avrupa’da bulunan 16 perakendeci, müşteri bağlılık programlarına yaklaşık 1 milyon dolarlık bir harcama yapmış, hatta bazı süpermarket zincirlerinin yıllık bütçelerinin 150 milyon dolarlık payını müşteri bağlılık programlarına harcadığı görülmüştür³⁸.

Uygulanan müşteri bağlılık programlarından çıkan bazı sonuçlar şunlardır³⁹:

- ABD’deki tüm market müşterilerinin %53’ünde en az bir mağaza kartı bulunmaktadır.

- 2004 verilerine göre; ABD’de kişi başına dört kredi kartı bulunurken, Türkiye’de iki kredi kartı olduğu görülmüştür.

- Dünyada 89 milyon kişi bir havayolu şirketinin bağlılık programına üye bulunmakta ve bunların 74 milyonu da ABD’de yaşamaktadır. Bu programlardan biriken uçuş millerinin 14 milyon TL’ye ulaştığı, bunun yarısının ise alışverişlerden elde edildiği görülmektedir.

Mağaza kartlarıyla ilgili yapılan bir çalışmada, bağlılık programına katılanların %61’nin üç adet, %24’ünün iki adet, % 2’sinin bir adet mağaza kartı olduğu ve bu yönüyle mağaza kartlarının müşteri bağlılığını sağlamada yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır⁴⁰.

Türkiye’de de çeşitli müşteri bağlılık programları uygulanmaktadır. Migros Club Card, Kamil Koç Otobüs İşletmesi YolKart, Tansaş’ın “Akıllmaz Tüketici Hakları”, AtlasJet’in JetMil programı bunlardan bazılarını oluşturmaktadır. 4.5 milyon üyesinin ayda ortalama 9 kez mağazaya uğradığı ve toplam cironun % 80’ini oluşturduğu Migros Club

³⁷ Micheal Fowler, “When It Comes to Customer Loyalty, It’s All About Relevance.CRM Buyer”, 2004.

<http://www.crmbuyer.com/story/35413.html>.Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2009.

³⁸ V. Kumar, ve Denish Shah, “Building and Sustaining Profitable Customer Loyalty for the 21st Century”, *Journal of Retailing*, Vol. 80, 2004, s. 319.

³⁹ Barış Tan, “Müşteri Sadakati ile İlgili Mitler”, *Capital Aylık İş ve Ekonomi Dergisi*, Aralık sayısı,2005.

http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=3227, Erişim Tarihi: 23 Haziran 2009.

⁴⁰ Joseph A. Bellizzi ve Terry Bristol, “An Assesment of Supermarket Loyalty Cards in One Major US Market”, *Journal of Consumer Marketing*,Vol. 24, No: 2,2004, s.147.

Card uygulaması⁴¹, Tansaş mağazasının uyguladığı program sonucunda, 100 milyon dolar zarardan, 800 milyon dolar kara geçmesi, müşteri bağlılık uygulamalarının işletme lehine olduğunu göstermektedir⁴².

4. PERAKENDECİLİK

İnsanlar arasında alışverişin başlamasıyla perakendeciliğin ortaya çıktığı bilinmektedir. Perakendecilik sektörünün gelişmesi öncelikle Avrupa’da çalışan kadınların artması, köyden şehre göçün ve çekirdek aile sayısının artması, alışverişe harcanan zamanın azalması, tüketim yapısıyla birlikte alışveriş alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Perakendecilik sektörü bu gelişmelere paralel olarak perakende satış noktası ve aracı yapılarını da değiştirmek durumunda kalmıştır⁴³.

Alışveriş alışkanlıklarının değişmesi, kredi kartı kullanımının artması, mağazaların uyguladığı çeşitli tutundurma çabaları, önemli bir tüketici grubu olarak kadınların otomobil kullanıyor olmaları, alışveriş için uzaklık engelinin yok olması, tek duraklı alışveriş (one-stop shopping) olanağıyla, gıda başta olmak üzere her türlü tüketim ürünlerini bir arada bulma avantajı gibi gelişmeler, mağazalarda çocuklara yönelik faaliyetler büyük perakendeci işletmelerin tercih edilebilirliğini artıran unsurlar olmaktadır⁴⁴. Türkiye’deki perakendecilik faaliyetleri, özellikle Avrupa merkezli süpermarketlerin etkisinde kalarak büyük bir değişim ve gelişim içinde olmuştur. Bu gelişmeye paralel olarak Türkiye’de bu alanda faaliyet gösteren yerli ve yabancı perakendeci mağazalar, pazar paylarını artırmak amacıyla mağaza zincirleri oluşturmuşlardır.

1954-1957 yılları arasında başlayan perakendeci mağazacılığı, 1980’li yıllarda Migros ve Gima hipermarketlerinin sektöre girmesiyle önemli bir gelişme göstermiştir. Yeni mağazaların pazara girmesiyle ve artan rekabetle,

⁴¹ Sedef Seçkin Büyük, “Migrosta Kişiyse Özel Kampanya Dönemi” *Capital Aylık ve Ekonomi Dergisi*, Mart sayısı, 2006.
http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=3360. Erişim Tarihi: 1 Eylül 2009.

⁴² Müberra Yurdakul, a.g.e., s.16.

⁴³ Erdoğan Gavcar ve Saliha Didin, “Tüketicilerin “Perakendeci Markalı” Ürünleri Satın Alma Kararlarını Etkileyen Faktörler: Muğla İl Merkezi’nde Bir Araştırma”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, sayı 6, 2007, s.24.

⁴⁴ İnci Varinli, *Marketlerde Pazarlama Yönetimi*, 2. Baskı, Detay yayıncılık, Ankara, 2008, s. 67.

“müşteri odaklı satış”, “müşteri memnuniyeti”, “ilişkisel pazarlama” kavramları ortaya çıkmıştır. Sektörde tüketicilerin isteklerine göre hareket eden ve bunun sonucu olarak da pazardaki hakimiyetin üreticiden tüketiciye geçtiği, zincirleşmenin daha fazla yaşandığı bir perakendecilik anlayışı hakim olmaya başlamıştır⁴⁵.

5. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma Edirne’de ilk kez bir AVM bünyesinde faaliyet gösteren bir süpermarketin müşteri bağlılığı aşamalarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Gelecekte Edirne’de faaliyet gösterecek olan diğer süpermarketlere örnek olması açısından önem taşımaktadır. Oliver’ın (1999)⁴⁶, dört aşamalı Bağlılık Modeli (bilişsel- cognitive, duygusal-affective, arzusal-conative ve hareketsetel-action), Edirne’de yaşayan tüketicilerin, müşterisi oldukları süpermarkete olan bağlılığının ölçümünde benimsenmiş ve kullanılmıştır. Çalışmada yer alan, süpermarketin müşteri bağlılığı, keşifsel olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın ana kütlesi Edirne merkez ilçede yaşayan 18 yaşından büyük tüketicilerdir. Örnek büyüklüğü için $n=p*q(Z/e)^2$ formülünden yararlanılmıştır. p bağlılık gösterenlerin oranı olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde ana kütle iki şıklı olarak değerlendirilmiş olup, güvenlik düzeyi %95 ve tolerans değeri $\pm\%5$ hesaplanmıştır. Bu şekilde $n=384$ bulunmuştur. Araştırmada kullanılan örnekleme yöntemi, kolayda örneklemedir. Söz konusu ana kütleye tesadüfi yöntemlerle ulaşmanın zorluğu dikkate alınarak bu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Anket, 15 Ocak-15 Mayıs 2009 tarihleri arasında, bu süpermarketten alışveriş yapan müşterilere uygulanmış ve 400 geçerli anket elde edilmiştir. Anket, objektif veriler elde etmek amacıyla, özellikle mağaza içinde değil, mağaza dışındaki mekanlarda uygulanmıştır. Anketler yüz yüze görüşme tekniği ile cevaplayıcılara doldurtulmuştur.

Elde edilen anket verileri, SPSS 11.5 paket programında değerlendirilmiştir. Farklı müşteri bağlılık aşamalarının, süpermarket müşterilerinin üzerinde farklı etkilerinin olduğu sonucuna varılmış ve süpermarketlerin hedefi olan müşterinin hareketsetel bağlılığının henüz oluşmadığı görülmüştür.

⁴⁵ Erdoğan Gavcar ve Saliha Didin, a.g.e., s.26.

⁴⁶ Richard L. Oliver, 1999, a.g.e., s.37.

6. ÖLÇÜM

Müşterilerin düzenli satın alma ile ilgili bilgilerinin elde edilmesi zorluğu nedeniyle, süpermarket müşteri bağlılığı bir davranış ölçeği aracılığıyla, dolaylı olarak ölçülmüştür. Süpermarket hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetini değerlendirmek amacıyla, literatürde çoğunlukla kullanılan üç memnuniyet durumunu birleştiren, Fornell⁴⁷ ölçeği kullanılmıştır. Müşterilerin genel olarak süpermarket hizmetlerinden memnuniyetleri, süpermarketin müşterilerin beklentilerine uygun hareket etme derecesi ve alışveriş yaptıkları süpermarket ile rakip market arasındaki farklılık ve ideal süpermarket alışveriş ortamına sahip olmak için dikkat ettikleri noktalar, 5 ögeli Likert ölçeği ile ölçülmüştür.

Bu çalışmada, Oliver'ın (1997) ifadesine dayanan; bilişsel, duygusal, arzusal ve hareketsel bağlılık ile ilgili olarak ortalama müşteri bağlılık seviyesi ortaya çıkmaktadır. Bu modelin ölçtüğü bağlılık seviyeleri ile söz konusu süpermarketten alışveriş yapanların hangi seviyede oldukları belirlenmiş olmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçların, süpermarketin yönelmesi gereken davranışsal ve tutumsal bağlılık yaratmada verdiği ipuçları ile uygulanabilecek bağlılık programlarının esasları hakkında da önerilerde bulunmaktadır.

7. ARAŞTIRMA BULGULARI

7.1. CEVAPLAYICILARA İLİŞKİN TANIMLAYICI BİLGİLER

Araştırmaya katılan müşterilerin profilini ortaya koymak amacıyla belirli sorular sorulmuştur. Genel olarak kadınların erkeklerden daha çok alışveriş yaptığı gerçeği göz önünde bulundurulursa, Tablo 2'de görüldüğü gibi, Edirne'de de bu araştırmaya katılan süpermarket müşterilerinin % 61'ini oluşturan 245 cevaplayıcının kadın olduğu görülmektedir.

⁴⁷ Claes Fornell, "A National Customer Satisfaction Barometer: The Swedish Experience", *Journal of Marketing*, Vol.56, 1992, s.14.

Tablo 2: Cevaplayıcıların Cinsiyet Dağılımı

	N	%
Kadın	245	61,2
Erkek	155	38,8
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılan süpermarket müşterilerinin yaş grubuna bakıldığında, (Tablo 3) genç nüfusun daha çok olduğu görülmektedir. Araştırmanın yaş grubunu % 45 oranıyla 18-23 yaşları arasında 182 kişi oluşturmaktadır. Burada, Trakya Üniversitesi'nde eğitim gören 20 bin öğrencinin bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Tablo 3: Cevaplayıcıların Yaş Dağılımı

	Frekans	Oran
18 altı	3	0,7
18 – 23	182	45,5
24 – 29	64	16,0
30 – 40	60	15,0
41 – 50	52	13,0
51 – +	39	9,8
Toplam	400	100,0

Daha çok hizmet ve eğitim sektörünün istihdam sağladığı Edirne'de yapılan bu araştırmada da cevaplayıcı profiline bu sonuçla paralellik sağladığı Tablo 4'te görülmüştür.

Tablo 4: Cevaplayıcıların Meslek Dağılımı

	N	%
Memur	29	7,2
Öğretmen	34	8,5
İşçi	30	7,5
Ask/Polis/Güv	2	,5
Emekli	34	8,5
Doktor	8	2,0
Avukat	4	1,0
Öğrenci	195	48,8
Akademisyen	20	5,0
Diğer aylık	43	10,7
Cevapsız	1	,3
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların % 60'ını 240 kişiyle bekar müşteriler ile % 40'a yakınını evliler oluşturmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Cevaplayıcıların Medeni Durum Dağılımı

	N	%
Evli	155	38,8
Bekar	240	60,0
Diğer	5	1,2
Toplam	400	100,0

Yapılan ankette cevaplayıcıların % 64'ünün yalnızca bir çocuklu, % 18,5'nin de iki çocuklu olduğu görülmektedir. Ankete yanıt verenlerin daha yoğun olarak bir çocuklu müşteriler olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Cevaplayıcıların Sahip Olduğu Çocuk Sayısı

	N	%
1 çocuklu	256	64,0
2 çocuklu	74	18,5
3 çocuklu	53	13,3
4 çocuklu	12	3,0
5 ve daha fazla çocuklu	5	1,2
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların, aylık ortalama gelirlerinin 500 TL'den düşük olanlarının oranının % 40,8 ile 163 kişinin başı çektiği, 500-1000 TL arasında 103 kişinin, 1001-2000 TL arasında 100 kişinin bulunduğu görülmüştür (Tablo 7).

Tablo 7: Cevaplayıcıların Aylık Ortalama Geliri

	N	%
500 TL'den az	163	40,8
500 – 1000 TL	103	25,7
1001 – 1500 TL	66	16,5
1501 – 2000 TL	34	8,5
2001 – 5000 TL	26	6,5
5001 - +	8	2,0
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılanların yalnızca % 6,5'i her gün araştırma kapsamındaki süpermarkete giderken, % 36 ile 144 kişi haftada bir kez, % 19'u ise ayda yalnızca 1 kez bu süpermarketten alışveriş yapmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Cevaplayıcıların Süpermarkete Gitme Sıklığı

	N	%
Her gün	26	6,5
Haftada 3 kez	72	18,0
Haftada 1 kez	144	36,0
Her hafta sonu	82	20,5
Ayda 1 kez	76	19,0
Toplam	400	100,0

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların, bu süpermarkete olan bağlılıkları, süpermarket alışveriş davranışı ile birlikte ilişkilendirilen 4 Süpermarket Müşteri Bağlılık türleri ile ölçülmüştür. Cevaplayıcıların bağlılık puanlarının karşılaştırılabilmesi için her bir bağlılık türüne ilişkin yargılara verilen puanların toplamı, yargı sayısına bölünmüş olup 1-5 arasında ortak bir birime dönüştürülmüştür. Böylece cevaplayıcıların her bir bağlılık türüne ilişkin ortalama puanları elde edilmiştir. Daha sonra söz konusu ortalama bağlılık puanlarının cevaplayıcılar itibariyle ortalaması alınmıştır. Buna göre bağlılık türleri itibariyle ortalamalar ve standart sapmalar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Cevaplayıcıların Bağlılık Türlerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	N	Ortalama	Standard Sapma
Bilişsel bağlılık	400	4,5702	0,50477
Duygusal bağlılık	400	3,7557	0,55155
Arzusal bağlılık	400	3,7650	0,83081
Eylemsel bağlılık	400	3,6550	0,91272

Tablo 9, cevaplayıcıların değerlendirmeleri sonucu dört bağlılık seviyesinin ortalama puanlarını göstermektedir. Tablo 9’den görüleceği üzere cevaplayıcıların bilişsel bağlılık seviyeleri diğer seviyelerden daha

yüksektir. Ayrıca bu sonuçlara göre eylemsel bağlılık seviyesine doğru ortalama puan da düşmektedir. Dolayısıyla cevaplayıcıların bu süpermarketle ilgili olarak daha çok bilişsel bağlılık seviyesinde olduklarını söylemek mümkündür.

Bu bağlılıkların ölçümü; bilişsel bağlılık- Cognitive loyalty (cogloy1-3) 3, duygusal bağlılık -Affective loyalty (affloy 1-16) - 16, arzusal bağlılık-Conative loyalty (conloy 1-2) 2 ve eylemsel bağlılık -Action loyalty (actloy 1-2) - 2 yargıdan oluşmaktadır. Söz konusu bağlılıkları ölçmek için kullanılan yargılara ilişkin puanların ortalaması ve standart sapmaları ise Tablo 10'da gösterilmiştir.

Oliver'in (1997) geliştirdiği ölçek, araştırmamızda aynen kullanıldığından ölçeğin sadece güvenilirlik analizi yapılmıştır. Cronbach's Alpha bilişsel bağlılık ölçeğinde 0,699, duygusal bağlılık ölçeğinde 0,869, arzusal bağlılık ölçeğinde 0,792 ve hareketsel bağlılık ölçeğinde 0,856 bulunmuştur. Tüm ölçeğin güvenilirliğinde ise Cronbach's Alpha 0,892 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Araştırmada dört bağlılık türünün puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir. Amaç, cevaplayıcıların bu süpermarket ile ilgili bağlılık türleri itibariyle farklı düzeylerde olup olmadıklarının testidir. Sonuçlar, farklı bağlılık boyutlarının, süpermarket müşteri olma yolunda farklı etkileri olduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Müşteri Bağlılıkları Ölçümüyle ilgili Kavramlar

	YARGILAR	Ortalama	Standart Sapma
cogloy1	Eğer bir süpermarket daha iyi bir fiyat sunarsa, oradan satın alırım.	4,54	0,725
cogloy2	Eğer bir süpermarket daha iyi bir hizmet kalitesi sunarsa, oradan satın alırım.	4,55	0,647
cogloy3	S.markete alışverişe gittiğimde satın alma kararından önce fiyatı ve kaliteyi ölçüp tartarım	4,63	0,652
affloy1	Süpermarket iyi otopark alanına sahip	3,79	1,154
affloy2	İyi mağaza atmosferi var	3,81	0,925
affloy3	Çocuklarla alışveriş için iyi bir yer	3,67	0,974
affloy4	Kredi kartıyla ödeme olanağı var	4,44	0,737
affloy5	Açılış ve kapanış saatleri uygun	3,96	1,85
affloy6	Kasa ödeme sistemi sunumu iyi	3,67	1,031
affloy7	Daha iyi müşteri hizmeti sunuyor	3,60	0,865
affloy8	Ödeme kısa zamanda oluyor	3,39	1,091
affloy9	Alışveriş arabası ile dolaşmaya uygun	4,02	0,902
affloy10	Mağazanın genel ortamı uygun	3,99	0,812
affloy11	Rakiplerden daha temiz bir market	3,74	0,931
affloy12	Mağaza elemanları sevimli, cana yakın	3,36	0,980
affloy13	Ürün çeşitliliği iyi	3,90	0,956
affloy14	İyi markalar var	3,82	0,966
affloy15	Gereksinimi karşılayacak yeterlilikte kasa sunumu var	3,46	1,073
affloy16	Kişisel satış hizmeti iyi	3,47	0,942
conloy1	Bu süpermarketi arkadaşlarıma tavsiye ederim	3,74	0,920
conloy2	Bu süpermarketten zevkle tekrar alışveriş ederim	3,79	0,875
actloy1	Bu süpermarketten sıklıkla satın alırım	3,61	0,987
actloy2	Alışveriş alışkanlığımı devam ettirmeyi planlıyorum	3,70	1,002

Bu müşterilerin satın aldıkları ürünler ve bir süpermarkete bağlılıkları, fiyattan ve harcadıkları paranın değerinden (kalite) bağımsız olup ve

müşteriler düşük ihtimalle bir süpermarkete sadıktırlar. Uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 11 ve 12’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Varyansların Homojenliği Testi

totcog

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
58,170	3	1595	,000

Bu sonuca göre varyanslar heterojendir.

Ortalamaların arasındaki farkın anlamlı olup olmadığına ilişkin ANOVA değerleri aşağıdaki gibi olup ortalamalar arasındaki fark anlamlıdır.

Tablo 12. ANOVA

	Karelerin toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	F	Önem Derecesi
Gruplar arası	217,086	3	72,362	138,919	,000
Grup içi	830,826	1595	,521		
Toplam	1047,912	1598			

Varyanslar heterojen olduğu için farkların analizi Tamhane ile test edilmiştir. Bilişsel bağlılık puanları 1 nolu grup, duygusal bağlılık puanları 2 nolu grup, arzusal bağlılık puanları 3 nolu grup ve eylemsel bağlılık puanları 4 nolu grup olarak tanımlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bilişsel bağlılık puanlarının diğer bağlılık puanlarından daha yüksek olduğu ve diğer bağlılık türleri itibarıyla puanlar arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Buna göre cevaplayıcılar araştırma yapılan bu süpermarketi bilmekte ve ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini düşünmektedirler. Başka bir anlatımla henüz duygusal bağlılık, satın alma arzusu yaratacak ve satın almaya yöneltecek bir bağlılık düzeyinin oluşmadığı ortaya çıkmaktadır.

7.2. ARAŞTIRMA KISITLARI

Bu çalışma, bir alışveriş merkezi bünyesinde faaliyet gösteren bir süpermarket zincirinin bir halkasında yapılmıştır. Bu alışveriş merkezinin yalnızca 3 yıl gibi kısa bir süredir Edirne’de faaliyet göstermesi,

araştırmanın bir kısıtı olarak görülebilir. Gelecekte bu süpermarketin diğer illerde bulunan ve yıllardır hizmet veren bir diğer mağazasında benzer bir çalışma yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca, bu çalışmada kullanılan Oliver'in (1999) müşteri bağlılık değerlendirmesi, birçok ölçme modellerinden yalnızca bir tanesi olması, araştırmanın diğer kısıtı olarak görülebilir.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonominin değişen koşullarında pazarlama, bilgi teknolojisindeki gelişmelerden etkilenmektedir. Bilgi çağı olarak nitelendirilen bu dönemde, perakendeciler, yoğun bir rekabet ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu rekabet ortamında tüketicilerin gereksinimleri sürekli değişirken, tüketiciler rekabetçi pazarlama çabalarının gitgide daha çok farkına varmakta ve fiyata karşı daha duyarlı davranmaktadır. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı perakende pazarı ortamında, perakendeciler mevcut müşterilerinin sayısını arttırabilmek ve müşteri memnuniyeti aracılığıyla müşteri bağlılığı oluşturabilmek amacıyla, geleneksel pazarlama faaliyetlerinden farklı olarak müşteri odaklı bir anlayışı benimsemek durumunda kalmışlardır.

Perakendecilerin pazarlama stratejilerinin başarılı olabilmesi için müşteri odaklı ve müşteri memnuniyetini hedef alması gerekmektedir. Pazarlama yöneticileri, müşterileri ile güven unsuruna dayalı ve uzun vadeli ilişkiler kurmalarını sağlayarak, ürünlerini yeniden satın alacak sürdürülebilir planlar geliştirmelidir. Günümüzde tüketicilerin beklentilerinde, sosyo-demografik özelliklerinde, teknolojiye ve satın alma davranışında meydana gelen değişimler sonucunda müşteriye işletme faaliyetlerinin odak noktasına koyan, müşteriye beklentisinden fazla veren ve müşterilerle çift yönlü iletişime dayanan müşteri memnuniyeti anlayışı önem kazanmıştır⁴⁸.

Yapılan bu çalışmada, süpermarketlerin, müşterilerin alışveriş ihtiyacı ve isteklerini karşılamak için daha fazla zaman harcamaya ve kendi kar marjları hakkında düşünmeye daha az zaman harcamaya ihtiyaçları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bakışı elde etmek için, bağlılık programları

⁴⁸ TülayYeniçeri ve Ela Erten, "Mağaza Sadakat Programlarının Algılanması, Güven, İlişkiyi Sürdürme İsteği ve Mağaza Sadakati Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Vol.9, No.2, 2008, s. 244.

uygulamaya yönelik stratejiler geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu strateji uzun vadede rekabetçi avantajlar sağlamalıdır. Süpermarketler, rakipler tarafından kolayca taklit edilemeyecek, müşterilerine değerli ve benzersiz şeyler vermenin yolunu bulmalıdırlar.

Süpermarket yöneticileri ve çalışanları, mağaza koridorlarında müşterilerle konuşmaya daha fazla zaman ayırarak, müşterilerin hangi durumda memnun olup olmadıklarını tespit edip, gereken tedbirleri almaları konusunda hassas davranmaları gerekmektedir. Tesadüfi müşterileri, sadık müşterilerin içerisinde almak için, perakendeciler müşterilerin gerçekten istediği ürün ve hizmetleri, uygun fiyatlarda sunmanın yanında, müşterinin memnuniyeti (Duygusal bağlılık) ile sonuçlanabilecek şekilde, müşterilere alışveriş deneyimleri yaratmalıdırlar.

Müşterilerin mal ve hizmetleri satın almaları ve satın alma davranışını tekrarlamaları için güzel fırsatlar sağlanmalıdır ki, onlar da diğer müşterilere süpermarketi tavsiye etsinler (Arzusal bağlılık). Son olarak süpermarket yöneticilerinin, müşterilerin sıklıkla alışverişlerini sürdürmelerini sağlamak için nasıl iyi bir mağaza atmosferi kurulması ya da meydana getirmesi noktasına yoğunlaşması gerekmektedir (Hareketsel bağlılık). Bu stratejik yaklaşımlar, süpermarketlerinin konumlarına bakılmaksızın çalışmalarını büyütmesine imkan sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Atalık, Ö. (2005), “Havayolu İşletmeleri Örneğinde İşletme İmajının Havayolu İşletme Tercihlerine ve Müşteri Bağlılığına Olan Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-dergisi*, ss,1-8.

<http://akademikbakis.org/sayı7.htm>, Erişim Tarihi, 23.Mayıs.2008.

Aydın S. ve Özer, G. (2005), “The Analysis of Antecedents of Customer Loyalty in the Turkish Mobile Telecommunication Market”, *European Journal of Marketing*, Vol.39, No.7/8, ss. 910-925.

Baytekin E.P.(2005), “Toplam Kalite Hedefinde Müşteri Memnuniyetinden Müşteri Sadakatine”, *Yeni Düşünceler Dergisi*, Yıl 1, sayı 1, ss.41-52, <http://155.223.1.158/edergi/yenid/sl/4.pdf>, Erişim Tarihi, 25.Nisan.2009.

Bellizzi J.A.ve Bristol, T. (2004), “An Assesment of Supermarket Loyalty Cards in One Major US Market”, *Journal of Consumer*

Marketing, Vol. 24, No: 2, ss.144-154.

Bhattacharya, C. (1997), "Is Your Brand's Loyalty Too Much, Too Little, or Just Right? Explaining Deviations in Loyalty From the Dirichlet Norm", *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 14 No.5, ss.421-435.

Büyük, S.S. (2006), "Migrosta Kişiyeye Özel Kampanya Dönemi" *Capital Aylık ve Ekonomi Dergisi*, Mart sayısı, http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=3360. Erişim Tarihi: 1 Eylül 2009.

Cyr, D. vd. (2007), "The Role of Social Presence in Establishing Loyalty in e-Service Environments, Interacting with Computers", Vol 19, No: 1, ss.43-56. www.elsevier.com/locate/intcom. Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2009.

Evanschitzky, H. ve Wunderlich, M. (2006), "An Examination of Moderator Effects in the Four-stage Loyalty Model", *Journal of Service Research*, Vol.8, No 4, May 2006, ss.330-345.

Fornell, C. (1992), "A National Customer Satisfaction Barometer: The Swedish Experience", *Journal of Marketing*, Vol.56, ss. 6-21.

Fowler, M.(2004), "When It Comes to Customer Loyalty, It's All About Relevance.CRM Buyer", <http://www.crmbuyer.com/story/35413.html>.Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2009.

Gavcar, E. ve Didin S. (2007), "Tüketicilerin "Perakendeci Markalı" Ürünleri Satın Alma Kararlarını Etkileyen Faktörler: Muğla İl Merkezi'nde Bir Araştırma", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, sayı 6, ss.21-32.

Hançer, M. (2003), "Konaklama Endüstrisinde Müşteri Sadakati: Anlam, Önem, Etki ve Sonuçlar", *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, No:1-2 s.40.

Kalyanaram, G. ve Little, J.D.C.(1994), "An Empirical Analysis of Latitude of Price Acceptance in Consumer Package Goods", *Journal of Consumer Research*, Vol 21,No: 3, ss.408-18.

Kim, K.J. vd., (2007), "The Impact of Network Service Performance on Customer Satisfaction and Loyalty: High Speed Internet Service Case in Korea", *Expert Systems with Applications*, Vol. 32,ss. 822-831.

Kumar, V. ve D.Shah.(2004), "Building and Sustaining Profitable Customer Loyalty for the 21st Century", *Journal of Retailing*, Vol. 80,ss. 317-330.

Meyer, W. L. ve Benavent, C. (2006), "The Impact of Loyalty

Programmes on Repeat Purchase Behaviour”, *Journal of Marketing Management*, 2006, sayı: 22, ss. 61-88.

Mittal V. ve Kumar P. (1999), “Attribute-level Performance, Satisfaction and Behavioral Intentions Overtime: a Consumption System Approach”, *Journal of Marketing*, No.63,ss.88-102.

Ogenyi, O. ve Sawmong, S.(2007), “Customer Satisfaction and Loyalty to British Supermarkets”, *Journal of Food Products Marketing*, Vol 13(2). ss.19-32.

Omar, N. A., Rosidah, M. ve Nazri, A.M. (2007), “Program Perceived Value and Program Satisfaction Influences on Store Loyalty: Insights from Retail Loyalty Program”, *Gadjah Mada International Journal of Business*, September-December, Vol.9, No.3,ss.345-368.

Oliver, R. L. (1997), *Satisfaction: A Behavioural Perspective on the Consumer*, New York, NY: McGraw-Hill.

Oliver, R.L.(1999), “Whence Customer Loyalty?”, *Journal of Marketing*, Vol. 63, Fundamental Issues and Directions for Marketing, Special Issue, ss.33-44.

Öçer, A. ve Bayuk, N. (2001), “Müşteri Memnuniyeti”, *Pazarlama Dünyası*, Yıl: 15, sayı:2, Mart-Nisan, .ss.26-29.

Schneider B. ve Bowen D.E. (1999), “Understanding Customer Delight and Outrage”, *Sloan Management Review*, sayı 41/1, ss.35-47.

Stahl ,M.J., Barnes W.K., Gardial, S.F.,Parr, W.C. ve Woodruff R.B. (1999), “Customer Value Analysis Helps Hone Strategy”, *Quality Progress*, ss. 53-58.

Sorce, P.(2002), *Relationship Marketing Strategy*, Rochester Institute of Technology, Printing Industry Center, New York.

Spiteri J.M. ve Dion, P.A. (2004), “Customer Value, Overall Satisfaction, End-user Loyalty and Market Performance in Detail Intensive Industries”, *Industrial Marketing Management*, No.33, ss.675-687.

Tan, A., (2004), “Dinlenme Tesislerinde Hizmet Pazarlaması ve Müşteri Memnuniyeti”, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, sayı 5. ss. 36-38.

Tan, B. (2005), “ Müşteri Sadakati ile İlgili Mitler”, *Capital Aylık İş ve Ekonomi Dergisi*, Aralık sayısı,

http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=3227, Erişim Tarihi: 23 Haziran 2009.

Uncles, M.D., Grahame R. D. ve Hammond, K. (2003), “ Customer Loyalty and Customer Loyalty Programs”, *Journal of Consumer Marketing*, sayı 20(4), ss.294-316.

Varinli, İ. (2008), *Marketlerde Pazarlama Yönetimi*, 2. Baskı, Detay yayıncılık, Ankara.

Villas-Boas, J.M. (2004), “Consumer Learning, Brand Loyalty and Competition”, *Marketing Science*, Vol.23, No.1, ss. 134-145.

Yeniçeri, T. Ve Erten, E. (2008), “Mağaza Sadakat Programlarının Algılanması, Güven, İlişkiyi Sürdürme İsteği ve Mağaza Sadakati Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Vol.9, No.2, ss. 232-247.

Yurdakul, M.(2007). “İlişkisel Pazarlama Anlayışında Müşteri Sadakati Olgusunun Ayrıntılı Bir Şekilde Analizi”, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/17/pdf>, ss.268-287, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2009.

Zeithalm, V.A., Berry, L.L. ve Parasuraman, A. (1996). “The Behavioral Consequences of Service Quality”, *Journal of Marketing*, 60(2), ss.31-46.

Yükselen, C.(2008), *Pazarlama, İlkeler- Yönetim- Örnek Olaylar*, 7. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

OPERASYONEL RİSK ÖLÇÜMÜNDE GELİŞMİŞ ÖLÇÜM YAKLAŞIMLARININ KULLANILMASININ FAYDA VE MALİYETİ

Aslı YÜKSEL MERMÖD¹
Özlem KURTULAN²

ÖZET

Operasyonel riske karşılık ayrılan düzenleyici sermaye yükümlülüğü hesaplanırken, temel gösterge yaklaşımı, standart yaklaşım ve gelişmiş ölçüm yaklaşımları kullanılmaktadır. Bankalara Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), operasyonel riskin ölçümü amacıyla kullanılacak üç yöntem arasından kendi yöntemlerini seçmelerine izin vermiştir. İçsel ölçüm modellerini geliştirmek ve gelişmiş ölçüm yaklaşımlarını uygulamak için önemli miktarda kaynağa ihtiyaç duyulsa da bankaların amacı daha düşük sermaye yükümlülüğü hesaplayarak hassas bir risk ölçüm modelini benimsemek istemeleridir.

Bu çalışmada, bankaların operasyonel risklerini hesaplamada kullandıkları yöntemlerin analizi yapılarak, karar aşaması için bu yöntemlerin bankalara getireceği maliyetler ve sağlayacağı faydalar irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sermaye Yeterliliği, Operasyonel risk, Temel gösterge yaklaşımı, Standart yaklaşım, Alternatif standart yaklaşım, Gelişmiş ölçüm yaklaşımı.

BENEFITS AND COST OF USING OF ADVANCED MEASUREMENT APPROACHES IN OPERATIONAL RISK MEASUREMENT

ABSTRACT

When quantifying the regulatory capital for operational risk, the Basic Indicator Approach, the Standardized Approach, and the Advanced Measurement

¹ MÜİİBF İngilizce İşletme Bölümü Muhasebe Finansman ABD Öğretim Üyesi

² Uzman Takasbank, MÜİİBF İngilizce İşletme Bölümü Muhasebe Finansman ABD Doktora Öğrencisi

Approach (AMA) are used. Banking Regulation and Supervision Agency (BDDK) permits banks to choose their own approach among these three approaches applied to calculate operational risk. Although the development of internal models and the implementation of the AMA require significant resources, the banks aim to calculate a lower capital charges and adopt a more precise measurement approach.

In this paper, the methods used by banks in the calculation of operational risks are analyzed, and the costs and benefits brought by these methods for the decision phase to the banks are discussed.

Key Words: *Bank Capital Adequacy, operational risk, basic indicator approach, standardized approach, alternative standardized approach, advanced measurement approach.*

1.Giriş

Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesi sonucu finans piyasalarında rekabet, ürün ve işlem çeşitliliği artmıştır. Kar marjlarının düşmesiyle finansal kurumlar için riski iyi kontrol etmek ve yönetmek maliyetli hale gelmiştir. Risk yönetimi kapsamında işletmeler düşen kar marjlarına karşılık işlem hacimlerini arttırarak rekabet ortamında karlılığın tekrar yükseltilmesini hedeflemektedirler. Ayrıca finansal kurumlar, risk yönetiminin artan önemine paralel olarak özel risk yönetim komiteleri kurmuşlardır.

Operasyonel risk, uluslararası finansal piyasalara yön veren kuruluşlarda özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan büyük miktarda kayıp olayları ile risk yönetimini gündeminin ilk sırasına yerleşmiştir. Kayıp olayları ile gündeme gelmesine rağmen operasyonel risk yeni bir risk değil, aksine bilinen ancak ihmal edilen en eski ve potansiyel kayıp boyutu en yüksek olan risktir. Operasyonel riskin etkin olarak yönetilebilmesi için bankaların öncelikle operasyonel risk noktalarını tanımlamaları ve hangi faaliyetlerinin operasyonel riske neden olacağını belirlemeleri gerekmektedir. Operasyonel risk noktalarının belirlenmesinin ardından finansal piyasalarda yaşanan değişimlerin etkilerinin saptanması, bunların mevcut sistemlere uygun hale dönüştürülmesi, operasyonel risk yönetimi için oluşturulan kontrol mekanizmalarının gözden geçirilmesi ve yenilenmesi yoluyla ortaya çıkabilecek kayıpların minimize edilmesi gerekmektedir.

Basel komitesince belirlenen standartlarına göre bankalar, operasyonel riske neden olan faaliyetlerini tanımlamalı ve bunları ölçümleyerek gerekli ekonomik sermayeyi ayırmalıdır. Söz konusu ekonomik sermayenin ölçümü

için Basel Komitesi temel gösterge yaklaşımı, standart yaklaşım, alternatif standart yaklaşım ve gelişmiş ölçüm yaklaşımı olmak üzere dört farklı model önermiştir. Bu yaklaşımlardan gelişmiş ölçüm yaklaşımı ilk üç modele göre farklıdır. Temel gösterge yaklaşımı, standart yaklaşım ve alternatif standart yaklaşıma göre bankanın son 3 yıllık brüt geliri belirli katsayılar ile çarpılarak ekonomik sermaye hesaplanmaktadır. Gelişmiş yaklaşıma göre sermayenin hesaplanması tamamen bankanın içsel risk verilerine dayanmaktadır. Gelişmiş ölçüm teknikleri ile amaçlanan gelecek bir yıl içinde beklenmeyen kayıpların %99,9 güven aralığında ölçülerek sermaye yeterliliğinin belirlenmesidir.

Bu çalışmada, operasyonel risk sermaye yeterliliği açısından incelenmiş, operasyonel riske neden olan faktörler tanımlanarak, operasyonel risk ölçme teknikleri temel gösterge yaklaşımı, standart yaklaşım, alternatif standart yaklaşım ile daha gelişmiş ve hassas ölçüm olan gelişmiş ölçüm yaklaşımları kapsamında ele alınmıştır. İleri ölçüm yaklaşımlarını kullanmak isteyen bankaların uyması gereken genel, nitel ve niceliksel standartlar belirtilerek operasyonel risk ölçümünde karşılaşılan problemlere değinilmiştir. Daha hassas risk ölçümleri yapıp diğer yöntemlere göre daha düşük sermaye yükümlülüğü hesaplayan gelişmiş ölçüm yaklaşımını kullanmak bankalara ek bir maliyet getirmektedir ayrıca uygulanması daha karmaşıktır. Bankaların söz konusu ölçüm modellerini kullanmadan önce kendilerine getireceği faydalarla; yükleyeceği maliyetleri beraber değerlendirmeleri gerekmektedir. Çalışmanın sonucunda, bankaların ölçüm modelleri arasında seçim konusunda karar vermelerine yardımcı olacağını düşündüğümüz, operasyonel risk ölçümünde ileri ölçüm yaklaşımlarının kullanılmasının bankalar açısından fayda ve maliyetleri incelenmiştir.

2. Sermaye Yeterliliği Açısından Operasyonel Risk

Risk, herhangi bir işleme ilişkin bir parasal kaybın veya bir giderin ya da zararın ortaya çıkması ile oluşabilecek ekonomik faydanın azalması ihtimalidir. Dolayısıyla risk potansiyel bir sorun, tehlike veya kaybı göstermektedir. Risk işletme yöneticileri için ölçülebilen ve iyi yönetilerek azaltılabilen, zamana ve koşullara bağlı olarak değişkenlik gösteren bir özelliğe sahiptir.

Kredi kurumları açısından risk kavramı, bankanın yatırımlarından

dolayı uğranılan zarar olasılığını ifade eder. Bankalar karlılığa likiditeye ilişkin kararlar alırken, mevcut belirsizliği gidermek üzere tahminde bulunurlar, ancak tahminlerle gerçeğin aynı şekilde hareket etmemiş olması riski doğurur. Bankalar bir yandan likit kalmaya çalışırken, diğer yandan karlılığı garanti etmeli, zararların oluşmasını engelleyecek tedbirler almalı, muhtemel zararları öngörmeye çalışmalı ve buna yönelik yol planları hazırlamalı, değişen koşullar karşısında hızlı karar alabilmelidir (Uyar, 2003:17). Bankacılık sektörü büyük ölçüde riskin yer aldığı bir sektördür. Bankacılık gözetim ve denetim otoriteleri bankaların taşıdıkları riskleri iyi bilmeli ve bu riskleri azaltmak için gerekli risk ölçme ve yönetme tekniklerine sahip olmalıdır. Bankalar risk yönetimi sayesinde risklerini kontrol ederek kayıplarını azaltmakta ve riske ayarlı karlılık analizi ışığında karlı ürünlerle büyüebilmektedir.

Kamuoyunda Basel-II olarak anılan Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması çalışması, Haziran 2004'te yayımlanmış, Haziran 2006'da ise genişletilerek yürürlükteki diğer sermaye düzenlemelerini de içerecek şekilde nihai halini almıştır. Mevcut durumda, Türk Bankacılık Sisteminde sermaye yeterliliğinin hesaplanması 1 Kasım 2006 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" esas alınarak yapılmaktadır. Söz konusu Yönetmelik ile Basel-II'nin getirdiği temel değişikliklerden biri karşılanmış ve Haziran 2007 itibarıyla operasyonel risk kalemi sermaye yeterliliği hesaplamalarına dâhil edilmiştir. Dolayısıyla, BDDK tarafından Basel-II'ye ilişkin AB Direktiflerine kısmen uyumlu sermaye yeterliliği hesaplamasına geçilmiştir.

Son dönemde uluslararası finansal piyasalarda yaşanan sebepleri ve etkileri derin ve belirsiz gelişmeler ışığında özellikle sekürütizasyon ve likidite riski açılarından Basel- II uzlaşısında eksiklikler tespit edilmiştir. Söz konusu eksikliklerin giderilmesi amacıyla ilgili dokümanlarda değişiklik çalışmaları uluslararası düzeyde devam etmektedir. Bahsi geçen değişiklik çalışmaları yanında, uygulama sonuçları bu süreçte oldukça önemli olan Türk Ticaret Kanunu tasarısının henüz yasalaşmaması, finans ve reel sektör temsilcilerinin Basel-II'nin uygulanma zamanlamasına ilişkin görüşleri de dikkate alınarak bankaların sermaye yeterliliğinin ölçümünde esas alınacak kredi riskinin derecelendirmeye dayalı olarak hesaplanmasına ilişkin uygulamanın ileri bir tarihe ertelenmesi BDDK tarafından uygun görülmüştür.

Basel I; bankaların risk düzeylerini tam olarak yansıtmaması, düzenlemenin yarattığı farklılıklar nedeniyle oluşabilecek arbitrajı engelleyememesi, operasyonel risk gibi bazı riskleri içermemesi ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkesi kriterinin yol açtığı rekabet eşitsizliği nedeniyle bankalarda yeterli sermaye ve risk yönetimine sahip olunması veya bankacılık sisteminin güven ve sağlamlığının temin edilmesi hususlarında yetersiz kalmış ve yeni bir düzenleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Basel II Uzlaşısı, riskleri yasal özkaynak gereksinimleri ile daha iyi eşleştirmiş, risk ölçümü ve yönetimindeki gelişmeleri dikkate alarak daha kapsamlı bir yaklaşım inşa etmiş, finansal sistemdeki güvenliği ve sağlamlığı desteklemeyi ve rekabet eşitliğini kolaylaştırmayı sürdürmüş ve karmaşıklık düzeyi çeşitlilik arz eden özellikle uluslararası bankalara odaklanmıştır. Basel III, Basel II gibi sermaye gereksinimi hesaplanma usulünü tümünden değiştiren bir “devrim” değil ancak Basel II’nin özellikle son finansal krizdeki gözlemlenen eksikliklerini tamamlayan bir “ek düzenlemeler seti” niteliğindedir. Yeni kurallar setinde, mevcut özkaynak ve sermaye yeterliliği hesaplamasında önem arz eden sermayenin niteliğinin ve niceliğinin artırılmasına ilişkin standartlar ile dönemselliğe bağlı olarak kullanılacak ilave sermaye tamponu oluşturulması gibi başlıklar mevcuttur. Bahsi geçen hususlara ilave olarak daha önce Basel II uygulamalarının en büyük eksikliği olarak görülen likidite yeterlilik ve risk bazlı olmayan kaldıraç oranları gibi hususlarda yeni düzenlemeler ihdas edilmiştir.

2.1 Operasyonel Risk Nedir?

Operasyonel risk, yetersiz veya başarısız dahili süreçler, insanlar ve işlemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riski olarak tanımlanır. Bu tanım, hukuki riski³ de içerir ancak stratejik riski ve itibar riskini içermez. Operasyonel risk, tüm diğer risklerin tetikleyicisi ve nedeni durumundadır, kayıp olayı ya finansal veya finansal olmayan riskler ya da operasyonel kayıp olayı olarak ortaya çıkmaktadır. Operasyonel riskin,

- Tamamını yakalamak ve tespit etmek imkansızdır.
- Kapsamında sadece ölçülebilen riskler bulunmaktadır.
- İçeriliğinde kredi veya piyasa riski ile ilişkilendirilmeyen riskler yer almaktadır.

³ Hukuki risk, bunlarla sınırlı kalmaksızın ve denetim otoritesinin takip ve işlemlerinden kaynaklanan para cezaları, cezalar veya cezai tazminatları ve özel sulh bedellerini içerir.

Operasyonel risk bir bankanın işlemeyen ya da uygun olmayan iç süreçler, insanlar ve istemler ya da dış etkenler nedeniyle ortaya çıkabilecek zarara uğrama riski olarak tanımlanabilir (Teker, Bolgün, Akçay, 2005:47). Tipik operasyonel risk örnekleri; IT (programların çökmesi, kaybolan ya da hasar gören data vb.), iş yeri güvenliği (sabotaj, hırsızlık, yangın, iç veya dış dolandırıcılık vb.), işyeri uygulamaları (ayrımcılık vb.) yönetim (hatalı ürün tasarımı, süreç hataları/başarısızlıkları vb.) olarak sayılabilir.

2.2 Operasyonel Riske Neden Olan Faktörler

Operasyonel riske neden olan faktörler insan, sistem, süreç ve dışsal faktörler olmak üzere dört grupta toplanabilir.

2.2.1. İçsel Faktörler

2.2.1.1. İnsan

Ticari bankacılıkta operasyonel riske neden olan faktörler arasında insan faktörü özel bir yere sahiptir. Bu durum banka yönetimi ve personelinin eğitim yetersizliğinden ve ihmalinden, görevlerini kötüye kullanmalarından kaynaklanan zarara uğrama riski olarak da tanımlanmaktadır.

Operasyonel riske neden olan insan faktörü, dört alt grupta incelenmektedir: Banka çalışanının hatası, banka çalışanının yolsuzluğu, banka çalışanının iş kanununa aykırı davranışları, bankada kilit personel eksikliğidir. Bir bankanın çalışanına fazla sorumluluk yüklemesi, ya da fazla saatle çalışmasına neden olması sonucu o çalışanın –iyi niyetli olsa bile- yorgunluktan doğan hatası da operasyonel risk kapsamındadır.

Maliyetler nedeniyle veya insan kaynakları politikaları gereği sayıca, bilgice yetersiz personel ile çalışılmaktadır. Oysaki çeşitlenen ürün yelpazesi ve her geçen gün sertleşen rekabetçi bir piyasada hizmet sektöründe çalışmak, bireyi yıpratarak hatalara açık hala getirmektedir. Çalışanlar ürünler hakkında yeterli bilgi edinmeden bunları pazarlamakta, hedef baskısı ile yolsuzluğa ve mevzuata aykırı hareket etmeye zorlanmaktadır. Çoğu zaman üst yönetimlerce mevzuata aykırı hareketlere göz yumulmaktadır.

İnsan faktörüne örnek olarak Daiwa ve Barings Bank'te merkezden uzak bir şube veya iştiraktan gerçekleştirilen işlemleri gösterebiliriz. Zaman

içinde oluşan zararlar muhasebe kayıtlarına yansıtılmayarak aşırı büyümüş ve bankalar için geri dönülemez zararlara neden olmuştur.

2.2.1.2. Sistem

Banka sistemindeki bir hata ya da genel olarak mevcut sistemin kapasitesinin faaliyet yükünü karşılayamaması sonucu, bankalar operasyonel riske maruz kalabilir. Son yıllarda piyasalara sunulan yeni hizmet ve ürünlerin karmaşıklığı ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler, bankaların mevcut sistemlerinin kapasitesini yetersiz bırakmıştır. Bu nedenle bankalar sistemlerini ya tamamen değiştirme ya da yeniden yapılandırma yoluna gitmektedirler. Ancak, banka bünyesinde kurulan yeni bir sistemde ya da mevcut sistemin güncellenmesi sırasında oluşabilecek hatalar veya yanlış programlamalar veri kayıplarına neden olabilir. Bankalarda sistemler genelde 'outsourcing' olarak kurulduğundan ötürü, pek çok şifre ve sisteme giriş bankanın asıl personeli olmayan kişilerce de takip edilebilmekte, bu da ayrı bir operasyonel risk yaratmaktadır. Bu hem içsel hem dışsal bir risk olarak göze çarpabilmektedir.

Sistemden kaynaklanan riskler dört alt grupta incelenebilir; teknoloji ve yatırım riski, sistem geliştirme ve uygulama ile ilgili aksaklıklar, sistemin kapasite problemleri, sistemin güvenlik problemleri.

Sistem faktörüne örnek, 2002 yılında Mizuho Financial Group birleşmeye gitmiş olup, bu esnada sistemselsel sorunlar yaşaması sayılabilir; ATM sorunları, kamu ödemelerinin aksaması ve hesaplardan çift para çekilmesi bu gibi sorunlara örnek teşkil eder.

2.2.1.3. Süreç

İç kontrol süreçleri bankaların karşılaşılabileceği çeşitli risklerden korunmak amacıyla oluşturulmuştur. Ancak bu iç kontrol süreçleri yanlış geliştirilmiş ve uygulanmış ise bankalarda maruz kalınacak operasyonel risk artmaktadır. İş süreci ise, bir birimin görev tanımına giren işleri başından sonuna ve detaylı açıkladığı ve yapılış sürecini detaylandırdığı yazılı dokümanlardır. Günümüzde teftiş ve müfettiş geleneği azalırken denetmen (auditor) anlayışı popüler olmaya başlamıştır. Denetmen daha çok tamamlanan görevlerin iş süreci veya akışı üzerinden kontrol ederek, süreçlere bağlılığı kontrol eder. Süreçlere bağlı kaldığı takdirde sistem operasyonel risklerden arındırılacaktır.

Operasyonel riske neden olan süreç faktörlerine örnek olarak banka dokümanlarının eksik doldurulması sonucu ortaya çıkacak veri eksikliği, muhasebe hataları gibi aksaklıklar gösterilebilir.

2.2.2. Dışsal Faktörler

Operasyonel riske neden olan dış faktörler, dört alt grupta incelenmektedir: yasal ve politik risk, suç faaliyetleri, tedarikçi riskleri, doğal afetler. Yasal ve politik risk; hükümetin mal varlıklarına el koyması ya da vergi yasalarında değişiklik yapması, suç faaliyetleri; bankanın maruz kalacağı soygun, terör saldırıları gibi faaliyetleri içerirken, tedarikçi riskleri bankanın dışarıdan aldığı hizmetlerden doğabilecek riskleri ifade etmektedir. Dışarıdan bir hizmet alındığında (outsourcing), genellikle amaçlanan maliyetlerin düşürülmesi ve maruz kalınacak risklerin hafifletilmesidir. Ancak bazen dışarıdan alınan hizmet, beklenmeyen risklere yol açabilir. Dışsal risklere bir diğer örnek de doğal afetlerdir. Yaşanacak bir deprem, sel, yangın, elektrik kesintisi gibi felaketler, bankaların sistemlerine büyük zarar verebilir (Leblebici Teker, Ülengin, 2005:16). Terör olaylarına en bilinen örnek Dünya Ticaret merkezine düzenlenen saldırıdır.

Bir diğer örnek, 2002 yılında Allied Irish Bank Baltimore Şubesinde John Rusnak isimli bir iş adamı yaklaşık 750 Milyon Dolarlık bir hırsızlık gerçekleştirmiştir.

Tablo 2.2: Operasyonel Risk Veri Sınıfları

Operasyonel Riskler (Nedenler)	Operasyonel Risk Olayları	Risk Olaylarının Sonuçları (Etkiler)
Süreçlerden Kaynaklanan Riskler	Banka İçi Hile ve Dolandırıcılık Olayları	Varlık Değerindeki Azalmalar
Sistemlerden Kaynaklanan Riskler	Banka Dışı Hile ve Dolandırıcılık Olayları	Rücu Edilmesinden Kaynaklanan Kayıp
İnsan Unsurundan Kaynaklanan Riskler	İstihdam Uygulamaları ve İşyeri Güvenliği İle İlgili Kayıp Olayları	İade ve Kaybı Tazminler
Dışsal Olaylardan Kaynaklanan Riskler	Müşteriler, Ürünler ve İş Uygulamalarına İlişkin Kayıp Olayları	Yasal Sorumluluk
	Fiziki Varlıklara Verilen Zararlarla İlgili Olaylar	Denetim Otoritesi ve Mevzuata Uyumsuzluk Nedeniyle Alınan Cezalar (Vergi Cezaları Dahil)
	Faaliyetlerin Durması ve Sistem Hatalarına İlişkin Kayıp Olayları	Aktiflerden veya Aktiflere Verilen Hasarlardan Kaynaklanan Kayıp
	İşleme, Teslimat ve Süreç Yönetimine İlişkin Kayıp Olayları	

(Mazıbaş, 2005:5)

3. Operasyonel Risk İçin Sermaye Yükümlülüğü Hesaplama Yöntemleri

Basel Komitesi operasyonel riskler için sermaye yeterliliğini hesaplarken basit ve riske duyarlı yöntemlerden, gelişmiş riske duyarlı, riski sayısallaştırarak ölçebilen ve kullanımı maliyetli ancak sermaye yükünü

azaltan yöntemlere kadar birçok farklı yöntem kullanmıştır. İki basit yöntem olan standart yaklaşım ile temel gösterge yaklaşımı sermaye yükümlülüğünü hesaplarken brüt gelir rakamlarını kullanırken, ileri ölçüm yöntemi bankaları sermaye yükümlülüğünü hesaplamada %99,9 güven aralığını kullanarak kendi modellerini kurmalarında özgür bırakmıştır (Chapelle, Crama, Hubner, Peters, 2008:1049).

Basel Komitesi bankaların operasyonel risk için gerekli asgari sermayenin hesaplanmasında dört yaklaşım önermektedir.

- Temel Gösterge Yaklaşımı
- Standart Yaklaşım
- Alternatif Standard Yaklaşım
- Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları

3.1. Temel Gösterge Yaklaşımı

Temel gösterge yaklaşımı, operasyonel risk ölçümünde kullanılabilen en basit yaklaşım olarak Basel II tarafından oluşturulmuştur. Oldukça basit bir yöntemdir ve operasyonel risk için ayrılması gereken sermayenin, sabit bir göstergenin belirli bir oranı ölçüsünde hesaplanmasını gerektirmektedir.

Temel Gösterge Yaklaşımını kullanan bankalar, operasyonel risk için, pozitif yıllık brüt gelirin sabit bir yüzdesinin (alfa işaretiyle gösterilir) son üç yıl içindeki ortalamasına eşit tutarda sermaye bulundurulmalıdır. Yıllık brüt gelirin eksi veya sıfır olduğu herhangi bir yılla ilgili rakamlar, bu ortalamanın hesaplanmasında hem pay hem de paydanın dışında tutulmalıdır. Bu sermaye yükümlülüğü, aşağıdaki denklemle belirlenebilir:

Bu denklemde:

$$K_{BIA} = [\sum(GI_{1...n} \times \alpha)]/n$$

K_{BIA} = Temel Gösterge Yaklaşımı uyarınca bulundurulacak sermaye

GI = Son üç yılın yıllık brüt geliri (pozitif ise)

n = Son üç yıl içinde brüt gelirin pozitif olduğu yılların sayısı

= Sektör çapında gereken sermaye seviyesinin sektör çapında gösterge seviyesi oranı olarak Komite'nin tespit ettiği %15.

Yapılan hesaplama basit ama esneklikten uzaktır. Temel gösterge yaklaşımı, uluslararası faaliyet gösteren bankalara ve önemli faaliyet riskine sahip bankalara uygulanmamaktadır. Bu yaklaşımı tercih eden bankalar genellikle küçük ölçekli ve operasyonel risk kültürüne sahip olmayan

bankalardır.

Temel gösterge yaklaşımında operasyonel riskin bir göstergesi olarak brüt gelirin kullanılması birtakım eleştirilere neden olmuştur. Operasyonel riskin niteliği ve özellikleri dikkate alındığında brüt gelire dayalı bir operasyonel risk hesaplamasının doğru bir hesaplama olmayacağı ve temel göstergeye dayalı bir ölçümün operasyonel riskleri hakkında bilgi vermeyeceği belirtilmiştir. Banka risklerini çok iyi yönetirse bunun brüt gelire herhangi bir direkt etkisi olmaması da eleştiri konusudur.

3.2. Standart Yaklaşım

Standart yöntemde, banka faaliyetleri sekiz ana iş koluna ayrılarak her bir iş kolu için sermaye yükümlülüğü hesaplanmaktadır. Bu yöntemde her bir iş kolundan elde edilen brüt gelir, işkolu için belirlenen katsayıyla çarpılarak işkolunun sermaye yükümlülüğü bulunmakta ve tüm iş kolları için hesaplan sermaye tutarları toplanarak bankanın toplam sermaye yükümlülüğüne ulaşılmaktadır (Bolgün ve Akçay, 2005:247).

Tablo 3.2: Standart Yaklaşım'da Uygulanacak Katsayılar

İş Kolları	Beta Faktörleri
Kurumsal finansman (β_1)	% 18
Alım-satım ve satış (β_2)	% 18
Perakende bankacılık (β_3)	% 12
Ticari bankacılık (β_4)	% 15
Takas ve Ödemeler (β_5)	% 18
Acentelik hizmetleri (β_6)	% 15
Varlık yönetimi (β_7)	% 12
Perakende aracılık (β_8)	% 12

(Maïke, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=675186)

Standart yaklaşıma yöneltlen eleştiriler, temel gösterge yaklaşımına yöneltlen eleştirilerle aynıdır. Temel gösterge yaklaşımında bankanın tümü için hesaplanan sermaye gereksinimi, standart yaklaşımda belirlenen standart iş kolları için hesaplanmaktadır

(Carolyn, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=831304).

3.3. Alternatif Standart Yaklaşımı

Alternatif Standart Yaklaşımında operasyonel risk yasal sermaye miktarı, iki faaliyet kolu (perakende bankacılık ve ticari bankacılık) dışında standart yaklaşımın aynısıdır.

Tablo 3.3: Alternatif Standart Yaklaşım'da Uygulanacak Katsayılar

	İş Kolu	Gosterge (Gi)	Katsay (β_i)
Seçenek-1	Kurumsal Finansman	BG1	$\beta_1=\%18$
	Alım-satım	BG2	$\beta_2=\%18$
	Perakende Bankacılık	$A \times 0,035$	$\beta_3=\%12$
	Ticari Bankacılık	$A \times 0,035$	$\beta_4=\%15$
	Ödeme&Takas	BG5	$\beta_5=\%18$
	Araçlık İşlemleri	BG6	$\beta_6=\%15$
	Aktif Yönetimi	BG7	$\beta_7=\%12$
	Perakende Komisyonculuk	BG8	$\beta_8=\%12$
Seçenek-2	Perakende ve Ticari B.	$A \times 0,035$	$\beta=\%15$
	Diğer Faaliyetler	BG	$\beta=\%18$

(Yetim, Balcı; 2005:144)

Alternatif Standart Yaklaşımında perakende bankacılık ve kurumsal bankacılık faaliyet kolları için brüt gelir yerine aktifte yer alan bu faaliyet kollarına ilişkin alacak toplamlarının %3,5'i kullanılmakta veya perakende bankacılık ve kurumsal bankacılık faaliyet kolları için aktifte yer alan bu faaliyet kollarına ilişkin alacak toplamlarının %3,5'i %15, diğer faaliyet kollarına ilişkin brüt gelir toplamı ise %18 ile çarpılmaktadır (Yetim, Balcı; 2005:144)

3.4. Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları

Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları, riske en duyarlı yöntemleri içermekte olup bu yöntemlere dayanılarak sermaye yükümlülüğü hesaplanmasında, bankanın iç risk ölçüm sistemi ve bununla bağlantılı kayıp verisinden yararlanılmaktadır. Bankalar bu yaklaşımlarla temel gösterge ve standartlaşmış yaklaşımlara göre daha düşük sermaye ayırma imkanına sahip olabilecektir (Bolgün ve Akçay, 2005:624).

Operasyonel riskin gerçek anlamda sayısallaştırılarak ölçümünün gerçekleştirildiği ve bu ölçüm sonuçlarına göre sermaye tahsisinin yapıldığı yöntemler “İleri Ölçüm Yaklaşımları (İÖY)” altında toplanmaktadır. Operasyonel riskin ölçümünde yer alan diğer yaklaşımlara göre riske en duyarlı yöntemleri içeren yaklaşımdır. Denetim otoritesi tarafından gelişmiş ölçüm yaklaşımları kullanılmasına izin verilen bankalar daha düşük sermaye ayırma imkanına sahip olacaklardır.

İleri ölçüm yöntemlerinin kullanılabilmesi için bankaların karşı karşıya buldukları en önemli sorun yeterli niteliklere sahip uygun verinin bulunmasındaki zorluklardır. Bu yöntemde standart yöntemde de kullanılan sekiz iş koluna ilave olarak bunların alt iş kolları konusunda da bir sınıflandırma geliştirmiştir. Ayrıca operasyonel risk olayları ve risk olaylarının gerçekleşmesi neticesinde ortaya çıkan kayıplara ilişkin sınıflandırmalar geliştirilmiştir(Mazıbaş, 2005:12).

İçsel ölçüm modellerini geliştirmek ve ileri ölçüm yaklaşımlarını kullanmak önemli ve birçok kaynağa ihtiyaç duymasına rağmen, diğer basitleştirilmiş yöntemlere göre daha düşük sermaye yükümlülüğü hesaplaması bankaların ileri ölçüm yaklaşımlarını kullanmasını teşvik etmektedir (Moosa, 2008:151).

Gelişmiş ölçüm yaklaşımı uygulanırken ayrılması gereken sermaye karşılığı bankanın beklenen ve beklenmeyen kayıplarının toplamı olarak hesaplanmaktadır. Bankaların faaliyetlerinden sağladığı gelirler ile beklenen kayıplarını karşılayabildiğini ispatlayabilirse, bu durumda beklenmeyen kayıpları kadar sermaye ayırmaları gerekmektedir.

Bir bankanın gelişmiş ölçüm yaklaşımına göre operasyonel riskinin ölçülmesi için yeterli miktarda veriye sahip olması gerekmektedir. Banka yeterli miktardaki verileri sayesinde verilerinin hangi dağılıma yaklaştığını tahmin edebilmektedir. Basel komitesi bu konuda bankaları kendi tercihine bırakmıştır.

Operasyonel risk ölçümünde banka içi veriler yetersiz olduğu durumlarda bankalar dışsal veri kullanmaktadırlar. Bu dışsal veriler, kamusal veya sektörel veriler olabilir. Ancak hiçbir bankanın yapısı ve maruz olduğu riskler diğer bankalar ile birebir örtüşmemektedir. Yabancı veri bankaları genellikle elde edilen ortalama bilgiler vermekte fakat veri bankasına katkı sağlayan bu bankaların profilleri hakkında bilgi vermemektedir (Ariane, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=675186).

Gelişmiş ölçüm yaklaşımı bankanın faaliyetleri dolayısıyla maruz kaldığı operasyonel riskini hem faaliyet kolu hem de risk grubu olarak

ayırabilen bir modeldir (Leblebici Teker, Ülengin, 2005:16).

Bankaların operasyonel riskler için yasal sermaye yükümlülüğünü hesaplayabilmeleri için yukarıda sayılan yöntemden birisini kullanmaları önerilmektedir. Bankaların her bir yöntemin avantaj ve dezavantajlarını birlikte ele alarak hangi yöntemi kullanacaklarına karar vermeleri gerekmektedir. Basel komitesi, operasyonel risk hesaplamada riske duyarlı ve gelişmiş yöntemleri kullanmayı teşvik etmektedir.

3.5. Basel II Avrupa Birliği Ülke Uygulamaları

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi tarafından 14 Haziran 2006 tarihinde onaylanan ve 30 Haziran 2006 tarihinde AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanan 2006/48/EC ve 2006/49/EC sayılı direktifler, yeni Basel Uzlaşısı'nın üye ülkelerde uygulanma şeklini belirleyen paralel düzenlemelerdir ve Özkaynak Gereksinimi Direktifleri (CRD) olarak isimlendirilmektedir. Özkaynak Gereksinimi Direktifleri, Basel II metninde olduğu gibi üye ülkelerin yetkili otoritelerinin ulusal insiyatiflerine bırakılan tercihler ihtiva etmektedir (BDDK, 2008:2): Basel II metniyle paralellik arz eden Özkaynak Gereksinimi Direktifleri'nde yer alan temel konulara ilişkin ülke uygulamalarına dair kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla BDDK 2008 yılında bir çalışma tebliği hazırlamıştır. Tebliğde operasyonel risk uygulamalarında ülke düzenlemeleri aşağıda belirtilen tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3.5: 2006/48/EC Sayılı Direktif

Ana Konu	2006/48/EC İlgili Maddeler	Ülke Düzenleme Türleri
Operasyonel Risk	Madde 102-105 ve Ek 10	Kararname (BE, NL, PT, ES, PL, RO) Yönetmelik (BG, EE, FR, LV, MT, NL, PT, IC, NO, CY) Genelge (LU) İdari Karar (IT) El Kitabı (UK)
Operasyonel Risk İçin Asgari Özkaynak Gereksinimi	Madde 102	Kanun (AT, EE, FI, SI, PT, IT, CZ) Kararname (BE, NL, PT) Yönetmelik (BG, FR, LV, MT, SI, IC, NO, CZ, IE, PL, CY, RO) Genelge (LU) El Kitabı (UK)
Temel Gösterge Yaklaşımı	Madde 103 ve Ek 10 B.1	Kanun (AT, FI, SI, PT, CZ) Kararname (BE, LV, NL, PT) Yönetmelik (BG, EE, FR, LV, MT, NL, SI, IC, NO, IT, CZ, IE, PL, CY, RO) Genelge (LU) İdari Karar (CZ) FIN-FSA Standardı (FI) El Kitabı (UK)
Standart Yaklaşım	Madde 104 ve Ek 10 B.2	Kanun (AT, EE, FI, SI, PT, CZ) Kararname (BE, NL, PT) Yönetmelik (BG, FR, LV, MT, NL, SI, IC, NO, CZ, IE, PL, CY, RO) Genelge (LU) İdari Karar (IT, CZ) FIN-FSA Standardı (FI)

		El Kitabı (UK)
İleri Ölçüm Yaklaşımı	Madde 105 ve Ek 10 B.3	Kanun (AT, FI, LV, SI, PT, CZ, PL) Kararname (BE, NL, PT) Yönetmelik (BG, EE, FR, LV, MT, NL, SI, IC, NO, CZ, IE, PL, CY, EL, RO) Genelge (LU) İdari Karar (IT, CZ) FIN-FSA Standardı (FI) El Kitabı (UK)
BE: Belçika; NL: Hollanda; UK: İngiltere; FR: Fransa; IC: İzlanda; NO: Norveç; IT: İtalya; ES: İspanya; NL: Hollanda; IE: İrlanda; FI: Finlandiya; PL: Polonya; CZ: Çek Cumhuriyeti; LU: Lüksemburg; SI: Slovenya; LT: Litvanya; LV: Letonya; CY: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; EE: Estonya; MT: Malta; BG: Bulgaristan; RO: Romanya		

(BDDK, 2008:2)

4. Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Anketi

Türk Bankacılık sektörünün Basel II' ye uyum çalışmalarının takibi amacıyla hazırlanan "Bankaların CRD/Basel II'ye Geçişine İlişkin İlerleme Anketi" çalışmasına Haziran 2010 itibarıyla verilen cevaplara göre; operasyonel risk hesaplamasında bankaların büyük çoğunluğu nihai olarak ileri ölçüm yaklaşımını hedeflemekte ve operasyonel risk analiz sonuçlarını karar alma süreçlerinde kullanmaktadır.

Ancak, Haziran 2010 itibarıyla bankacılık sektöründeki tüm bankalar operasyonel risk için sermaye gereksiniminin hesaplanmasında sadece temel gösterge yaklaşımını kullanmaktadır.

Tablo 4.1: Operasyonel Risk Hesaplamasında Kullanılacak Yöntemler

Hedeflenen Yöntem	%
Temel Gösterge Yaklaşımı	0,80
Standart Yaklaşım	15,50
Alternatif Standart Yaklaşım	0,10
İleri Ölçüm Yaklaşım	56,20
Standart Yaklaşım ve İleri Ölçüm Yaklaşım	25,90
Cevap yok/hedef belirtilmemiş	1,50

(BDDK, 2010:19)

Operasyonel risk yasal sermaye hesaplanmasında; temel gösterge yaklaşımını gelecekte de kullanmayı hedefleyen bankalar, sektörün %1'den daha küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Sektörün büyük bölümü ileri ölçüm yaklaşımlarını kullanmayı hedeflemektedir.

Tablo 4.2: Operasyonel Risk Hesaplamasında İleri Yöntemlere Geçiş

Operasyonel Hesaplamasında Yöntemlere Geçiş	Risk İleri	Standart Yöntemde Bilgi ve Veri Sistemleri Alt Yapısının Yeterliliği	Veri Yeterliliği
2010	22,97	Tamamen Yeterlidir	6,8
2011	14,04	Büyük Ölçüde Yeterlidir	54,4
2012	19,85	Kısmen Yeterlidir	38,0
2013	43,13	Yeterli Değildir	0,7
2013+	22,97		

(BDDK, 2010:20)

Sektörün genelinde operasyonel risk yasal sermaye hesaplaması için ileri yöntemlere geçilmesine çoğunlukla 2012 yılından sonra başlanacağı görülmektedir. Anket çalışması 2013 yılı sonuna kadar sektörün yaklaşık %77'sinin ileri yöntemlere geçmeyi planladığını göstermektedir. Standart yöntem kullanılmasında sektörün %54'ünü oluşturan bankalar bilgi ve veri sistemleri alt yapılarını büyük ölçüde yeterli görürken, sadece %6,8'lik kısmı tamamen yeterli olduğunu düşünmektedir. Altyapılarını kısmen yeterli gören %38'lik kısmın büyük çoğunluğunda eksikliklerini gidermeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

5. Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımı Kullanmanın Fayda ve Maliyetleri

Bankalarda risk analizi yaparken taşınan risklerin en doğru ve piyasa değişimlerine en hassas şekilde ölçülmesi hedeflenmektedir. Bu amaca uygun olarak, bankalar daha basit ve standart yöntemlerle risk ölçümlerinden, daha detaylı ve hassas risk ölçümlerine yöneldikçe, alınan riskleri daha doğru tanımlama, ölçebilme ve yönetebilme yeteneğine sahip olacaktırlar (Teker, Bolgün, Akçay, 2005:54).

Sermaye, bankalar için oldukça kıt bir kaynaktır. Bu nedenle bankaların, sermaye yeterlilik oranının gerektirdiğinden (%8) daha yüksek bir sermaye tutması kaynaklarını verimli kullanmadığını ifade eder. Dolayısıyla, bankaların operasyonel riskleri için gereken sermayeyi hesaplayacakları yöntemi doğru seçmeleri kritik bir karardır (Leblebici Teker, Ülengin, 2005:16). Ancak bankaların bu konuda seçim yaparken, kullandıkları modelin fayda ve maliyetlerini birlikte düşünerek karar vermeleri gerekir.

5.1 Gelişmiş Ölçüm Modellerinin Bankalara Sağladığı Faydalar

Gelişmiş ölçüm yaklaşımı bankanın faaliyetleri dolayısıyla maruz kaldığı operasyonel riski hem faaliyet kolu hem de risk grubu olarak ayırabilen bir modeldir. Gelişmiş ölçüm yaklaşımlarından birini kullanabilen bankalar, hangi faaliyetlerinin operasyonel riske neden olabileceğini ve maruz kaldıkları operasyonel kayıplarının etkilerini ne şekilde en aza indirgeyebileceklerini daha rahat ortaya koyabilmekte ve gerekli sermaye miktarını daha doğru olarak hesaplayabilmektedir.

Bir bankanın içsel ölçüm yaklaşımını uygulamasının bankaya sağlayacağı en büyük kazanç, bankanın maruz kaldığı operasyonel risklerini ölçerek doğru olarak yönetebilmesidir. İçsel ölçüm yaklaşımını kullanan bankalar en çok hangi faaliyet kolunda operasyonel risk tehlikesi altında olduğunu ve en çok hangi tür operasyonel riske maruz kalacağını belirleyebilmektedir.

Operasyonel risk ölçümünde ileri ölçüm yaklaşımları büyük bankalar tarafından dikkat çekmektedir, bunun sebebi, gelişmiş ölçüm yaklaşımlarının, bankaların bağımsız olarak kendi operasyonel risk yönetim alanlarını kendilerinin formüle etmelerine izin vermesidir. Bu da bankaların bağımsızlığı ve harcamaları üzerinde olumlu etki yaratmaktadır (Kraujalis, Karpavičienė, ve Cviliakas; 2006: 13).

Basel Komitesi Amerika’da yer alan bankalara operasyonel risk yönetiminde İleri Ölçüm Yaklaşımını kullanmalarını önermiş, operasyonel riskleri ölçmede ve yönetmede standartları karşıladığı sürece operasyonel risk için sermaye yükümlülüğünü hesaplamada kendi modellerini kullanmasına izin vermiştir. Ancak Amerikadaki düzenleyici kuruluşlar Basel II’nin zorunlu uygulamalarını yalnızca ilk on büyük ve uluslararası bankalara uygulanacağını açıklamıştır (Raghavan 2006: 9).

5.2 Gelişmiş Ölçüm Modellerinin Kullanımındaki Zorluklar

Gelişmiş ölçüm tekniklerindeki problemler, muhtemel zararların tanımı, ölçümleme modellerinin çok güvenilir olmamasından doğan sorunlar, şirket dışından elde edilecek verilerin nitelikleri ve güvenilirliği sorunu, yüksek bir güven aralığında ölçüm yapmanın imkansızlığıdır.

Operasyonel risk alanında bankalar için en önemli nokta, kayıplar için bir veri tabanı yaratılmasıdır. Bu veri tabanında bankanın bütün iç operasyonel risk ve kayıplarının toplanması gerekmektedir. Bugün bankaların en büyük sorunu, risk ve kayıplarının nerede olduğunu bilmemeleridir. Bu durum ise iş süreçlerinin mükemmel bir şekilde çalışıp çalışmadığının bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

İleri ölçüm yaklaşımları küçük bankalardan şikayet getirmektedir ama bu büyük bankaların her ne kadar düşük sermaye yükümlülüğü hesaplasa da ileri ölçüm yaklaşımlarından memnun oldukları anlamına gelmemektedir. Birçok rapor, özellikle Amerikadaki bankaların ileri ölçüm yaklaşımından memnun olmadıklarını çünkü yaklaşımın kompleks ve pahalı olduğunu belirtmektedir.

Basel Komitesi tarafından ne yapmaları gerektiği söylenen büyük ölçekteki bankalar küçük ölçekteki bankaların çok daha iyi durumda olduklarını çünkü en azından içsel model geliştirmek için kaynak ayırmadıklarından yakınmaktadırlar. Bankaların doğal olarak kendi risk yönetimlerinin kalitesini geliştirici dürtüleri vardır bu da demek oluyor ki, içsel modellerin gerçekten daha iyi risk yönetimine (zaten tartışmalı bir konudur) yardımcı olduğuna inandıklarında, söz konusu modelleri zaten kendileri geliştireceklerdir. Bu durumda önemli olan; bankalara bu modelleri kullanmaları konusunda düzenleyici kurumlar tarafından talimat verilmemesidir.

İçsel modellerin işlerini daha etkin ve verimli yürütmesi için yararlı olduğuna inandığı zaman bankalar bu modellerin geliştirilmesine kaynak

aktaracak ve bu şekilde bankalar maliyetlerini ve faydalarını birlikte düşünerek modellere karar vereceklerdir (Moosa, 2008:160).

Bankalar kendi seçimleri olduğu sürece model geliştirme konusunda şikayetleri olmamakta ancak zorunlu oldukları söylendiği zaman bundan şikayetçi olabilmektedirler.

Banka müşterisi olarak düşünüldüğünde, bankaların diğer basit yöntemlerden daha iyisini yapmayan içsel model kullanma maliyetlerini müşterilerine yansıtılmalarından ise modelleri kullanmama şansını alması gerektiği düşünülmektedir.

6.3. Gelişmiş Ölçüm Modellerinin Kullanılmasının Bankalara Yüklendiği Maliyetler

Operasyonel risk ölçümünün hesaplanmasında gelişmiş ölçüm yaklaşımının kullanılması oldukça karmaşık bir süreçtir. Bankalar bu süreçte eğitim, danışmanlık ve yazılım ölçüm hizmetleri sunan danışmanlık şirketlerinden hizmet satın almaktadır.

Hizmet sağlayacak olan danışmanlık şirketleri görüşme yaptıkları bankalara fiyat teklifi ve maliyetleri vermeden önce bankanın iş hacmi ve faaliyet yapısını inceleyen bir rapor hazırlamaktadır. Çünkü işletmenin faaliyet yapısı, işlem çeşitliliği ve büyüklüğü değıştikçe kullanılacak programlar da ona göre çeşitlilik göstermektedir.

Bankaların söz konusu modelleri kullanmadan önce, organizasyon yapısında yer alan iç denetim birimlerinden gelen kişilerden oluşan bir çalışma grubu oluşturmaları gerekmektedir. Bankanın veri tabanı oluşturması için söz konusu birimlerin koordineli olarak çalışması daha yararlı olacaktır. Bu çalışma grubunda yer alan kişilerin de bu programları kullanma konusunda eğitim almaları gerekmektedir.

7. Sonuç

Operasyonel risk, bir bankanın işlemeyen ya da uygun olmayan iç süreçler, insanlar ve sistemler ya da dış etkenler nedeniyle ortaya çıkabilecek zarara uğrama riski olarak tanımlanabilir. Operasyonel risk ölçümü için üç farklı yöntem önerilmektedir; temel gösterge yaklaşımı, standart yaklaşım ve gelişmiş ölçüm yaklaşımı. Bankaların operasyonel riskler için yasal sermaye yükümlülüğünü hesaplayabilmeleri için üç yöntemden birisini kullanmaları

önerilmektedir. Bankaların her bir yöntemin avantaj ve dezavantajlarını birlikte ele alarak hangi yöntemi kullanacaklarına karar vermeleri gerekmektedir. Basel Komitesi, operasyonel risk yaklaşımında riske duyarlı ve gelişmiş yöntemleri kullanmayı teşvik etmektedir.

Gelişmiş ölçüm yaklaşımı bankanın faaliyetleri dolayısıyla maruz kaldığı operasyonel riski hem faaliyet kolu hem de risk grubu olarak ayırabilen detaylı bir modeldir. Gelişmiş ölçüm yaklaşımlarından birini kullanabilen bankalar, hangi faaliyetlerinin operasyonel riske neden olabileceğini ve maruz kaldıkları operasyonel kayıplarının etkilerini ne şekilde en aza indirebileceklerini daha rahat ortaya koyabilmekte ve gerekli sermaye miktarını daha doğru olarak hesaplayabilmektedir.

BDDK tarafından yapılan anket çalışmasında da operasyonel risk hesaplamasında bankaların büyük çoğunluğunun nihai olarak ileri ölçüm yaklaşımını hedeflediği ve operasyonel risk analiz sonuçlarını karar alma süreçlerinde kullandığı belirlenmiştir.

Daha hassas risk ölçümleri yapan ve bankaların operasyonel riskleri için ayırmaları gereken sermayeyi daha düşük hesaplayan Gelişmiş Ölçüm Modellerinin bankalara sağladığı faydaları yanında yükledikleri maliyetler de mevcuttur. Bankaların operasyonel riskler için gereken sermayeyi hesaplayacakları yöntemi doğru seçmeleri kritik bir karardır. Ancak bankaların bu konuda seçim yaparken, kullandıkları modelin fayda ve maliyetlerini birlikte düşünerek karar vermeleri gerekir.

KAYNAKÇA

- BDDK. (2010). *Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu*, Ankara.
- BDDK. (2005). *Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması*, Yayın No:YK/K 02-04 Aralık
- BDDK. (2008). *CRD/Basel 2 Ülke Uygulamaları*, Çalışma Tebliği, Sayı: 1 ; s.2
- (http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/4225CRD_Basel%20II%20Ulke%20Uygulamalari.pdf)
- Bolgün, Evren, Akçay, Barış. (2005). *Risk Yönetimi*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Carolyn, Currie, A Test of The Strategic Effects of Basel II Requirements on Banks,
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=831304

Chapelle, Ariane, Basel II and Operational Risk: Implications For Risk Measurement And Management In The Financial Sector; http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=675186

Chapelle, Ariane, Crama Yves, Hübner, Georges Peters, Jean-Philippe, “Practical Methods For Measuring And Managing Operational Risk In The Financial Sector: A Clinical Study”, *Journal of Banking & Finance*, 32 (2008)

Eken, Hasan, Basel II ve Risk Yönetimi, <http://www.finanskulup.org.tr/assets/makale/M.Hasan.Eken.Basel.II.Kriterleri.pdf>

Kraujalis, Šarūnas, Karpavičienė, EDITA, CVILIKAS, Aurelijus. (2006). “The Specifics of Operational Risk Assessment Methodology Recommended by Basel II”, *Economics of Engineering Decisions*, ISSN: 1392-2785 Engineering Economics. No 3 (48).

Leblebici Teker, Dilek, Ülengin, Burç. (2005). “Bankacılıkta Operasyonel Risk Ölçüm Modellerinin Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Bankaya Uygulanması ”, *İTÜ Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Aralık 2005

Mazıbaş Murat, Operasyonel Riske Basel Yaklaşımı: Üç Yapısal Blok Çerçevesinde Bir Değerlendirme, BDDK, ARD Çalışma Raporları 2005/1.

Moosa, Imad A. (2008). “A Critique Of The Advanced Measurement Approach To Regulatory Capital Against Operational Risk”, *Journal Of Banking Regulation*, Vol. 9,3, 1745-6452.

Raghavan, Kamala R. (2006). “Internal Control And Operational Risk: Fdicia, Sarbanes-Oxley And Basel II”, *Bank, Accounting & Finance*, April – May.

Teker, Suat, Bolgün, K.Evren, Akçay, M.Barış, “Banka Sermaye Yeterliliği: Basel Iı Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması (Bank Capital Adequacy: An Application Of Basel II Standards On A Turkish Bank)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Issn:1304-0278

Bahar 2005 C.3

Uyar Seçil (2003), *Bankacılık Krizleri*, Ankara.

Yetim Sedat, Balcı Aslı, Basel II Ulusal İnisiyatif Alanlarının Anlaşılmasına Yönelik Açıklayıcı Rehber, BDDK, ARD Çalışma Raporları 2005/8.

**KARAPARA ve KARAPARANIN AKLANMASINA İLİŞKİN
ULUSAL-ULUSLAR ARASI DÜZENLEMELER****Bayram ŞAHİN¹****ÖZET**

Suç, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Kanunlar insan hayatını kolaylaştıran, toplumsal yaşamın bir düzen içerisinde gerçekleşmesini sağlayan suçlara karşı önceden alınmış önlemler bütünüdür. İnsanların sosyal ve iktisadi yaşamlarını güvenli bir ortamda sürdürebilmeleri için yasalar gereklidir. Yasaların çiğnenmesi, haksız bir avantaj elde edilmesi, suçu ortaya çıkaran unsurların başına gelmektedir.

Toplum hayatındaki düzenin bozulması, suçlara karşı gerekli önlemlerin yeterli düzeyde alınmamasından kaynaklanmaktadır. Kanun koyucuları ve uygulayıcıları suçları ortaya çıkaran nedenleri öngöremezler ise, suç işleyenlerin hareket alanları genişleyerek, suça yönelik eğilimleri artacaktır.

Suç işlenmesinin en temel nedenlerinden birisi, insanların kolay yollardan hayatlarını sürdürmek istemeleridir. Çoğu zaman kolay yollardan elde edilen kazançlar, başkalarının hak etmiş oldukları kazançlardır. Karapara aklayıcıları ise, türlü yollarla hak edenlerin kazançları ve gelirleri üzerine konmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, karapara ve karapara aklama kavramları çerçevesinde, bu sürecin ne şekilde gerçekleştirildiğinin incelenmesi, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemelerin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Suç, Karapara, Aklama.

**ILLICIT MONEY AND NATIONAL-INTERNATIONAL REGULATIONS
FOR MONEY LAUNDERING****ABSTRACT**

Crime is a concept that is as old as history of humanity. Legislation is a disposition gross which is taken previously against crime, make human life easier

¹ Araştırma Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

and provide the sustainability of social life in good trim. Legislations are necessary to sustain people's social and economic life surely. Transgress the rules; gain an advantage is the main factor that causes crime.

The disarrange in social life grow out of the absence in taking required precautions against crime. If the law makers and applicators can't foresee the reasons of crime, perpetrators will gain an ample scope and the aptitude to incur guilt will increase.

The will of people to live in an easy way is one of the basic reason to incur guilt. Incomes that are easily earned are usually the merited incomes of the others. On the other hand, money launderers appropriate the incomes and revenues of the earners in different ways. In this context, the aim of this study is to investigate the process of money laundering and evaluate national and international arrangements about this subject in the context of money laundering and launderers.

Key Words: *Crime, Illicit Money, Laundering.*

GİRİŞ

Herkes paranın refahına yaptığı katkıyı bilir ve paranın hayatta en önemli şeylerden biri olduğuna ve ondan yeteri kadar bulunmadığına inanır. Para bir kimsenin mal ve hizmet satın almasına olanak verir. Ancak dünyadaki para arzının artması malların miktarını değiştirmeyecektir (Parasız, 2000: 183). Paranın en kabul gören tanımı, “herkes tarafından kabul edilen mübadele aracı” olduğu vurgulanarak yapılan tanımdır. “Para, bir ekonomide mal ve hizmetlerin alım-satımında kullanılan, herkes tarafından kabul gören mübadele aracıdır” (Dinler, 1998:355). Paranın fonksiyonları arasında; mübadele aracı olması, ortak değer ölçüsü olması, tasarruf aracı olması, iktisat politikası aracı olması gibi özellikleri sayılabilir. Para çeşitleri arasında ise; Mal Para, Temsili Paralar (Altın ve Gümüş Sertifikaları, Banknot, Kağıt Para, Madeni Ufaklık Para), Kaydi Para (Banka Parası, Mevduat Parası) ve Para Benzerleri, Para Yerine Geçenler ve Para İkamesi (Devlet Tahvilleri, Yatırım Fonları, Kısa vadeli Krediler, Yabancı Paralar) sayılabilir (Dinler, 1998: 356-363).

Bilindiği üzere, suç faaliyetlerinden doğan, kaynağı yasadışı olan ekonomik kazançlar karapara terimiyle ifade edilmektedir. Her ne kadar para kelimesi kullanılsa da suç ürünü taşınır, taşınmaz mallar ile senet ve hisse senedi dahil her çeşit maddi menfaat ve değerler de karapara kavramı kapsamına dahildir.

Kamuoyunda “karapara” kavramı ise, genel olarak kayıtdışı ekonomik

değerleri tanımlamak amacıyla kullanılmakta ise de hukuki anlamda karapara, kayıtdışı ekonominin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır ve aklama kavramı da özü itibariyle karaparanın kayıtlı sisteme dahil edilme çabasıdır (www.masak.gov.tr, 2006).

Türk Ceza Kanununun 1'inci maddesinde yer alan; "Kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez. Kanunda yazılı cezalardan başka bir ceza ile de kimse cezalandırılmaz." hükmünün doğal bir sonucu olarak, karapara aklama suçunda karapara ve karapara aklama kavramları yorumlanırken sosyal içeriği değil, kanun koyucunun bu kavramlara yüklediği anlamın ölçü olarak alınması gerekmektedir. Dolayısıyla kamu vicdanına göre karapara olarak adlandırılacak her iktisadi kıymet hukuken karapara tanımı içine girmeyecektir (www.masak.gov.tr, 2006).

1. Karapara Kavramının Analizi

Kara para, yasa dışı faaliyetler sonucu elde edilen para, mal veya değerler olarak tanımlanmaktadır. (Kaptangil, 2003:11) Dünya'da ve Türkiye'de yasadışı yollardan büyük miktarlarda gelir elde edilmektedir. Söz konusu gelirlerin kaynağını çoğunlukla uyuşturucu ve psikotrop maddeler, silah kaçakçılığı, patlayıcı madde, kadın ve çocuk ticareti oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, karapara, kaynağına göre iki grup içinde değerlendirilebilir. Birinci grupta; başlangıcından itibaren yasadışı faaliyetlerden elde edilen paralar sayılmaktadır. Örneğin uyuşturucu ve silah kaçakçılığından kazanılan paralar gibi. İkinci grupta ise; başlangıçta paranın kaynağını oluşturan faaliyet yasal olmakla beraber daha sonra sahte fatura düzenlenerek veya vesikaları tahrif etmek sureti ile yapılan vergi kaçakçılığı ile elde edilen paralar sayılmaktadır (www.tbb.org.tr, 2006).

Bu doğrultuda karapara ile ilgili olarak farklı tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlarda karaparanın ekonomik, sosyal, ahlaki ve hukuki tanımları yapılabilmektedir. Karaparanın bu dört açıdan yapılması gereken tanımını tek ortak tanıma indirgemek karapara sorununun analiz edilmesi, incelenmesi ve önlenmesi açısından yanılgılara yol açabilecektir. Bir suç işlenmesi sonucunda elde edilen paranın ekonomik açıdan karapara olması ve ilgili yasalarında cezalandırılmasına karşılık hukuken adının karapara olmaması, gerek toplum gerekse devlet nazarında masum bir fiil olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak ekonomik, ahlaki, sosyal ve hukuki

anlamda karapara birbirinden farklı kavramlar olduğundan ait oldukları çerçeve içinde değerlendirilmeleri gerekir. (www.masak.gov.tr, 2006).

• **Sosyal Anlamda Karapara:** Sosyal anlamda karapara, dolaylı olarak da olsa toplumsal hayata zarar veren her türlü faaliyetten elde edilen kazançtır (www.ekometre.com, 2006).

• **Ahlaki Anlamda Karapara:** Karapara, ahlaki anlamda, yasalarla yasaklanmış olsun veya olmasın, karapara olarak adlandırılın veya adlandırılmasın toplum nazarında suç sayılan hareketler sonucunda elde edilen tüm kazançlar olarak tanımlanabilir. Bu itibarla karaparanın en geniş tanımının ahlaki anlamda karapara olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü toplum tarafından etik olmayan yollardan kazanıldığına inanılan her para ahlaki açıdan karapara kapsamına girecektir. Toplum nazarında karapara olarak değerlendirilen her kazancın hukuken de karapara olarak nitelendirilmesi ve kovuşturulması mümkün olmayabilir. Ancak, toplumun karapara konusundaki tavrının ve bilincinin bir ülkenin karapara ile mücadelesinde sonuç üzerinde birebir etkili olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir.

• **Ekonomik Anlamda Karapara:** Ekonomik anlamda karapara, kanunlar tarafından suç sayılan fiillerin yanı sıra, ekonomik hayatı düzenleyen kural ve usuller ihlal edilerek elde edilen kazanç olarak nitelendirilebilir. Bu çerçevede ekonomi açısından, vergi kaçakçılığı suretiyle yahut vergiden kaçma çabasıyla bazı ekonomik faaliyetlerin usulsüz, gizli yapılması yoluyla elde edilen kazançları karapara kapsamında değerlendirmek mümkündür.

• **Hukuki Anlamda Karapara:** Karapara, hukuki anlamda ülke mevzuatlarında öncül suç olarak belirlenmiş fiillerden elde edilen kazançlardır. Bazı ülkeler ise bütün suçlardan elde edilen ya da cürümlerin işlenmesi sonucunda elde edilen kazançları karapara olarak kabul etmiştir (www.ekometre.com, 2006).

Konuyu ülkemiz mevzuatı açısından ele alırsak; yasal faaliyetler sonucu elde edilen ancak kayıt düzeni ve beyan dışında tutulan kazançlar 4208 sayılı Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun tarafından karapara olarak kabul edilmemiştir. Aynı yasa uyarınca yasadışı faaliyetlerin de bir kısmı karaparaya kaynak teşkil eden suç olarak ele alınmıştır (http://www.masak.gov.tr, 2006).

Karapara genelde bir ahlak sorunundan çok ekonomik bir sorun olarak dikkate alınmıştır. Ama artık bu yaklaşım hızla değişmekte ve aslında karaparanın hukuksal sistemden bireysel ahlaka kadar birçok yaşama alanını olumsuz olarak etkilediği gerçeği hızla fark edilmektedir. Karaparanın

aklanması önlenmesi amacıyla kurulmuş olan uluslararası örgüt FATF'e göre, dünyadaki karapara elde edilen gelir 300 ila 500 Milyar dolar civarındadır. Amerikan Merkez Bankası (FED) tarafından belirtilen ve ABD'de yılda aklanan paranın miktarı ise yaklaşık 300-500 milyar dolar arasında değişmektedir. Bu rakam aslında ABD'nin savunma bütçesiyle eşdeğer bir meblağ ve yine bu rakam tüm batılı ülkelerin bir yıllık petrol alımlarını da karşılayacak miktardadır (www.emd.org.tr, 2006).

Örneğin bir araştırmaya göre Çek Cumhuriyeti'nde aklanan karapara, Çek GSMH'nin % 10-15'i civarında, İngiltere'de ise bu oranın % 7-13 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Rakamların ürkütücü olmasının yanı sıra karapara aklama operasyonlarında rol alan kişiler hiç de filmlerde kategorize edildiği gibi cahil ya da bilgisiz kişilerden oluşmamaktadır. Tam tersine karaparanın aklanması çok karmaşık finansal işlemler gerektirdiğinden alanlarında oldukça uzman kişiler (avukatlar, dış ticaret uzmanları, bankacılar, borsa simsarları vb.) bu operasyonlarda suç faaliyet göstermektedirler (www.abhaber.com , 2007).

Bir başka örnekte, Hindistan'da toplam kara para miktarı ekonomik hareketlilikten doğan miktarın yarısına tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Hatta bu miktar Güney Kore, Brezilya, Meksika gibi gelişmiş ülkelerin ekonomilerinden daha büyüktür(Chaudhry, Singh, Tewari, 2006: 14).

Kayıtdışı ekonomiyi genel bir açıdan tanımlamak gerekirse; "yasalarla getirilmiş ya da genel kabul görmüş istisnalar dışında, ekonomik faktörlerin, faaliyetlerin, süreçlerin ve bunların katma değer, getiri, paylaşım ve dağıtımlarının, devletin bilgisi ve kayıtları dışında sürdürülmesidir" şeklinde tanımlamak mümkündür (Tuncer, 2003: 3).

Kayıtdışı ekonomi bir sektör olarak değerlendirilirse, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasındaki en temel neden, bu sektörde faaliyet gösterenlerin vergi ödemelerinden kaçmak istemeleridir. Dolayısıyla kayıtdışı kalmalarının nedeni vergi ödemelerine dâhil olmak istememeleridir. Yine aynı şekilde bu alanda faaliyet gösteren işletmelerin ya da tarafların sosyal güvenlik sistemine dâhil olmak istememeleri de diğer bir sebep olarak belirtilebilmektedir. Bu faaliyet alanı, bürokrasiye veya ilgili başka devlet kesimleriyle ilişkisi olmasını istemeyenlerin oluşturduğu bir alandır. Yasalara ve düzenlemelere, kurallara bir şekilde takılmak istemeyenlerde bu çerçevede sayılabilmektedir(özellikle de karapara faaliyetleri). Kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran diğer bir neden ise bu konudaki bilgisizliktir. Yani insanlar, örneğin genellikle küçük olan işyerleri açılırken, faaliyet gösterirken, onların, bir kayıt altında faaliyet göstereceğini

bilmemeleri bu nedenle kayıt yaptırmamaları bu sonucu doğurabilmektedir (Uygur, 2003:6).

Muhtelif tanımların yapıldığı kayıtdışı ekonomi “ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden tamamen ya da kısmen gizlenerek kayıtlı ekonominin taşınmasıdır” şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan bu tanımlar doğrultusunda kayıtdışı ekonomi ile karapara arasındaki önemli farklılıklar aşağıda belirtilmiştir (Kaptangil, 2003:11);

- Kayıtdışı ekonomi ile karapara arasındaki göze çarpan en önemli fark, elde edilmiş bir başka deyişle kazanılma biçimlerindedir. Kayıtdışı ekonomik değerler yasal faaliyetler sonucu elde edilmesine karşın karapara yasadışı faaliyetler sonucu elde edilmektedir.

- Kaynaklarını kayıtdışı tutmak isteyenlerin temel amacı, anılan kaynaklardan ödenmesi gereken vergi ve diğer kesintilerden kurtulmak olduğu halde, karapara elde edenlerin vergi ve diğer kaçınmak gibi amaçları yoktur. Onların tek amacı yasadışı yollardan elde ettikleri bu kaynakları yasal yollardan elde edilmiş gibi göstererek ekonomik sisteme entegre etmektir.

- Kayıtdışı ekonomi bireysel faaliyetler sonucu gerçekleştiği halde karapara genellikle örgütlü faaliyetler sonucu elde edilmektedir.

- Kayıtdışı ekonomi ile mücadelede asli rol sahibi faaliyetlerin gerçekleştiği ülke devletleri iken karapara ile mücadele için uluslar arası işbirliği gerekli olmaktadır.

- Kayıtdışı ekonomi yoluyla elde edilen gelirler, milli gelir hesaplamalarına dahil edilirken, karapara elde etmek amacıyla yürütülen faaliyetler milli gelir hesaplamalarına dahil edilmezler.

Karapara ile kayıt dışı kazanç arasında paralel bir ilişki olduğu bazı çevrelerce belirtilmektedir. Kayıtdışı ekonomi genelde " gri para " olarak adlandırılan, kayda tabi tutulmamış ancak çoğunlukla yasal faaliyetlerden elde edilen kazançlara verilen genel bir addır. Kayıtdışı ekonomi kapsamında faaliyet yürüten kişilerin asıl amacı vergi, sosyal güvenlik ödemeleri ve benzeri yasal yükümlülüklerden kaçmaktır. Karapara aklayıcıların amacı ise gerektiğinde vergisel yükümlülüklere de katlanarak elde ettikleri suç gelirini yasal mali sisteme dahil etmektir. Kayıtdışı ekonomi kapsamına giren faaliyetlerde bulunanlar kayıt altına girmekten kaçınırken, karapara aklayıcıları tam tersine kayıt altına girmeye çalışmaktadırlar (www.ekometre.com, 2006).

Kayıtdışı ekonomiye ilişkin farklı tanımlara ek olarak yer altı

ekonomisi, illegal ekonomi, görünmez ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, gölge ekonomi, kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, gayri resmî ekonomi, beyan dışı ekonomi, resmî olmayan ekonomi, gri ekonomi, ikincil ekonomi, ikinci ekonomi, alacakaranlık ekonomisi, paralel ekonomi, vergi dışı ekonomi, gizli ekonomi, kravatsız ekonomi, faturasız ekonomi, kayıp ekonomi, vergisiz ekonomi, saklı ekonomi, yasadışı ekonomi, informal ekonomi, nakit ekonomi, kayıp ekonomi gibi ifadeler de bulunmaktadır (www.tek.org.tr, 2006).

2. Karapara Aklama

Karapara aklama teriminin kökeni suç örgütü lideri Al Capone'un 1920'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde mafya faaliyetlerinden elde ettiği karaparayı çamaşırhaneler zinciri vasıtasıyla aklamasında yatmaktadır.

Karapara, yasadışı yollardan kazanılan gelirlere, yasal olarak kazandırmak, kaynağını gizlemek veya şeklini değiştirmek için aklanma işlemine tabi tutulmaktadır. Çünkü yasadışı yollardan elde edilen gelirlerin serbestçe kullanılabilmesi mümkün değildir. Gelirin yasadışı yollardan elde edildiğinin tespit edilmesi durumunda söz konusu gelirleri elde edenler bir yandan hapis ve para cezalarına çarptırılacaklar, öte yandan ise bu yollardan elde edilen gelirlere nemaları ile birlikte el konulacağı için bu gelirlere de mahrum kalacaklardır. (Başak, 1998:4)

Karapara aklama" işlemi ise, suç gelirlerinin, müsaderesinin ve faillerinin cezalandırılmasının engellenmesi için, yasal gelir şeklinde gösterilmesi amacıyla, ekonomik ve mali işlemler başta olmak üzere her türlü yöntemle gerçek kaynağının, sahiplik ve hareketlerinin gizlenmesi"dir.

Karapara aklamanın genel bir kavram olarak bazı tanımları şu şekildedir:

- Yasadışı yollardan elde edilen kazançların yasal yollardan elde edilmiş gibi gösterilmesi için, mali sisteme sokularak özellikle nakit formundan kurtarılmasına ve mali sistem içinde bir süreçten geçirilerek kimliğinin değiştirilmesi suretiyle meşruluk kazandırılmasına yönelik işlemlerdir.

- Yasadışı yollardan kazanılan gelirin, değerini mümkün olduğu kadar koruyacak, yetkililerin dikkatini çekmeyecek ve kullanılabilirliğini arttıracak şekilde başka varlıklara dönüştürülmesi işlemidir.

• Yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelirin kaynağını, sahibini, zilyedini, yerini gizlemek veya şeklini değiştirmek niyetiyle işlem yapılmasıdır.

Tüm bu tanımları göz önüne alarak karapara aklamayı “Yasalarca tespit edilmiş belli suçlar sonucunda elde edilen her türlü ekonomik değer, meşruluk kazandırmak amacıyla yasadışı nitelikten çıkarılarak, yasal ekonomik değerlere dönüştürülmesine ve bu suretle yasal ekonomik sisteme dahil edilmesine yönelik tüm işlemler” olarak tanımlamak mümkündür (www.atin.org.tr, 2006).

Suç sayılan faaliyetlerden elde edilen gelirlerin genellikle nakit olması nedeniyle serbestçe ve kısa sürede kullanılmaları mümkün değildir. Bu bağlamda, söz konusu gelirlerin yasadışı faaliyetlerden elde edildiğinin tespit edilmesi halinde müsadere cezasının yanı sıra para ve hapis cezası da gündeme geleceği için, elde edilen karaparaların aklanması zorunluluğu vardır.

Karaparanın aklanması; yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelire meşru görünüm kazandırarak kullanılabilir hale getirmek amacıyla, kasıtlı olarak karaparanın kaynağının gizlenmesi fiilidir.

Hangi suçlardan elde edilen gelirin karapara kapsamında değerlendirileceği her ülkenin kendi yasal düzenlemelerinde yer almakta ve farklılık göstermektedir. Dolayısıyla karapara aklama suçunun kapsamı ve yasal tanımı da ülkeden ülkeye değişebilmektedir (www.tbb.org.tr, 2006).

Örneğin, İspanya ve Portekiz’de, uyuşturucu kaçakçılığında, İsviçre’de, en az bir yıl hürriyeti bağlayıcı suçlardan, Amerika, Hollanda ve İngiltere’de tüm suçlardan, Yunanistan’da, uyuşturucu, silah kaçakçılığı, fidye, hırsızlık, zimmet ve dolandırıcılık gibi suçlardan elde edilen gelirlerin aklanması, karaparanın aklanması suçu olarak tanımlanmıştır (www.tbb.org.tr, 2006).

Bu nedenle, Japonya, Belçika ve Almanya’da malî konularda uzmanlaşmış kişilerin savcılıklarda çalıştırıldığına ya da savcılarının uzmanlaştırıldığına tanık olunmakta; ekonomik suçların soruşturulması ekip teşkil ederek yapılmaktadır. İtalya’da ve İspanya’da uyuşturucu ve örgütlü suçlar için yetkileri ulusal toprakların tamamını kapsayan, emrinde uzman maliyecilerin ve teknik görevlilerin bulunduğu uzman savcılar bulunmaktadır. Fransa’da da, karapara aklama suçlarının soruşturulması bünyesinde mali uzmanların yer aldığı mali savcılıklar ve sorgu hâkimlerince, yargılama ise ekonomik ve malî konularda uzmanlaşmış mahkemelerde yapılmaktadır. Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel

Müdürlüğü bünyesinde, karaparaya karşı adli mücadelenin ulusal düzeyde koordinasyonu ile görevli bir birim bulunmaktadır (www.turkhukusitesi.com, 2006).

Ülkemizde de, karapara aklama suçunun mali ve karmaşık niteliği dikkate alınarak, 4208 sayılı yasa ile karaparaya özgü yeni bir merkezi inceleme ve araştırma makamı olmak üzere “Malî Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı” (MASAK) kurulmuştur. Buna göre; kendine yapılan ihbarlar veya resen muttali olduğu olaylar üzerine, Başkanlık ön inceleme yapacak ve aklama suçunun işlendiğine dair emareyi saptarsa cumhuriyet savcılığını devreye sokacaktır. Burada bir nevi başlangıç soruşturması vardır ve savcılık bu soruşturmanın sonucuna göre hazırlık soruşturmasına başlayacaktır (www.turkhukusitesi.com, 2006).

Sınırları aşan karapara aklama suçları diğer bir konu olmaktadır. Günümüzde ekonomistler, genelde ekonomik küreselleşmesinin avantajlarını vurgularken, hukukçular ise, eşzamanlı olarak suçun küreselleşmesi ve örgütlü suçun hukuk devletlerini tehdit eder hale gelmesine dikkatleri çekmektedirler. Devletlerin adli ve hukukî sistemleri ile mevzuatları arasındaki farklılıklar, Avrupa ülkelerinde bile soruşturma makamları ve hâkimler açısından suçluları ortaya çıkarma ve cezalandırma açısından büyük güçlükler oluşturmaktadır. Bu durumdan suç örgütlerinin yararlandığına yakından tanık olan özellikle organize suç ve yolsuzluk konularında uzmanlaşmış hâkim ve savcılar Avrupa kamuoyunu ve yetkilileri uyarmak için girişimlerde bulunmaktadırlar (www.turkhukusitesi.com, 2006).

2.1. Karapara Aklamayla Mücadelenin Nedenleri

Aslında karapara ve karaparanın aklanma ihtiyacı suç ve suçlulukla özdeş bir tarihi geçmişe sahiptir. Suçluların ellerindeki paraların suçtan elde edildiği biliniyorsa, söz konusu kirli kazançlar sadece bir para koleksiyonundan ibaret olmaktadır. Dolayısıyla karapara her şeyden önce kullanılabilir için aklanmak zorundadır. (Ergül, 2003: 11)

Karapara ile mücadelenin nedenlerini birçok açıdan ayrı ayrı ele almak mümkündür. Burada karapara aklama ile ilgili olarak karapara ile mücadelenin ekonomik nedenleri üzerinde durulacaktır. Ekonomi üzerinde açtığı ağır tahribatlar nedeniyle karapara aklama ile mücadele devletler tarafından alınacak ciddi önlemlerle mümkün olabilmektedir. Zira karapara ciddi anlamda ekonomiler üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır.

Karapara aklamayla mücadelenin ekonomik nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir (www.hukukcu.com, 2006);

- Temel göstergelerde(büyüme, enflasyon, işsizlik vb.) bir değişme olmadan karapara olarak gelen yabancı fonlar yerli para biriminin aşırı değerlendirilmesine sebep olmakta, bu da uluslararası piyasada yerli malların pahalılaşmasına ve rekabet gücünün azalmasına yol açmaktadır. Yine karapara olarak gelen yerli fonlar ise üretimde bir artış olmadan sadece yerli paranın miktarını arttırmakta, bu artışa paralel olarak enflasyon artmaktadır.

- Karapara ülkelere beklenmedik bir fon olarak giriş-çıkış yaptığında döviz kurlarında istikrarlı bir rakamı tutturmak mümkün olmamaktadır.

- Karapara aklama sürecinde kullanılan finansal kurumların aktif ve pasif yapılarında meydana gelen ani değişiklikler bu kurumların riskini çok arttırmakta, hatta bu kurumların iflasına sebep olmaktadır.

- Karaparanın aklanmasının önlenmesine yönelik uygulanan tedbirler yasal olarak çalışan birey ve kurumlar üzerinde olumsuz etkiler yaratacak, bürokrasiyi arttırdığı gibi bu kurumlara yeni yükümlülükler getirmektedir.

- Ülkede menkul ve gayrimenkul varlıklarının değerlerinde önemli ölçüde istikrarsızlıklar yaşanmakta, serbest piyasa koşullarının oluşması engellenebilmektedir.

- Ülkelerin büyüklük ve küçüklük durumlarına göre ülkeye giren önemli ölçüdeki kayıt dışı fon, ülkelerin üretim alanlarını ve politik yönetimlerini hukuk devleti ilkelerine aykırı bir şekilde etkileyebilmektedir.

- Para aklayıcı rasyonel yatırımcı gibi davranmamaktadır. Onun için bu işlemin getirisinden ziyade paranın güvenilir bir şekilde aklanması önemlidir. Bu nedenle karapara ile işlem yapılan piyasalardan meşru gelirle işlem yapan rasyonel yatırımcıların rekabet etme şansı hemen hemen hiç yoktur.

- Küreselleşmenin artmış olduğu günümüz ülkelerinde karaparanın ani giriş ve çıkışları sonucu bozulan entegre ekonomik yapılar ve çıkan ekonomik krizler, zincirleme olarak diğer ülkeleri de etkilemektedir.

- Yasal fonlar, temel ekonomik göstergelere göre hareket ederken, aklama sürecinde karapara, özellikle karapara aklama ile ilgili düzenlemelere sahip olmayan veya bu konuyla ilgili kontrollerin gevşek olduğu ülkelere yönelmektedir. Diğer bir deyişle, aklayıcılar rasyonel yatırımcılar gibi, getiri oranına göre değil, düzenleme ve denetim farklılıklarına göre ülke seçimi yapmaktadırlar.

- Karapara aklama ayrıca gelir ve servet yoğunlaşmasına yol açarak gelir dağılımı üzerinde de olumsuz etkiler doğuracaktır.

• Karapara aklama faaliyetinin bir diğer etkisinin de vergi hasılatını düşürmesi olarak ifade etmek mümkündür. Kamu gelirleri içerisinde en önemli paya sahip olan vergilerden elde edilen hasılatın düşük olması ise, kamu gelirlerinin kamu giderlerinin karşılayamaması ihtimalini ortaya çıkaracak; bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde ise bütçe açıkları baş gösterecektir. Vergi gelirlerinin azalması sebebiyle ise bütçe finansmanının sağlanması için borçlanma yoluna gidilmektedir. Borçlanma sonucunda ise faiz oranlarında yükseliş yaşanmakta; faizlerdeki artış yatırımları azaltarak, gerek milli geliri gerekse istihdamı olumsuz etkilemektedir. (Us, 2004, s:13)

• Karaparanın aklanmasında bilmeyerek kullanılan mali kurumların aktif ve pasif yapılarında ani değişiklikler meydana gelebilecek, bu ise söz konusu kurumlar için bir risk ortaya çıkarabilecektir.

2.2. Karapara Aklamayla Mücadele Alanında Suç Politikası

Karapara aklamaya ilişkin suç politikasının temel ilkeleri şunlardır (Ergül, 2003: 14; www.eyturkgencligi.com, 2006):

- Karapara aklamanın suç olarak kabul edilmesi,
- Paranın ülkenin bankacılık ve finans sistemine girişi sırasında yakalanması; bu amaç için merkezi bilgi ve karapara ile mücadele kuruluşları oluşturulması, risk altındaki meslek mensuplarının önleyici anlamda karapara aklama mücadelesine katılmalarının sağlanması,
- Uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi, suçların tanımının ve cezalarının uyumlaştırılması,
- Ülkeye giriş yapan karaparanın izlenmesi ve yasal bir alana yatırım yapıldığı noktaya kadar gidilmesi,
- Karapara hareketini yönlendirenlerin belirlenmesi,
- Karaparanın kaynağının belirlenmesi ve müsaderesi

2.3. Karapara Aklama Süreci

Genellikle karapara aklama ile ilgili olarak üç temel basamaktan söz edilmektedir. Bu aşamalar; yerleştirme (placement), ayrıştırma (layering), bütünleştirme (integration) aşamalarıdır ve çamaşırın makineye atılmasına, yıkanmasına ve makineden çıkarılmasına benzetilmektedir. Her karapara aklama olayında bu aşamaların üçünün de ayrı ayrı gerçekleşmesi gerekmez. Bazen bu aşamalardan ikisi hatta üçü tek işlemde gerçekleştirilebilir veya

bazı aşamalar gerçekleştirilmeden karaparanın aklanması tamamlanamabilmektedir (Özortak, 2005: 13; Başak, 1998: 4; www.atin.org, 2006).

a-Yerleştirme (Placement): Suç kaynaklı karapara genellikle nakit ve büyük miktarlardadır. Günümüzde nakit para yerine çek, kredi kartı ve diğer nakit olmayan araçlar kullanıldığından büyük miktarlarda nakit para kullanımı dikkat çekecektir. Bu durumda karaparanın nakit formundan kurtulması gerekmektedir. Karaparanın nakit formundan kurtarılması, özellikle de bankacılık sistemine sokulması teknolojik imkanlar nedeniyle paraya hareketlilik kazandıracak ve kaynağından uzaklaştırılması son derece kolay ve hızlı olacaktır. Bu nedenle suçlu dikkat çekmemek için ya parayı mali sistem içine sokmaya çalışacak ya da yurtdışına çıkarmaya teşebbüs edecektir. Aklayıcılar için en zor, yetkililer için ise en avantajlı olan bu aşamaya, yerleştirme (placement) aşaması denilmektedir.

b-Ayırma (Layering): Bu aşamanın amacı yasadışı faaliyetlerden elde edilen fonu kaynağından fiziksel ve nedensel olarak mümkün olduğu kadar uzaklaştırmak, böylece paranın izinin sürülmesini ve bulunmasını imkansız hale getirmektir. Bu aşamada fonun kaynağının kara olduğunu gizlemek yani yasadışı kazancı kaynağından ayırmak amacıyla, sıklık, karmaşıklık ve hacim açısından yasal işlemlere benzeyen bir dizi mali işlem yapılmaktadır. Böylece karmaşık mali işlemler kullanılarak denetim mekanizması aşılmaya çalışılmaktadır. Karapara aklama suçunun sınır aşan özelliği dikkate alındığında, bu aşamada para finans sistemi içerisinde ülkeden ülkeye aktarılarak bir dizi işleme tabi tutulabilirken karapara ile mücadele eden birimler açısından, bu aşamada karaparanın izini sürmek oldukça zor olduğu kadar tespiti uzun zaman almaktadır. Zira ayırma aşamasında sınırlar suçlular açısından avantaj teşkil ederken, mücadeleciler için oldukça uzun zaman alan bir soruşturma sürecinin nedeni haline gelebilmektedir.

c- Bütünleştirme (Integration): Ayırma aşamasında yasadışı kaynağı ile bağlantısı koparılan karapara bütünleştirme aşamasında yasal bir kimlikle mali sisteme girer. Karaparanın sahibi, aklanmış olan karaparayı yeniden elinde toplar, mali sistemde rahatça işlem yapmaya başlar ve akladığı fonlarla ilgili ekonomik varlığını nereden bulduğu yönündeki bir soruya karşılık yasal mercileri ikna edecek bir cevap verebilir. Yerleştirme ve ayırma aşamalarında para henüz yasal görünüme kavuşmamıştır. Oysa bütünleştirme aşamasında mali sistemde boy gösteren para artık kullanıma hazır paradır ve herkesin yaptığı yasal işlemler yapılarak tüketim, yatırım

veya başka bir şekilde değerlendirilebilir.

2.4. Karaparanın Aklanması İçin kullanılan Kurum ve Yöntemler

Karaparanın aklanması için çok çeşitli kurum ve yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda açıklanmıştır. (Özortak, 2005: 17; Başak, 1998: 5-7)

a-Mantarlama (Smurfing): Devamlı bilgi verme ve kimlik tespiti yükümlülüğü konusunda ülkelerin getirmiş oldukları yasal sınırların altında işlem yaparak, anılan işlemlerin devamlı bilgi verme kapsamında yetkili kurumlara bildirilmesinin veya kimlik tespiti yapılmasının engellenmesi yöntemidir. Örneğin Türkiye’de 12 bin YTL’nin üzerindeki işlemler incelemeye alınmaktadır. Aklayıcılar işlemlerde bu meblağın altında hareket etmektedirler.

b-Fiktif veya Yanlış İsim ile Hesap Açma: Dikkat çekmemek ve sağlıklı bir inceleme yapılmasına mani olmak amacıyla işlem tamamen fiktif ya da başka birisinin ismi kullanılarak yapılmaktadır.

c-Finansal Kuruluşlarla İşbirliği Yapmak: Bu tip bir işlem ile bildirim yükümlülüğünü aşmak için bildirim tutarının üstünde paranın yatırıldığı kuruluşun yönetimi veya çalışanı ile anlaşarak bildirim yapılması, yanlış doldurulması veya tanınan muafiyetlere sokulması sağlanmaktadır.

d-Çeşitli Şirketlerden Yararlanma: Bu yöntemde;

- Göstermelik şirketlerden,
- Yasal olarak faaliyet gösteren şirketlerden,
- Kağıt üstündeki (paravan) şirketlerden, yararlanılmaktadır.

e-Nakit Kaçakçılığı: Bu yöntemde; yasadışı faaliyetlerden elde edilen nakitler, ya para kuryesi olarak görev yapan şahıslar tarafından veya herhangi bir vasıta ile bankacılık alanında gizlilik prensibine sıkı sıkıya bağlı ve denetim ile birlikte bir takım yükümlülüklerin çok fazla olmadığı ülkelere götürülmektedir. Daha sonra ise söz konusu nakitlerin, bu ülkelerde finans sisteminin içine sokularak yasal görüntü almaları sağlanmaktadır.

Bu işlemler sonucunda yasal görüntü almaları sağlanan bu fonlar, ilk kazanıldıkları ülkeye doğrudan gönderilebilecekleri gibi değişik ülkeler üzerinden de gönderilerek risksiz bir biçimde kullanılabilmesi sağlanmaktadır.

f-İşçileri Kullanma: Gelişmiş ülkelerde çalışan işçilerin kendi

ülkelerindeki yakınlarına yapacakları havale işleminin dikkat çekmeyeceği düşüncesiyle karapara aklayıcıları tarafından kullanılan bir yöntemdir.

g-Döviz Büfeleri: Nakit halindeki yasadışı gelirin döviz büroları tarafından alınarak finansal sistem içerisine plase edilmesidir.

h-Yabancı Finansal Kuruluşlarla İşbirliği: Sınır ötesi merkezler ve diğer yabancı finansal kuruluşlarla işbirliği yoluna gidilmesi yöntemidir.

ı-Sahte veya Muhteviyatı İtibari ile Yanıltıcı İthalat/ihracat Faturaları: İthalat ve ihracat faturalarının olduklarından düşük veya yüksek gösterilerek aradaki farkın karapara aklamak amacı ile kullanılması işlemidir.

i- 900'lü Telefon Hatları: Aklama için geliştirilmiş bir başka teknik ise şöyledir; Suçtan elde edilen gelirin (özellikle de uyuşturucudan), genelde nakit olduğu varsayılmaktadır. Bu bütün Dünyada da böyle kabul edilmekte, dolayısıyla da tüm önlemler bu varsayıma göre alınmaktadır. Bu teknikte aklayıcılar uyuşturucu satışından sonra alıcıdan parayı nakit almak yerine, işlettikleri erotik telefon hatlarının numaralarını vermişlerdir. Bu hatlarda, uyuşturucuyu alan borcu kadar telefonla konuşmakta ve borcunu bu yolla ödemektedir. Bu tip hizmetlerde telefon işletme sisteminin maliyeti düşük olduğundan, hattın kar marjı yüksek olmakta, çok aranmasa da, arandığı anda iyi kar marjı bırakabilmektedir.

j- Sigorta Poliçeleri: Sigorta sektöründe tespit edilen bir aklama tekniği ise aşağıdaki gibidir.

Bazı ülkelerde, hayat sigortası poliçesi sahibi öldüğünde, poliçeyi satmışsa satın alan kişinin poliçeden doğan tüm haklarını sigorta şirketinden talep etme hakları vardır. AIDS hastalığının artmasıyla birlikte hastaların sahip olduğu poliçelerin bir ikincil piyasası oluşmuştur. Hastalar öleceklerini bildiklerinden poliçelerini kalan günlerini iyi geçirmek için satmaktalar, alanlar ise iskontolu olarak aldıklarından aradaki fark kadar kar elde etmektedirler. Aklayıcılar da bu poliçelerden nakit karşılığı ve ikinci el piyasalarda oluşan fiyatından fazlasını vererek yani gerçek bedeline göre düşük iskontolarla almaktadırlar.

k- Talih Oyunlarından Kazanılan İkramiyeler: Bu yöntemde; ikramiye kazanan talihli, ikramiyesini almadan önce aklayıcılar tarafından bulunur ve kazandığı ikramiyeden daha fazlası kendisine verilerek elindeki bilet, kupon vs. alınır. Böylece elde edilen karaparaların, talih oyunlarından kazanıldığı izlenimi verilir.

l- Gazinolar, Kumarhaneler vb. İşletmeler: Bu yöntemde; aklayıcıların elinde bulunan nakitler casinolardan fiş almak için

kullanılmakta ancak hiç kumar oynanmamakta veya çok az oynanmakta ve fişler casinodan alınan çeklerle değiştirilmektedir. Söz konusu çekler daha sonra bir bankaya yatırılarak, çek bedelleri buradan başka bir ülkeye transfer edilmekte veya emlak alımında kullanılmaktadır.

m- Yabancı Ülkelerdeki Temsilcilikler: Bankaların yabancı ülkelerdeki temsilcilikleri bir takım yükümlülüklerle tabi olmadıkları için karaparanın aklanmasında rahatça kullanılabilirler.

n-Finans Dışı Sektörler: Genellikle yerleştirme aşamasında kullanılan bu yöntemde, finans sektörünün dışında yer alan kurumlar ve kişiler karaparanın aklanması amacı ile kullanılmaktadır. Bu kurumlar arasında, para havale edenler ve seyahat acentaları, havale hizmeti verenler, otomobil, uçak, tekne, gayrimenkul gibi lüks malların satıcıları, profesyoneller, kuryeler, posta yoluyla havale hizmeti verenler, çekleri paraya çevirenler, paralel para değişim piyasaları veya “Karaborsa”, değerli taşlar, sanat ve tarihi eser aracıları, sayılabilmektedir.

3. Karaparanın Aklanmasına İlişkin Uluslar arası Sözleşmeler

Kara para aklamının suç sayılması ilk olarak, organize suçluluğun tehdidiyle en fazla muhatap olan ABD ve İtalya’da başlamıştır. Diğer ülkelerde ve bu arada ülkemizde bu süreç, uluslararası hukukun harekete geçirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu alanda, uluslararası hukuk temel ilke ve tanımları koymuş, devletler de bunları iç hukuklarına yansıtılmışlardır.

Uluslararası hukuk alanında, kara para aklamaya ilişkin önemli bir uluslararası kurallar çerçevesiyle karşılaşılmaktadır. Bu çerçevedeki bir dizi belge kara para aklamının önlenmesi ve cezalandırılması konusunda yol gösterici özellik ve tavsiye niteliği taşır (www.masak.gov.tr, 2006).

• Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Vienna Konvansiyonu)

19 Aralık 1988 tarihinde BM gözetiminde imzaya açılmış ve Kasım 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme ile uyuşturucu ve psikotrop madde kaçakçılığı ile uluslararası boyutta etkin bir mücadele sağlanması için taraflar arasındaki işbirliğinin artırılması amaçlanmıştır. 2004 yılı itibariyle sözleşmeye 168 ülke imza atmış ve taraf olmuştur. Türkiye söz konusu konvansiyona 22.11.1995 yılından itibaren taraf olmuştur (www.masak.gov.tr, 2006; www.e-cografya.com, 2007; Özortak, 2005: 33).

Konvansiyona konu olan tarafların; Uyuşturucu ve psikotrop

maddenin üretimi, imalatı, çıkarılması, hazırlanması, satışı, dağıtımı, teslimi, sevki, transit sevki, nakli, ithali ve ihracı, bir mamelekin bu suçlardan birinden veya bu suç veya suçlardan birine iştirakten kaynaklandığını bilerek, mamelekin yasadışı kaynağını gizlemek, olduğundan farklı göstermek veya böyle bir suçun işlenmesine karışmış bir kişinin eylemlerinin yasal sonuçlarından kaçmasına yardımcı olmak amacıyla bu mamelekin başka bir mameleke dönüştürülmesi veya devredilmesi, uyuşturucu suçlarından birinden veya bunlardan birine iştirakten kaynaklandığını bilerek, malvarlığının gerçek niteliğinin, kaynağının, yerinin, hareketinin, gerçek sahibinin gizlenmesi ya da olduğundan farklı gösterilmesi, uyuşturucu suçlarından ya da bu suçlara iştirakten kaynaklandığını bilerek, bu malvarlığının edinilmesi, sahip olunması, ya da kullanılması, bir başkasını bu suçlardan birini işlemeye veya uyuşturucu veya psikotrop maddeleri kaçak olarak kullanmaya yöneltmesi, teşvik edilmesi, bu suçların işlenmesi amacıyla örgüt oluşturulması, işbirliği yapılması, teşebbüste bulunulması, yardımcı olunması, kolaylık ve yol gösterilmesi, fiillerinin suç olarak sayılması için gerekli önlemleri alacaktır.

• **Suç Gelirlerinin Aklanması, Aranması, Zapt Edilmesi ve Müsadere Edilmesi Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Strazburg Konvansiyonu)**

Suçtan gelir elde edilmesinin önlenmesi amacıyla, suç gelirlerinin müsadere edilerek aklanmasının önlenmesi ve ayrıca bu amaçla uluslararası işbirliğinin sağlanmasına yönelik olarak, Avrupa Konseyi tarafından 08.11.1990 tarihinde “Suç Gelirlerinin Aklanması, Aranması, Zapt Edilmesi ve Müsadere Edilmesi Hakkında Sözleşme” kabul edilmiştir. Sözleşmenin hazırlanmasının temel nedeni, uluslararası bir sorun haline gelen ağır suçlarla mücadelenin en iyi yolunun suçluların suçtan elde ettikleri gelirden mahrum ederek bu suçları tekrar işlemelerinin önlenmesi ve bu konuda uluslararası işbirliğinin tam olarak sağlanmasıdır. Sözleşmeye 30.03.2004 tarihi itibarıyla 44 devlet taraftır. Türkiye konvansiyonu 27.09.2001 tarihinde imzalamıştır(Özortak, 2005: 33; www.masak.gov.tr, 2007).

• **Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Palermo Konvansiyonu)**

Organize suçlarla mücadelede ilk uluslararası düzenlemedir. 15 Kasım 2000’de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş, 12-15 Aralık 2000 tarihinde de Palermo’da imzaya açılmıştır. Türkiye sözleşmeyi 30.01.2003 tarih ve 4800 sayılı kanun ile kabul etmiştir. Konvansiyona 15.03.2004 yılı itibarıyla 147 ülke imza atmış ve 63 ülke onaylamıştır. Sözleşmenin amacı;

sınır aşan örgütlü suçların önlenmesi ve daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi için işbirliğinin geliştirilmesidir (www.masak.gov.tr, 2006).

• **Mali Eylem Görev Grubu (Financial Action Task Force- FATF)**

Karapara'ya karşı gerekli mücadele politikalarını geliştirmek ve karaparanın önlenmesi çalışmalarını teşvik etmek amacıyla kurulan uluslar arası bir kuruluş olup, üyelerinin coğrafi yerleri incelendiğinde Avrupa ülkeleri ile birlikte Kuzey Amerika ve Asya devletlerini bünyesinde bulundurmaktadır (Özortak, 2005:35).

FATF, 1989 yılında G-7 ülkeleri (ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada) tarafından OECD bünyesinde kurulmuştur. FATF'nin kurulmasıyla bir anlamda karaparanın aklanmasıyla mücadeleye ilişkin tavsiyeler bütünü oluşturulmuştur.

FATF'nin 31 ülke ve 2 bölgesel kuruluş olmak üzere toplam 33 üyesi bulunmaktadır. Türkiye, 24 Eylül 1991 tarihinde FATF'ye üye olmuştur.

FATF tarafından 1990 yılında hazırlanan ve biri 1996 yılında diğeri ise 2003 yılında olmak üzere 2 kez revize edilen "40 Tavsiye Kararı", karaparanın mali sistem aracılığıyla aklanmasını önlemek amacıyla üye ülke mevzuatlarını yakınlaştırmak ve uluslararası işbirliğini sağlamak amacıyla alınacak tedbirlere bir çerçeve çizmekte ve evrensel bir uygulama alanı yaratmaktadır (Camera,2000:378; www.masak.gov.tr, 2006).

• **Avrupa Birliği**

A. *91/308/Eec Sayılı Konsey Direktifi*

10 Haziran 1991 tarihinde "Mali Sistemin Karapara Aklanması Amacıyla Kullanılmasının Önlenmesine Yönelik 91/308 sayılı Konsey Direktifi" karaparanın aklanması ile mücadele konusunda Topluluk müktesebatı içerisinde yer alan ilk bağlayıcı düzenlemedir. Direktifin amacı; sermaye akışını ve mali hizmetlerin sunulmasını sınırlamadan mali sistemin karapara aklanmasında bir araç olarak kullanılmasının engellenmesidir.

Direktif esas itibariyle Viyana Konvansiyonu ve FATF'nin 40 Tavsiyesi temel alınarak hazırlanmıştır. Direktifte karapara aklanması suçu, kimlik tespiti, kayıtların saklanması şüpheli işlem bildirimine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

B. *2001/97 Sayılı Konsey Direktifi*

Avrupa Komisyonu, 14 Temmuz 1999'da Avrupa Parlamentosu ve Konsey'e 91/308/EEC sayılı Direktifte değişiklik yapılmasına ilişkin bir öneri sunmuştur. Bu önerinin amacı, 91/308/EEC sayılı Direktifin kapsamının genişletilmesi ve güncelleştirilmesidir. Öneride yer alan temel değişiklikler; özellikle öncül suçlar ve yükümlü gruplarının kapsamının

genişletilmesi ile ilgilidir.

Öncül suçlar açısından 1991 Direktifi sadece uyuşturucu suçlarını kapsamakta iken yeni öneriye göre üye ülkeler tüm organize suçlar ve kaçakçılıktan elde edilen gelirlerin aklanmasıyla da mücadele etmek zorundadırlar. Bununla birlikte halen uygulanmakta olan Direktifte yer alan yükümlülükler bakımından, Direktifin sadece mali sektör ile sınırlı olan kapsamı karapara aklayıcılar tarafından kötüye kullanılan mali sektör dışındaki belirli faaliyetler ve meslek gruplarını da içine alacak şekilde yeniden düzenlenmektedir. Böylece muhasebeci ve kontrolörler, emlak komisyoncuları, noterler, mali işlemlerle uğraşan avukatlar, kıymetli taş ve maden satıcıları, para transfer edenler ve kumarhanelere de müşteri kimlik tespiti, kayıtların saklanması ve şüpheli işlem bildirim yükümlülükleri getirilmektedir.

4. Türk Hukukunda Karapara Aklama Suçu

Türkiye, 1996 yılından önce, batılı ülkelerce karapara aklamanın kolay olduğu ülkeler arasında gösterilmekteydi. Walker yöntemiyle yapılan hesaplamada, Türkiye'de yıllık elde edilen karaparanın 36,4 ila 58,8 milyar \$, aklanan miktarın ise 364 milyon ila 47 milyar \$ tutarında olduğu tespit edilmektedir (<http://e-cografya.com>, 2007).

Türk hukukunda karaparanın aklanması suç olarak 13.11.1996 tarih ve 4208 sayılı kanunla kabul edilmiştir.

Kanun, karapara aklama suçuna ve bu suça özel inceleme, soruşturma ve yargılama kuralları ile kontrollü teslimat soruşturma tekniğinin yanı sıra, karaparanın aklanmasını önleyici düzenlemeleri, bunların ihlali halinde uygulanacak yaptırımları ve mali istihbarat birimine ilişkin hükümleri de içermektedir. Bu durum, karapara aklama suçunun neden TCK'nda değil de, ayrı bir yasada düzenlendiğini de izah etmektedir.

4208 sayılı kanun, karapara aklama suçunu karapara tanımına bağlı şekilde tanımlamaktadır. İlk olarak 4208 Sayılı Kanun'un 2. maddesinin a fıkrası "Karapara"nın tanımını vermektedir. Buna göre; tek tek sayılan belli fiillerin (öncül suçların) işlenmesi suretiyle elde edilen para, parasal değer taşıyan kıymetli evrak, mal, gelir ve bunların birbirine dönüştürülmesinden elde edilen her türlü menfaat ve değer karapara kabul edilmiştir (www.masak.gov.tr, 2007). Gümrük, tekel, silah, mühimmat, organ, doku, tarihi eser, uyuşturucu madde kaçaklıkları, vergi kaçaklığı, devletin

şahsiyetine karşı işlenen suçlar, sahtecilik, dolandırıcılık, fuhuş ve kişi hürriyeti aleyhine suçlardan elde edilen gelirler karapara içine dâhil edilmiştir (<http://e-cografya.com>, 2007).

Görüldüğü gibi, kanun koyucu karaparayı tanımlarken yasalarca suç sayılan tüm fiiller yerine Strazburg Sözleşmesi tarafından tanınan imkâna uygun olarak sayma yöntemini tercih etmiştir.

Yasa 2/b maddesinde ise karapara aklama suçunun tanımını vermektedir. Buna göre "Karapara aklama suçu: T.C.K.nın 296'ncı maddesinde belirtilen haller haricinde, 2/a maddesinde sayılan fiillerin işlenmesi suretiyle elde edilen karaparanın elde edenlerce meşruiyet kazandırılması amacıyla değerlendirilmesi, bu yolla elde edildiği bilinen karaparanın başkalarınca iktisap edilmesi, bulundurulması; elde edenlerce veya başkaları tarafından kullanılması, kaynak veya niteliğinin veya zilyet ya da malikinin değiştirilmesi, gizlenmesi veya sınır ötesi harekete tâbi tutulması veya bu hareketin gizlenmesi, yukarıda belirtilen suçların hukukî sonuçlarından failin kaçmasına yardım etmek amacıyla kaynağının veya yerinin değiştirilmesi veya transfer yoluyla aklanması veya karaparanın tespitini engellemeye yönelik fiilleri ifade etmektedir.

Ülke genelinde şüpheli bildirimleri incelemek, suç tespit ettiğinde Cumhuriyet Savcılıklarına başvurmak, karaparanın aklanması ile mücadelede uluslar arası işbirliğinde bulunmak ile görevli olarak Maliye Bakanı'na bağlı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK) kurulmuştur. Bu birimin talebi üzerine gerekli karapara araştırmasını; Maliye Müfettişleri, Hesap Uzmanları, Bankalar Yeminli Murakıpları, Gelirler Kontrolörleri, Hazine Kontrolörleri ve Sermaye Piyasası Kurulu Uzmanları yerine getirmektedir (<http://e-cografya.com>, 2007).

Bunun yanı sıra mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulu (MSMKK) faaliyete geçmiştir. Koordinasyon kurulu, karapara aklamının önlenmesine yönelik çalışmalarda Mali Suçlar Araştırma Kurulu'nun yürüteceği faaliyetler ile ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte koordine etmek, uygulamaya ilişkin politikaları tespit etmek, mevzuat düzenleme ve tekliflerini değerlendirmekle görevlidir (Özortak, 2005: 75).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kayıtdışı ekonomi ve karapara makro anlamda ekonomileri ciddi sıkıntılara sokan faaliyetlerden oluşmaktadır. Karapara faaliyetlerinin ve

kayıtdışılığın önüne geçilebilmesi için etraflıca düşünülerek hazırlanmış detaylı mekanizmalar ve yasalar geliştirilmelidir. Özellikle konu karapara ve karaparanın önlenmesi hususunda uluslar arası bir işbirliği gerektirmektedir. Karapara aklama yöntemleri teknolojik gelişmelerle paralel olarak günden güne yenilikler göstermektedir. Karaparanın aklanması ile mücadelede görev alacak tarafların teknolojik gelişmelerin yanı sıra hukuk kurallarındaki olası boşluklar konusunda da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Karaparanın aklanması için mücadele edilirken ilgili tarafların oluşturacağı ve gerektiğinde anında düzenlemelerin yapılabileceği bir koordinasyon kurulunun kurulması gerekmektedir.

Karapara ve kayıtdışı ekonomiyle mücadelenin önemli kısmı konu ile ilgili tanımların net olarak yapılabilmesine bağlıdır. Bu konuda ihtiyaç duyulan önlemlerin alınabilmesi için öncelikle her kesim tarafından kabul görmüş, sınırları iyi çizilmiş tanımlamalar yapılmalıdır. Alınacak diğer hukuki ve ekonomik önlemler bu tanımlamalardan hareketle düzenlenmelidir.

Karaparanın ve kayıtdışılığın tamamen önüne geçebilmek kısa vadede mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla tamamen önüne geçmenin mümkün olmadığı bu durumda bu alanda mücadelenin koşullarını geliştirerek en aza indirmek gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için sadece hukuki veya ekonomik düzenlemeler yeterli olmayacaktır. Bu nedenle özellikle karaparanın önlenmesi için siyasi anlamda önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle suç örgütlerinin önüne geçilmesi karapara ile mücadelede ekonomik ve hukuki önlemlere yardımcı olacaktır.

Kayıtdışı ekonominin önüne geçilebilmesi için düzgün işleyen devlet mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Devlet mekanizmalarının düzgün işleyebilmesi ise, kanuni düzenlemelerin çağın gereklerine uygun yapılabilmesine bağlıdır. Teknolojik gelişmelerle birlikte kanunsuz ekonomik hareketlilik yaratan kişi ve çevrelerin yöntemleri de değişmektedir. Bu yöntemlerle başa çıkabilmek için, devlet mekanizmalarının da uzman ve teknolojiyle barışık kişilerden oluşturulması gerekmektedir.

Karapara ile mücadele konusunda Türkiye uluslar arası sözleşmelerin büyük bir kısmına taraf olmuş ve bu konudaki iradesini göstermiştir. Ancak ülke içi mevzuat konusunda da bir takım düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düzenlemelerin başında karaparayı ortaya çıkaran unsurların ortadan kaldırılması gelmektedir. Bu unsurların ortadan kaldırılması ise, yasalardaki açıklıkların ortadan kaldırılması ile mümkün

olacaktır. Yasaların caydırıcılığı artırılmalı, suça yönelik cezai müeyyideler güçlendirilmelidir.

Karapara aklayıcıları genellikle hukuki açıkları aramakta ve bu açıkların bulunduğu ülkelere yönelik faaliyetler izlemektedirler. Buradan hareketle, uluslararası işbirliğinde bu gerçek ön planda tutularak düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Başak, Ramazan. *50 Soruda Karapara ve Karaparanın Aklanmasının Önlenmesi*, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:206, 1998.

Camera, Gabriele. "Dirty Money", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 47, 2000.

Chaudhry, Pradeep, Bilas Singh Vindhya P. Tewari. "Non-market Economic Valuation in Developing Countries: Role of Participant Observation Method in CVM Analysis", *Journal of Forest Economics*, 2006.

Dinler, Zeynel. *İktisada Giriş*, Bursa, 1998.

Ergül, Ergin. "Uluslararası Sözleşmeler ve Karşılaştırmalı Hukuka Göre Karapara Aklamanın Önlenmesi ve Cezalandırılması", *Kayıtdışı Ekonomi ve Para Konferansı*, Maliye Teftiş Kurulu ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ortak Çalışması, Ankara, 2003.

<http://e-cografya.com/siyasi/karapara.html> (27.06.2007)

http://www.abhaber.com/belgeler/blg_00008f.asp (14.04.2006)

http://www.atin.org/newsdatabase_print.asp?pcmd=articleprint&articleid=460 (14.06.2006)

http://www.ekometre.com/get_article.asp?article_id=461 (13.04.2006)

http://www.ekometre.com/get_article.asp?article_id=466 (15.04.2006)

<http://www.masak.gov.tr/tr/kpNedir.htm> (14.04.2006)

<http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf> (27.04.2006)

http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_37.htm (15.04.2006)

Kaptangil, Kerem. *Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Özortak, Adile. *Karapara ve Karapara Aklama İle Etkin Mücadele*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Parasız, İlker. “*İktisadın A, B, C’si*”, Bursa, 2000.

Tuncer, Mehmet. “Kayıtdışı Ekonomi ve Para Konferansı”, *Kayıtdışı Ekonomi ve Para Konferansı*, Maliye Teftiş Kurulu ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ortak Çalışması, Ankara, 2003.

Us, Vuşlat. (2004), Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf> (29.06.2007)

Uygur, Ercan. “Karapara ve Kayıt-dışı Faaliyetlerin Ekonomiye Etkisi”, *Kayıtdışı Ekonomi ve Para Konferansı*, Maliye Teftiş Kurulu ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ortak Çalışması, Ankara, 2003.

www.tbb.org.tr/turkce/karapara/50%20Soruda%20Karapara.doc
(16.04.2006)

610 NOLU ULUSLARARASI DENETİM STANDARTI HÜKÜMLERİ İLE TÜRKİYE UYGULAMALARI ÇERÇEVESİNDE İÇ DENETİM VE İÇ DENETİM ÇALIŞMALARI

Yakup AKPINAR*

ÖZET

Uluslararası denetim standartları, denetim uygulamalarında denetçilere yol gösteren ve uyulması gereken kurallar hakkında ayrıntılı olarak bilgi veren standartlardır. Uluslararası denetim standartları finansal tabloların denetimi yanında, gereken uyarlamalarla diğer bilgi ve ilgili hizmetlerin denetiminde de kullanılabilir. 610 nolu “Denetlenen İşletmenin İç Denetim Çalışmalarından Yararlanılması” standardı da bunlardan biridir. Uluslararası denetim standartları, temel ilkeler ve zorunlu prosedürler ile birlikte yol gösterici açıklama ve diğer unsurları içermektedir. Temel ilkeler ve zorunlu prosedürler, uygulamada yol gösteren açıklayıcı ve diğer kaynaklar kapsamında değerlendirilmektedir. Yol gösterici unsurlarla birlikte temel ilkeleri ve zorunlu prosedürleri anlamak ve uygulamak için, standardın içerdiği açıklama ve diğer unsurları kapsayan uluslararası denetim standardının tüm metnini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

İç denetim, 1990’lı yıllardan beri dinamik bir disiplin haline gelmiştir. İç denetimin rolü ve gerektirdiği beceriler, günümüzde pek çok tartışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Standardın incelenmesi ve Türkiye uygulamaları bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Denetim Standartları, İç denetim.

* Öğr.Gör., Kırklareli Üniversitesi SBYO Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

**THE INTERNAL AUDIT AND INTERNAL AUDITING WORKS IN
THE FRAME OF TURKISH REGULATIONS AND PRINCIPLES OF
INTERNATIONAL STANDARDS ON AUDITING, NUMBERED 610**

ABSTRACT

International standards on auditing are standards that give the detailed information about basic rules that must be applied and guide to auditors in auditing process. International Standards on Auditing (ISAs) are to be applied in the audit of financial statements and also to be applied, adapted as necessary, to the audit of other information and to related services. "Considering The Work Of Internal Auditing" number 610 is of the standards. ISAs contain the basic principles are essential procedures together with related guidance in the form of explanatory and other material. To understand and apply the basic principles and essential procedures together with the related guidance, it is necessary to consider the whole text of the ISAs including explanatory and other material contained in the ISAs.

Internal Auditing has during the 1990s become a dynamic discipline. The role and required skills of the internal auditing have been the subject of much recent discussion. Practices of Turkey and the inspection of standards is the topic of this article.

Key Words: International Standards on Auditing, Internal auditing.

GİRİŞ

Günümüz rekabet ortamında işletmeler, etkin bir şekilde faaliyet göstererek en düşük maliyetle en yüksek verimi elde etmek zorundadırlar. Ancak işletmelerin büyümesi ve faaliyetlerinin karmaşıklaşması çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Yönetimin riskleri önlemek amacıyla işletme varlıklarının korunması, hataların ortadan kaldırılması ve politikaların değerlendirilmesi gibi konularda doğru ve etkili kararlar alınabilmesi için, zamanında ve güvenilir veriler elde etmesi zorunlu bir hale gelmiştir. Söz konusu verilerin zamanında elde edilmesi etkin bir iç denetim sistemi ile mümkün olabilecektir.

İşletme sahiplerinin yatırımlarını koruma ihtiyacı ile, mesleki yöneticilerin işletme aktiflerini her türlü kötü kullanımlara ve yolsuzluklara karşı koruma ile ilgili sorumluluklarını yerine getirme ihtiyacından, işletme içinde koruyucu bir fonksiyonun kurulması ihtiyacı doğmaktadır. İşletmenin aktiflerinin korunması açısından, hem ortaklara hem de mesleki yöneticilere

ek bir güvence sağlayan bu fonksiyon, işletmenin kendi personeli olan ve iç denetçi olarak adlandırılan denetçilerin atanması olmaktadır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında artan aşırı talebi karşılayabilmek için, batı ülkelerinde işletmeler hızla büyümüştür. Savaş sonrasında, hızlı büyüme sonucu artan işletmelerarası rekabet, işletme yöneticilerini, işletmelerinde iç denetim departmanlarını kurmalarına yol açmıştır. Dünya’da ilk kez, ABD’de iç denetçiler 1941 yılında örgütlenmişler ve İç Denetçiler Enstitüsü’nü kurmuşlardır.

Bu makalede, iç denetim ve iç denetim çalışmaları; 610 nolu Uluslararası Denetim Standardının getirdiği hükümler ile Türkiye’deki uygulamalar açısından incelenecektir.¹

1. 610 NOLU ULUSLARARASI DENETİM STANDARDI² HÜKÜMLERİ ÇERÇEVESİNDE İÇ DENETİM VE İÇ DENETİM ÇALIŞMALARI

1.1. Genel Açıklamalar

İktisadi faaliyet ve olaylara ilişkin iddiaların önceden saptanmış ölçülere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçlarını ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve kanıtları değerleyen sistematik bir süreç³ olarak tanımlanabilen denetim faaliyeti; kapsamına göre genel ya da özel, yapılaş nedenlerine göre zorunlu ya da ihtiyari, uygulama zamanına göre sürekli, ara ve son denetim olarak muhasebe ve finans literatüründe çok farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Ayrıca denetçinin statüsüne göre de bağımsız denetçi, iç denetçi ve kamu denetçisi ayrımı

¹ Çalışmamızda, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants-IFAC) tarafından yayımlanan Handbook of International Auditing, Assurance and Ethics Pronouncements-2006’da yer alan Uluslararası Denetim Standardı kullanılmıştır.

² INTERNATIONAL STANDARDS ON AUDITING, NUMBERED 610: “CONSIDERING THE WORK OF INTERNAL AUDITING” (Denetlenen İşletmenin İç Denetim Çalışmalarından Yararlanılması)

³ Hasan KAVAL, *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) Uygulama Örnekleri İle Muhasebe Denetimi*, 2.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005,s.3-4; Ersin GÜREDİN, *Denetim*, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s.5; Hasan GÜRBÜZ, *Muhasebe Denetimi*, İstanbul, 1983, s.6-7; Jack E. KIGER ve James H. SCHEINER, *Auditing*, Houghton Mifflin Company, 1994, s.5; Yurdakul ÇALDAĞ, *Denetim ve Raporlama*, 1. Baskı, Gözlem Yayıncılık, Ankara, 2002, s.23.

yapılmaktadır. Bununla birlikte literatürde kabul gören ayırım denetim amaçlarına göre sınıflandırma yapılmasıdır.⁴ Bu ayırma göre ise denetim türleri;

- a) Mali Tablolar Denetimi
- b) İç Denetim
- c) Uygunluk Denetimi
- d) Faaliyet (Operasyonel) Denetimi şeklindedir.⁵

Yöneticilerin işletmenin amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığını, kanun ve düzenlemelere uygun hareket edilip edilmediğini ve işletme çıkar ve varlıklarının korunup korunmadığını tespit edebilmeleri için işletme içinde üretilen finansal ve finansal olmayan bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda işletme içinde tüm düzeylerde sürekli olarak uygulanacak iç kontrol sistemleri ile işletme faaliyetleri ve iç kontrol sisteminin periyodik denetimini ve yönetime raporlanmasını temin edecek iç denetim sistemlerinin oluşturulması önem taşımaktadır.

1.2. Standardın Amacı

610 nolu Uluslararası Denetim Standardı genel anlamda, iç denetim ve iç denetim çalışmaları hakkında açıklamalara yer vermektedir. Standardın; iç denetimin kapsam ve amaçları, iç denetim ile dış denetçi arasındaki ilişki, iç denetimin anlaşılması ve ilk değerlendirme, işbirliğinin zamanlaması ve koordinasyon, İç denetim çalışmalarının değerlendirilmesi ve test edilmesi başlıkları adı altında ise konunun detayları açıklanmaktadır.

610 nolu Uluslararası Denetim Standardının 1. maddesinde söz konusu denetim standardının amacı; bu Uluslararası Denetim Standardı'nın (ISA) amacı, iç denetim çalışmalarının kullanılması kapsamında dış denetçilere standart oluşturmak ve yol göstermektir. Bu ISA, iç denetim personelinin dış denetim prosedürlerini gerçekleştiren dış denetçilere yardım etmesi durumları ile ilgilenmez. Bu ISA'da yer alan prosedürler finansal tabloların denetimi ile ilgili iç denetim aktivitelerine uygulanır, şeklinde belirtilmektedir. Aynı zamanda dış denetçi, iç denetim aktiviteleri ve varsa

⁴ Denetimin değişik amaçlarla sınıflama şekli için bkz., Tamer AKSOY, *Tüm Yönleriyle Denetim*, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara, 2002, s.55.

⁵ Denetim kavramı ve türleri hakkında daha geniş bilgi için bkz., Hasan KAVAL, *a.g.e.*, s. 3-14; Ersin GÜREDİN, *a.g.e.*, s.1-20; Yurdakul ÇALDAĞ, *a.g.e.*, s. 23-30; Nejat BOZKURT, *Muhasebe Denetimi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.17-33; Melih ERDOĞAN, *Denetim*, Eskişehir, 2001, s.2-26.

dış denetim prosedürleri üzerindeki etkilerini dikkate almalıdır. (ISA 610, mad.2)

1.3. İç Denetim Kavramı

İç denetim, işletmenin kendi iç kontrollerinin tatmin edici düzeyde işlediğini teyit etmek amacıyla kendi yararına sürdürdüğü, mali nitelikteki faaliyetler ve mali nitelikte olmayan faaliyetlerin gözden geçirilerek değerlendirilmesinin yapıldığı bir denetim türüdür. Esas itibarıyla, kurulu iç kontrol sisteminin amaçlandığı gibi çalışıp çalışmadığını inceleyen ve bu yönde üst yönetime rapor veren bir birimdir.⁶ İç denetim hata, yolsuzluk ve düzensizliklerin önlenmesinde çok etkin bir araçtır.⁷ Amerikan İç Denetçiler Enstitüsü'nün kabul etmiş olduğu bir tanımlamada iç denetim, bir kuruluşun faaliyetlerine değer katmak ve bu faaliyetleri geliştirmek üzere tasarlanmış, bağımsız ve nesnel bir sağlama ve danışmanlık faaliyeti olarak ifade edilmektedir. 610 nolu Uluslararası Denetim Standardının 3. maddesinde ise iç denetim; *bir kuruluşun yapısı içinde kuruluşa hizmet vermek üzere kurulan bir değerlendirme aktivitesidir. Fonksiyonları, diğerleri ile birlikte, muhasebe ve iç kontrol sistemlerinin yeterlilik ve etkinliğini teşhis etmek, değerlendirmek ve izlemektir*, şeklinde tanımlanmıştır.

Dış denetim her zaman finansal konular ile ilgilenmesine rağmen, iç denetimin zorunlu konusunun finansal konular olması gerekmemektedir. Kapsamında finansal uygunluk ve faaliyet denetimleri yer alabilmektedir.⁸

Dış denetçi ifade edilen denetçi görüşü ve dış denetim prosedürünün yapısı, zamanlaması ve kapsamına ilişkin tam bir sorumluluk taşıırken, iç denetimin bazı kısımlarını kullanabilir. (ISA 610, mad.4)

1.4. İç Denetimin Uygulanma Nedenleri

İşletme bünyesinde sürdürülen iç denetim faaliyetleri aşağıdaki nedenlere bağlanabilir:

a) Sorumluluk ve Hesap Verebilme: Her işletmede, yöneticiler sahip oldukları yetki ve sorumluluklarının bir kısmını kendilerine bağlı olarak çalışan kişilere devredebilirler. Tüm yöneticilerin, çalışanların görevlerini

⁶ Hasan KAVAL, *a.g.e.*,s. 132

⁷ Ersin GÜREDİN, *a.g.e.*,s.176.

⁸ Jack E. KIGER ve James H. SCHEINER, *a.g.e.*,s. 864; Yurdakul ÇALDAĞ, *a.g.e.*,s.28.

etkin ve verimli bir şekilde yerine getirip getirmediklerini ve işletmenin hedeflerinin de bir parçasını oluşturan bireysel hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını öğrenmesi gereklidir. Söz konusu bilgilendirme faaliyetlerinde ne yöneticilerin kişisel çabaları, ne de astların kendi faaliyetlerini raporlamaları sırasında, mevcut olan çıkar çatışması nedeniyle astların düzenledikleri raporlar tam olarak yarar sağlamaz. Bu nedenle sistemlerin, yöntemlerin, kontrollerin değerlendirilmesi ve verimliliği ile hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının belirlenmesinde, iç denetçiler, bilgi toplama, şartları analiz etme ve problemleri tanımlama konularındaki mesleki yeterlikleri nedeniyle belirtilen işlemleri yöneticilere vekaleten yaparlar. Bununla birlikte söz konusu değerlendirme görevi ölçme, onaylama ve tavsiyelerde sınırlıdır. İç denetçilerin yönetimin yerine geçerek çalışanların görevlerini tanımlamamaları gerekmektedir. Aksi halde, sahip olmaları gereken en temel özellik olan nesneliliği kaybederler.

b) Vekalet Teorisi: Günümüzde ticaretin büyük ölçülere ulaşması, beraberinde şirketlerin de ölçülerinin ve ölçeklerinin büyümesine yol açmıştır. Bu nedenle, aynı zamanda yönetici olan işletme sahibinin yerini büyük ölçüde profesyonel yöneticiler almışlardır.

İşletme sahipleri ve yöneticiler arasındaki bu ilişki vekalet akdine benzemektedir.⁹ Bu kapsamda; bir vekil olarak görev yapan yöneticinin söz konusu ilişkiden doğan borçlarını yerine getirmesi sırasında, ortaya çıkabilecek düzensizlikler hakkındaki işletme sahibinin şüphelerini ortadan kaldıracak en önemli kontrollerden biri, yapılacak olan iç denetimlerdir. Bağımsız ve nesnel bir biçimde gerçekleştirilen ve tatmin edici sonuçlar veren denetimler, yöneticilerin taşıdıkları sorumlulukları yerine getirdikleri hususunda işletme sahiplerini daha kolay ikna etmelerini sağlayabilmektedir. Bu kapsamda iç denetçiler, finansal ve finansal olmayan işlem ve olayları konu alan denetimler ile işletme sahibi ve yöneticiler arasındaki potansiyel çıkar çatışmasını önlemektedirler.

c) Yönetime Danışmanlık ve Yardım: Modern bir iç denetçi yönetime yardımcı olacak nitelikte eğitim ve deneyime sahiptir. Yetişmiş iç denetçiler, işletmedeki hata ve hileleri açığa çıkarmak yanında, ileride benzeri sorunlarla karşılaşmaması için yöneticilere danışmanlık ve eğitim hizmeti de verebilirler.

d) Tasarruf İhtiyacı: Profesyonel olarak yürütülen denetimler

⁹ Türk Hukuk sistemimizde ticari mümessil ve ticari vekile ilişkin düzenlemeler Borçlar Kanunu'nun 449-454. maddelerinde düzenlenmiştir.

sonucunda tespit edilen eksikliklerin düzeltilmesi sonucunda işletmeler maddi açıdan da büyük tasarruflar sağlamakta ve kazançlar elde etmektedirler. Maddi kayıpların ortaya çıkarılması ve düzeltilmesi bazen iç denetim biriminin yıllık maliyetini karşılayacak nitelikte dahi olabilmektedir.

e) Hileli İşlemlere Karşı Korunma: Günümüzde, özellikle halka açık şirketlerde küçük pay sahiplerinin kâr payı alma gibi ortaklık haklarını tehdit eden en büyük tehlike işletmelerde meydana gelen hileli işlem ve eylemlerdir. Küçük pay sahiplerinin yönetsel açıdan herhangi bir hakimiyet sağlayamadıkları şirketlerde iç denetim birimlerinin bir diğer önemli görevi de işletme bünyesinde; çalışanlar, yöneticiler ve hatta yönetim kururulu üyeleri tarafından yapılabilecek hileleri tespit etmek ve bunların meydana gelmesinin önlenmesi için tavsiyelerde bulunmaktır.¹⁰

1.5. İç Denetimin Tarihi Gelişimi

Amerika'da, 1933 tarihli Menkul Kıymetler Yasası'nda ve 1934 yılında Menkul Kıymet Borsaları Yasası'nda halka arz edilmiş menkul kıymetlere ilişkin yapılan düzenlemelerde, yoğun olarak muhasebeden ve denetimden yararlanılması, işletmelerce muhasebe kayıtlarının doğruluğunun incelenmesi ve muhasebe kontrolleri ile uyum sağlanması için, yalnız dış denetimle yetinilemeyeceğinin anlaşılmasına yol açmıştır. Bu yüzden işletmeler iç denetim birimlerini kurmuşlardır. Dış denetim mesleğinin geçmişinin çok eski olmasına rağmen, iç denetim türü 1940'lı yıllardan sonra önem kazanmaya başlamıştır. Bu yıllardan sonra iş hayatında ortaya çıkan çeşitli gelişmeler, profesyonellere yetki devri nedeniyle iç denetim mesleği hızla gelişmiş ve 1941 yılında ABD'de kurulan İç Denetçiler Enstitüsü (Institute of Internal Auditors-IIA) ile kurumsal kimlik kazanmıştır. Amerika'da kurulan enstitüyü, 1944 yılında Toronto'da kurulan ABD dışındaki ilk birlik ve 1948 yılında Londra'da kurulan Avrupa'daki ilk

¹⁰ İç denetçilerin ve bağımsız denetçilerin hileli işlemleri ortaya çıkarmadaki zorlukları nedeniyle A.B.D'de hile denetçiliği (forensic accountig) adı altında yeni bir meslek ve mesleki örgütlenme ortaya çıkmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Nejat BOZKURT, "Muhasebe Denetiminde Yeni Bir Alan: Adli Muhasebecilik", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 94, Ekim-2000, s.56-61.

birlik izlemiştir.¹¹ İç Denetim Sorumluluk Hakkında Tebliğ İç Denetçiler Enstitüsü tarafından 1947 yılında yayımlanmıştır. İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları ise aynı Enstitü tarafından 1978 yılında yayımlanmıştır.

Günümüzde 120'den fazla ülkede iç denetim enstitüsünün faaliyette olduğu ve bu enstitülerde 70 bin dolayında kayıtlı üyenin bulunduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan, Avrupa Ülkeleri Enstitülerinin oluşturduğu Avrupa İç Denetim Enstitüleri Konfederasyonu'nda da (ECIIA) 28 Avrupa ülkesi ve İsrail temsil edilmekte olup, 12.500 kayıtlı üyesi bulunmaktadır. Ülkemizde ise, İç Denetim Enstitüsü (TİDE) 19.09.1995 tarihinde kurulmuştur. Enstitünün, Türkiye'nin önde gelen kuruluşlarında görev yapan çok sayıda üyesi bulunmaktadır.

Kuruluşundan bu yana düzenlediği mesleki toplantılar, eğitimler, iletişim seminerleri, uluslararası meslek standartlarının dilimize çevrilmesi gibi etkinlikleri ile Enstitü meslek bilinci ve etiğinin oluşturulmasında katkıda bulunmuştur. Enstitü, iç denetim mesleğinin uluslararası örgütlenmesi, mesleğin çalışma standartları, sorumlulukları ile ilgili terminolojinin yazılı olarak belirlenmesini, mesleki yeterliliğin uluslararası düzeyde belgelenmesini sağlamıştır.¹²

Geçen zaman içerisinde IIA Ahlak Kurallarını kabul etmiş, Profesyonel İç Denetim Uygulaması İçin Standartları geliştirmiş¹³, devamlı eğitimi sağlayan bir program oluşturmuş, Ortak Bilgi Yapılanması kurmuş ve bireylerin sertifikalı iç denetçi olarak tanınmalarını sağlayan bir sertifika ve sınav programı hazırlamıştır.¹⁴

¹¹ Hasan GÜRBÜZ, *a.g.e.*, s.74; Yalçın KÜÇÜKERTUNÇ ve Jean Pierre GARITTE, *Uluslararası İç Denetim Sempozyumu Açılış Konuşması* (02.10.1995), İç Denetim Enstitüsü Yayınları, No:1, İstanbul.

¹² www.tide.org.tr

¹³ Bkz. EK-1

¹⁴ IIA 1974 yılından itibaren iç denetçi olarak çalışacak kişilerde mesleki yeterliliği oluşturmak amacıyla sertifika programı düzenlemektedir. Bu programa ve yapılacak sertifika sınavına kabulün şartları: a) Dört yıllık bir yüksek okul mezunu olmak (Hangi fakültelerin dahil olduğu ulusal İç Denetim Enstitüleri tarafından belirlenecektir.) b) Referans: Bir iç denetçi ya da başvuranın yöneticisi, profesörü gibi bir kişi tarafından tavsiye edilmesi gerekir c) Mesleki tecrübe: İki yıl iç denetçi ya da buna denk bir sıfatla çalışmış olması gerekir d) Gizlilik: Sınavın içeriğinin yetkili kişiler dışındakilere açıklanmaması gerekir e) IIA'nın Ahlak Kurallarına bağlı olmaya söz verme f) Düzenli eğitim: sertifika alan iç denetçilerin her iki yılda bir seksen saatlik eğitim programlarını tamamlamaları gereklidir. Sertifika sınavı her biri seksen çoktan seçmeli soru içeren dört bölümden oluşmaktadır. İç denetim başlıklı ilk bölüm denetim, profesyonellik ve hile konularında, iç denetim teknikleri başlıklı ikinci bölüm

1.6. İç Denetimin Kapsam ve Amaçları

İç denetimin genel amacı, bir işletmeyi yönetmekle sorumlu kimselerin görevlerini etkin bir biçimde yerine getirmelerinde yardımcı olmaktır. İç denetim, işletme varlıklarının her türlü zarara karşı korunup korunmadığını, faaliyetlerin saptanmış politikalara uyum içerisinde yürütülüp yürütülmediğini araştırarak, işletmedeki kontrolleri ölçmeyi ve bunları değerlendirmeyi hedef alır ve yönetimin sorumluluklarını etkili bir biçimde yerine getirmesine yardımcı olur.

İç denetimin kapsam ve amaçları büyük ölçüde değişkendir. Bu kapsam amaçlar, kuruluşun büyüklüğü, yapısı ve yönetiminin ihtiyaçlarına bağlıdır. Genel olarak, iç denetim aktiviteleri aşağıdakilerin bir veya daha fazlasını kapsamaktadır:(ISA 610, mad.5)

a) Muhasebe ve iç kontrol sistemlerinin gözden geçirilmesi. Yeterli muhasebe ve iç kontrol sistemlerinin oluşturulması yönetimin sorumluluğunda olup, bu durum sürekli olarak dikkat gerektirmektedir. İç denetim genel olarak, yönetim tarafından özel sorumluluğun verilmesi ve bu sistemlerin gözden geçirilmesi, operasyonun izlenmesi ve konu ile ilgili gelişmelerin tavsiye edilmesi suretiyle gerçekleştirilir.

b) Finansal ve operasyonel bilginin değerlendirilmesi. Bu, ilgili bilgilerin belirlenmesi, ölçülmesi, gruplandırılması ve raporlanması yöntemlerinin değerlendirilmesi ve işlemlerin, bakiyelerin ve prosedürlerin detaylı olarak test edilmesini içeren hususlarda özel araştırmaları kapsamaktadır.

c) Kuruluşun finansal olmayan kontrolleri de dahil olmak üzere, operasyonların ekonomisi, verimliliği ve etkinliğinin gözden geçirilmesi.

d) Kanun, düzenleme ve diğer dış ihtiyaçlar ve yönetim politika ve direktifleri, diğer dış ihtiyaçlara uyumun gözden geçirilmesi.

610 nolu Uluslararası Denetim Standardının 5. maddesinde yer alan yukarıdaki ifadelerin ışığı altında iç denetimin kapsam ve amaçları;

- Finansal ve operasyonel bilginin doğru ve güvenilir olup olmadığı,

denetim kanıtlarını değerlendirmek ve problem çözmek, bilgi toplamak, dokümantasyon ve raporlama, örnekleme ve matematik, yönetim kontrolü ve bilgi teknolojileri başlıklı üçüncü bölüm bu başlıklardaki konulardan, denetim çevresi başlıklı dördüncü bölüm ise finansal muhasebe, finans, yönetim muhasebesi ve mevzuat konularından oluşmaktadır. Ülkemizde de ilk kez 17-18.05.2000 tarihinde yapılan İç Denetçi Sertifika Sınavı'na yönelik yıl içindeki eğitim programı TİDE tarafından sürdürülmüş ve sınava katılan 36 adaydan 4'ü uluslararası iç denetçi sertifikası almaya hak kazanmıştır. (*TİDE Bülten*, 2000-5)

- İşletmenin risklerinin tanımlanmış ve asgariye indirilmiş olup olmadığı,
- Dış düzenlemelerin ve kabul edilen iç politikaların ve yöntemlerin izlenip izlenmediği,
- Uygulamanın kanun ve düzenlemelere uygunluğu,
- Tatmin edici standartların oluşturulup oluşturulmadığı,
- Kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasının değerlendirilmesi,
- Faaliyet ve programlarda hedeflere ulaşılmasının değerlendirilmesi,
- Uygulamanın örgütsel plan ve politikalara uygunluğu,
- Varlıkların korunması hususunun değerlendirilmesi, konularından oluşmakta olup, bu kapsamda iç denetimin tavsiye edici, uygulayıcı, raporlama ve danışmanlık olmak üzere çeşitli rolleri bulunmaktadır.

Bu açıklamalar sonucunda iç denetimin işlevleri ise iki bölümde incelenebilir:

a) Mali Denetim: Aktiflerin varlığını saptamak, yapılan hileli işlemleri önlemek ve açığa çıkarmak, iç kontrol sistemlerinin incelenmesini de kapsayan muhasebe ve rapor verme sistemlerinin güvenilirliğini kontrol etme işlevidir.¹⁵

b) İşletme ve Yönetmelik Denetim: Klasik anlamdaki denetim mali ve muhasebe alanlarına yönelik olmasına karşın, modern iç denetim anlayışı, işletmenin tüm faaliyetlerinin ve işlemlerinin denetlenmesini öngörmektedir.¹⁶

1.7. İç Denetim - İç Kontrol

İç denetim, daha öncede ifade edildiği gibi işletmenin, kendi iç kontrollerinin tatmin edici düzeyde işlediğini teyit etmek amacıyla sürdürdüğü bir denetimdir. İç kontrol ise, COSO¹⁷ tarafından yapılan ve tüm

¹⁵ Para tahsilat ve ödemeleri ile ilgili yöntemlerin test edilmesi ve incelenmesi, stok sayımı yapılması, gider hesaplarının incelenmesi, borçlar için belirlenen ödeme, alacaklar için ise tahsilat yöntemlerini incelemek, alacak ve borç bakiyeleri için işletmenin alacak ve borçlularından belirlenen yöntemler kapsamında teyit istemek, bu yöntemlerin iç kontrol etkinliğinin sağlanmasındaki işlevlerini gözden geçirmek mali denetim faaliyetlerine örnek olarak verilebilir.

¹⁶ Arthur W. HOLMES ve Wayne S. OVERMYER, *Auditing*, Cilt:1, Bilimsel Yayınlar Derneği, Yayın No:5, 1975, s.197.(Çeviren: Oğuz GÖKTÜRK)

¹⁷ The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (www.coso.org)

dünyada düzenleyici otoriteler tarafından olduğu kadar, denetim firmaları tarafından da benimsenen şekliyle en geniş anlamda; “Bir işletme veya diğer kuruluştaki yönetim kurulu, üst yönetim ve diğer personel tarafından etkilenen ve bu kişilerin içinde bulunduğu; faaliyetlerin etkinlik ve verimliliği (performans amaçları), finansal raporlamanın güvenilirliği (raporlama amaçları), yürürlükteki mevzuata ve diğer düzenlemelere uyum (mevzuata uyum), şeklinde sınıflandırılacak üç gruptaki amaçlara yönelik makul bir güvence temin etmek üzere tesis edilen bir süreçtir.”¹⁸ Etkin bir iç kontrol için; iyi bir örgüt yapısı, etkin bir muhasebe sistemi, yeterli nitelik ve sayıda personel bulunması gerekmektedir. İç kontrol sistemi ile, işletme fonksiyonları alt fonksiyonlara ayrılmakta, her fonksiyona farklı kişiler tahsis edilerek kişilerin birbirlerini kontrol etmeleri sağlanmakta, iyi bir belge, kayıt ve rapor sistemi ile kişilerin sorumlulukları belirlenmekte, hata ve hile yapmaları önlenmekte, varlıklara erişim sınırlandırılarak işletmede kayıplara ve kötü niyetli davranışlara izin verilmemektedir.¹⁹ İç kontrol uygulamasına verilecek örnekler belirli belgelerde, işlemlerde birden fazla imzanın zorunlu olmasından, görev bölümü yapılmasına, kontrol hesapları tutulmasına, özel şifreler kullanılmasına ve bilgisayar dosyalarının yedeklenmesine kadar genişlemektedir.

1.8. İç Denetim İle Dış Denetim Arasındaki İlişki ve Farklar

Günümüzde dış denetim ve iç denetim çalışmaları arasındaki uyumun önemi giderek artmaktadır. Çok iyi işlediği bilinen bir iç kontrol sistemi ve yeterli bir iç denetim bölümü bulunan yerde, bağımsız denetçi iç kontrol sistemini başlıca denetim kanıtları arasında değerlendirebilir, mali durum ve faaliyet sonuçları üzerinde rahatlıkla görüş belirtebilir.²⁰ Bu bağlamda, bağımsız denetçinin denetim çalışmaları sırasında yapmak durumunda kaldığı birçok işlem, iç denetçi tarafından yapıldığından, iç denetçi ve dış denetçi arasında pasif işbirliği olduğu söylenebilir. Ayrıca dış denetçinin desteği ile iç denetim programının planlanması ve iş bölümü yapılmasına dayalı aktif bir işbirliği de oluşabilmektedir.²¹

Bağımsız bir denetçi ile iç denetçinin çalışma alanları, yaptıkları iş ve

¹⁸ COSO, Internal Control-Integrated Framework, Execive Summary, <http://www.coso.org>

¹⁹ Hasan KAVAL, *a.g.e.*,s. 122

²⁰ Arthur W. HOLMES ve Wayne S. OVERMYER, *a.g.e.*,s. 124.

²¹ Nejat BOZKURT, *a.g.e.*,s.135.

amaçları farklıdır. Her iki tür denetim elemanları tarafından yürütülen çalışmaların yapısında, geniş farklılıklarla birlikte pek çok benzerlikler de bulunmaktadır. Gerek iç denetimin gerekse dış denetimin ortak alanlarına, muhasebe kontrollerinin uygunluğunun incelenmesi girse de, aralarındaki farklar benzerliklerden daha fazladır.

Bir dış denetçinin esas sorumluluğu, işletmenin mali tablolarının gerçek finansal durumunu ve işlemlerinin sonuçlarını yansıtır yansıtmadığını, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını raporlamaktır. İç denetçilerin esas sorumluluğu konusunda ise; operasyonel denetimler yerine, yalnız muhasebe kontrollerini gözden geçirmelerine ilişkin görüşler olmasına rağmen, iç denetimin işletmenin tüm faaliyetlerini ve yönetimin işlemlerini gözden geçirmesi daha yararlı sonuçlar verecektir. Bir çalışanın zimmetine para geçirmesi işletmeye zarar verebilecekken, işletme kaynaklarının kötü yönetiminde iflasa neden olabilir.

İç denetçinin rolü yönetim tarafından belirlenmektedir ve amaçları finansal tablolara ilişkin bağımsız olarak rapor vermek üzere atanan dış denetçilerden farklıdır. İç denetim fonksiyonunun amaçları yönetimin gereklerine göre değişmektedir. Dış denetçilerin temel hedefi, finansal tabloların önemli hatalar taşıyıp taşımadığının tespit edilmesidir.(ISA 610, mad.6) Buna rağmen, amaçlarına ulaşmak için izledikleri yolların bazıları genellikle benzerlik göstermektedir. Bu sebeple iç denetimin bazı kısımlarından, dış denetim prosedürlerinin yapısı, zamanlaması ve kapsamını belirlemek için faydalanılmaktadır.(ISA 610, mad.7)

Dış denetim, yönetime sistemlerde ve kontrollerde gelişim ve tavsiyelerde bulunsa da, bunlar genellikle finansal merkezli olmaktadır. Dış denetçilerin finansal olmayan işlemlere yönelik inceleme yapması, işletmenin amaçları, sistemleri ve çalışanlarını çok daha iyi tanıyan ve işletmede tüm hesap dönemi süresince kesintisiz olarak inceleme yapan bir iç denetçi kadar yararlı olmayacaktır. Ayrıca dış denetçiler mali tablolara konu olmayacak ya da büyük çaplı etkisi olmayan hile, dolandırıcılık veya kaynakların kötü kullanımının belirlenmesi için fazla çaba harcamamaktadırlar. Varlığı fark edilen bir işlem hatası ya da uygunsuzluk bilanço büyüklükleri içerisinde önem ifade etmezken, iç denetçi bu aykırılığı bir ahlaki eksiklik, sistem, gözetim ve politika eksikliği olarak

yorumlayabilir.²²

İç denetim kuruluşun bir parçasıdır. İç denetimin otonomi ve tarafsızlığından bağımsız olarak bir dış denetçi, finansal tablolara ilişkin görüş beyan ederken sahip olması gereken tarafsızlığı sağlayamaz. Dış denetçi, denetim görüşüne ilişkin tüm sorumluluğa sahiptir ve bu sorumluluk iç denetim kullanımı ile azaltılamaz. Finansal tabloların denetimine ilişkin tüm yargılar dış denetçilere aittir.(ISA 610, mad.8)

İç denetçilerin diğer bölümlerden bağımsız olmaları ve görevlerini tarafsız olarak yürütmeleri arzulanır.²³ Ancak, iç denetçi için tam bir tarafsızlık ve bağımsızlıktan bahsetmek mümkün değildir. İç denetçi şirketin bir personeli olduğu ve şirketin amaçlarını onunla paylaşan, aynı şirket için çalışan kişilerle ilişkilere sahip olduğu için, doğal olarak dış denetçi kadar bağımsız değildir.

İç denetçinin bağımsızlığı, yeterli düzeyde örgütsel statüye sahip olmayla ve tarafsızlıkla sağlanabilir. Fakat bu durum, pratikte pek mümkün olmamaktadır. Çünkü, iç denetçiler genelde yönetim tarafından atanmakta ve kendileri için gerekli statü, yönetim tarafından sağlanmaktadır. Bu nedenle, en azından yönetime karşı tarafsız olamazlar. Bizzat yönetim tarafından kaynaklanan hataları, yönetime iletebilecek gücü kendilerinde bulamayabilirler. Ayrıca iç denetçiler, şirkete karşı ücret bağı ile bağlı oldukları için, muhasebe kayıtlarının doğruluk ve güvenilirliğinin, şirket yönetimi ile çıkar ilişkisi olmayan bağımsız, yetkili ve ehliyetli bir kişi tarafından onaylanması gerekmektedir.

İç denetçinin yaptığı işleri, eğer bir dış denetçi büyük bir kuruluş için yapmak isterse, tüm zamanını bir müşteriye tahsis edecek, bu nedenle belki de bağımsızlığı sekteye uğrayacaktır. Bağımsız bir denetçi bu nedenle iç denetçi ile işbirliği yapmak zorundadır. İç denetçi bağımsız denetçinin elde edemeyeceği, bağımsız denetimin de yürütülebilmesi için hayati öneme haiz, kuruluş, personel, faaliyetler ve fonksiyonlar hakkında daha çok bilgiye sahiptir. Bağımsız denetçinin görevi ise, kuruluşun faaliyetlerini yapıcı bir

²² İç denetçi ile dış denetçi arasındaki yöntem ve inceleme farkının ortaya konulabilmesi açısından kasa ve banka hesaplarının denetimi uygun bir örnek teşkil etmektedir. Bir dış denetçi kasa hesabını incelerken temel olarak kasa mevcutlarının kayıtlara uygunluğunu ve banka hesabında görülen değerlerin banka kayıtlarına uygunluğunu incelerken, iç denetçi kredi kartı sliplerinin günü gününe bankaya iletilip iletilmediğini ya da ödemeleri karşılama için hazır tutulan nakdin atıl kaldığı süreyi veya boşta kalan nakdin hafta sonları değerlendirilmediğini ya da hangi oranlardan değerlendirildiğini inceleyebilir.

²³ Ersin GÜREDİN, *a.g.e.*,s.176.

biçimde analiz ederek bu konuda bir uzman görüşü belirtmektir. Dış denetçilerin iç denetim birimine güvenmeleri, önemli ölçüde zaman ve emek tasarrufu sağlayarak dış denetimin maliyetini düşürecektir.

Dış denetçi, denetimi planlarken ve etkin bir denetim yaklaşımı oluştururken, yardım etmesi bakımından iç denetime ilişkin yeterli bilgi sağlamalıdır.(ISA 610, mad.9)

Etkin iç denetim genellikle, dış denetçinin uyguladığı prosedürlerin yapısı ve zamanlamasında düzenleme, kapsamında ise daraltma oluşturmakta, ancak tümünü ortadan kaldırmamaktadır. Fakat, bazı durumlarda iç denetim aktivitelerini değerlendiren dış denetçi iç denetimin dış denetim prosedürlerinde bir etkisi olmayacağına karar verebilir.(ISA 610, mad.10)

Bağımsız denetçinin iç denetçi ile aktif işbirliğine girebilmesi için bazı araştırmalar yapması gerekmektedir. Denetimin planlanması sürecinde, iç denetimin finansal tabloların dış denetimindeki özel denetim alanlarına ilişkin olduğunun tespit edilmesi halinde, dış denetçi iç denetim fonksiyonu üzerinde bir ilk değerlendirme yapmalıdır.(ISA 610, mad.11)

Dış denetçinin iç denetim fonksiyonunda gerçekleştirdiği ilk değerlendirme, dış denetim prosedürlerinin yapısı, zamanlaması ve kapsamını değiştirmek üzere iç denetimi kullanma konusunda dış denetçinin görüşünü etkileyecektir.(ISA 610, mad.12) Bu konuda bağımsız denetçi, iç denetçinin; tarafsızlığı, mesleki yeterliliği, çalışmalarının kalitesi ve test edilmesi hakkında karar vermek durumundadır.

610 nolu Uluslararası Denetim Standardınının 13. maddesinde de ifade edildiği gibi, iç denetim fonksiyonuna ilişkin bir anlayış geliştirirken ve ilk değerlendirmeyi yaparken dış denetçinin kullanacağı önemli kriterler şunlardır:

a) Organizasyonel Durum: Bu kriter ile, iç denetimin kuruluş içindeki statüsü ve bunun objektif olma kabiliyetine etkisi ifade edilmektedir. İdeal durumda, iç denetim en üst yönetime raporlama yapacak ve diğer operasyonel sorumlulukları taşımayacaktır. Yönetim tarafından iç denetime uygulanan sınırlama ve kısıtlamalar dikkatlice değerlendirilmelidir. Özellikle, iç denetçiler dış denetçi ile tam bir bağımsızlık içinde ilişki kurmalıdır. İç denetçilerin bağımsız dış denetçiler gibi bağımsız olmaları beklenmektedir. Ancak bir işletmenin elemanı olarak çalışan iç denetçiden bu düzeyde bağımsızlık beklemek biraz iyimser bir yaklaşım olacaktır. Genel olarak iç denetçilerden çalışmalarında tarafsız olmaları beklenmektedir.

b) Fonksiyonun Kapsamı: Gerçekleştirilecek iç denetim görevlerinin yapısı ve kapsamı genel anlamda belirtilmelidir. Dış denetçi, yönetimin iç denetimin tavsiyelerine uyup uymadığını ve bunun ne şekilde kanıtlandığını dikkate almalıdır.

c) Teknik Yeterlilik: İç denetimin yeterli teknik eğitim ve uzmanlığa sahip iç denetçiler tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmelidir. Örnek olarak, dış denetçi iç denetim personelinin işe alınma ve eğitim politikalarını, tecrübe ve profesyonel özelliklerini gözden geçirebilir. Bağımsız denetçi, iç denetçinin tarafsız olduğuna karar verdikten sonra mesleki yeterliliğini değerlendirecektir. İç denetçinin bilgi ve deneyiminin derecesi ile çalışmalarının güvenilirliği doğru orantılıdır.²⁴

d) Gerekli Mesleki Özen: İç denetimin doğru bir şekilde planlanması, yönetilmesi, değerlendirilmesi ve belgelenmesi gerekmektedir. Yeterli denetim kitapçıkları, iş programları ve çalışma kağıtlarının mevcudiyeti dikkate alınacaktır.

²⁴ Nejat BOZKURT, *a.g.e.*,s.138.

Tablo-1: İç Denetçi ile Dış Denetçinin Karşılaştırılması

NİTELİKLER	İÇ DENETÇİ	DIŞ DENETÇİ
Görevlendirme	İşletme yönetimi tarafından atanır, işletmenin çalışanıdır.	Şirketin yapmış olduğu sözleşme uyarınca görev yapar.
Amaç	İşletmenin ihtiyaçlarına hizmet eder.	Güvenilir finansal bilgiye ihtiyaç duyan üçüncü kişiler.
Görev Kapsamı	Örgütte etkinlik, yeterlilik ve ekonomiklik için her türlü faaliyet ve kontrolleri inceler.	Öncelikle bilanço ve gelir tablosu hesaplarını inceler. Faaliyetleri ve iç kontrolleri finansal verilerin güvenilirliği ve inceleme alanını belirlemek için araştırır.
Lisanslama	Lisanslama mecburi olmamakla birlikte Sertifikalı İç Denetçi (CIA) lisansı alınabilmektedir.	Lisanslama zorunludur. Sertifikalı Kamu Muhasebecisi (CPA), ülkemizde ise SMMM veya YMM olması gerekmektedir.
Hataların Bulunması ve Önlenmesi	İşletmenin faaliyetleri sırasındaki her türlü hatanın bulunması ve önlenmesi ile doğrudan ilgilidir.	Hatanın mali tablolar üzerindeki etkisi önemli ölçüde ise doğrudan ilgilenir.
Sorumluluk	Yönetim kuruluna	Kusurlu olduklarında hukuki ve cezai sorumlulukları bulunmaktadır.
Bağımsızlık Derecesi	Denetim faaliyetleri bağımsızdır. Ancak yönetimin ihtiyaç ve isteklerine uymak zorundadır.	Her açıdan yönetimden ve yönetim kurulundan bağımsız olması esastır.
Çalışma Zamanı	Denetim çalışmaları yıl boyunca devam eder.	Denetim türlerine göre değişmekle beraber, genellikle yılda bir defa ve dönem kapandıktan sonra denetim yapar.
Çalışmaların Ayrıntı Derecesi	İşletme faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yapar.	

1.9. İşbirliğinin Zamanlaması ve Koordinasyon

Dış denetçi ile iç denetçi arasında işbirliğinin oluşturulması ve böylelikle de dış denetim-iç denetim koordinasyonunun sağlanması konusunda 610 nolu Uluslararası Denetim Standardı'nda yer alan açıklamalar şöyledir:

Dış denetçi tarafından, iç denetim çalışmalarının kullanılması planlanırken, iç denetimin ilgili döneme ilişkin taslak planının dikkate alınması ve bu planın, mümkün olduğunca erken bir aşamada ilgililerce görüşülmesi gerekmektedir. İç denetimin dış denetçi prosedürlerinin yapısı, zamanlaması ve kapsamının belirlenmesinde bir faktör olduğu durumlarda, en baştan işin zamanlaması, denetim alanlarının kapsamı, test aşamaları ve önerilen örnek seçimi, gerçekleştirilen işin belgelenmesi, değerlendirme ve raporlama prosedürlerine ilişkin metodlar konusunda mutabakat sağlanması yerinde olacaktır. (ISA 610, mad.14)

İç denetçilerle işbirliği, toplantıların periyot içerisinde uygun aralıklarla gerçekleştirilmesi durumunda daha etkin olur. Dış denetçi, ilgili iç denetim raporları konusunda bilgilendirilmeli ve bunları kullanabilmelidir. Ayrıca, iç denetçinin dikkatini çeken, dış denetçinin çalışmalarını etkileyebilecek önemli konularla ilgili olarak da, dış denetçiye bilgi verilmelidir.(ISA 610, mad.15)

1.10. İç Denetim Çalışmalarının Değerlendirilmesi ve Test Edilmesi

Dış denetçinin iç denetimin spesifik çalışmalarını kullanması durumunda, dış denetçi ilgili çalışmayı kendi amaçları doğrultusunda yeterliliğini tespit etmek üzere değerlendirmeli ve test etmelidir.(ISA 610, mad.16)

Bağımsız denetçi, iç denetimin örgüt içindeki statüsüne göre iç denetimin bağımsızlığını ve tarafsızlığını veri olarak kabul etmek durumundadır. Bununla birlikte, bağımsız denetçi iç denetimin çalışmalarını incelemek ve gözden geçirmek durumundadır. Ayrıca, iç denetçilerin çalışma kağıtlarını ve raporlarını da gözden geçirmelidir.

İç denetçinin spesifik çalışmalarının değerlendirilmesi, çalışmanın kapsamının ve ilgili programların yeterliliğinin dikkate alınması ve iç denetime ilişkin ilk değerlendirmelerin uygunluğunu koruduğunun tespitini kapsamaktadır. Bu değerlendirme aşağıdaki incelemeleri kapsayabilir:(ISA 610, mad.17)

a) Çalışmanın, yeterli teknik eğitim ve uzmanlığa sahip kişiler tarafından gerçekleştirilmesi, asistanların çalışmalarının düzgün bir şekilde yönetilmesi, gözden geçirilmesi ve belgelenmesi,

b) Verilen kararlara mantıklı bir temel oluşturmak üzere yeterli uygun denetim kanıtı sağlanması,

c) Verilen kararların şartlara uyumu ve raporların çalışma sonuçlarıyla uyumlu olarak hazırlanması,

d) İç denetim tarafından açıklanan istisnalar ve olağanüstü konuların doğru bir şekilde çözümlenmesi.

Bağımsız denetçi, iç denetçinin yapmış olduğu çalışmaların kalitesine bakar ve bazılarını test eder. Kalite değerlemesi yapılabilmesi için aşağıda sıralanan göstergeler kullanılabilir:

- İç denetçinin yapmış olduğu çalışmaların amaçları karşılama yeterli olup olmadığı,

- Denetim programlarının nitelik düzeyi,

- İlgili çalışma kağıtlarının yeterli özellikleri taşıyıp taşımadıkları,

- Varılan sonuçların, incelenen denetim alanları için uygun olup olmadıkları,

- İç denetim raporunun nitelik düzeyi.

Dış denetçi ek olarak iç denetçinin yaptığı çalışmaları kısmen test edebilmek için ise;

- İç denetçinin yapmış olduğu çalışmaları tesadüfi olarak incelemek ve değerlendirmek,

- İç denetçinin incelenmiş olduğu benzer işlemlerden örnekler alarak incelemek ve iç denetçinin varmış olduğu sonuçlar ile karşılaştırmak gibi işlemleri de yapar.²⁵

İç denetim çalışmaları üzerinde yapılan testlerin yapısı, zamanlaması ve kapsamı; konunun riskliliği ve önemi hususunda dış denetçinin kararlarına, iç denetimin ilk değerlendirmesine ve ilgili işin iç denetim tarafından değerlendirilmesine bağlıdır. Bu tür testler, iç denetim tarafından değerlendirilen hususların sınanması, diğer benzer hususların sınanması ve iç denetim prosedürlerinin değerlendirilmesini içerebilir (ISA 610, mad.18). Dış denetçi, değerlendirilen ve test edilen spesifik iç denetim çalışmalarının sonuçlarını kayıt altına alacaktır.(ISA 610, mad.19)

²⁵ İç Denetçinin Değerlendirme Aşamaları İçin bkz. EK-2

2. TÜRKİYE’DEKİ MEVZUAT AÇISINDAN İÇ DENETİM

İç denetim, ülkemizde giderek daha çok tanınan ve işletme içindeki özerk yapısı ve tecrübesi ile üst yönetime katkı sağlayan stratejik bir role sahiptir. İç denetim mesleği, dünya çapında yaygın örgüt yapısına sahip, saygın bir meslektir. Dış denetim mesleğinin geçmişinin çok eski olmasına rağmen, iç denetim türü 1940’lı yıllardan sonra önem kazanmaya başlamıştır. Ülkemizde ise iç denetim çalışmaları ile ilgili olarak İç Denetim Enstitüsü (TİDE) kurulmuştur. Enstitü’nün meslek adına sunduğu en önemli imkanlardan biri, uluslararası referans niteliğini taşıyan "iç denetçi sertifikası" için yurtdışında yapılan sınav organizasyonunun ülkemizde yapılmasının sağlanmasıdır. Küreselleşme ile birlikte bu tür referansların önemi göz önüne alındığında, meslek organizasyonunun rolü daha iyi anlaşılmaktadır. Bu kapsamda; Enstitü iç denetçilere, üst düzey yöneticilere, işletme sahiplerine, düzenleyici otoritelere (Hazine, BDDK, TCMB, SPK, İMKB, vb.), meslek kuruluşlarına (Bankalar Birliği, TÜRMOB, vb.) referans ve danışma kaynağı, bilgi ve deneyim alışverişini sağlayıcı platform olarak önemli bir kuruma sahiptir.

Mesleki örgütlenme olarak yapılan bu çalışmalara rağmen iç denetim, ülkemiz mevzuatında değişik kanun, yönetmelik ve tebliğlerde kısmen yer alan hükümler çerçevesinde açıklanmaya çalışılmış, bu konu hakkında ayrıntılı bir standart hazırlanamamış ve açıklamalar bu belirtilenlerle sınırlı tutulmuştur.

Ülkemiz mevzuatında iç denetim konusu ile ilgili yer alan düzenlemeleri aşağıdaki şekilde inceleyebiliriz.

2.1. Sermaye Piyasası Kanunu’nda Yer Alan Düzenlemeler

2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun²⁶ 16, 22/d ve 22/e maddelerinde, Kanunun 16,22/d,22/e maddelerine dayanılarak hazırlanan, Seri:X ve No:22 sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde²⁷, bağımsız denetim ile ilgili açıklamalara yer verilmiş, fakat iç denetimle ilgili herhangi bir düzenleme yer almamıştır.

Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında

²⁶ 30.07.1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete

²⁷ 12.06.2006 tarih ve 26196 mükerrer sayılı Resmi Gazete

Yönetmelik'in²⁸ 8. maddesinde ve Seri:X ve No:16 sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ'in²⁹ 19. maddesinde bağımsız denetimin türleri ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. İç denetimin bağımsız dış denetçiler tarafından değerlendirilmesine ilişkin olarak iç denetim konusuna, Seri:X ve No:16 sayılı Tebliğin 28. maddesinde, İç Kontrol Sisteminin Değerlendirilmesi başlığı altında kısmen yer verilmiştir. Söz konusu düzenleme genel ifadelerden oluşmaktadır. Yine SPK, Seri:V, No: 68 sayılı Aracı Kurumlarda İç Denetim Sistemine İlişkin Esaslar Tebliği³⁰ ve Seri: V, No:6 sayılı Aracılık Faaliyetinde Belge ve Kayıt Düzeni Hakkında Tebliğ³¹ ile aracı kurumlarda iç kontrol sisteminin minimum unsurlarını belirlemiş bulunmaktadır. Bu tebliğe göre, bağımsız denetçi de denetim raporunda iç kontrol sisteminin yeterliliği konusunda rapor verecektir. Ayrıca SPK, Emeklilik Yatırım Fonları için bağımsız denetim raporundan bağımsız olarak Fonun İç Kontrol Sisteminin Durumuna İlişkin Rapor örneği yayınlamış bulunmaktadır. Böylelikle, iç kontrol sistemi ve iç denetimde, bağımsız denetim kapsamına alınmış bulunmaktadır.

2.2. Türk Ticaret Kanunu'nda Yer Alan Düzenlemeler

Türk Ticaret Kanunu (TTK) sistemi açısından iç denetim geniş anlamda denetleme ve dar anlamda denetleme olarak ikiye ayrılabilir. Geniş anlamda denetleme kapsamında; ortakların şirketin ticari defterleri ile yazışmalarını inceleme hakkı (TTK mad.363), azınlığın şirketin yöneticisi ve denetçileri dava etmesini isteme hakkı (TTK mad.341), yönetin kurulunun işlerin gidişi hakkında çalışanlardan bilgi isteme hakkı (TTK mad.328), genel kurulun yönetim kurulunu ve denetim kurulunu ibra etmeme hakkı (TTK mad.341, 369, 380) ve alacaklıların şirket hesabına sorumluluk davası açma hakkı (TTK mad.309) gibi ortaklığın iş ve işlemleri hakkında doğrudan ya da dolaylı olarak bilgi almalarını sağlayan çeşitli haklar yer almaktadır. Dar anlamda denetleme ise, sırf bu amaç ile görevlendirilmiş ve yetki verilmiş organ veya kuruluşlar tarafından yapılan denetlemelerdir.

TTK'nın Murakıplar başlıklı 3. bölümünde anonim ortaklıkların iç denetimine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Türk Ticaret Kanunu'nun 347. maddesine göre, anonim ortaklıklarda genel kurul ve yönetim kurulu

²⁸ 13.12.1987 tarih ve 19663 sayılı Resmi Gazete

²⁹ 04.03.1996 tarih ve 22570 sayılı Resmi Gazete

³⁰ 14.07.2003 tarih ve 25168 sayılı Resmi Gazete

³¹ 31.01.1992 tarih ve 21128 sayılı Resmi Gazete

yanında bulunması gereken zorunlu organlardan biri de denetim kuruludur. Anonim ortaklıkta iç denetim, bir kişi bulunması halinde denetçi, birden fazla kişi bulunması halinde denetim kurulu olarak adlandırılan organ tarafından yapılır. TTK'nın 347 ile 359. maddeleri arasında anonim şirketlerde denetçilerin seçimi, görevleri, sorumlulukları ve görevlerinin sona ermesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

2.3. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Düzenlemeleri

Ülkemizde iç denetim konusuna detaylı olarak yer verilen sektörün, bankacılık sektörü olduğunu görmekteyiz. Bankalarda iç denetim konusu, pek çok bankanın önemli miktarlarda zararları neticesinde daha da önem kazanmıştır. Banka zararlarına yol açan problemler analiz edildiğinde, etkin bir iç denetim sisteminin olmasıyla bu gibi zararların önlenebileceği sonucu ortaya çıkmıştır. İç denetim sistemi, bankayı zarara uğratabilecek problemlerin çok daha önce fark edilmesine ve böylece olası zararların önlenmesine imkan vermektedir.

Uluslararası düzeyde bankaların gözetimi ve denetimi konusunda faaliyet göstermek amacıyla kurulan Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi (BASEL), bankacılıkta gözetim ve risk yönetimi konusunda sürdürülen çalışmalar çerçevesinde Bankacılık Gözetim Komitesi, iç denetim sistemlerinin değerlendirilmesine ilişkin olarak bir dizi prensip oluşturmuştur. Etkin bir iç denetim sistemi, banka yönetiminin en önemli unsuru ve aynı zamanda bankacılık faaliyetlerinin tam ve güvenli olarak sürdürülmesi için gerekli bir yapıdır. Güçlü bir iç denetim sistemi, bankanın amaçlarına ulaşılması, uzun dönemli kâr hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve güvenilir mali ve idari raporlamanın sürdürülmesi için gerekmektedir. İç denetim sistemi aynı zamanda, bankaların hem ilgili yasa ve yönetmeliklere, hem de kendi politika ve yöntemlerine uyumlu olarak faaliyet göstermesine ve bankanın ticari itibarını olumsuz etkileyebilecek beklenmedik risklerin en aza indirilmesine yardımcı olmaktadır.

Ülkemizde de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), bankaların iç denetimine ilişkin olarak; Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik³² ile, bu yönetmelikle ilgili

³² 08.02.2001 tarih ve 24312 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. BDDK aynı zamanda 31.01.2002 tarih ve 24657 Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmeliği de yayımlamıştır.

olarak Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemlerine İlişkin Olarak Açıklanmasına Gerek Duyulan Hususlar başlıklı açıklamasını yayımlamıştır. Yönetmeliğin 1. maddesinde; “bu yönetmelik, bankaların, karşılaştıkları risklerin izlenmesini ve kontrolünü sağlamak üzere kuracakları iç denetim sistemleri ile risk yönetim sistemlerine ilişkin esas ve usulleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu yönetmelik 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun 9. maddesinin 4 numaralı fıkrasına dayanılarak hazırlanmıştır” denilerek amaç, kapsam ve hukuki dayanak belirtilmiştir. Tanımlar başlıklı 2. maddesinde ise, “İç denetim sistemi, iç kontrol sistemi ile teftiş sisteminden oluşan bütünleştirilmiş süreç” olarak tanımlanmıştır.

Yönetmeliğin ikinci kısmı, İç Denetim Sistemi başlığı altında; iç denetim, iç kontrol sistemi ve teftiş sistemi hakkında açıklamalara yer vermektedir. Üçüncü kısımda ise bankaların risk yönetim sistemi hakkında açıklamalar yer almaktadır.

2.4. Kamu Kesimi Düzenlemeleri

İç denetim kavramı, kamu kurumlarına 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu³³ ile gelmiştir. Kanunun 63, 64, 65, 66 ve 67’inci maddelerinde; iç denetim, iç denetçinin görevleri, iç denetçinin nitelikleri ve atanması, İç Denetim Koordinasyon Kurulu ve bu kurulun görevleri düzenlenmiştir. İç denetim, 5018 sayılı Kanunda yer alan tanımı ve düzenlenmesiyle, uluslararası uygulamalara benzer olarak hüküm altına alınmıştır. 5018 sayılı Kanunun yayımlanmasından sonra, Kurulun sekreteryaya görevlerini yürütmek üzere Ocak-2004 tarihinde, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak bir daire başkanlığı kurulmuştur. İç Denetim Daire Başkanlığı, Kurulun çalışmalarına yardımcı olmak amacıyla, çalışmalarını başlatmış ve iç denetime ilişkin kaynakları derlemeye ve ikincil mevzuatı oluşturan yönetmeliklere yönelik hazırlıklara başlamıştır. İç Denetim Koordinasyon Kurulu’nun Başkan ve Üyeleri, Bakanlar Kurulu Kararı³⁴ ile atanarak göreve başlamıştır. Kurul, kanunen hazırlanması gereken üç adet yönetmeliklerin ilk taslağını Eylül-2004 tarihine kadar hazırlayarak, 337 kamu idaresine yazılı olarak ve internet üzerinden kamuoyunun görüşüne sunmuştur. Gelen görüşler çerçevesinde, hazırlanan yönetmelikler gözden geçirilerek tekrar kaleme alınmıştır.

³³ 24.12.2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete

³⁴ 30.06.2004 tarih ve 25508 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 01.03.2004 tarih ve 2004/7449 sayılı Karar

Uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği uygulamaları dikkate alınarak, ülkemiz kamu idarelerine uygun olarak, iç denetimle ilgili; İç Denetim Koordinasyon Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik Taslağı, İç Denetçi Adayları Belirleme, Eğitim ve Sertifika Yönetmeliği Taslağı ve İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları ile Diğer Hususlar Hakkında Yönetmelik Taslağı hazırlanmıştır.

SONUÇ

610 nolu Uluslararası Denetim Standardı genel anlamda, iç denetim ve iç denetim çalışmaları hakkında açıklamalara yer vermekte ve konu hemen hemen tüm yönleriyle ortaya konmaktadır. Standart; genel açıklamalardan sonra, iç denetimin kapsam ve amaçları, iç denetim ile dış denetçi arasındaki ilişki, iç denetimin anlaşılması ve ilk değerlendirme, iç denetçi ile dış denetçi arasındaki işbirliğinin zamanlaması ve koordinasyon, iç denetim çalışmalarının değerlendirilmesi ve test edilmesi başlıkları adı altında konunun detaylarını açıklanmaktadır.

Denetim standartlarının bulunmadığı ülkemizde ise iç denetim konusu farklı kanun, yönetmelik ve tebliğlerde belirlenmiştir. Ülkemiz mevzuatı incelendiğinde, iç denetim ile ilgili olarak Sermaye Piyasası Kurulu'nun yayımladığı, Seri:X ve No:16 sayılı Tebliğin 28. maddesinde "İç Kontrol Sisteminin Değerlendirilmesi" başlığı altında genel ifadelerle kısmen yer verildiğini görmekteyiz. TTK'nda ise iç denetimle ilgili düzenlemeler, özellikle anonim ortaklıklar çerçevesinde yer almaktadır. Bunun yanında iç denetimle ilgili düzenlemelere detaylı olarak, BDDK'nın yayımladığı yönetmelik ve açıklamalarda rastlamaktayız. Pek çok bankanın, ülkemizdeki ekonomik krizler neticesinde önemli miktarlarda zararları ve hatta kapanmaları sonucunda, bankalarda iç denetim konusunun daha da önem kazandığını belirtmeliyiz. Kamu kesiminde ise iç denetim 5018 sayılı Kanunla düzenlenmiştir.

Bankacılık alanında yapılan düzenlemeler ve Uluslararası Denetim Standartları çerçevesinde ülkemiz mevzuatına uygun, gerek iç denetim ile ilgili ve gerekse genel anlamda denetim standartlarının oluşturulması, bu konuda önemli bir eksikliği giderecektir.

İç denetim sisteminin uygulanması halinde; gerek kamu kesimi kaynakları gerekse özel sektör, etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde mali şeffaflık ve hesap verilebilir bir anlayışla yönetilebilecektir. Yapılacak

düzenlemeler ve uygulamalar ile, denetim sisteminin uluslararası uygulamalar paralelinde geliştirilmesi sağlanarak, denetim alanında Avrupa Birliği mevzuatı ve uygulamaları ile uluslararası standart ve uygulamalar yakalanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Borçlar Kanunu
Bozkurt, Nejat *Muhasebe Denetimi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bozkurt, Nejat “Muhasebe Denetiminde Yeni Bir Alan: Adli Muhasebecilik”, *Yaklaşım Dergisi* Sayı: 94, 2000
- Coso, Internal Control-Integrated Framework, Executive Summary, http://www.coso.org/publications/integrated_framework.htm executive_summary
- Çaldağ, Yurdakul *Denetim ve Raporlama*, 1. Baskı, Gözlem Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Erdoğan, Melih *Denetim*, Eskişehir, 2001
- Gürbüz, Hasan *Muhasebe Denetimi*, İstanbul, 1983
- Güredin, Ersin *Denetim*, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1999
- IFAC, *Handbook of International Auditing*, Assurance and Ethics Pronouncements, 2006.
- Holmes, Arthur W. ve Wayne S. OVERMYER *Auditing*, Cilt:1, Bilimsel Yayınlar Derneği, Yayın No:5, 1975. (Çeviren: Oğuz GÖKTÜRK)
- Kaval, Hasan *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) Uygulama Örnekleri İle Muhasebe Denetimi*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005
- Kiger, Jack E. ve James H. SCHEINER *Auditing*, Houghton Mifflin Company, 1994
- Küçükertunç, Yalçın ve Jean Pierre GARİTTE *Uluslararası İç Denetim Sempozyumu Açılış Konuşması*, İç Denetim Enstitüsü Yayınları, No:1, İstanbul, 1995.
- Resmi Gazete (www.rega.basbakanlik.gov.tr)
TİDE Bülten, 2000
www.bddk.org.tr
www.mevzuat.basbakanlik.gov.tr
www.tide.org.tr
www.tbb.org.tr

www.sayistay.gov.tr
www.spk.gov.tr

EK-1: İÇ DENETİM MESLEKİ UYGULAMASININ GENEL VE ÖZEL STANDARTLARINA İLİŞKİN ÖZET

100 BAĞIMSIZLIK: İÇ DENETÇİLER DENETLEDİKLERİ FAALİYETLERDEN BAĞIMSIZ OLMALIDIRLAR

110 Organizasyonel Statü: İç denetim departmanının organizasyon içindeki konumu, kurula denetim sorumluluklarını yerine getirme imkanı sağlayacak şekilde olmalıdır.

120 Objektiflik: İç denetçiler denetimlerinde tarafsız olmalıdırlar.

200 MESLEKİ YETERLİK: İÇ DENETİMLER YETERLİ VE GEREKLİ MESLEKİ ÖZEN GÖSTERİLEREK YÜRÜTÜLMELİDİR.

İç Denetim Departmanı

210 Kadro: İç denetim departmanı denetçilerin, eğitim düzeyleri ve mesleki yeterliliklerini denetim faaliyetleri için uygun ve yeterli düzeyde olmasını temin etmelidir.

220 Bilgi Beceri ve Diğer Unsurlar: İç denetim departmanı denetim sorumluluklarını yerine getirmek için gerekli olan bilgi beceri ve diğer gerekli unsurlara sahip olmalı veya bunları temin etmelidir.

230 Kontrol: İç denetim departmanı, iç denetimlerin gerektirdiği gibi yapıldığından emin olmalıdır.

İç Denetçi

240 Uygulama Standartlarıyla Uyumluluk : İç denetçiler mesleki uygulama standartlarıyla uyumlu olarak görevlerini yerine getirmelidirler.

250 Bilgi Beceri ve Gerekli Diğer Unsurlar: İç denetçiler iç denetimin uygulanması için hayati önemi olan bilgi, beceri ve diğer unsurlara sahip olmalıdırlar.

260 İnsan İlişkileri ve İletişim: İç denetçilere, insan ilişkileri ve etkili iletişim konusunda yetenek kazandırılmalıdır.

270 Sürekli Eğitim: İç denetçiler teknik yeterliliklerini sürekli eğitim yoluyla korumalıdırlar.

280 Mesleki Disiplin: İç denetçiler denetimi gerçekleştirirken gerekli mesleki özeni göstermelidirler.

300 DENETİMİN KAPSAMI: İÇ DENETİMİN KAPSAMI, KURUMUN İÇ KONTROL SİSTEMİNİN VERİMLİLİĞİNİN VE

YETERLİLİĞİNİN İNCELEMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ İLE ÜSTLENİLEN SORUMLULUKLARIN YERİNE GETİRİLMESİNDEKİ KALİTEYİ İÇERMELİDİR.

310 Bilginin Doğruluğu ve Güvenilirliği: İç denetçiler finansal ve idari bilgilerin doğruluğunu, güvenilirliğini ve bu bilgilerin ölçülmesi, sınıflandırılması ve tespit edilmesinde kullanılan yöntemleri gözden geçirmeli, bunları raporlamalıdır.

320 Kurum Politikaları, Planlar, Prosedürler, Kanunlar ve Yönetmeliklerle Uyumluluk: İç denetçiler politikalar, planlar, prosedürler, kanunlar ile kurum faaliyetleri ve sonuçları hakkında önemli etkiye sahip kurallar ile uygunluğu sağlamak için kurulan sistemi ve hatta organizasyonun bütünlüğünün uyum içerisinde olup olmadığını denetlemelidirler.

330 Aktiflerin Korunması: İç denetçiler aktiflerin korunma yöntemlerini incelemeli, söz konusu varlıkları kontrol etmeli ve fiziken mevcudiyetini tespit etmelidirler.

340 Kaynakların Ekonomik ve Tekili Bir Şekilde Kullanımı: İç denetçiler kaynakların ekonomik ve verimli olarak kullanımını kontrol etmelidirler.

350 Faaliyetler veya Programlar İçin Düzenlenmiş Amaç ve Hedeflerin Gerçekleştirilmesi: İç denetçiler faaliyet ve programların belirlenen amaç ve hedeflerle uyumlu olup olmadıklarını veya bunların planladığı üzere gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini incelemelidirler.

400 DENETİMİN FAALİYETLERİ: DENETİM FAALİYETLERİ; DENETİMİ PLANLAMA, ÖLÇME, BİLGİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ, SONUÇLARIN İLETİLMESİ VE İZLEME SAFHALARINI İÇERMELİDİR.

410 Denetimin Planlanması: İç denetçiler her denetimin planını yapmalıdır.

420 Bilginin Derlenmesi ve Değerlendirilmesi: İç denetçiler denetim sonuçlarını desteklemek amacıyla bilgi toplamalı, analiz etmeli, bunları yorumlamalı ve söz konusu bilgiyi yazılı olarak raporlamalıdır.

430 Sonuçların İletilmesi: İç denetçiler yapmış oldukları denetimin sonuçlarını raporlamalıdır.

440 İzleme: İç denetçiler denetim sonuçları hakkında uygun önlemler alınıp alınmadığını takip etmelidirler.

500 İÇ DENETİM DEPARTMANININ YÖNETİMİ: İÇ DENETİM DEPARTMANI YÖNETİCİSİ, DEPARTMANI KURALLARA UYGUN

OLARAK YÖNETMELİDİR.

510 Amaç, Yetki ve Sorumluluk: İç denetim departmanı yöneticisi, departman yönetimi için bir yönetmeliğe, yetki ve sorumluluğa sahip olmalıdır.

520 Planlama: İç denetim departmanı yöneticisi departmanın sorumluluklarını yerine getirebilmesi için planlar oluşturmalıdır.

530 Politika ve Prosedürler: İç denetim departmanı yöneticisi departman üyelerinin çalışmalarına rehberlik edecek yazılı prosedür ve politikaları oluşturmalıdır.

540 Personel Yönetimi ve Geliştirilmesi: İç denetim departmanı yöneticisi kendi bölümünün insan kaynaklarını seçmek ve yetiştirme için bir program oluşturmalıdır.

550 Dış Denetçiler: İç denetim departmanı yöneticisi iç ve dış denetim faaliyetlerini koordine etmelidir.

560 Kalite Güvencesi: İç denetim departmanı yöneticisi departmanın faaliyetlerini değerlendirmek için bir kalite güvencesi programı düzenlemeli ve bunu uygulamalıdır.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ÜZERİNE KURAMSAL VE AMPİRİK ARAŞTIRMALAR

Nilhun DOĞAN[□]

ÖZET

Günümüzde kurumsal sosyal sorumluluk, iş dünyasının ve sivil toplum örgütlerinin olduğu kadar, akademik çevrelerin de üzerinde önemle durdukları bir konu haline gelmiştir. Bu doğrultuda, son dönemde önemli kuramsal ve ampirik araştırmalar yapılmıştır. Özellikle, kurumsal sosyal sorumluluğun stratejik uygulamaları konusunda bir çerçevenin belirlenmesinde, söz konusu kuramsal ve ampirik araştırmalar oldukça önemli bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk.

THEORETICAL AND EMPIRICAL RESEARCHES ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

ABSTRACT

Nowadays, corporate social responsibility became an important subject for the academic areas, as well as business world and non-governmental organizations. In this context, recently, significant theoretical and empirical researches have been made. In particular, these theoretical and empirical researches have played an important role in formation of a framework for strategic applications of corporate social responsibility.

Key Words: Corporate Social Responsibility.

[□] M.A., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı.

1) KURAMSAL ARAŞTIRMALAR

Kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili önemli kuramsal araştırmalar (Tablo 1) şu şekilde özetlenebilir:

• Milton Friedman'ın *Capitalism and Freedom* adlı eserinde, “Bir toplumda işletmenin sadece tek sosyal sorumluluğu vardır. İşletme, kaynaklarını ve faaliyetlerini kârlılığını arttıracak şekilde kullanmalı ve tasarlamalıdır” demiştir¹. Ayrıca genel görüş, kurumsal sosyal sorumluluğun yöneticileri bencil bir davranışa yönlendirdiği ve paydaşların refahını azaltan bir davranış olduğu yönündedir.

• Thomas Donaldson ve Lee E. Preston'ın *The Stakeholder Theory of The Corporation: Concepts, Evidence and Implications* adlı çalışmasında, paydaş teorisi, tanımlayıcı doğruluğu, araçsal gücü ve normatif uygunluğu açısından temel alındığında, bu üç bakış açısı yönetim literatüründe gelişen unsurlar olmuştur. Bu çalışmada, teorinin bu üç bakış açısı incelenmiş ve paydaş teorisinin üç bakış açısının karşılıklı olarak destekleyici olduğu ve teorinin normatif tabanının (modern mülkiyet hakları teorisini içerir) temel olduğu sonucuna varılmıştır².

• Thomas M. Jones, *Instrumental Stakeholder Theory: A Synthesis of Ethics and Economics* adlı çalışmasında, işletme ve toplum alanı için bütünleştirici bir tema oluşturacak şekilde, paydaş teorisinin pozisyonunu geliştirmeyi tasarlamaktadır. Buna göre, paydaş konsepti, iktisat teorisi, davranış bilimi ve etik sentezine dayalı aracı paydaş teorisini önermektedir³.

• Stuart L. Hart'ın *A Natural Resource-based View of The Firm* adlı çalışmasında ise, tarihsel olarak bakıldığında, yönetim teorisi doğal çevrenin yüklemiş olduğu sınırlamaları önemsememiştir. Kaynak bazlı teoriye dayandırılan bu çalışma, işletmeler için doğal kaynak bazlı görüşü önermekle bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Rekabet avantajı teorisi, işletmenin doğal çevre ile ilişkisinin temeline dayanmaktadır. Bu, birbiriyle

¹ Milton Friedman, “The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits”, *New York Times Magazine*, 13 September 1970, San Diego State University-Rohan Academic Computing, <http://www-rohan.sdsu.edu/faculty/dunnweb/rprnts.friedman.dunn.pdf>, (02.09.2009).

² Thomas Donaldson and Lee E. Preston, “The Stakeholder Theory of The Corporation: Concepts, Evidence and Implications”, *Academy of Management Review*, Vol.20, No.1, 1995, pp.65-91.

³ Thomas M. Jones, “Instrumental Stakeholder Theory: A Synthesis of Ethics and Economics”, *Academy of Management Review*, Vol.20, No.2, 1995, pp.404-437.

bağlantılı üç stratejiden oluşmaktadır. Bunlar; kirliliği önleme, ürün temsilciliği ve sürdürülebilir gelişmedir. Önermeler, her bir strateji için geliştirilmiştir⁴.

- P. Devereaux Jennings ve Paul A. Zandbergen'in *Ecologically Sustainable Organizations: An Institutional Approach* adlı çalışmasında temel hedef, ekolojik sürdürülebilir organizasyonlar yaklaşımı olarak kurumsal teorinin kullanılabilirliğini göstermektir. Kurumsal teori, sürdürülebilirliğin anlaşılması için nasıl bir konsensüsün sağlanacağı, konseptlerin ve uygulamaların buna nasıl yardımcı olacağı konusunda bilgi vermektedir⁵.

- David P. Baron, *Private Politics, Corporate Social Responsibility and Integrated Strategy* adlı çalışmasında, kurumsal sosyal sorumluluk konusuna değinmekte ve özel politikaların ve kurumsal sosyal sorumluluğun işletmenin maliyetleri üzerinde sadece doğrudan bir etkisinin olmadığını; ama endüstrideki işletmelerin rekabetçi pozisyonlarının değişmesinde stratejik bir etkiye sahip olduğunu öne sürmektedir. Bütünleşik strateji perspektifinden bakıldığında, bu çalışma, rakip işletmelerin stratejileri için özel politikaların ve kurumsal sosyal sorumluluğun stratejik uygulamalarını araştırmaktadır⁶.

- Timothy J. Feddersen ve Thomas W. Gilligan'ın *Saints and Markets: Activists and The Supply of Credence Goods* adlı çalışmasında, eksik bilgi ile *işbirliksiz teorik-oyun modeli (non-cooperative game-theoretic model)* kullanılarak, aktivistin işletmelerin ve tüketicilerin kararlarını değiştirebileceği bulunmuştur⁷.

- Abigail McWilliams ve Donald Siegel'in *Corporate Social Responsibility: A Theory of The Firm Perspective* adlı çalışmasında, işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk seviyesinin, işletmenin büyüklüğüne, araştırma ve geliştirme, reklam, tüketici geliri, emek piyasası şartları ve

⁴ Stuart L. Hart, "A Natural Resource-Based View of The Firm", *Academy of Management Review*, Vol.20, No.4, 1995, pp.986-1014.

⁵ P. Devereaux Jennings and Paul A. Zandbergen, "Ecologically Sustainable Organizations: An Institutional Approach", *Academy of Management Review*, Vol.20, No.4, 1995, pp.1015-1052.

⁶ David P. Baron, "Private Politics, Corporate Social Responsibility and Integrated Strategy", *Journal of Economics and Management Strategy*, Vol.10, No.1, 2001, pp.7-45.

⁷ Timothy J. Feddersen and Thomas W. Gilligan, "Saints and Markets: Activists and The Supply of Credence Goods", *Journal of Economics and Management Strategy*, Vol.10, No.1, 2001, pp.149-171.

endüstri yaşam döngüsü aşamasına dayalı olacağı hipotezi kurulmuştur. Buradan, fayda-maliyet analiziyle yöneticilerin belirleyebildikleri *ideal* bir kurumsal sosyal sorumluluk seviyesi olduğu ve kurumsal sosyal sorumluluk ile finansal performans arasında nötr bir ilişki olduğu sonucu çıkmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişki ile ilgili yapılan son çalışmalarda, kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasında ilişki olmadığı ya da pozitif ilişki/negatif ilişki olduğu yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Firma perspektifi teorisine dayalı olarak, yöneticilere uygun seviyede bir kurumsal sosyal sorumluluk yatırımı belirlemelerine imkân vermek amacıyla metodoloji önerilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğun açıklanmasında çeşitli teorik çerçeveler kullanılmıştır. Friedman, yöneticiler ve paydaşların çıkarları arasındaki temsil problemine ya da çatışmasına değinmiştir. İşletme stratejilerinde ve ekonomilerde yer alan araçsal bakış ve onun ilişkide olduğu klasik teoriler, literatürde üzerinde önemle durulmaktadır. Örneğin; Jones, iktisat teorisini ve etiği birleştiren bir model geliştirmiştir. Ona göre, işletmeler, güven esas olmak üzere işletmeyi paydaşlarıyla yürütmektedirler ve işletmelerin etik davranışa samimi bir bağlılıkları olduklarını göstermeye yönelik inisiyatifleri vardır. İşletmelerin etik davranışı, onların rekabet avantajı elde etmelerine imkân tanır. Çünkü, bu sayede işletmeler sürekli ve verimli ilişkiler geliştirirler⁸.

Bu çalışmada ayrıca, Preston ve Carrol, kurumsal sosyal performans çerçevesini ana hatlarıyla açıklamıştır. Bu model, sosyal duyarlılık felsefesini, sosyal konuları ve sosyal sorumluluk kategorilerini (ekonomik sorumluluk gibi) içermektedir. Waddock ve Graves, kurumsal sosyal performans çerçevesinin ampirik testini çalışmalarında sunmuşlar ve kurumsal sosyal performans ve finansal performans arasındaki pozitif bağlantıyı raporlamışlardır. Kurumsal sosyal performans modeli, en geniş çaplı kullanıma sahip teorik çerçevedir. Freeman'a göre ise, işletmenin birçok paydaş grubuna karşı sorumluluğu vardır. Bu paydaşlar, işletmenin faaliyetlerinden hem etkilenir, hem de faaliyetleri etkiler. Paydaş teorisi, kurumsal sosyal sorumluluk içindeki dominant paradigma olarak ortaya çıkar. Donaldson ve Preston'a göre, bu teoriye yönelik üç bakış açısı vardır. Bunlar; normatif, araçsal ve tanımlayıcı bakış açılarıdır⁹.

⁸ Abigail McWilliams and Donald Siegel, "Corporate Social Responsibility: A Theory of The Firm Perspective", *Academy of Management Review*, Vol.26, 2001, pp.117-127.

⁹ McWilliams and Siegel, *a.g.e.*, pp.117-127.

• Abigail McWilliams, David D. Van Fleet ve Kenneth D. Cory'nin *Raising Rivals' Costs Through Political Strategy: An Extension of The Resource-based Theory* adlı çalışmasında, rekabetçi stratejilerin etkinliğinin analiz edilmesinde kullanılabileceğini göstermek amacıyla, kaynak bazlı işletme teorisinin kapsamı genişletilmiştir. İkame kaynakların elde edilebilirliğinin bloke edilmesine yönelik yapılan politik hareketin kullanımı detaylı bir şekilde tartışılmış ve bu stratejilerin nasıl kullanıldığını ve nasıl başarılı olabileceğini gösteren örnekler gösterilmiştir. Bu, kaynak bazlı teorisinin önemli bir boyutudur. Çünkü, araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından teorisinin nasıl uygulanabileceğini göstermektedir¹⁰.

• David A. Waldman, Donald S. Siegel ve Mansour Javidan'ın *CEO Transformational Leadership and Corporate Social Responsibility* adlı çalışmasının amacı, CEO'nun potansiyel rolünün anlaşılmasını geliştirmeye yönelik olarak transformasyonel liderlik teorisini uygulamaktır. Bu çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk ve transformasyonel liderlik görüşlerinin arasındaki ilişkilerin varlığı için teorik bir argüman üretilmiştir. Bu amaçla, ABD ve Kanada'dan 56 firmanın dataları kullanılarak test edilmiştir. Sonuçta, transformasyonel lider olarak CEO'nun, *entelektüel uyarım (intellectual stimulation)* tarzı bir yönetime sahip işletmelerde stratejik kurumsal sosyal sorumluluğa yönelik bir eğilimin olmasında olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca, çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk konusunda liderliğin rolü ile ilgili mikro ve makro seviyedeki düşüncelere köprü oluşturması açısından ek bir multidisipliner araştırmaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır¹¹.

¹⁰ Abigail McWilliams, David D. Van Fleet and Kenneth D. Cory, "Raising Rivals' Costs Through Political Strategy: An Extension of The Resource-Based Theory", *Journal of Management Studies*, Vol.39, No.5, 2002, pp.707-724.

¹¹ David A. Waldman, Donald S. Siegel and Mansour Javidan, "CEO Transformational Leadership and Corporate Social Responsibility", *Rensselaer Working Papers in Economics*, No.0415, June 2004, pp.2-28.

Tablo 1:Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Üzerine Seçilmiş Kurumsal Çalışmalar

Yazar(lar)	Kurumsal Perspektiflerin Çeşidi	Ana Düşünce/Sonuç
Friedman (1970)	Vekalet Teorisi	Kurumsal sosyal sorumluluk, yöneticiler açısından bencil bir davranışın göstergesi olmakla birlikte, paydaş refahını da azaltmaktadır.
Freeman (1984)	Paydaş Teorisi	Yöneticiler, sadece hissedarları değil, çok sayıdaki öğeleri tatmin etmek amacıyla politikalarına yeni bir biçim vermelidir. Bu paydaşlar, çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler ve toplum örgütleridir.
Donaldson ve Davis (1991)	Temsil Teorisi	İşletme performansını nasıl etkileyeceği söz konusu olmaksızın, yöneticiler için, “doğru şeyi yapmak” ahlakî bir zorunluluktur.
Donaldson ve Preston (1995)	Paydaş Teorisi	Paydaş teorisinin moral ve etik boyutları vurgulanmaktadır.
Jones (1995)	Paydaş Teorisi	Firmalar, güven ve işbirliğine dayalı olarak paydaşlarla ilişkilerini yinelemesi ile onurlu ve etik bir inisiyatifte sahip olurlar.
Hart (1995)	Kaynak-Bazlı Fima Görüşü	Belirli işletmeler için, çevresel sosyal sorumluluk, sürdürülebilir bir rekabet avantajına yönelik olarak bir kaynak veya yetenek oluşturabilir.
Jennings ve Zandbergen (1995)	Kurumsal Teori	Kurumlar, ekolojik olarak sürdürülebilir bir organizasyonun kurulması konusunda işletme ile konsensüs sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.
Baron (2001)	Firma Teorisi	Sosyal sorumluluk bilincine sahip tüketicileri etkilemek için kurumsal sosyal sorumluluk kullanımı, stratejik kurumsal

		sosyal sorumluluk olarak telaffuz edilmektedir. Bir bakıma işletmeler, pazarlama ve işletme stratejileri ile birlikte iyi bir kamuoyu oluşturmaktadır.
Feddersen ve Gilligan (2001)	Firma Teorisi	Kurumsal sosyal sorumluluğa riayet edilmesi ve bilgi asimetrisinin azaltılmasında, aktivistler ve sivil toplum örgütleri önemli rol oynarlar.
McWilliams ve Siegel (2001)	Firma Teorisi	Fayda-maliyet analizi ile belirlenebilen işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk ideal seviyesini kapsayan, kurumsal sosyal sorumluluk arz/talep perspektifini sunmaktadır.
McWilliams et al. (2002)	Kaynak-Bazlı Firma Görüşü	Kurumsal sosyal sorumluluk stratejileri politik stratejilerle desteklendiğinde, sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmada kullanılabilir.
Waldman, Siegel et al. (2004)	Firma Teorisi / Stratejik Liderlik Teorisi	CEO liderliğinin belirli nitelikleri, işletmelerin kurumsal sosyal sorumlulukla iç içe geçme eğilimini etkileyebilir.

Kaynak: Abigail McWilliams, Donald S. Siegel and Patrick M. Wright, "Corporate Social Responsibility: Strategic Implications", *Journal of Management Studies*, Vol.43, No.1, January 2006, p.7.

Bu çalışmaların dışında, kurumsal sosyal sorumluluk ile kârlılık arasındaki ilişkinin meydana çıkarılması için birçok araştırma yapılmış ve olumsuz ve olumlu ilişkiler bulunmuştur. Aupperle vd. 1985 yılında, işletmelerin kârlılık düzeyi ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında bir ilişki bulunmadığını ortaya koymuşlardır. Ancak, sonra yapılan çalışmaların büyük bir kısmında finansal performans ve/veya finansal performansı doğrudan etkileyecek değişkenlerle kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri arasında olumlu yönde doğrudan bir bağlantı olduğu sonucuna varılmıştır¹².

¹² Eyüp Bay ve Fatma Küskü, "Sorumluluk mu, Kârlılık mı? İsteğe Bağlı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri", İnsan Kaynakları ve Kalite Yönetimi Derneği, <http://www.insanvekalite.org/default.aspx?pid=43192&nid=30555>, (01.01.2009).

Son olarak, pazarlama literatürüne bakıldığında, kurumsal sosyal sorumluluk, firmanın topluma olan yükümlülükleri şeklinde ifade edilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk, toplumun beklenti ve değerleriyle uyarlanan, işletmenin ekonomik, yasal, etik ve ihtiyarî faaliyetlerinin olduğu kategorilerle ilişkilidir. Bununla birlikte Sen ve Bhattacharya, kurumsal sosyal sorumluluğun tüketici-işletme özdeşleşmesini olumlu etkilediğini bulmuşlardır. Bulguları, kısmî bir tüketici-işletme özdeşleşmesinden dolayı kurumsal sosyal sorumluluğun, işletmenin tüketici değerlendirmeleri üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Tüketiciler, işletmeleri sosyal sorumlu bir tutum içinde davrandıklarını algıarlarsa, bu işletmeler açısından tüketici-işletme özdeşleşmesi için daha çekici hale gelir. Tüketiciler, aynı fikirde oldukları sosyal mesajı bildiren işletmelerle özdeşleşirler ve daha çok desteklerler. Sosyal sorumlu işletmelerin, özellikle belli bir grup tüketicileri cezp etmesi, pazarlama literatüründe açıkça ortaya çıkar hale gelmiştir¹³.

Ayrıca, rekabet sürecinde rakipleri karşısında marka ve müşteri değeri yaratarak önde olmayı başaran işletmeler, toplumsal değer açısından da sosyal sorumluluk anlayışını benimsemektedirler¹⁴.

2) AMPİRİK ARAŞTIRMALAR

Kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili önemli ampirik araştırmalar (Tablo 2) şu şekilde özetlenebilir:

- John M. Abowd, George T. Milkovich ve John M. Hannon'un *The Effects of Human Resource Management Decisions on Shareholder Value* adlı çalışmasında, *vak'a çalışması metodolojisi* kullanılmıştır. Çalışmada, işletmelerin insan kaynakları kararlarının (tazminat, personel alımı gibi kararlar), 1980 ve 1987 yıllarında Wall Street Journal'da duyurulmasının, fark edilebilir bir şekilde toplam hissedar gelirlerinin seviyesini ya da değişimini etkilemesi araştırılmıştır¹⁵.

¹³ Ayşe Binay, "Investigating The Anti-Consumerism Movement in North America: The Case of Adbusters", The University of Texas at Austin, *Doctor of Philosophy*, August 2005, <http://www.lib.utexas.edu/etd/d/2005/binaya18966/binaya18966.pdf>, (10.09.2009), pp.88-90.

¹⁴ Mehmet Tıgılı, Serdar Pirtini ve Candan Çelik, "Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Genç Tüketicilerin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Öneri Dergisi*, Y.13, C.7, S.27, Ocak 2007, s.83.

¹⁵ John M. Abowd, George T. Milkovich and John M. Hannon, "The Effects of Human

• Dan L. Worrell, Wallace N. Davidson III ve Varinder M. Sharma'nın *Layoff Announcements and Stockholder Wealth* adlı çalışmasında, araştırmacılar, işten çıkartmaların stratejik uygulamalarına önem vermemiştir. İşçi Düzenlemesi ve İşten Çıkarılmaları Bildirme Kanunu (Worker Adjustment and Retraining Notification Act)'nin bir bölümü ile birçok yönetici, işletmeleri ve paydaşları için, işten çıkartma duyurularının sonuçlarından üzüntü duymuşlardır. Yatırımcılar, finansal nedenlere bağlı olarak, duyurulara negatif tepki göstermişlerdir¹⁶.

• Sharon K. Clinebell ve John M. Clinebell'in *The Effect of Advanced Notice of Plant Closings on Firm Value* adlı çalışmasında, 1980'lerde ün kazanan fabrika kapatmayla çalışanların yerlerinden edilmesi konusu, çalışanların gittikçe artan sayılarından kaynaklanmaktadır. Çalışma, fabrika kapatmaları ile ilgili ihtar konusunu ve bunun firma değeri üzerine etkisini incelemektedir. Bu çalışmanın bulguları, uzun süreli ihtarların, işletme değeri üzerine önemli negatif etkileri olduğunu göstermektedir¹⁷.

• Judith F. Posnikoff'un *Disinvestment from South Africa: They Did Well by Doing Good* adlı çalışmasında, 1980'ler boyunca, Amerikan işletmelerinin Güney Afrika'daki sermaye yatırımlarını azaltmasının veya bu yatırımları geri çekmesinin yarattığı etkinin analiz edilmesinde standart vak'a çalışması metodolojisi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, varyanstaki olası değişiklikleri hesaplamaya yönelik olarak, değişkenler kendi standart sapmalarınca normal kabul edildiğinde geçerlidir. Varyanstaki değişim için, *ordinary cross-sectional* test istatistiği kullanılmıştır¹⁸.

• Peter Wright ve Stephen P. Ferris'in *Agency Conflict and Corporate Strategy: The Effect of Divestment on Corporate Value* adlı çalışmasında, özel bir vak'a olarak Güney Afrika'da, işletme birimlerine olan yatırımların azalmasının firma değeri üzerine etkisi incelenmiştir. Vak'a çalışmasında 1984-1990 arası veriler kullanılarak, halka açık ticari işletmelerin stok gelir davranışı üzerindeki sermaye yatırımlarının azalması ile ilgili duyurunun

Resource Management Decisions on Shareholder Value", *Industrial and Labor Relations Review*, Vol.43, No.3, 1990, pp.203-236.

¹⁶ Dan L. Worrell, Wallace N. Davidson III and Varinder M. Sharma, "Layoff Announcements and Stockholder Wealth", *Academy of Management Journal*, Vol.34, 1991, pp.662-678.

¹⁷ Sharon K. Clinebell and John M. Clinebell, "The Effect of Advanced Notice of Plant Closings on Firm Value", *Journal of Management*, Vol.20, No.3, 1994, pp.553-564.

¹⁸ Judith F. Posnikoff, "Disinvestment from South Africa: They Did Well by Doing Good", *Contemporary Economic Policy*, Vol.15, 1997, pp.76-86.

etkileri incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar, ekonomik olmayan baskıların, değer artırma hedeflerinden çok, yönetsel stratejileri etkileyebildiği varsayımını destekleyici yönde olmuştur¹⁹.

• Siew Hong Teoh, Ivo Welch ve C. Paul Wazzan'ın *The Effect of Socially Activist Investment Policies on The Financial Markets: Evidence from The South African Boycott* adlı çalışmasında, kamu-çalışan maaş fonlarıyla ilgili bir takım kaygılar işletme yönetim kurullarında ve yıllık toplantılarda dile getirilmektedir. Bu konuda ne kadar çok baskı yapılırsa, işletme yöneticilerinin ilgisini o kadar çok çekecektir. Burada, işletmeler üzerine yapılan sosyal aktivist paydaş baskısının hayatın gerçeği haline dönüştüğü görülmektedir²⁰.

• Kenneth E. Aupperle, Archie B. Carroll ve John D. Hatfield'in *An Empirical Examination of The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Profitability* adlı çalışması, kurumsal sosyal sorumluluk ve kârlılık arasındaki ilişkiye yönelik çok sayıda araştırma olmasına rağmen, sık sık ya ideolojik bir önyargıya ya da sınırlı metodolojik prosedürleri yansıtmaktadır. Araştırma, ayrıca uygun kurumsal sosyal sorumluluk ölçümünün güçlüğü nedeniyle zorlaşmaktadır. Bu çalışmada, sosyal sorumluluk ve kârlılık arasında ilişki bulunamamıştır²¹.

• Jean B. McGuire, Alison Sundgren ve Thomas Schneeweis'in *Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance* adlı çalışmasında, Fortune Magazine'nin işletme itibar oranları kullanılarak, işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk algıları ile finansal performans ölçüleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Sonuçta, hisse senedi piyasası gelirleri ve muhasebe tabanlı ölçülerle değerlendirilen işletmenin performansının, kurumsal sosyal sorumluluk ile daha yakından ilişkili olduğu gösterilmiştir. Ayrıca, risk ölçümlerinin sosyal sorumluluk ile daha yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır²².

¹⁹ Peter Wright and Stephen P.Ferris, "Agency Conflict and Corporate Strategy: The Effect of Divestment on Corporate Value", *Strategic Management Journal*, Vol.18, No.1, 1997, pp.77-83.

²⁰ Siew Hong Teoh, Ivo Welch and C. Paul Wazzan, "The Effect of Socially Activist Investment Policies on The Financial Markets: Evidence from The South African Boycott", *Journal of Business*, Vol.72, No.1, 1999, pp.35-89.

²¹ Kenneth E. Aupperle, Archie B. Carroll and John D. Hatfield, "An Empirical Examination of The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Profitability", *Academy of Management Journal*, Vol.28, No.2, 1985, pp.446-463.

²² Jean B. McGuire, Alison Sundgren and Thomas Schneeweis, "Corporate Social

• Michael V. Russo ve Paul A. Fouts'un *A Resource-Based Perspective on Corporate Environmental Performance and Profitability* adlı çalışmasında, işletmelerin kaynak bazlı görüşünden yararlanılarak, çevresel performans ve ekonomik performansın pozitif olarak bağlantılı olduğu görülmüştür. Burada, 243 firmanın analizi ile bağımsız gelişen çevresel oranlar kullanılarak, hipotezler test edilmiştir. Sonuçlar, endüstri büyümesi ile bu ilişkinin güçlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca, çalışmanın akademik ve yönetsel uygulamalarına ışık tutarak, yönetim literatüründeki sosyal konulara referans gösterildiği sonucuna varılmıştır²³.

• Waddock, S. ve Graves, S. *The Corporate Social Performance-Financial Performance Link* adlı çalışmasında, stratejik yöneticiler, çok baskı altında kalan bir çevrede, kıt kurumsal kaynakların nasıl dağıtılacağına kararıyla karşı karşıya kalırlar. Kurumsal sosyal performans ile finansal performans arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur. Ayrıca, kurumsal sosyal performans, iyi yönetim ile kurumsal sosyal performansın pozitif ilişkisi teorisini desteklemesiyle, gelecek finansal performans ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur²⁴.

• Abigail McWilliams ve Donald Siegel'in *Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Correlation or Misspecification?* adlı çalışmasında, kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki pozitif, negatif ve nötr etkisi ortaya konulmuştur. Çalışmada ayrıca, sosyal performans ve finansal performans arasındaki ilişkinin mevcut ekonometrik çalışmalardaki belirli hatası da gösterilmektedir. Çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluğun finansal etkisi ile ilgili tahminlerde bulunulmuştur. Model incelendiğinde, kurumsal sosyal sorumluluğun finansal performans üzerindeki nötr etkisi bulunmuştur²⁵.

• Son olarak, Amy J. Hillman ve Gerald D. Keim'in *Shareholder Value, Stakeholder Management, and Social Issues: What's the Bottom*

Responsibility and Firm Financial Performance", *Academy of Management Journal*, Vol.31, No.4, 1988, pp.854-872.

²³ Michael V. Russo and Paul A. Fouts, "A Resource-Based Perspective on Corporate Environmental Performance and Profitability", *Academy of Management Journal*, Vol.40, No.3, 1997, pp.534-559.

²⁴ S. Waddock and S. Graves, "The Corporate Social Performance – Financial Performance Link", *Strategic Management Journal*, Vol.18, No.4, 1997, pp.303-319.

²⁵ Abigail McWilliams and Donald Siegel, "Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Correlation or Misspecification?", *Strategic Management Journal*, Vol.21, No.5, 2000, pp.603-609.

Line? adlı çalışmasında, paydaş değeri, paydaş yönetimi ve sosyal konulara katılım arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Birincil paydaşlarla daha iyi ilişkiler kurmak (çalışanlar, tüketiciler, tedarikçiler ve toplum), paydaş refahını arttırmaya yol açmaktadır. Diğer yandan, sosyal konular için kurumsal kaynakların kullanımı, birincil paydaşlarla ilişkili olmamakta ve bu da, paydaşlar için değer yaratmayabilmektedir. Çalışmada, S&P 500 firmalarından elde edilen datalarla önermeler test edilmiştir. Ayrıca, paydaş yönetiminin gelişmiş paydaş değerine yol açtığı kanıtı bulunmuştur²⁶.

Tablo 2: Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Üzerine Seçilmiş Ampirik Çalışmalar

Yazar (lar)	Metodoloji	KSS Vaka'sının/ Hareketinin Çeşidi	Ana Düşünce/Sonuç
Abowd et al. (1990)	Vak'a Çalışması	İnsan kaynakları kararları	Artan veya azalan stok fiyatının uyumlu bir biçimi yoktur.
Worrell et al. (1991)	Vak'a Çalışması	İşten çıkartma programları	Yatırımcılar, özellikle finansal sıkıntı içerisindeyken, işten çıkartma ilanlarına negatif tepki gösteriyorlar,
Clinebell ve Clinebell (1994)	Vak'a Çalışması	Fabrika kapatma	Uzun dönemli fabrika kapatmaları, hissedar refahında büyük kayıplarla sonuçlanır.
Posnikoff (1997)	Vak'a Çalışması	Güney Afrika'da sermaye yatırımlarının azalması	Sermaye yatırımlarındaki azalma, hissedar değerini artırır.
Wright ve Ferris (1997)	Vak'a Çalışması	Güney Afrika'da sermaye yatırımlarının azalması	Sermaye yatırımlarındaki azalmanın hissedar değeri üzerinde negatif etkisi vardır.

²⁶ Amy J. Hillman and Gerald D. Keim, "Shareholder Value, Stakeholder Management, and Social Issues: What's The Bottom Line?", *Strategic Management Journal*, Vol.22, 2001, pp. 125-139.

Teoh et al. (1999)	Vak'a Çalışması	Güney Afrika'da sermaye yatırımlarının azalması	Sermaye yatırımlarındaki azalmanın hissedar değeri üzerinde nötr etkisi vardır.
Aupperle et al. (1985)	Regresyon Analizi	Kurumsal sosyal sorumluluğun genel firma-düzeyi indeksi	Kurumsal sosyal sorumluluk ve kârlılık arasında nötr ilişki vardır.
McGuire et al. (1988)	Regresyon Analizi	Kurumsal sosyal sorumluluğun genel firma-düzeyi indeksi	Öncelikli olarak kârlılık, sonradan ortaya çıkan bir performans olsa da kurumsal sosyal sorumluluk ile daha yakın ilişkilidir.
Russo ve Fouts (1997)	Regresyon Analizi	Çevresel performans	Çevresel performansla finansal performans arasında pozitif ilişki vardır.
Waddock ve Graves (1997)	Regresyon Analizi	KSS-KLD* verisinin genel firma-düzeyi indeksi	Kurumsal sosyal sorumluluk, firma performansında bir gelişmeyle sonuçlanır.
McWilliams ve Siegel (2000)	Regresyon Analizi	KSS-KLD verisinin genel firma-düzeyi indeksi	Kurumsal sosyal sorumluluk ve kârlılık arasında nötr ilişki vardır.
Hillman ve Keim (2001)	Regresyon Analizi	"Sosyal konular" KSS ve "paydaş yönetimi" KSS-KLD verisi	"Paydaş yönetimi" kurumsal sosyal sorumluluk hissedar refahının yaratılması (piyasa katma değeri) ile olumlu bir korelasyon içindedir.

*KLD (Kinder, Lyndenber ve Domini), kurumların sosyal performansını değerlendiren (hesaplayan) bir şirkettir.

Kaynak: Abigail McWilliams, Donald S. Siegel and Patrick M. Wright, "Corporate Social Responsibility: Strategic Implications", *Journal of Management Studies*, Vol.43, No.1, January 2006, p.11.

SONUÇ

Sosyal konuların özellikle bir strateji oluşturma alanı olarak benimsenmesi, sosyal sorumlulukla ilgili olmanın bir yolu olmuştur. Kuramsal ve ampirik çalışmalar da, sosyal sorumluluk stratejisinin formülasyonunda ve kapsamının belirlenmesinde yol gösterici bir nitelik taşımıştır.

Söz konusu bu çalışmalarla, gelecek kurumsal sosyal sorumluluk araştırmaları için güçlü teorik argümanlar ortaya konulmuş ve etkili bir başlangıç noktası sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Abowd, John M., George T. Milkovich and John M. Hannon, "The Effects of Human Resource Management Decisions on Shareholder Value", *Industrial and Labor Relations Review*, Vol.43, No.3, 1990.

Aupperle, Kenneth E., Archie B. Carroll and John D. Hatfield, "An Empirical Examination of The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Profitability", *Academy of Management Journal*, Vol.28, No.2, 1985.

Baron, David P., "Private Politics, Corporate Social Responsibility and Integrated Strategy", *Journal of Economics and Management Strategy*, Vol.10, No.1, 2001.

Bay, Eyüp ve Fatma Küskü, "Sorumluluk mu, Kârlılık mı? İsteğe Bağlı Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri", İnsan Kaynakları ve Kalite Yönetimi Derneği, <http://www.insanvekalite.org/default.aspx?pid=43192&nid=30555>, (01.01.2009).

Binay, Ayşe, "Investigating The Anti-Consumerism Movement in North America: The Case of Adbusters", The University of Texas at Austin, *Doctor of Philosophy*, August 2005, <http://www.lib.utexas.edu/etd/d/2005/binaya18966/binaya18966.pdf>, (10.09.2009).

Clinebell, Sharon K. and John M. Clinebell, "The Effect of Advanced Notice of Plant Closings on Firm Value", *Journal of Management*, Vol.20, No.3, 1994.

Donaldson, Thomas and Lee E. Preston, "The Stakeholder Theory of The Corporation: Concepts, Evidence and Implications", *Academy of Management Review*, Vol.20, No.1, 199.

Feddersen, Timothy J. and Thomas W. Gilligan, "Saints and Markets: Activists and The Supply of Credence Goods", *Journal of Economics and Management Strategy*, Vol.10, No.1, 2001.

Friedman, Milton, "The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits", *New York Times Magazine*, 13 September 1970, San Diego State University-Rohan Academic Computing, <http://www-rohan.sdsu.edu/faculty/dunnweb/rprnts.friedman.dunn.pdf>, (02.09.2009).

Hart, Stuart L., "A Natural Resource-Based View of The Firm", *Academy of Management Review*, Vol.20, No.4, 1995.

Hillman, Amy J. and Gerald D. Keim, "Shareholder Value, Stakeholder Management, and Social Issues: What's The Bottom Line?", *Strategic Management Journal*, Vol.22, 2001.

Jennings, P. Devereaux and Paul A. Zandbergen, "Ecologically Sustainable Organizations: An Institutional Approach", *Academy of Management Review*, Vol.20, No.4, 1995.

Jones, Thomas M., "Instrumental Stakeholder Theory: A Synthesis of Ethics and Economics", *Academy of Management Review*, Vol.20, No.2, 1995.

McGuire, Jean B., Alison Sundgren and Thomas Schneeweis, "Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance", *Academy of Management Journal*, Vol. 31, No.4.

McWilliams, Abigail and Donald Siegel, "Corporate Social Responsibility: A Theory of The Firm Perspective", *Academy of Management Review*, Vol.26, 2001.

McWilliams, Abigail, David D. Van Fleet and Kenneth D. Cory, "Raising Rivals' Costs Through Political Strategy: An Extension of The Resource-Based Theory", *Journal of Management Studies*, Vol.39, No.5, 2002.

McWilliams, Abigail, Donald S. Siegel and Patrick M. Wright, "Corporate Social Responsibility: Strategic Implications", *Journal of Management Studies*, Vol.43, No.1, January 2006.

McWilliams, Abigail and Donald Siegel, "Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Correlation or Misspecification?", *Strategic Management Journal*, Vol.21, No.5, 2000.

Posnikoff, Judith F., "Disinvestment from South Africa: They Did Well by Doing Good", *Contemporary Economic Policy*, Vol.15, 1997.

Russo, Michael V. and Paul A. Fouts, "A Resource-Based Perspective on Corporate Environmental Performance and Profitability", *Academy of*

Management Journal, Vol.40, No.3, 1997.

Teoh, Siew Hong, Ivo Welch and C. Paul Wazzan, “The Effect of Socially Activist Investment Policies on The Financial Markets: Evidence from The South African Boycott”, *Journal of Business*, Vol.72, No.1, 1999.

Tıǧlı, Mehmet, Serdar Pirtini ve Candan Çelik, “Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Genç Tüketicilerin Marka Farkındalığı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Öneri Dergisi*, Y.13, C.7, S.27, Ocak 2007.

Waddock, S. and S. Graves, “The Corporate Social Performance-Financial Performance Link”, *Strategic Management Journal*, Vol.18, No.4, 1997.

Waldman, David A., Donald S. Siegel and Mansour Javidan, “CEO Transformational Leadership and Corporate Social Responsibility”, *Rensselaer Working Papers in Economics*, No.0415, June 2004.

Worrell, Dan L., Wallace N. Davidson III and Varinder M. Sharma, “Layoff Announcements and Stockholder Wealth”, *Academy of Management Journal*, Vol.34, 1991.

Wright, Peter and Stephen P. Ferris, “Agency Conflict and Corporate Strategy: The Effect of Divestment on Corporate Value”, *Strategic Management Journal*, Vol.18, No.1, 1997.

ÖZEL SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARI PERSONEL ve ŞUBE SAYILARI: PANEL VERİ MODELİ YAKLAŞIMI

Turgut ÜN[□]

ÖZET

Türkiye bankacılık sektöründe, özellikle son dönemde çarpıcı bir şekilde artış eğilimi kazanan banka şube ve personel sayısı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. İzlenen sayısal artışın ekonominin temel göstergelerinin izlediği seyrin paralelinde veya etkisinde olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmaya Türkiye'nin özel sermayeli on mevduat bankası dahil edilmiştir. Zaman aralığı olarak ise 2002 yılı üçüncü çeyreği ile 2008 yılının ikinci çeyreği kullanılmıştır. Rassal etkili panel veri modelleri ile banka şube ve personel sayısı büyüklüklerinin ekonomik istikrarın temel göstergeleri ile ilişkisi araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka şube sayısı, Banka personel sayısı, Panel veri, Panel veri modelleri, Rassal etkili panel veri modelleri.

PRIVATELY-OWNED DEPOSIT BANKS, BRANCHES AND EMPLOYEES: PANEL DATA MODEL APPROACH

ABSTRACT

The number of bank branches and personnel, which has especially lately a significant increase trend, in Turkish banking sector constitutes the subject of this study. It is examined whether the observed numerical increase is parallel to or affected by the patterns of basic economical indicators. Ten private equity commercial banks of Turkey are included to the study. The time interval is between the third quarter of 2002 and second quarter of 2008. The relationship between the extent of the number of bank branches and personnel, and the basic indicators of

[□] Öğretim Görevlisi Dr. Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ekonometri Bölümü.
e-mail: turgutun@marmara.edu.tr

economical stability is examined with random effects panel data models.

Key Words: *The number of bank branches, The number of bank personnel, Panel data, Panel data models, Random effects models.*

1. Giriş

Dünyadaki finansal piyasalarda yaşanan krize rağmen bankalar şubeleşme ve istihdam atağına devam etmektedirler. Bankaların personel ve şube sayısındaki artış işletme giderlerini artırarak maliyetleri yükseltmesine karşın ülkemizde bankaların şube ve personel sayılarındaki özellikle son dönemdeki hızlı artış dikkat çekicidir.

2007 yılı sonu itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat ve yatırım ve katılım bankalarının toplam sayısı 50 olup yabancı yatırımcıların ülkeye olan ilgisi devam etmektedir. Ersin Özince’nin Türkiye Bankalar Birliği’ nin 51. Genel Kurulu’na sunulmak üzere hazırlanan "Bankalarımız 2007" başlıklı raporunun sonuç değerlendirmesinde bankaların 2008 yılı Mart ayı itibariyle toplam aktif büyüklüğünün 612 Milyar YTL düzeyine ulaştığı ve toplam aktiflerin Milli Gelire oranının ise 2002 yılına göre 6 puan artarak %68 düzeyine çıktığı ortaya konulmuştur. Sektörle ilgili bir başka açıklama ise, Mart 2008 itibariyle toplam şube sayısının 7 bin 852’ye ulaştığı, çalışan sayısının da 163 bin kişi olduğu şeklindedir.

Bankalar birliğinin yayınladığı veriler incelendiğinde, bankaların şube sayısının Haziran sonu itibariyle son bir yılda 997, toplam personel sayısının ise 18 bin 867 artışa sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu verilere göre bir yıl öncesine göre kamu mevduat bankalarının şube sayısı 120 artarak 2 bin 269’a, personel sayısı 2 bin 851 artarak 41 bin 478’e çıkmıştır. Özel bankaların şube sayısı 204 artarak 3 bin 955’e, personel sayısı 3 bin 962 artarak 79 bin 622’ye; yabancı bankaların şube sayısı 667 artışla bin 896’ya, personel sayısı 11 bin 570 artışla 40 bin 105’e yükselmiştir. Tüm bu veriler 2008’in ilk dönemindeki uluslararası çalkantılara rağmen sektörün iyi bir rotada olduğunu, bankacılık sisteminin büyümeye devam ettiğini, dış şoklara dayanma gücünün de arttığını ortaya koymaktadır.

Türkiye Bankalar Birliğince yapılan açıklamada bankacılık sektörünün henüz büyüme aşamasında olduğu ve büyüme potansiyeli bulunduğu vurgulanmıştır. Bankaların, ekonomide istikrarı gördükçe, enflasyon aşağıya düştükçe, sürdürülebilir büyüme ortamı yaratıldığı sürece

büyümeye devam etme arzuları olmasının çok doğal olduğu dolayısıyla bankaların gerek şube sayısı, gerek personel sayısı açısından faaliyetlerinde büyüme gayreti içinde olduğu görüşü aktarılmıştır.

Hem yerli hem de yabancı literatürde gerek risk analizleri ve etkinlik gerekse yeniden yapılanma ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın diğerlerinden en önemli farkı, personel alımı ve şube sayısının artırılması ile ilgili bir çalışma olmasıdır. Bu çalışmanın temeli Türkiye Bankalar Birliğinin, Bankalarımız 2007 raporuna dayanmaktadır.¹ Çalışmanın amacı, personel ve şube sayılarındaki gelişmelerin ekonomik istikrarın temel göstergelerinin değişimine paralel bir gelişme içerisinde olup olmadığını incelemektedir. Sonuçlara bağlı olarak özel sermayeli mevduat bankalarının şube ve çalışan sayılarının, incelenen ekonomik büyüklüklerin değişimleri karşısında nasıl bir tepki vereceği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Elde edilecek bilgiler temel ekonomik göstergeler karşısında bankaların personel sayısı ve şube sayısı kararları konusuna ışık tutacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle bankacılık sektöründeki çalışan sayısı, banka ve şube sayısı ile ilgili sayısal bilgiler verilecektir. Kullanılacak yöntemin ve verilerin anlatımının ardından modellerin tahmini ve tahmin sonuçlarının incelendiği bölüm yer almaktadır.

2. Banka sektöründeki banka, çalışan ve şube sayılarındaki gelişmeler

Müşteri sayısını artırma, müşteri başına satış miktarını artırma gibi yöntemlerle organik büyüme yoluna giden bankaların şube sayılarını ve buna paralel olarak personel sayılarını artırma yoluna gitmeleri doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu sektörel büyümenin ülke ekonomisindeki sürdürülebilir büyümenin ve ekonomik istikrar aktörlerinin gösterdiği gelişmelerin ne kadar etkisinde ortaya çıktığı konusu bu çalışmada ele alınacaktır. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının 17 Haziran 2005 tarihli “Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri” raporunda makro ekonomik istikrarın göstergesi olması açısından büyüme oranı, dışa açıklık oranı, enflasyon oranı ve sektör aktiflerinin milli gelir içindeki payı üzerinde durulmuştur.²

¹ Türkiye Bankalar Birliği, “Bankalarımız 2007”, Yayın no: 255/Mayıs 2008.

² DPT, “Türkiye için sürdürülebilir büyüme stratejileri konferansı: bölgesel gelişme,

Bu göstergeler sektör için, uzun vadede yatırımların artması, ekonomideki belirsizliklerin ortadan kalkması, ekonomide üretkenliğin artması ve sektörün ekonomideki payının artması anlamına gelebilecektir.

Aşağıda verilen Tablo.1. ve Tablo.2. de 2002, 2006 ve 2007 yılları itibariyle Türkiye Bankacılık sektöründe, çalışan ve şube sayısındaki artışlar izlenebilmektedir.

Tablo.1. Bankacılık Sektöründe Çalışan Sayısı (BDDK, 2007, 5)

	2002	2006	2007
Mevduat Bankaları	118.321	138.426	153.212
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5.688	5.255	5.361
Katılım Bankaları	2.530	7.112	9.187
Toplam	126.539	150.793	167.760

Tablo.2. Banka ve Şube Sayısı (BDDK, 2007, 1-2)

	2002		2006		2007	
	Banka	Şube	Banka	Şube	Banka	Şube
Mevduat Bankaları	40	6.169	33	6.898	33	7.653
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14	34	13	42	13	42
Katılım Bankaları	5	148	4	356	4	422
Toplam	59	6.351	50	7.296	50	8.117

Tüm bu gelişmelerin gözlemlendiği bir ekonomideki sektörel büyüme, beraberinde çalışan sayısında bir artış ve bu artışa bağlı olarak şube sayısında artışlar olarak yansıtılabilecektir. Söz konusu gelişmelerin ülke

ekonomisindeki sürdürülebilir büyümenin makro ekonomik istikrar göstergelerinin ortaya koyduğu gelişmelerin ışığında olup olmadığı konusu ekonometrik panel veri modelleri ile ele alınacaktır. Çalışmada verileri kullanılan bankalar, Türkiye bankacılık sektöründe özel sermayenin araştırılması amacıyla özel sermayeli mevduat bankalardan oluşmaktadır. Çalışma döneminin içerisinde tüm banka verilerine ulaşılabilmesi olanaklarına bağlı olarak 2008 yılı haziran ayı itibari ile bankacılık sistemine kayıtlı, Adabank dışındaki tüm özel sermayeli mevduat bankalarının verileri kullanılmıştır. 2005 yılının üçüncü çeyreğinden sonra bir şube sayısı ile sisteme dâhil olan Adabank diğer bankalar ile önemli bir farklılık taşımaktadır.

3. Panel Veri Analizi

İktisadi ilişkileri ölçmeyi hedefleyen ekonometrik model çalışmalarında kullanılan veriler, incelemenin konusuna göre farklı tiplerde ve frekanslarda elde edilmektedir. Bu veriler, yatay kesit veya çeşitli frekanslarda zaman serisi verileri olabilmektedir. Eğer hedeflenen, hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerinin bize göstereceklerinin ortaya çıkarılması ve analizi olacaksa, bu durumda adı geçen iki veri tipinin birleşiminden oluşacak panel verilerin kullanılması doğru olacaktır. Zaman serisi ve yatay kesit verisinin bileşiminden oluşan verilere karma veri adı verilir. Karma veri aynı yatay kesit birimlerinin zamana göre değişimini gösteriyorsa bu tür veriye panel veri ya da Longitudinal veri adı verilmektedir.³

Zaman ve yatay-kesit verilerinin bir arada kullanılması, bu tür verilerin ayrı ayrı kullanılmasından miktar ve nitelik olarak daha fazla zenginlik sağlamaktadır.⁴ Bu farklı bakış açısı ise, diğer veriler ile elde edemediğimiz ilişki ve ölçüm tahminlerini elde etmemizi sağlar. Panel verilerin birimler üzerine daha fazla bilgi sağlama özelliği parametre tahminlerinin daha etkin ve güvenilir olmasını sağlar.⁵ Panel verilerle kurulacak panel veri modellerinde, gözlem sayısındaki artış beraberinde

³ Selahattin Güriş – Ebru Çağlayan, *Ekonometri, Temel Kavramlar*, Der Yayınevi, İstanbul, 2000, s.9.

⁴ D.Gujarati, *Basic Econometrics*, MarkGraw Hill, New York, 2003, s.638.

⁵ C. Hsiao, “Benefits and Limitations of Panel Data”, *Econometric Reviews*, Vol.4, ss.121–174.

serbestlik derecesinde bir artışı da getirmektedir. Serbestlik derecesindeki artış ve model açıklayıcı değişkenlerinin alacakları değerlerin hem yatay kesit hem de zaman ortamında belirlenmesi, çoklu doğrusal bağlantı problemini önemli ölçüde azalmaktadır. Tüm bunların sonucunda, panel veri modellerinden elde edilecek parametre tahminleri daha güvenilir olacaktır. Modellere getirilen varsayımsal kısıtlamaların da azalması, parametre tahminlerinin doğruluğunu dolayısıyla güvenilirliğini artıracaktır.⁶ Panel verilerin kullanılması ile oluşturulacak doğrusal model,

$$Y_{it} = \alpha_{lit} + \sum_{k=2}^K \alpha_{kit} X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

şeklinde. Gösterimde kullanılan “i” indisi modelin birimlerini, “t” indisi ise zaman dönemlerini ifade etmektedir. Modelin hata terimi ε_{it} ile ilgili, tüm zaman dönemleri ve her birim için

$$E(\varepsilon_{it}^2) = \sigma_i^2 \varepsilon_{it} = \rho \varepsilon_{it-1} + \omega_{it} \quad (2)$$

varsayımları yapılmaktadır.⁷

Bu modelin rassal bağımlı değişkeni olan Y_{it} değişkeni i farklı birim için t farklı zaman periyodunda değerler almaktadır. Model hem birimlerin kendi içerisinde hem de birimlerin zaman içinde meydana gelebilecek farklılıkları birlikte incelebilmektedir.⁸ Diğer bir deyişle bağımlı değişken N adet yatay kesit değişkeni ve T adet zaman periyodu için farklı değerler alabilmektedir. Yine, modelin k adet açıklayıcı değişkeni söz konusudur.

Bu şekilde oluşturan Panel veri modellerinde gerek sabit katsayı gerek ise katsayıların zamana, birime ya da hem zamana hem de birime göre değiştiği varsayımı altında modeller ele alınmaktadır.⁹

Rassal etkili panel veri modellerinde birimlere veya birimlere ve zaman göre meydana gelen değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edilmektedir. Rassal etkili panel veri modellerinde, sadece gözlenen örnekteki kesit, birimler ve zamana göre meydana gelen farklılıklar değil, örnek dışındaki etkiler de dikkate alınmaktadır.¹⁰

⁶ László Matyas, *The Econometrics of Panel Data*, Kluwer Academic Publication, 1996, s.25.

⁷ W. E.R Grififits & H Carte, *Learning and Practicing Econometrics*, John Wiley, New York, 1993, s.571-573.

⁸ C. Hsiao, *Analysis of Panel Data*, Cambridge Universty Press, 1986, ss.2-3.

⁹ G.Judge, *The Theory and Praticce of Econometrics*, Wiley, Second Edition, USA, 1985, s.515.

¹⁰ W.H.Green, *Ecometric Analysis*, Prentice Hall, New Jersey, 2003, s.632.

Rassal etkili panel veri modellerinde sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önüne geçilmek istenmiş bu amaçla söz konusu etkiler modelde hata teriminin bir bileşeni olarak ele alınmıştır.¹¹ Modeldeki değişimlerin hem birim hem de zaman için rassal etkileri modele katılmaktadır.

$$Y_{it} = \varphi_{it} + \alpha_{lit}X_{lit} + \dots + \alpha_{kit}X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

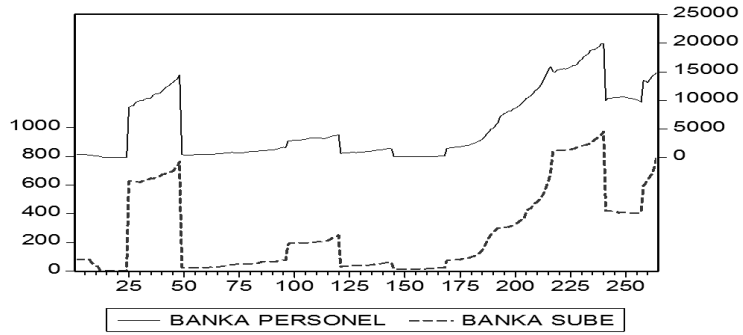
$$\varphi_{it} = \lambda_t + \alpha_i + \bar{\varphi} \quad (4)$$

$$\varepsilon_{it} = \alpha_i + \lambda_t + \omega t \quad (5)$$

hata bileşeni modelini ifade etmektedir.

4. Veriler ve Modeller

Rassal etkili panel veri modeli 10 özel sermayeli mevduat bankasının 2002 yılı üçüncü üç ayı ile 2008 yılının ikinci üç ayı aralığına ait veriler ile tahmin edilmiştir. Kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği'nin <http://www.tbb.org.tr> adresindeki istatistiki raporlar sayfasından elde edilmiştir. Tahmin için Stata paket programı kullanılmıştır. Söz konusu inceleme dönemine ait banka personel ve banka şube sayılarının seyri aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil.1. 2002 yılı üçüncü üç ayı ile 2008 yılının ikinci üç ayı itibariyle özel sermayeli mevduat bankaları personel ve şube sayılarının seyri.

¹¹ B.H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons Ltd, England, 1995, s.13.

Tahmin edilecek modeller,

$$PERSONEL_{it} = \beta_1 + \beta_2 BAO_{it} + \beta_3 TUFE_{it} + \beta_4 GSYİH_{it} + \beta_5 DAO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

$$SUBE_{it} = \beta_1 + \beta_2 BAO_{it} + \beta_3 TUFE_{it} + \beta_4 GSYİH_{it} + \beta_5 DAO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

olup, kullanılan değişkenler,

Bankanın çalıştırdığı kişi sayısı. (PERSONEL)

Bankanın KKTC ve yurt dışı dahil şube sayısı. (SUBE)

Banka Aktif toplamının milli gelire oranı: Kurumsal bankacılığın yerine halen mevduat bankacılığının hüküm sürdüğü bankacılık faaliyetleri gelirlerinin milli gelir içerisindeki payını göstermektedir. Değişken bir anlamda sektörün büyümeyi finanse edip etmediğini de ortaya koymaktadır. (BAO)

Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100), özellikle 2003 ve 2004 yılları itibariyle iç talepteki düşüşler enflasyon rakamlarına olumlu etki yapsa da 2004 yılındaki yüksek büyüme değerleri ile birlikte iç talepteki yükselme enflasyonu artış yönünde etkilemektedir. (TUFE)

Değişim Genel Endeks (1968=100), 2001 yılı krizini takiben bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması bütçe açıklarının ve kamu borç stoklarının payının düşürülmesi kısmen de olsa enflasyonun kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Ancak 2007 yılından itibaren özellikle hane halkı harcamalarındaki düşüş büyümeyi olumsuz etkilemiştir. (GSYİH)

Dışa Açıklık Oranı, İhracat ve İthalat Toplamının Milli Gelire Oranı olarak tanımlanmaktadır: Dışa açıklık ekonominin küresel ekonomide ne kadar payının olduğu ya da diğer deyişle ne kadar etkili olabildiği ile düşünülürken daha açık sonuçlar verebilmektedir. (DAO)

5. Model Tahminleri

Hausman testi yatay kesit verileri üzerinde etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiyi test eder. Sınamanın sıfır hipotezi rassal etkili modellerin kullanılması gerektiğini, alternatif hipotez ise sabit etkili modelin kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır.¹² Sıfır hipotezinin reddedilmesi ile sabit etkiler modeli aksi durumda ise rassal etkiler modeli tercih edilmektedir. Ancak test sonucu hem personel sayısı hem de şube sayısı

¹² J.A. Hausman, "Specification Tests in Econometrics", *Econometrica*, Vol. 46, No.6. Ekim 1978, ss.1251-1271.

değişkenleri için sabit ve rassal etkili modellerin katsayılar açısından bir fark içermediğini göstermektedir. Hangi tür etkiyi barındıran panel veri modelinin kullanılacağına tespit edilmesi amacıyla Breush - Pagan test istatistiği uygulanmıştır.¹³ Test sonuçlarına göre rassal etkili panel veri modelleri ile çalışmak uygun olmaktadır. Tablo 3 de Breush – Pagan test sonuçları verilmiştir.

Tablo.3.Breush - Pagan	
Breush - Pagan	P Değeri
chi2(1) = 5.23	0.0222

Rassal etkili panel veri modeli Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) yöntemi ile tahmin edilmiş, sonuçlar Tablo 4 de verilmiştir.

Tablo.4. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları Şube Sayıları, Rassal Etkiler modeli, GLS.		
Bağımlı değişken: şube	Katsayılar	P Değeri
DAO	-.0067293*	0.005
BAO	.3656575*	0.005
GSYİH	-5.256852*	0.000
TUFE	-.8265226**	0.020
Sabit terim	670.3053*	0.000
Wald chi2 (4)	60.88*	0.000

* ve ** sırası ile % 1 ve %5 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tahmin tablosu incelendiğinde tüm değişkenlerin istatistiksel olarak % 5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verdiği

¹³ T.S. Breusch & A.R. Pagan , “A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation”, *Econometrica* Vol. 47, Ekim 1979, ss.1287–1294.

görülmektedir. Wald testi sonucu da aynı şekilde istatistiksel olarak anlamlı bir modeli ifade etmektedir. İşaretler açısından incelendiğinde ise özel sermayeli mevduat bankalarının şube sayılarında büyümenin ve aktif toplamı-millî gelir oranının şube sayılarını artırıcı bir etki yaptığı görülmektedir. Tüketici fiyat endeksi artışları ise şube sayısı üzerinde azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Bu doğal olarak yüksek enflasyonun varlığı işletmelerin maliyetlerini artıracak olan faaliyetlere girmeyeceklerini göstermektedir. Dışa açıklık oranındaki artış ise şube sayılarında küçük değerlerde azalış etkisini ortaya koymaktadır. Açıklayıcı değişkenlerden büyüme oranı değişkenindeki ani düşüşler ve dalgalanmalara karşın banka şube sayısındaki sürekli artış negatif işaretli bir katsayı tahmini vermiştir. Bu anlamda istatistiksel olarak anlamlı olmakla beraber şube sayısındaki artışların büyüme hızının yarattığı etkiyle arttığını söylemek zordur.

Mevduat bankaları şube sayıları ile ilgili olarak yapılan sınama personel sayıları panel veri modeli için de yapılmıştır. Tablo 5 de yer alan test sonuçlarına göre rassal etkili panel veri modeli ile çalışılmalıdır.

Tablo.5.Breush - Pagan

Breush - Pagan	P Değeri
chi2(1) = 5.23	0.0222

Personel sayısı rassal etkili panel veri modeli Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) yöntemi ile tahmin edilmiş, sonuçlar Tablo 6 de verilmiştir.

**Tablo.6. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
Personel Sayıları, Rassal Etkiler modeli, GLS.**

Bağımlı değişken: personel	Katsayılar	P Değeri
DAO	-.3089693*	0.002
BAO	16.78825*	0.002
GSYİH	-331.4229*	0.000
TÜFE	-52.8802*	0.000
Sabit terim	11970.38*	0.000
Wald chi2(4)	114.48*	0.000

* % 1 önem seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Mevduat bankaları personel sayılarına ilişkin ikinci tahmin tablosu incelendiğinde tüm açıklayıcı değişkenlerin % 1 önem seviyesinde

istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Şube sayısı modelinde olduğu gibi Wald testi yine anlamlı bir modele işaret etmektedir. Dışa açıklık oranı değişkeninin her iki model tahmininde de negatif değer alması sektörün özel sermayeli mevduat bankalarının küresel anlamda henüz önemli bir paya sahip olmaması şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir deyişle ülke ekonomisi içinde dış ticaretin payının artması banka çalışanlarının istihdamını artırıcı bir etki yaratmamaktadır. Bankaların ülke ekonomisi içinde aldıkları payın yani aktiflerin milli gelir içerisindeki payının büyümesi, tahminlerden de görüldüğü gibi hem şube hem de personel sayılarında artış etkisi yaratmaktadır.

Sürdürülebilir büyümenin ve ülke ekonomisinin dışa açıklık özelliğini ifade eden büyüme ve dışa açıklık oranı değişkenlerinin etkilerinin geçmiş dönemlerde ortaya çıkabileceğinden hareketle istatistiksel anlamlı olan uzunlukta gecikmeli değerleri model tahminlerine katılmış fakat yine banka şube sayısı ya da çalışan sayısı üzerinde artırıcı bir etkisi görülmemiştir.

6.Sonuç

Çalışmada özel sermayeli mevduat bankalarının, sürekli artmakta olan şube ve personel sayılarının 2002 üçüncü üç ay ile 2008 ikinci üç ay zaman aralığında, makro ekonomik ve büyüme istikrar değişkenleri ile olan ilişkileri rassal etkili panel veri modelleri ile incelenmiştir. Ülke özel sermayesinin sektörel sonuçlarını görebilmek amacıyla olan çalışmada kullanılan banka sayısı ondur. Elde edilen model tahmin sonuçları incelendiğinde enflasyon artışlarının şube ve istihdam edilen çalışan sayılarında azaltıcı bir etki yaptığı buna karşın banka aktiflerinin milli gelir içindeki payının artmasının ise mevcut durumda olduğu gibi her iki büyüklüğü artırıcı etki yaptığı görülmüştür. Gerek basın bültenlerinde gerekse kurumsal raporlarda adı geçen büyüme oranının ve dışa açıklık oranının azalış veya artışlarına araştırılan büyüklüklerin aynı yönlü cevap verdiğini söylemek ise söz konusu değildir. Bu bir anlamda, özel sermayeli mevduat bankalarının, diğer bazı uygulama ve büyüklüklerin yanı sıra enflasyon kaygısının olmadığı ve gelirlerinin yükseldiği dönem ya da dönemler süresince şube açma ve personel alma eğilimlerinin devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Baltagi, B.H. *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons Ltd, England 1995.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, “*Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler*”, Sayı: 2, 2007.
- Breusch T.S. & A.R. Pagan, “A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation”, *Econometrica*, 47, 1979.
- Green, W.H., *Econometric Analysis*, Prentice Hall, New Jersey 2003.
- Griffiths W. E.R & H Carte, *Learning and Practicing Econometrics*, John Wiley, New York 1993.
- Gujarati D., *Basic Econometrics*, MarkGraw Hill, New York 2003.
- Gürüş Selahattin– Ebru Çağlayan, *Ekonometri, Temel Kavramlar*, İstanbul, Der Yayınevi 2005.
- Hausman, J.A., “Specification Tests in Econometrics”, *Econometrica*, Vol. 46, No. 6. Ekim 1978.
- Hsiao, C. , *Analysis of Panel Data*, Cambridge Universty Press 1986.
- Hsiao, C. “Benefits and Limitations of Panel Data”, *Econometric Reviews*, Vol.4, 1985.
- Judge, G. , *The Theory and Praticce of Econometrics*, Wiley, Second Edition, USA 1985.
- Matyas, László, *The Econometrics of Panel Data*, Kluwer Academic Publication 1996.
- Türkiye Bankalar Birliği, “*Bankalarımız 2007*”, Yayın No: 255, 2008.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2006), “*Bankalarımız 2005*”, Yayın No: 245, 2006.
- DPT, (2005), ‘*Türkiye için sürdürülebilir büyüme stratejileri konferansı: bölgesel gelişme, büyümenin finansmanı, eğitim ve büyüme*’ tebliği ekutup.dpt.gov.tr/haber/2005/06/surdurulebilirbuyume.pdf, erişim tarihi: 13.07.2009.

ÇEVİRİBİLİM TARTIŞMALARI GÖLGESİNDE ÇEVİRİ ÖĞRETİMİ VE ÇEVİRİ DİDAKTİĞİ GEREKSİNİMİ

Aytekin KESKİN[□]

ÖZET

Kültürlerarasında köprü işlevi gören ‘çeviri’nin tarihi, dilin tarihi kadar eskidir. Çeviri etkinliğinin gözlemlenerek bilimsel araştırmanın nesnesi olma süreci ise oldukça yenidir.

Çevirinin çok boyutluluğundan dolayı, alana yakın diğer bilim disiplinlerinin verilerinden yararlanılmaktadır. Bu yönüyle çeviri araştırmalarının disiplinlerarasılık özelliğine vurgu yapılmaktadır.

Çevirinin akademik bir disiplin olarak yükseköğretim programları arasında yerini alması, bu etkinliğin öğrenilmesi ve öğretilmesinin kuramsal alt yapısının da oluşmasını gerektirir. Çeviri eğitimi söz konusu ise didaktik altında çeviriye özgü yaklaşımların bulgulanması beklenir. Çevirinin akademik bir disiplin olmasının çıkış noktası, çeviri uygulamalarının betimlenebilir olduğu ilkesidir. Belli bir kuramsal çerçevenin varlığında çeviri öğretilbilir ve öğrenilebilir. “Kesin ve tek bir çeviri anlayışı elbette yoktur,” ancak, “nasıl” sorusunun cevapsız bırakıldığı bir öğrenme ortamı da düşünülemez.

Bu çalışmada, akademik bölümlerin eylem alanını belirleyecek çeviri didaktiğinin gerekliliği tartışılacaktır. “Çeviribilim çalışmalarında bütüncü bir kuram gerekli midir?” sorusu bu çalışmada irdelenmeyecektir.

Üniversitelerde çevirinin öğretilirliği ve çeviri uygulamalarına ilişkin veri oluşturabilecek deneysel bir gözlem Mersin Üniversitesi Almanca Mütercim-Tercümanlık öğrencilerinin çeviri uygulaması bağlamında değerlendirilmiştir. Çeviri sürecinde kaynak dilde [burada öğrencilerin anadilinde; yani, Türkçede] metinsellik boyutunda yeterlilik süreci değerlendirilmiştir. Türkçede metin oluşturma alışkanlığının eksikliği başat sorun olarak saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çeviribilim, Çeviri öğretimi, Çeviri didaktiği, Akademik çeviri eğitimi.

[□] Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviri Bölümü,
aytekinkes@gmail.com

**TRANSLATION EDUCATION AND THE NECESSITY OF TRANSLATING
DIDACTICS IN THE SHADE LINE OF ARGUMENTS CONCERNING THE
SCIENCE OF TRANSLATION****ABSTRACT**

The history of “translation” that functions as a bridge in the world of intercultural is as old as the history of the language. But nonetheless it is relatively a new date that the operation of translation is seen as an object of scientific observation and research.

Because of complexity of translation, the results and instruments of near or neighbour disciplines are preferred. Due to this perspective the translation studies are emphasised as an interdisciplinary field. In the development of this field, these interdisciplinary processes were often shown as a reason for the disorder.

The fact that translation as an academic discipline ranks in the curricula of higher education requires that the base for learning and teaching this subject matter and furthering the theoretical supplements must be built up. Concerning the translation education, the discovering of translation-specific approaches beneath the didactics is expected. As far as the conception of the theoretical base is completed, the translation didactics that is a need of the discipline can be built up. The starting point for the academic discipline of translation is founded on the principle that the translation acts can be described. With such a methodical and theoretical base, translation can be taught and learned. “Surely, there is no precise and one only translation conception”, but, one can’t figure out that in the situation of learning the question “how” has no response.

In this study, the necessity of translation didactics which helps determining the strategic spaces of the academic departments established will be discussed. The question “whether there is a need for a complementary theory in the studies of the science of translation?” will not be argued in this study.

In the study, concerning the teachability of translating at universities it is assessed an experimental observation of a translation application at the departement of German Translation and Interpreting of the University Mersin (Turkey). This assessment can deliver some datas regarding the apply of translation. It is evaluated the capacity of the students in improving their textual knowledges during the translation process in the source language (in the *native language* of the students, that means turkish). It has been stated, that the primarily problem is the deficit of praxis in producing texts in turkish.

Key Words: *Science of translation, Translation education, Translation didactics, Academic translation teaching.*

Giriş

Dil ve iletişim tarihi kadar eski bir etkinlik olan çeviri etkinliğinin tarihini MÖ 4. bin yıla kadar götürmek olanaklıdır. Antik Mısır'da çeviri bağlamında ilk akla gelen “sözlü çeviri=tercümanlık/dilmaçlık”tır. Yazılı çeviri=mütercimlik ise görece olarak MÖ. 1900'lü yıllara tarihlenir (Doğan 2009: 10 ve Eruz 2003: 22-23).¹ Kültürlerarası iletişimde köprü işlevi gören dilsel bir etkinlik olarak “çeviri” 20. yüzyılın ikinci yarısında bilimin de araştırma nesnesi olmuştur.²

Bilimlerin her türlü gelişmesini çabuklaştıran bilim kişileri, sürekli geçerli olacak bilginin tekeli olmadıkları için kuramların çeşitliliği yanı sıra zamanla ortaya çıkan sürekli yanlış gelişmeler de olmuştur. Böylece başka gelişmelere koşut olarak bilim tarihinde sürekli var olan gelişme ve gerileme karşıtlığına tanık olunur.

Çeviri olgusunu betimleyip açıklamayı amaçlayan, çeviri araştırmaları da bilim-tarihsel bu gerçekliği doğrular (Stolze 2003: 17, Zybatow 2002:58, Stolze 2001:9).³ Öyleyse çeviri veya çeviribilim araştırmaları nasıl bir gelişim çizgisi izlemiştir?

Çeviri araştırmalarında izlenen yol, bugünün çeviri anlayışı ve çevirinin bir bilim etkinliği olarak evrilmesine hangi katkıları yapmıştır?

Bu sorulara yanıt, sadece çok genel bir yanıt olur. Böyle bir yanıtta da çok kapsamlı dizgesel araştırmaları hesaba katmamak gerekir. Didaktik

¹ Çeviri etkinliğinin bir meslek olarak evrilmesi süreci; diyesi (yani), çeviri tarihi ve Türkiye boyutunda, Osmanlı İmparatorluğu döneminde çevirmenlik mesleği için bkz. Sâkine Eruz, *Çeviriden Çeviribilime*, Multilingual, İstanbul 2003, s.22-40 ve Aymil Doğan, *Sözlü Çeviri-Çalışmaları ve Uygulamaları- Güncelleştirilmiş 2. Baskı*, SFN, Ankara 2009, s. 12-24. [Türkçe olmayan ve Türkçeye çevrilmeyen, yararlanılan kaynakların Türkçesi köşeli ayraç içinde verilmiştir. A.K.]

² Çeviribilim çalışmalarının, dilbilim verilerinden beslenerek evrildiği süreç olarak tanımlanan “çeviri kuramı”, “betimleyici çalışmalar” ve “çeviri uygulamaları temelli çalışmalar” 20. yüzyıl, 70'li yılların ikinci yarısında belirginlik kazanır. Bu bağlamda James S. Holmes (1972), Wolfram Wilss (1977), Ittemar Ivan-Zohar (1978), Gideon Toury (1980), Justa Holz-Mänttäeri (1984), Katharina Reiß/Hans Vermeer (Reiß/Vermeer) (1984) vd. anılabilir (bkz. Eruz 2003: 47-55).

³ Radegundis Stolze, *Hermeneutik und Translation*. [Yorumbilim ve Çeviri], Gunter Narr Verlag, Tübingen 2003, Lew N. Zybatow, “Sprache-Kultur-Translation oder Wieso hat Translation etwas mit Sprache zu tun?” [Dil-kültür-Çeviri veya Çevirinin Dille Nasıl bir İlişkisi Var?], *Translation zwischen Theorie und Praxis*. L N. Zybatow (Hrsg.), Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main; Berlin; Bern 2002, s. 57-87, Radegundis Stolze, *Übersetzungstheorien* [Çeviri Kuramları], 3. Aufl., Gunter Narr Verlag, Tübingen 2001.

nedenlerden dolayı gelişmeler deneysel olarak gösterilir ve olabildiğince kaba genellemeler göze alınabilir; ama, bütün bunlar sorunu görünür kılmaya yetmeyecektir.

Bu durumun iki temel sebebi vardır: Birincisi, bilim alanlarının bilgiye ulaşmasının özgünleşme ve ayrışmaya dayanan, bilimin genel özelliğinden kaynaklanıyor olmasıdır. Diğer sebep ise, bu bilimlerin herhangi bir yerde dünyevi alanda boş bir mekânda dolaşıp durmadığı, tam tersine bilimlerin çok temel, kendine has sorunlarının görüldüğü, somut yaşam alanı ile çok sıkı bir bağıntı içinde bulunmasıdır.

Bilim, toplum içinde farklı gelişme ve akımlara karşı tepki gösteren, içinde yaşanan zamanın bir görüntüsüdür. Çokça dile getirildiği gibi, yaşadığımız dünya olabildiğince karmaşık; başka bir ifadeyle, çok katmanlı bir yapıdır. Buradan hareketle bilimin de çok katmanlı olduğu ve bu yapısından dolayı da farklılaştığı söylenebilir. Çeviribilim ve onunla birlikte çeviri öğret-bilimi de bu tarzda toplumsal yaşam ile kopmaz bir biçimde bağlı olan farklılaşma süreçleridir.

Çeviribilim mi?

Her bilimin kendine has, içselleşmiş kategorileri vardır. Bilim olma yolundaki çeviribilimin kendine özgü kavram ve temel olguları (fenomenleri) şöyle tanımlanabilir: Dil, iletişim, metin, aktarım, kültür vb. Çeviribilim bu olguları, özgün koşullarından bağımsız ve olabildiğince genel tarzda konuşturırken, çeviri olgusuna dayalı araştırma evreninde çeviri olgusunun bireşenleri ayrı ayrı ele alınıp irdelenebilir.

Süreç içinde çeviribilim bağımsız bir disiplin olma yolunda evrilmiş; ancak, genel kabul gören ve bilim-kuramsal zemini sağlam, araştırma nesnesi tanımlanmış, kavram örgüsü oluşturulmuş, metodolojisi somutlaşmış, bilim-uygulama ilişkisi saptanmış bir alan olamamıştır (İşcen 2005:7, Stolze 2003: 13 ve 17, İşcen 2002: 23, Bengi-Öner 2001: 77, Snell-Hornby, Höning, Kußmaul, Schmitt 1999: önsöz).⁴ Diğer yandan çeviri

⁴ İsmail İşcen, "Problembezeichnung und Problemerlebnis–Gedanken zum problematischen Selbstverständnis einer Übersetzungswissenschaft." [Problem Tanımı ve Problemi Deneyimleme – Çeviribilimin Sorunlu Varlığına İlişkin Düşünceler] Linguistik online 23: 2/05; 2005. www.linguistik.online.de=erişim, (10.07.2009). İsmail İşcen, *Çevrim Kuramı*, Seçkin, Ankara 2002; Işın Bengi-Öner, *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*, Sel Yay., İstanbul 2001; Mary Snell-Hornby, Hans G.Höning, Paul Kußmaul und Peter A. Schmitt, [Hrsg.] *Handbuch Translation*. [Çeviri El Kitabı], Stauffenburg Verlag, Tübingen 1999.

olgusunun farklı yönlerinin araştırılması ve bulgulanması, çeviribilimin özerk bir bilim olmasına da katkı yapacaktır. Burada yol gösterici ilke, bilimin süreçselliği ve birikimliliğidir. Bu arada son yıllardaki Türkçe yayınlarda “çeviribilimin özgün ve bağımsız bir bilim” olduğu yönünde yaklaşımlar da vardır; ancak bu yargıları destekleyen veriler söz konusu çalışmalarda ayrıntılı olarak yer almamaktadır (Akbulut 2004: 116, Yazıcı 2005: 191 ve Yücel 2007: 185).⁵ Bu çalışmada, “Çeviribilim özerk bir bilim midir?” sorusuna ayrıntılı yanıt aranmayacak, genel değinilerle yetinilecektir. Çalışmada kullanılan çeviribilim terimi de çeviriye dönük araştırma evreni bağlamında kullanılmıştır.

Çeviribilimin bilim evreninde özgünleşme çabaları ile “çevirinin öğretilbilir bir etkinlik” olarak belirmesi, birbirini izleyen süreçler olarak değerlendirilebilir (Wilss 1980: 72; Stolze 2001: 68).⁶ Bu doğrultuda üniversitelerde çeviri eğitiminin konuşturıldığı yükseköğrenim alanları (mütercim-tercümanlık programları) ortaya çıkmıştır. Bu birimlerde çeviri olgusunu tanımlamaya yönelik bilim-dizgesel çalışmalar yanında, çeviri eğitiminin kuramsal alt yapısı da hazırlanmaktadır (Doğan 2009: 1, Kurultay 1997⁷, Eruz 2003: 96 vd.).⁸ Var olan bu gerçeklik, çevirinin nasıl

⁵ Çeviribilim özerk bir bilim dalı olmasını, çeviribilim odaklı yaklaşımlara borçludur. “Çeviribilim yeni bir bilim dalıdır.” Ayşe Nihal Akbulut, *Söylenceden Gerçekliğe-Çeviri Eğitimine İlişkin Düşünce, Gözlem ve Uygulamalar*, Multilingual, İstanbul 2004, s. 78). “Çeviribilim özerk bir bilim dalı olduğundan kendi alanını betimlemekte, bu alana özgü kuramı ve yöntem bilgisini geliştirmektedir.” (Akbulut 2004, s.116). “Çeviribilimi dilbilim kapsamından kurtaran bakış açısı, bu bilim dalının yönünü değiştirmiştir” (Mine Yazıcı, *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, Multilingual, İstanbul 2005, s. 192). “Çeviribilimin altmışlı yıllardan sonra bilimsel ve özerk bir bilim dalı olduğu günümüzde artık tartışmasız kabul edilmektedir. [Vurgu bana ait. A.K.] (Faruk Yücel, *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Dost kitapevi Yay., Ankara 2007, s. 185).

⁶ Wolfram Wilss, *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. [Çeviribilim: Sorunlar ve Yöntemler], 4. Aufl., Ernst Klett Verlag, Stuttgart 1980.

⁷ Bkz. Turgay Kurultay, “Neler Olmazsa Çeviri Eğitimi Olmaz? –Çeviri Eğitiminde Temel İlkeler Belirlemeye Yönelik Bir Deneme.” *Türkiye’de Çeviri Eğitimi – Nereden Nereye?* Turgay Kurultay ve İlkur Birkandan (Yay.), Sel Yay. İstanbul 1997, s.23-30.

⁸ Türkiye’de üniversite düzeyinde çevirmenlikle ilgili bölümlerin adlandırımında farklılıklar söz konusudur. Genel eğilim bu bölümlerin Mütercim-Tercümanlık Bölümü başlığı altında toplanmasıdır; son yıllarda çeviribilim alanındaki gelişmeler ve yükseköğrenimin amaçsallığını yansıtması açısından Çeviribilim Bölümü olarak adlandırılması bir seçenek olarak belirmiştir. Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü; Yeditepe Üniversitesi (Vakıf Üniversitesi-İstanbul) Çeviribilim Bölümü; diğer üniversitelerdeki bölümler Fen-Edebiyat veya Edebiyat Fakültesi bünyesinde Mütercim-Tercümanlık bölümleri olarak adlandırılıp, yapılandırılmıştır. İlk Bölüm 1982-83 eğitim-

öğretileceğine ilişkin bilim-kuramsal ilkeleri de gerekli kılmıştır. Çeviribilim araştırmaları koşutunda gelişecek çeviri didaktiği çalışmaları, birbirini besleyen ve veri transferini olanaklı kılan bir çalışma evreni olarak süreç içinde olgunlaşacaktır.

Çeviri öğret-bilimi, bir yandan genel öğret-bilimin bir parçası diğer yandan da çeviribilimin bir parçası olarak düşünülebilir. Bu özelliğinden dolayı çeviri öğret-bilimi, çalışma malzemesi ortak komşu disiplinlerle ilişki kuracak ve onların verilerinden de yararlanacaktır.

Araştırma Nesnesi ve Çevirinin Öğretilmesi

Araştırma nesnesi belirleme her bilim alanının vazgeçilmezidir; çünkü, sınırları belirlenmiş bir araştırma nesnesi ile, ilgili bilim alanında bilgiye, üretime dönüşecek, alana ilişkin düşünceler geliştirilebilir (Albert 2001: 15⁹, İşcen 2002: 25). Araştırma nesnesini saptama yoluyla, özgün bir bilim disiplini içinde araştırılması gereken ve araştırmaya değer olan saptanır. Araştırma nesnesini saptamaya ilişkin bilim geleneği içinde yerleşik genel bir yaklaşım vardır; ancak, “çeviri araştırmalarındaki öznellik olgusu, paradigma yönelimini” de belirleyecektir (Stolze 2003:17).

Bilim etkinliğinde araştırma nesnesi çok genel tutulur ve bu da söz konusu alanın tarihsel gelişim süreciyle ilişkilidir. Araştırma nesnesini belirleme süreci, değişmez ve sürekli geçerli olabilecek biçimde saptanmış durağan (statik) değildir. Farklı bilim disiplinleri içinde farklı yaklaşımlar söz konusu olabilir. Bu saptamaların hemen hepsi çeviribilimin tarihsel gelişimi ve araştırma nesnesini saptama yaklaşımları için de geçerlidir. Bu aşamada ortak kabuller ve “bilim-kuramsal temellendirmelere uygun bir

öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde, daha sonra Boğaziçi Üniversitesi ve onu izleyen diğer üniversitelerle birlikte sayısı her geçen gün artan çeviri alanında yüksek öğrenim olanağı sunan bölümler söz konusudur. Çince, Rusça, Bulgarca yaygın olmayan Mütercim-Tercümanlık programlarını dışarıda bırakırsak, Türkiye’de ağırlıklı olarak Almanca, Fransızca ve İngilizce Mütercim-Tercümanlık programlarında eğitim-öğretim etkinlikleri sürdürülmektedir. 2009 yılı ÖSYM verilerine göre, lisans düzeyinde (10 Vakıf üniversitesi -çoğunca İngilizce- ve 10 devlet üniversitesinde) çeviri alanında akademik eğitim olanağı sunan yükseköğretim programı var. Devlet üniversitelerinde Mütercim-Tercümanlık programları: Dokuz Eylül (Tr. Alm. İng. tek bölüm), Ege (Alm. ve İng.), Hacettepe (Alm. Fr. ve İng.), İstanbul (Alm., Fr. ve İng.), Kırıkkale (Fr.), Marmara (Alm. Fr., ve İng.), Mersin (Alm ve Fr.), Trakya (Alm. Bulg. ve İng.); ayrıca Boğaziçi Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü (İng.).

⁹ Bkz. Sandór Albert, *Übersetzung und Philosophie* [Çeviri ve Felsefe], Edition Präsenz, Wien 2001.

araştırma nesnesi tanımının olmaması” (Zybatow 2004: 43¹⁰; İşcen 2002: 32), çeviri araştırmalarının yakın tarihi ile ilişkilendirilebilir.

Çeviribilim bağlamı bu yaklaşıma göre araştırma nesnesi ‘çeviri’ olarak adlandırılabilir. Bu genel adlandırmada elbette, çevirinin ve çeviribilimin tarihsel izleri görülür. Araştırma nesnesini belirleme bağlamında çeviribilim araştırmalarının geçirdiği evre, uluslararası iletişim süreçlerinde yaşanan değişim ve bu gelişmelere koşut ‘çeviri’nin yeri ve etkinliği, çeviribilimin araştırma nesnesini saptama süreçlerini de etkilemiştir. Bu etkilenme gelecekte de farklılaşarak sürecektir.

Çeviri araştırmaları bağlamında öğretici olan, yukarıda anıldığı gibi farklı adlandırmalarla, alanın araştırma nesnesinin zamandan bağımsız olmadığı tezini güçlendirecek farklı sorun (problem) saptama yaklaşımının ortaya çıkacağı gerçekliktir. ‘Çeviribilim kuramı’ ve ‘çeviri öğret-bilimi (didaktiği)’¹¹ ve bu adlandırmadan ortaya çıkan araştırma nesnesi saptamasını birbiriyle karşılaştırdığımızda şu saptamayı yapabiliriz: Çeviribilimde gereksinim duyulan kapsayıcı ve bütünlüyci bir çeviribilim kuramına karşı günümüz gerçekliğinden çıkan çeviri öğret-bilimi, alanın araştırma nesnesi eleştirisi olarak da tanımlanabilir. Deneysel olarak bu yaklaşım aşağıdaki alanlarla ilişkilendirilir:

1) Çeviri öğret-bilim kuramı, bu yaklaşımla çeviri eylemini iletişimsel bir gerekçelendirmeye indirgemıştır. Görünürde daha kapsayıcı olan, toplumsal bireşenleri gözetken kavram olan iletişim gözetilmediğinden, iletinin aktarımı ve toplumsal anlamı dikkate alınmamıştır.

2) Sınırlandırılmış bir görüş öğret-bilimin öncü anlayışında öne çıkmaktadır; zira ilkesel olarak öğret-bilimsel olan öğretim ve eğitimle sınırlanır. Bu yaklaşım için diğer ayrıntıların yanısıra, 60’lı yıllardan bu yana sosyalizasyon olarak anlaşılan, eğitim ve öğretimin toplumsal çevreni, dikkate alınmalıdır. Öğret-bilime ilişkin gittikçe yaygınlaşan bu anlayış,

¹⁰ Lew N. Zybatow (Hrsg.), *Translation in der globalen Welt und neue Wege in der Sprach- und Übersetzerbildung*. [Global Dünyada Çeviri: Dil Eğitimi ve Çeviri Eğitiminde Yeni Yollar] Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft II, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2004.

¹¹ Didaktik kavramı Eski Yunanca *didáskein* (öğretmek) sözcüğünden türemiş bir kavramdır. Bu kavram, hem ders işlemenin kuramsal boyutu hem de öğretme eyleminin kuram ve uygulaması olarak algılanır. Kavram farklı biçimlerde içeriklendirilmiştir. Bir yandan “öğretme sanatı” [Johann Amos Comenius (1592-1670)] olarak tanımlanırken; bir yandan da tamamen öğrenme ve öğretmenin betimlendiği kuramsal bir disiplin (bkz. Wolfgang Klafki) olarak da içeriklendirilebiliyor. Bu çalışmada *didaktik* daha çok bir bilim etkinliği olarak değerlendirildiğinden Türkçeye *öğret-bilim* olarak taşıyıp kavramlaştırılması öncelenmiştir.

öğret-bilim kavramını eğitim pratiği ile sınırlayan başka bir görüş açısı ile açıklanabilir.

3) Öğret-bilim bir anlamda, eğitim etkinliğinin pratiğidir. Bir başka anlamda ise öğretmenin bilimidir; yani bir pratiğin (edimin) kuramıdır. Çeviri öğretiminin kuramında öğret-bilim, neredeyse tam anlamıyla eğitim pratiği olarak ortaya çıkar. Bu anlayışla değerlendirdiğimizde öğret-bilimin buradaki ikinci anlamı, çeviri öğret-bilimini açıklamaya yetmez. Çeviri öğret-biliminin kuramı, yöntemsel özellikleri ve kuramın bilimsel yerine ilişkin soruları bastırır/öteler.

Çeviribilim araştırmaları içinde sürdürülen bilim-kuramsal tartışmalar, sınırları çok belirgin olmasa da çeviribilimin bilimler içindeki yerini belirleme etkinliği olarak algılanıp, çeviribilimin kayda değer özelliklerini açığa çıkarmıştır. Bu yaklaşımla, tarihsel ve bilim sistematiğine yakınlık, araştırma nesnesini saptama girişiminde ortaya çıkmıştır. Her şeye rağmen, çeviribilimin bilim karakterine ilişkin çok önemli bir soru tamamen yanıtız kalmıştır. Haklı bir beklenti ufku oluşturmak ve alan için gerekli 'çeviri öğret-bilimi' ile ilişkilendirilecek çeviribilimin bilim yapısına ilişkin minik saptamalar yapmak yerinde olacaktır.

Çeviribilim ve Çeviri Öğret-bilimin Bilim Karakteri

Bilim evrenine ve onun kendi içinde sınıflandırılmasına bakıldığında bir çeşitlilik göze çarpar. Bu durumu farklı üniversitelerin ders programlarında görmek mümkündür. Geleneksel olarak kendi içinde ayrıştırılmış iki büyük bilim kümesi söz konusudur: *Doğa bilimleri ve düşün bilimleri*.¹² Bu ayrıştırma ile yetinilmeyip, genellikle düşün bilimleri yerine, *sosyal bilimler* veya *beşeri bilimler/insan bilimleri* adıyla tanımlanan bir bilim kümesi ile bilim evreni kendi içinde zenginleşmiştir. Bu tür düzenleme ve sınırlamalar, alanın kullandığı araştırma yöntemi ve araştırma nesnesi ile gerekçelendirilmiştir.

Bu durumun bilinen/geleneksel yaklaşımı şöyle ifade edilir: Doğa bilimleri, düşün bilimlerinden farklı bir araştırma nesnesini irdelediğinden, doğal olarak farklı bir araştırma yöntemi kullanmalıdır. Tamamen geleneksel olarak zihinlere yerleşmiş, aslında pek de sorunsuz olmadığı bilinen

¹² Bu kavramların Almanca karşılıkları doğa bilimleri için *Naturwissenschaften*, düşün bilimleri için de *Geisteswissenschaften*. Almanyanın ve Almancanın bilim tarihindeki yeri ve Türkiye'nin üniversite geleneğinde Almanya (Humboldt) anlayışının etkinliği, böyle bir gruplandırma için ölçüt olarak tercih edilmiştir.

yaklaşım, doğa bilimlerinin araştırma nesnesini tanımladığı, düşün bilimlerinin ise araştırma nesnesi boyutunu anlamayı arzuladığı biçiminde yerleşen anlayıştır. Bir defa bilimsel bilgi edinimi *açıklama* ile güvencelenir; başka bir zamanda da *anlama* öncelikli ve vazgeçilemez bilgi kaynağı olarak öne çıkarılır. Bu ayrıştırma şöyle gerekçelendirilmeye çalışılır: Doğa bilimleri geniş anlamda doğa ile ilgilidir; diğer yanda düşün bilimleri ise, *tarihsel ve toplumsal gerçekliği; yani, insan ürünü olanı araştırmayı* hedefler.

Bu çalışma kapsamında bizi özellikle şu soru ilgilendirir: Çeviribilim ve ondan beslenen “çeviri öğret-bilim” nasıl bir bilim olabilir? Bu çalışma kapsamında vurgulanan araştırma nesnesini belirleme tarzına göre “çeviribilimin” çok farklı alanlarda eyleyen insanlarla ilgili bir alan olduğuna vurgu yapılabilir (Albert 2001). Bu yaklaşımdan hareketle henüz özerk bir bilim disiplini olma sürecini yaşayan çeviribilimin düşün bilimleri ve sosyal bilimlerle akraba bir alan olabileceğini; ancak, bu bilimlerle tamamen örtüşmediğini söyleyebiliriz.

Çeviri etkinliği dil kullanımı ile doğrudan ilişkilendirilen bir alandır. Dil kullanımı da insan merkezli ve göstergeler kullanılarak gerçekleştirilen bir etkinliktir. Bu durum dil-içi, dil-dışı ve diğer belirleyenlerin etkili olduğu çok katmanlı bir süreç olarak da tanımlanabilir.

Benzer soruları çeviri öğret-bilimi için de sormak olanaklıdır. Günümüzde öğret-bilim genellikle bir davranış bilimi olarak anlaşılmaktadır. Hem çeviribilim hem de çeviri öğret-bilimi davranış-bilimsel karakteri ile tanımlanabilir. Öyleyse, öğret-bilim ve çeviribilim içinde ayrışan çeviri öğret-bilimi, neden davranış bilimi başlığı altında adlandırılmasın?

Bu ilk yüzeysel tanımlamada, zamanla daha da derinleştirilmesi gereken içeriksel temel yaklaşım belirleyici olacaktır. Bu tasarımlar, burada anılan bağlamda, çok geniş ve bütün ayrıntılarıyla açıklanmayı gerektirdiği için, çok hızla ‘kuram – uygulama sorunu’ boyutunda evrilmektedir.

Çeviri Öğret-bilimin Temel Sorunu olarak ‘Kuram-Uygulama’ ilişkisi ‘Davranış bilimi’ kavramını, davranış ve bilim gibi temel bileşenlerine ayrıştırdığımızda, kendimizi uygulama ve kuramın geriliminde buluruz. Uygulama, davranışın başka biçimde açıklanmasıdır/anlatımıdır; bilim ise zorunlu olarak kuramdan beslenir. Başka bir ifadeyle bilim, kuramı içselleştirmiştir. Bundan dolayı da davranış bilimi adlandırımı dolaysız olarak kuram-uygulama ilişkisine gönderme de bulunur. Davranış bilimi olarak çeviri öğret-bilimi, bir kuram bağlamında değerlendirildiğinde, kuram boyutuyla araştırmaya değer bir pratikten hareket eder. Pratik, sonuç olarak

her davranış biliminin merkezindeki olgudur. Çeviri de iletişime dayalı dilsel eylem olduğundan, çıkış noktamızı güçlendirmiş olduğumuzu var sayabiliriz.

Davranış bilimleri insanın yaşamsal pratiklerinin dışında değildir; tam tersine yaşam pratikleri ile içiçedir. Davranış bilimi kendine has bir biçimde, uygulamaya dayalı bir kuramın çıkış noktası olabildiği için, ele aldığı bütün sorunların çözümünü de uygulamadan alır. Böylece, çeviri öğretiliminin gerekliliği, bizzat değişen yaşam evreni; diyesi (yani), değişen insan pratiğinden kaynaklanır. Örnekleme gerekirse, günlük yaşam pratiğimizin temel ögesi olarak iletişim, kuramı bu pratiğe tepki vermeye zorlamaktadır.

Davranış bilimi çeviri öğretiliminin hareket noktasını uygulamada gördüğünden, bu durumu açıklayabilir. Burada şöyle bir soru sorulabilir: *Uygulama, kuramın neden çıkış noktası olsun ki?* Bu bağlamda, alanın ihtiyaç duyduğu çeviri öğretiliminin kuramı, çeviri öğretiminin hizmetine sunulmalıdır.

Ayrıştırılması ve vurgulanması gereken bir gerçeklik de şudur: Çeviri öğretilimi çeviribilim kuramından beslenecektir; ama, çevirinin uygulama alanı veya öğretim boyutu doğrudan çeviribilimle ilişkilendirilemez. Çeviri araştırmaları alanında üzerinde uzlaşılan bütünlüklü bir çeviri kuramı olmadığı düşünüldüğünde, çeviri uygulamaları alanında, çevirinin nasıl öğretileceği hakkında öğretilimsel veriler, çeviribilimin geldiği, görece olarak çıkmaz diye tanımlanabilecek duruma olumlu katkı olarak değerlendirilebilir. Çeviri öğretimini ve çeviri uygulamalarını besleyecek kaynak bir davranış-bilim olarak görülebilecek çeviri öğretilimidir.

Davranış bilimi olarak çeviri öğretiliminin kuramı, uygulama için olmalıdır. Bu yaklaşıma uygun olarak, çeviri öğretiliminin ideal görevi pratiğin kuramı ve pratik için kuram olarak saptanabilir. Bu durum çeviri öğretilimi ile ilişkilendirildiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkar: Çeviri öğretilimi bir yandan konusu ve tepisini (çıkış noktasını) pratikten alırken, diğer yandan pratiğe etki yapmak ister. Böylece çeviri öğretilimi zorunlu olarak pratik için bir tür 'hizmet işlevi' üstlenmiş olacaktır. Bu doğrultuda oluşan "kuramsal bilgi de çeviri uygulamalarını destekleyecek"tir (Kurultay 1997: 29).

Çeviri araştırmaları alanındaki temel sorunlar, kuram-uygulama ilişkisine yönelik genel ifadeler, olgunlaştırılmak ve ayrıntılaştırılmak istendiğinde, belirginleşecektir. "Pratik (edim/uygulama) nedir ve Kuram ne işe yarar?" gibi sorular sorulduğunda, yanıtlayanın bulunduğu yere göre açıklanan sorunlar netleşecektir. Sorun, bir bilim etkinliğinin çıkış noktası

olarak da tanımlanabilir. Sorunu olmayan bir alanın bilim etkinliğine de gereksinimi yoktur; zira, sorulacak soru kalmamıştır diye düşünülür. Bilim sorular soracak ve sorduğu soruları bilim-kuramsal temelde gerekçelendirerek anlaşılır kılacaktır.

Farklı kuram ve uygulama tasarımlarına rağmen, yine de uygulama ve kuramın kapsayıcı ortak özellikleri vardır. Bu ortak özelliklere göre kuram, genellikle soyut olan ve çelişkisiz olması gereken, sistematik, yöntemsel bilinçle donanmış ve gerekçelendirici bir çizgi izlemelidir. Uygulama (pratik), genel olarak belli motifler ve amaçların konulması; planların tasarlanması; bilinç, önleme, belli bir zaman ve belli bir mekânla tanımlanır.

Burada sadece öylece anılan ortaklık, daha çok dışsaldır. Kuram ve uygulama kavramları arasındaki görece ilişkisizlik, herhangi bir sorunun özgün bireysel çalışılması ve bununla sınırlı pratiğe ilişkin değişken kavrayış belirleyicidir.¹³ Bu durum, çeviribilim ve daha çok çeviri öğret-bilimle ilgili bütün alanlar için, ‘uygulama (pratik) şoku’ olarak özellikle öne çıkan, sayılamayacak kadar çok sorunun oluşmasına neden olur.

Bu sorunların gizini çözme ve gerçekliğin örtüsünü kaldırmak için, alanla dolaysız bir düşünsel bağın oluşması önkoşuldur. Çeviri olgusunun binlerce yıla dayalı geçmişi ve çeviribilimin henüz çok yeni bir bilim disiplini olarak evrilme çabası, karşıtlık gibi görünse de bu durum, alan çalışanları için çok verimli ve ürüne dönüşebilecek bir ortamın varlığına işaret eder. Bu bağlamda, çeviri eğitiminin ve uygulamalarının “kuramı falan olmaz yaklaşımı alanda bir başıboşluğun” kalıcılışmasına da katkı yapacaktır (Atayman 1997: 19).¹⁴

Çevirinin öğretilmesinde temel didaktik öğeler bu bağlamda anılabilir. Dersin *amacı*, dersin *içeriği* (ne sorusunun yanıtı olarak), konuları işleyip amacımızı gerçekleştirmek için nasıl bir yol izleneceği; başka bir söyleyimle *yöntem* ve son unsur olarak da bu süreçte kullanılacak *araç* ne olacaktır? Çeviri etkinliği için belirleyici olan nedir? Soruların yanıtları bütün diller için geçerli bir kuramsal çerçeve sunacak mı?

Çeviri eğitimi verenlerin (tek tek öğretim elemanlarının) öznel çeviri tutumları, süreç içinde alanın (çeviri eğitiminin) temel sorunsalı olarak

¹³ Türkçede bu doğrultuda tekil çalışmaların olduğunun vurgulanması gerekir (bkz. Eruz 2003 ve Akbulut 2004).

¹⁴ Veysel Atayman; “Kültür Politikaları Açısından Çeviri Eğitimi ya da Çeviri Eğitimindeki Kültürel Birikim Sorunu”. *Türkiye’de Çeviri Eğitimi – Nereden Nereye?* Turgay Kurultay ve İlknur Birkandan (Yay.) Sel Yay., İstanbul 1997, s. 13-22.

belirebilir. Bu durum süreç içinde alanın gerekliliğinin sorgulanmasına da neden olabilir.

Çeviri Öğretimi ve Metin Üretme Alışkanlığı [Uygulamalı bir Çalışma]

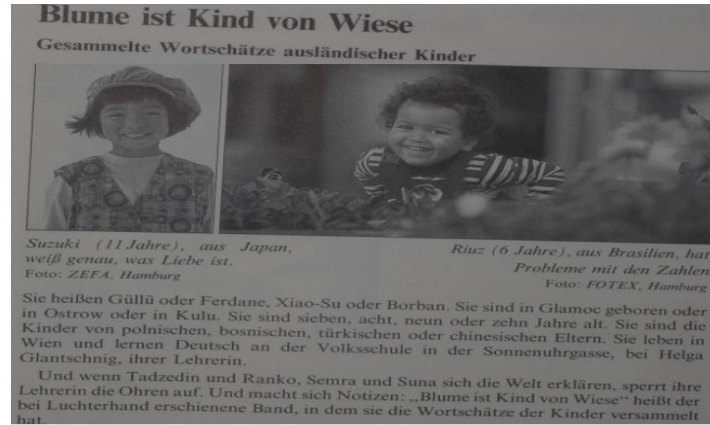
Bir sonraki çalışma için yönelim: *Çeviri, metin oluşturma etkinliğidir.* Bu temel yönelimden hareketle ve bu sınırlılıklar içinde çeviri süreci ve çeviri ürünü didaktik açıdan çözümlenip betimlenebilir. Çeviri etkinliği içindeki birey de dil kullanıcısıdır. Dilin kullanımı (parole) boyutunda, metin oluşturma sürecindeki bütün etmenler, çeviri etkinliği bağlamında da betimlenmelidir. Böylece, çeviri sürecinde sorun olarak öne çıkan durumlar saptanabilir ve çeviri eğitiminde yol gösterici genel ilkelere ulaşılabilir.

Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Çeviri Bölümü Almanca Mütercim-Tercümanlık programı öğrencileriyle¹⁵ yapılan farklı çeviri uygulamalarından bir örnek:

Örnek Çeviri Uygulaması:

Blume ist Kind von Wiese

¹⁵ Uygulamaya katılan öğrenciler, üniversite sınavında İngilizce soruları yanıtlayarak, Almanca Mütercim-Tercümanlık programına kayıt yaptıran öğrenciler. Almanca soruları yanıtlayarak programa kayıt yaptıran, Almanya'da belli bir süre yaşayıp, Türkiye'ye dönüş yapan ailelerin çocukları yok denecek kadar azdır. Son iki yılda MEÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviri Bölümü Almanca Mütercim-Tercümanlık programına Yabancı Öğrenci Kontenjanı tercihi ile kayıt yaptıran, Alman uyruğu olan öğrenciler [2008 girişli 2; 2009 girişli 1] de vardır. Almanya'da veya Almanca konuşulan ülkelerde belli süre yaşamış, okul yaşamını bu ülkelerin birinde geçiren veya Alman uyruğunda öğrenciler, Almanca yeterlik sınavını başarabiliyorlar. Türkiye'de öğrenim gören öğrencilerin hepsi, 1 yıl veya 2 yıl yoğun Almanca hazırlık eğitiminden sonra lisans öğrenimine başlayabiliyorlar. Son iki yılda programa kayıt yapan öğrenci sayısı 50'nin üzerindedir. 2009-2010 eğitim-öğretim yılında Almanca Mütercim-Tercümanlık programına toplam 54 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu öğrencilerden ikisi yabancı uyruklu öğrenci kontenjanından gelmişlerdir. Alman uyruklu öğrenci hazırlık muafiyet sınavını başararak lisans öğrenimine başlamıştır. Almanca bilmeyen öğrenciler iki grup halinde haftada 24 saat yoğun Almanca dersleri görerek, **B1** (Avrupa Konseyi Diller için Ortak Çerçeve Programı) düzeyinde Almanca bilgisine ulaştıklarında lisans programına kayıt yaptırabiliyorlar. Çeviri etkinliğine katılan öğrenciler, 1. sınıf öğrencileri, üniversiteye 2007 ve 2008 yılında kayıt hakkı kazanan öğrencilerdir.

Gesammelte Wortschätze ausländischer Kinder

Foto

Suzuki (11 Jahre) aus Japan, weiß genau, was Liebe ist,

Foto

Ruiz (6 Jahre), aus Brasilien, hat Probleme mit den Zahlen

Sie heißen Güllü oder Ferdane, Xiao-Su oder Borban. Sie sind in Glamoc geboren oder in Ostrow oder in Kulu. Sie sind sieben, acht, neun oder zehn Jahre alt. Sie sind die Kinder von polnischen, bosnischen, türkischen oder chinesischen Eltern. Sie leben in Wien und lernen Deutsch an der Volksschule in der Sonnenuhrgasse, bei Helga Glantschnig, ihrer Lehrerin. Und wenn Tadzedin und Ranko, Semra und Suna sich die Welt erklären, sperrt ihre Lehrerin die Ohren auf. Und macht sich Notizen: 'Blume ist Kind von Wiese' heißt der bei Luchterhand erschienene Band, in dem sie die Wortschätze der Kinder versammelt hat".¹⁶

Örnek Çeviriler:

1. Örnek:

[Başlık ve alt başlıklar çevrilmemiş. A.K.]

Onlar Güllü ya da Ferdane, Xiao-Su ya da Baron. [Tr.] Onlar Glamoe ya da Ostrow ya da Kulu doğumlu. [Tr. Sözcük seçimi] Yaşları yedi, sekiz,

¹⁶ aus: Langenscheidts Sprach-Illustrierte, Heft 4, Oktober –Dezember 1996, 42. Jahrgang: Brelin München: 111. [130 Wörter/sözcük] Metin seçiminde, metnin konusunun öğrencilerin buldukları yaşam ortamıyla da ilişkili (çok kültürlü yaşam ortamı) ve ilgilerini çekebilecek, ilişki kurabilecekleri bir konu olduğu düşünülmüştür.

dokuz ya da ondur. Onlar polanyalı, Bosnalı, türk ya da Çinli ailelerin çocuklarıdır. [Tr.] Onlar Wiende yaşıyorlar ve Sonnenuhrgasse Halk Yüksekokulunda¹⁷ Almanca öğreniyorlar öğretmenleri Helga Glantschrig eşliğinde. [Tr./Alm.]

Tadzedin ve Ranko, Semra ve Suna dünyayı açıkladıkları, betimledikleri zaman öğretmenleri onların kulaklarını çekti. [Alm./Tr.] Bir not belirtti: “Çiçek Çimenin Çocuğu” Luchterhand’in yayınında görülen, çocukların kelime bilgisine örnek verdi.[Alm.]^{T. K. 100:50/60}

2. Örnek: Çiçek, çimenin çocuğudur.

[Alt başlık ve resim altları atlanmış; çevrilmemiş! A.K.]

Onların adı Güllü yada Ferdane, Xiau-Su yada Barban’dır. [Tr.] Onlar Galamac’ta doğdular yada Ostrow’da ya da Kulu’da. [Tr.] Onlar yedi, sekiz, dokuz ya da on yaşındalar. [Tr.] Onlar polanyalı, bosnalı, tür-k yada çinli ailelerin çocukları. [Tr.] Onlar Viyana’da yaşıyorlar ve öğretmenleri Helga Glantschnig’in sayesinde halk okulunda almanca öğreniyorlar. [Alm.]

Ve eğer Tadzedin ve Ranko Semra ve Suna dünyayı açıklarsa öğretmenleri kulaklarını çeker. ve notta: “çiçek çimenin çocuğudur” yazmaktadır. [Alm.]^{A. D., 100:40/50;}

3. Örnek: “Çayırın Cocuğu Çiçektir [Alm.]

Yabancı çocuklar.[Alm.]

“Suziki, 11 yaşında japonyalı Ruiz 6 yaşında, Brezilyalı
[Tr.] Dişlerinde sorun var. [Alm.]

Sevginin ne olduğunu iyi bilir.

Onların isimleri Güllü veya Ferdane, Xiao-Su veya Barban’dır. [Tr.] Onlar Glamoede veya Ostrow veya Kuluda doğmuştur. [Tr.] Onlar yedi, sekiz, dokuz veya on yaşındadırlar. Onlar Polanyanın, bosnanın, türklerin, çinlerin çocuklarıdır. [Tr.] Onlar Wien’da yaşarlar ve yazın halk okullarında almanca öğrenirler. [Alm./Tr.]

Tadzedin ve Ranko, Semra ve Suna dünyadan bahsederken, öğretmenlerinin kulağını çınlattılar ve bir not: Çimenin çocukları çiçektir.”

¹⁷ “**Volksschule** die, İsviçre ve Avusturya’da: (Zorunlu) İlk öğretim okulu (toplam sekiz yıldır).” Almanca-Türkçe Sözlük. (1993). tdk. Ankara: s.1241. Rastgele seçilen ve bu çalışmaya taşınan örneklerde bu sözcüğün karşılığını doğru yazan öğrenci yok. Bu durumda öğrencilerin hangi durumda sözlüğe baktıkları da ayrıca konuşturılabilir.

[Alm./Tr.] ^{100:40/50}

4. Örnek:“ÇİÇEK ÇİMENİN ÇOCUĞUDUR.

[Alt başlık ve resim altları atlanmış; çevrilmemiş! A.K.]

Onların isimleri Güllü ya da Ferdane'dir, Xiao-Su ya da Barban'dır. Onlar Glamoce'de ya da Ostrow'da ya da Kulu'da doğmuştur. Onlar yedi, sekiz, dokuz ya da on yaşındadırlar. Onlar Polanyalı, Boşnak, türk ya da Çinli ebeveynlerin çocuklarıdır. [Tr.] Helga Glantschnig'in öğretmenlerinin yanında Almanca öğrenirler. [Alm./Tr.]

Ve Tadzedin ve Ranko, Semra ve Suna dünyayı açıkladıkları zaman, öğretmenleri söylediklerine çok şaşırır. Ve son olarak (...)” [Alm.] ^{M. Ö. 100: 50/60}.

Yukarıdaki örnekler genel olarak değerlendirildiğinde, metin diye tanımlanabilecek ürünlerin oluşmadığı saptanabilir. Bu durumun olası nedenlerini çözümlenmek ve betimlemek çeviri didaktiğinin çalışma alanında değerlendirilebilir.

Verileni ezberlemek ve yapılan sınavlarda aktarmak, yerleşmiş bir öğrenme alışkanlığı olarak benimsendiğinden, yaratıcı her türlü etkinlik, yeni bir öğrenme biçimini gerektirecektir. Öğrencilerin yazma gibi yaratıcılığa dayalı bir üretim etkinliği içine girmeleri zaman alacaktır. Dolayısıyla, çeviri uygulamasında ortaya çıkan durumlar çok yönlü bir değerlendirme ile çözümlenip betimlenebilir. Yukarıdaki örnekler bağlamında öğrencilerin dil öğrenme, çevirme ve metin oluşturma üzerinde etkin düşünmedikleri savlanabilir.

Öğrencilere yazdıkları metinler yeniden okutulduğunda, kendileri de “Bunu ben mi yazmışım?” gibi dönüt alındı.

Öğrenciler, çeviride *kabul edilebilir* ölçüde bir çeviri yapmadıklarının farkında olduklarını belirttiler. Gerekçe olarak, uzun süredir ve hatta hazırlık eğitimi sürecinde de çeviri yapmadıklarını sundular. Diğer değerlendirmeler (özetle):

“*Sunulan zaman, çeviri için yeterli değildi. Ders ortamında yapmamız üzerimizdeki baskıyı artırıyor. Evde yapsaydık daha başarılı olurduk.*

Çeviride nasıl bir yöntem izlememiz gerektiğini henüz bilmiyoruz.

Evet, metin elimdeydi. Uzun süredir de yanımdaydı; ama, metne bakılması gerektiğini bana kimse söylemedi. Burada baktığım kadarıyla çevirdim.”

Burada öğrencilerin andığı ve ortak kabul gören yaklaşımları, farklı

metinlerle, farklı zamanlarda test edilip, sonuçları öğretilimsel veriler ışığında değerlendirilebilir.

Öğrencilere buldukları yüksek öğrenim programını [Almanca Mütercim-Tercümanlık] değerlendirmelerine yönelik bir sormaca (anket) (açık uçlu sorularla) hazırlandı. Sormaca sonuçları kısaca şöyle özetlenebilir:

“Üniversite sınavlarında tercih yaptım ve burayı kazandım!

Ben aslında İngilizce ile ilgili bir bölümü tercih etmek isterdim; ama, puanım o bölümlere yetmediği için buradayım.

İngilizce ile ilgili bir programı bitirdiğimde öğretmen olarak atanabilirim. Bu bölüm mezunları öğretmen olarak atanmıyor.

Bu bölümü bitirip diploma alacağım.

Zaman zaman sıkılıyorum.

Buradan mezun olunca ne olacağımı bilmiyorum (...)

Okuma alışkanlıklarına ilişkin değerlendirmeleri şöyle özetlenebilir:

“Okumayı pek sevmem.

Okumayı ve edebiyatı hiç sevmiyorum!

En son okuduğum öykü, roman vb. bir kitap hatırlamıyorum.”

Almanca hazırlık eğitimi, bir dil kursu niteliğinde yürütülmektedir. Programlanması ve yürütülmesi ile öğrencilerin süreci algılaması da bir koşulluk içermektedir. Öğrenciler hazırlık eğitiminde sadece Almanca öğrenmeye yöneldikleri için lisans öğrenimiyle birlikte, yaratıcı düşünme bağlamı üniversite ile tanıştıkları bir tespit olarak anılabilir. Bu durum, öğrencilerde alana ilgisizlik ve daha önce erteledikleri etkinliklere katılma veya tembellik etme haklarını kullanma eğilimini de yaratmış olabilir.

Çeviri ürünü metinler değerlendirildiğinde, dil-düşünce ilişkisi öğrencilerin bir gerçekliği olmamış izlenimi doğmaktadır. Çeviri, kaynak metindeki sözcüklerin karşılığının bulunup yazılması olarak bilince taşınmış. Dolayısıyla metin oluşturmanın yaratıcı bir dilsel etkinlik olduğu gerçekliği âdeta ötelenmiş...

Çeviri metinlerini değerlendirmede nasıl bir yol izleneceğine ilişkin, bu alanda yapılmış, üzerinde uzlaşılan bir ölçek ve bir yaklaşımın da olmadığını da altı çizilmelidir.

Yukarıdaki metinleri değerlendirmede metin oluşturma süreçlerinde geçerli, metinsellik ölçütlerini temele alan bir değerlendirme yolu izlenmiştir. Öğrencilerin metin üretimindeki ve dil kullanımındaki yeterliklerinin aslında her iki dili de kapsayan birbirine benzeyen temel sorunlardan kaynaklandığından hareket edilmiştir.

Öğrencinin 1. dildeki (Türkçe) dilsel yeterliği ve metin üretme

alışkanlığının, 2. dil (Almanca) metin üretme alışkanlığının oluşmasına da katkı yaptığı didaktik ilkedan hareket edilmiştir. Metindeki sapmalar ve yanlışlarda, Türkçe yetersizlik olarak tanımlanabilecekler [Tr] ve Almanca yetersizlikten kaynaklanan eksiklikler [Alm.] olarak gösterilmiştir.

Çalışmanın yapıldığı öğrenci grubunun özellikleri ve Almanca dil deneyimleri:

En az bir yıllık yoğun Almanca dersinden (yaklaşık 600 saat yoğun Almanca) sonra, lisans eğitim-öğretimine hak kazanan, 2007 ve 2008 yılında üniversiteye kayıt yaptıran öğrenciler; 45 öğrenci, 35 K+10 E.- 1. sınıf öğrencileri ile bu araştırma yapılmıştır. Araştırmada olası bir manipülasyon (güdüleme) kaygısı oluşmaması için düzenli bir ders etkinliği araştırma evreni olarak seçilmiştir. Kaynak metin öğrencilere 15 gün önceden dağıtılmıştır. Çalışma, eğitim-öğretim yarıyılıının 5. haftasında; arasınav yerine geçecek 5 etkinlikten birisi olarak, Türkçe Yazılı ve Sözlü Anlatım dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliğe, derste hazır bulunan 38 öğrenci katılmıştır (29 K. + 6 E.). Süre 25 dakika olarak saptanmış ve öğrencilerin çeviri sürecine müdahale edilmemiştir.

Öngörülen süre içinde metnin tamamını çeviren öğrenci sayısı 10; son başlamı (paragraf) hiç çevirmeyen öğrenci sayısı 15 olarak saptanmıştır.

Metinler kendilerine 15 gün önce dağıtılmış olmasına rağmen, metni okuyan ve metin üzerinde çalışan öğrenci sayısının, çalışma sonrası soru-cevap biçimindeki değerlendirmede, 7-8 kişi olduğu anlaşılmıştır. Çeviri sürecinde, sözlükten sözcük arayarak zamanı kullanan öğrencilerin oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir. Çeviri metin oluşturma sürecinde, kaynak dildeki sözcüklerin Türkçe karşılıklarını yazarak, 'metin' oluşturduğunu düşünenlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

Çeviri gerçekliği içinde bilinmeyen sözcüklerin her durumda olabileceği yadsınmaz; çeviri etkinliğinde sözlükler ve diğer yardımcı araçlar kullanılır; öğrencilerin sözlükten sözcük aramaları sadece zamanı kullanmada bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Çeviri için tanınan sürenin *kabuledilebilir metinler* üretmede belirleyici bir etkisinin olmayacağından hareket edilmiştir. Aynı metin için öğrenci grubuna 2 saat süre tanınsa da ortaya çıkarılan ürünlerin metin niteliği çok değişmeyecektir yargısı bu çalışmada bulgulanmıştır. Çeviri sürecini yaşayan öğrencilerin kaynak metinde (bu çalışmada Almanca metin) anlamını bilmediği sözcük olmadığı varsayılmıştır; bilinmeyen sözcüklerin Türkçe karşılıkları bulunsa da bütünlüklü erek metin (bu çalışmadaki örnek bağlamında Türkçe) üretilmeyebilir. Bu durumda dil kullanıcısının, metin üretme alışkanlığı

sorgulanmalıdır. Metin üretme alışkanlığı da bu çalışma kapsamında kuşkusuz öncelikle Türkçede metin üretme alışkanlığı olarak anlaşılmalıdır.

18

Örnek çeviri etkinliği bu çalışmaya sadece değini boyutunda taşınmıştır. Çeviri çalışmaları, metin üretme alışkanlığı bağlamında çeviri didaktiğinin konusu yapıp, sosyal bilimlerdeki temel ilkelerden sayılan “Gözlemlediğimiz gerçekliği belirleyen veya değiştiren bizim gözlemimizdir.” yaklaşımı ile ayrıntılı betimlenebilir. Çalışmalar makale olarak yayımlanıp paylaşıldığında diğer başka çalışmaların da malzemesi olabilir.

Sonuç

Çeviri araştırmaları içinde yer alan ‘çeviri öğretimi’, özgün bir alan olarak üniversitelerde çok yakın sayılacak bir zamanda yüksek öğrenim programına dönüştürülmüştür.¹⁹ Uygulamaya dayalı bir etkinlik olduğu gerçekliğinden hareket ederek çevirinin didaktik (öğret-bilim) kuramının tartışılması bir zorunluluk olarak belirmiştir. Yabancı dil öğretimi didaktiği alanında özellikle üniversitelerde, yetişkinlere yönelik bir öğretim etkinliği olduğu için çok sayıda yayına ulaşmak mümkündür. Çevirinin öğretilmesi, dillerarası ve yetişkinlere yönelik bir öğrenme ve öğretme etkinliği olduğu için Türkiye’de Almanca, Fransızca ve İngilizce öğretmenliği ve ilgili dillerin filolojilerinde yapılan çalışmaların verilerinden de yararlanılabilir.

Yükseköğretim programı olarak uygulandığı gerçeği, “çeviri didaktiğinin (öğret-biliminin)” tartışılmasını öncelemelidir. Çeviri didaktiği tartışmaları, çeviribilimin araştırma çizgisinin netleşmesine ve alanın bir bilim disiplini olarak olgunlaşmasına da katkı yapacaktır.

Çeviri didaktiği içinden yanıtları aranacak diğer sorular şöyle

¹⁸ Eğitim sürecinde bireyin koşullanması ve metin üretimi arasındaki ilişki için bkz. Aytekin Keskin, “Dil Kültür İlişkisi ve Okuma Kültürü = Okuduğunu Anlamama, Koşullanma ve Öğrenme Sorunu mu?” *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*. Sedat Sever (Ed.). II., Ankara Üni. Basımevi, Ankara 2007, s. 629-640.

¹⁹ Çevirinin akademik bir disiplin olması Avrupa’da 30’lı (20.yüzyıl) yıllarda; Türkiye’de ise 80’li yıllarda (20.yüzyıl) başlamıştır. Bu bölümlerin öğretim elemanı gereksinimi de genellikle filoloji (dil ve edebiyat) bölümleri veya yabancı dil öğretmenliği bölümlerinden karşılanmıştır. Ayrıntı için bkz. Eruz 2003: 70-133. Filoloji (Alman Dili ve Edebiyatı, Fransız Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı) ve Yabancı Dil Öğretmenliği (Almanca, Fransızca ve İngilizce) bölümleri ders programlarında çeviri dersleri her dönemde yer almıştır.

özetlenebilir:

Öğrencilerin öğrenme stratejileri, öğrenme amaçlarıyla örtüşüyor mu?

Didaktik ilkeler geliştirmek için neler yapılabilir?

Öğrencilerin öğrenme alışkanlıkları, çeviri öğrenimi sürecine nasıl uyumlu hâle getirilebilir?

Çeviri öğreniminde özöğrenme (kendi kendine öğrenme) süreci nasıl etkinleştirilebilir?

Öğrenme sürecini düzenlemek ve değerlendirmek için meta-bilişsel stratejiler gerekli midir?

“Çeviri yanlışları”, çeviri öğreniminde etkin bir öğrenme stratejisi olarak kullanılabilir mi?

KAYNAKÇA

Akbulut, Nihal Ayşe, *Söylenceden Gerçekliğe-Çeviri Eğitimine İlişkin Düşünce, Gözlem ve Uygulamalar*, İstanbul 2004.

Albert, Sandór, *Übersetzung und Philosophie* [Çeviri ve Felsefe], Wien 2001.

Atayman; Veysel, “Kültür Politikaları Açısından Çeviri Eğitimi ya da Çeviri Eğitimindeki Kültürel Birikim Sorunu”. *Türkiye’de Çeviri Eğitimi – Nereden Nereye?* Turgay Kurultay ve İlknur Birkandan (Yay.), İstanbul 1997

Bengi-Öner, Işın, *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*, İstanbul 2001.

Doğan, Aymil, *Sözlü Çeviri-Çalışmaları ve Uygulamaları- 2. Baskı*, Ankara 2009.

Eruz, Sâkine, *Çeviriden Çeviribilime*, İstanbul 2003.

İşcen, İsmail, *Çevrim Kuramı*, Ankara 2002.

İşcen, İsmail, *Problembezeichnung und Problemerlebnis-Gedanken zum problematischen Selbstverständnis einer Übersetzungswissenschaft*. [Problem Tanımı ve Problemi Deneyimleme – Çeviribilimin Sorunlu Varlığına İlişkin Düşünceler] *Linguistik online* 23: 2/05; 2005. www.linguistik.online.de=erişim, (10.07.2009).

İşcen, İsmail, *Transformation und Übersetzungswissenschaftliche Forschung. Zu den Grundproblemen der Übersetzungswissenschaft*. [Dönüştürüm (Çevrim) ve Çeviribilimsel Araştırma. Çeviribilimin Temel Sorunlarına ilişkin], Hamburg 2008.

Keskin, Aytekin, “Dil Kültür İlişkisi ve Okuma Kültürü = Okuduğunu Anlamama, Koşullanma ve Öğrenme Sorunu mu?” *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*. Sedat Sever (Ed.). II., Ankara 2007.

Kurultay, Turgay, “Neler Olmazsa Çeviri Eğitimi Olmaz? –Çeviri Eğitiminde Temel İlkeler Belirlemeye Yönelik Bir Deneme.” *Türkiye’de Çeviri Eğitimi – Nereden Nereye?* Turgay Kurultay ve İlknur Birkandan (Yay.), İstanbul 1997.

Snell-Hornby, Mary/Hönig, Hans G./Kußmaul, Paul und Schmitt, Peter A. [Hrsg.] *Handbuch Translation*. [Çeviri El Kitabı], Tübingen 1999.

Stolze, Radegundis, *Übersetzungstheorien* [Çeviri Kuramları] 3. baskı, Tübingen 2001.

Stolze, Radegundis, *Hermeneutik und Translation*. [Yorumbilim ve Çeviri], Tübingen 2003.

Wilss, Wolfram, *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. [Çeviribilim: Sorunlar ve Yöntemler], Stuttgart 1980.

Wilss, Wolfram, *Übersetzungsunterricht: Eine Einführung: Begriffliche Grundlagen und methodische Orientierungen*. [Çeviri Dersi: Bir Giriş Kitabı: Kavramsal Temeller ve Yöntemsel Yönelimler], Tübingen 1996.

Yazıcı, Mine, *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, İstanbul 2005.

Yücel, Faruk, *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Ankara 2007.

Zybatow, Lew N., “Sprache-Kultur-Translation oder Wieso hat Translation etwas mit Sprache zu tun?” [Dil-kültür-Çeviri veya Çevirinin Dille Nasıl bir İlişkisi Var?], *Translation zwischen Theorie und Praxis*. L N. Zybatow (Hrsg.), Frankfurt am Main; Berlin; Bern 2002.

Zybatow, Lew N. (Hrsg.), *Translation in der globalen Welt und neue Wege in der Sprach- und Übersetzerausbildung*. [Global Dünyada Çeviri: Dil Eğitimi ve Çeviri Eğitiminde Yeni Yollar] Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft II, Frankfurt am Main 2004.

KREATIVES SCHREIBEN DER STUDENTEN IM DAF- UNTERRICHT MIT HILFE DES COMPUTERS

Seyyare DUMAN[□]

ÖZET

Bu çalışma başlangıç düzeyinde olan Türk üniversite öğrencilerinin sınırlı yabancı dil bilgileri ile yaratıcı yazabildiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Almanca yazılı anlatım derslerinde uygulanan bilgisayar destekli projede üretilen bir metin türü örneklerle verilecektir. Öğrenciler bilgisayar ortamında başlangıçta verilen bir metni geliştirip sonlandıracaklardır. Üretilen metin e-posta ile öğretim elemanına gönderilmektedir. Öğretim elemanı metnin içindeki yanlışların altını çizip metni e-posta ile geri göndermektedir. Öğrenci metnindeki yanlışları arkadaşı ile düzeltmektedir. Öğrenciler düzeltemedikleri yanlışları öğretim elemanına da sormaktadır. Bu yöntem ile öğrencilerin yanlışlarını görüp, yanlışlarından öğrenmelerini sağlamak, metin üretimini desteklemek ve yazma sırasında oluşan çekingenliğin belli bir ölçüde hafifletilmesi amaçlanmaktadır. Verilen örneklerle dayanarak öğrencilerin yaratıcı olabildikleri, plan yapma ve kelime seçiminde özgür kalabildikleri söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı yazma, Almanca dersi, Bilgisayar desteği, Metin tamamlama, Yanlışlardan öğrenme.

CREATIVE WRITING OF STUDENTS WITH COMPUTER IN GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE COURSE

ABSTRACT

The aim of this study is to show that beginner students in Turkish universities are able to write creatively though their knowledge of the foreign language is limited. Students will be given a text designed in a computer-assisted project in German writing courses. Students will be asked to develop and finalize a text in the

[□] Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Eskişehir.

computer environment whose introductory part is give. These texts are sent to the course instructor via e-mail. The instructor underlines the errors in the texts and sends them back to students. Students correct their errors with their classmates. They ask for the help of the instructor whenever they cannot correct an error. This method aims to ensure that students become aware of their errors and learn from errors, to develop text production and eliminate – to an extent – the paralysis experienced throughout the writing process. The samples indicate that students can be creative, and that they are free in planning and word choice.

Key Words: Creative writing, German course, Computer assistance, Text completion, Learning from errors.

Einleitung

In dieser Studie geht es um kreatives Schreiben türkischer Studenten mit Hilfe des Computers im DaF-Unterricht der Deutsch-Abteilung am Institut für Erziehungswissenschaften der Anadolu Universität. Alle Texte wurden mit Hilfe des Computers geschrieben und bei der Textproduktion konnten die Studenten Hilfe von Kommilitonen und auch von den Lehrkräften, die für diesen Unterricht verantwortlich waren, in Anspruch nehmen. Besser ausgedrückt, jeder Student hatte die Möglichkeit seinen produzierten Text einem Mitstudenten zu zeigen oder aber auch nach dem passenden Wort zu fragen, dessen Bedeutungen er in einem Wörterbuch gefunden hat, aber nicht sicher war, welche von denen in dem Kontext zu verwenden sind. Die Hilfe war nicht begrenzt auf das Finden des passenden Wortes, sondern er konnte auch mit dem Mitstudenten die Gliederung eines Satzes diskutieren, oder über die Aufgabe, die er lösen mußte, reden etc. Die Lehrkraft, die die Rolle des Tutoren hatte, half dem Studenten nur, wenn sie gefragt wurde. Also wurde der geschriebene Text von einer Person oder von zwei Personen gelesen und es wurde über den Text diskutiert. So betrachtet, die Studenten waren beim Schreiben nicht allein, sondern fanden Kooperation, durch die die Schwierigkeiten beim Schreiben bestimmter Weise erleichtert wurden, und die Situation, in der ein Student mit wenigem Sprachwissen einen Text produzierte, wurde so aufgelockert.

Methodisch gingen wir so vor: Die Studenten schickten die Texte, die sie geschrieben haben, an die Lehrkraft per E-Mail. Dann wurden die Texte von der Lehrkraft gelesen und die Abweichungen unterstrichen und per E-Mail an die Studenten zurückgeschickt. Jeder Student verbesserte die

unterstrichenen Abweichungen selber, oder er bekam Hilfe von einem anderen Mitstudenten. Wenn er eine Abweichung selber oder mit Hilfe einer seiner Mitstudenten hätte nicht verbessern können, dann hätte er die Möglichkeit gehabt, Hilfe von der Lehrkraft zu bekommen, indem er den korrigierten Text per E-Mail an die Lehrkraft zurückschickte. Da es in dieser Arbeit nicht nur um die Korrektur der Abweichungen, sondern um die Förderung der Schreibfähigkeit der Studenten im Fremdsprachenunterricht, den Abbau der Hemmungen beim Schreiben, und auch um die Förderung beim Schreiben ging, lernten die Studenten aus ihren Fehlern, die sie beim Schreiben gemacht hatten, indem sie ihre Fehler mit einem Mitstudenten und auch mit der Lehrkraft diskutieren konnten.

Im Rahmen des Projekts wurden verschiedene Aufgaben gestellt. Eine davon war die Fortschreibung, die in dieser Arbeit bearbeitet wird. Da es den Rahmen dieser Arbeit überschreiten würde, werden hier nicht alle Texte über die Fortschreibung, die von Studenten geschrieben wurden, bearbeitet, sondern nur drei Texte als Beispiel angeführt, und analysiert.

Da es sich um Schreiben in einer Fremdsprache, beziehungsweise - um Kreatives Schreiben handelt, und die Zahl der Untersuchungen im Bereich des Schreibens und auch des Kreativen Schreibens im DaF-Unterricht in der Türkei begrenzt sind, muß hier kurz zum Ausdruck gebracht werden, was Schreiben im Fremdsprachenunterricht bedeutet, und was Kreatives Schreiben ist, bevor man mit der Analyse beginnt.

1. SCHREIBEN IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

Wie wir wissen, hat sich die Sprachlehr – und – Lernforschung sehr lange nicht sehr viel mit der Frage beschäftigt, wie man die Fremdsprache als schriftliche Sprache lehren soll (Koch, 1996, s.2-3).

"Es gibt kaum Untersuchungen zu der Frage, wie die Schreibkompetenz in der Fremdsprache organisiert ist, wie sie erworben wird, wie sie sich individuell unterscheidet, in welchem Verhältnis sie zu anderen fremdsprachlichen Teilkompetenzen steht, welche Rolle die Muttersprache beim fremdsprachlichen Schreiben spielt" (Krings, 1996, s.47).

Aber diese Lage hat sich in den letzten Jahren geändert. Jetzt kann man viele Untersuchungen finden, die das fremdsprachliche Schreiben zum Gegenstand empirischer Forschung machen, die in der Sprachlehrforschung

zu finden sind. Es wird nicht nur nach dem Schreibprodukt gefragt, sondern nach dem Weg, der zu diesem hinführt, also dem Schreibprozeß (ebenda.).

Ich unterstütze die Aussage von Wolff (1996), die uns erklärt, dass ein Fremdsprachenlerner beim Schreiben von Texten mit den Schwierigkeiten zu kämpfen hat, die sich aus sprachlichen Defiziten ergeben, die mit dem lexikalischen, syntaktischen und textuellen Wissen zu tun haben.

Nach dieser kurzen Erklärung des Schreibens in dem Fremdsprachenunterricht muß hier diskutiert werden, was Kreatives Schreiben ist, und worauf diese Art des Schreibens basiert.

2. KREATIVES SCHREIBEN

Bei der Diskussion von kreativem Schreiben stütze ich mich auf Linguisten und Literaturwissenschaftler, die sich mit kreativem Schreiben beschäftigt haben.

Kreatives Schreiben ist eine entwickelte Form des freien Schreibens. Der Unterschied zwischen dem freien und dem kreativen Schreiben liegt daran, dass beim freien Schreiben Themenwahl und Textform, oft auch der Zeitpunkt des Schreibens freigestellt sind. Bei dem kreativen Schreiben entwickelt man eine Vielzahl von arrangierten Zugängen zum Schreiben mit festen Spielregeln. Kreatives Schreiben besteht nicht in der Reproduktion von vorgegebenen Mustern, sondern nimmt die eigene Gestaltungskraft der Schreibenden in Anspruch. Das Maß an Kreativität ist abhängig von den Schreibaufgaben. Eine Vorgangsbeschreibung ist zweifellos weniger kreativ als ein Phantasieaufsatz. In dieser Art des Schreibens verwendet man drei Begriffe, die hier zu erklären sind: *Irritation*, *Expression* und *Imagination*.

Irritation zeigt den spielerischen Charakter des Schreibens. Die Schreibenden fühlen sich befreit, weil sie ihre Vorstellungen entwickeln können, ohne auf vorgeschriebene Textmuster Rücksicht nehmen zu müssen. *Expression* bezeichnet subjektive Authentizität. Der Schreibende bringt persönliche Gefühle und Vorstellungen zum Ausdruck. *Imagination* führt die Schreibenden zum Phantasieren. Schreiben von fiktionalen Texten führt die Schreibenden in eine vorgestellte Welt (Vgl.dazu Spinner, 1993, s.82-83).

Mit Mosler/Herholz (1991) kann man sagen, dass man kreatives Schreiben lehren kann. Diese Art des Schreibens half den Studentinnen, ihre Schreibfähigkeit zu erweitern. Beim Schreiben versuchten wir, eine gute Atmosphäre zu schaffen, und die Hemmung beim Schreiben zu lockern, und

unsere Studenten zu ermutigen, denn sie standen am Anfang ihres Studiums. Das bedeutet, dass sie ein ganz begrenztes Fremdsprachenwissen besaßen, und mit diesem begrenzten Sprachwissen Texte produzieren mußten. Außerdem bemühten wir uns mit der Ermutigung den Studenten an der Hochschule zu helfen, die sich nur mit den Produkten - nicht mit den Subjekten – beschäftigten, d.h. es waren für uns nicht nur die Produkte – die Textprodukte – wichtig, sondern ihre Ideen, Ausdrücke und Phantasien der Schreiber, auch wenn sie nicht so korrekt zur Sprache gebracht wurden, wie man von ihnen erwartete (Vgl. dazu. Kinder, 1998, s.81).

3. ANALYSE ALS FORTSCHREIBUNG GEGEBENER AUFGABE

Wie oben erwähnt wurde, haben wir verschiedene Textformen im Rahmen des Projekts geübt. Hier wird nur eine bestimmte Form, nämlich die Fortschreibung bearbeitet werden.

Die Analyse beabsichtigt zu zeigen, wie die Textergänzungen inhaltlich verschieden sein können, wie die Phantasien zum Ausdruck gebracht werden, und welche Ähnlichkeiten und Unterschiede diese Texte haben, und wie das Ende der Texte ausfallen kann.

Die Texte wurden in drei Unterrichtsstunden – jede Unterrichtsstunde dauerte 45 Minuten – produziert, und an die Lehrkraft per E-Mail geschickt. Wie für die anderen Aufgaben galt, wurden bei der Fortschreibung auch die formalen, lexikalischen und syntaktischen Abweichungen von der Lehrkraft unterstrichen und an die Studenten per E-Mail zurückgeschickt. In drei Stunden der nächsten Woche korrigierten die Studenten die Fehler mit Hilfe eines Mitstudenten und der Lehrkraft per Computer und schickten den korrigierten Text an die Lehrkraft. Obwohl alle Abweichungen unterstrichen wurden und die Studenten genug Zeit für die Korrektur hatten, konnte man immer noch Abweichungen in den Texten finden, und das ist auch der Fall bei den unten analysierten Texten. Diese Abweichungen entstanden m.E. aus dem mangelnden Sprachwissen der Studenten in der Fremdsprache. Diese Abweichungen werden in dieser Arbeit nicht bearbeitet, denn das Ziel ist hier nicht darin zu zeigen, welche Abweichungen die Studenten gemacht haben, sondern inwieweit sie freie Texte produzieren, und ihre Erfahrungen und auch ihre Phantasien zum Ausdruck bringen können. Es geht also um die Förderung der Studenten beim Schreiben in der Fremdsprache, damit sie

ihre Schreibfähigkeit erweitern können. Allerdings geht es um die Texte mit Fehlern, aber die Motivation zum Schreiben war groß, aus diesem Grund entschieden wir uns, den Ausdruckswunsch der Schreibenden nicht einzuengen (Brinkschulte/Grießhaber, 2000).

Um nicht in jedem Text zu wiederholen, geben wir den Textanfang als (B1). Somit kann der Leser wissen, wie der Text anfängt. Man muß erklären, dass dieser Teil von der Lehrkraft an die Tafel geschrieben wurde, und die Studenten diesen Teil als Anfang ihrer Texte geschrieben haben.

(B1)

Abends warteten sie auf Monika. Sie arbeitete in der Stadt. Die Bahnverbindungen sind schlecht. Sie, er und seine Frau saßen am Tisch und warteten auf Monika. Seit sie in der Stadt arbeitete, aßen sie erst um halb acht. Früher hatten sie eine Stunde eher gegessen. Jetzt warteten sie täglich eine Stunde am gedeckten Tisch, an ihren Plätzen, der Vater oben, die Mutter auf dem Stuhl nahe der Küchentür, sie warteten vor dem leeren Platz Monikas. Einige Zeit später dann auch vor dem dampfenden Kaffee, vor der Butter, dem Brot, der Marmelade. Sie war größer gewachsen als sie, sie war auch blonder und hatte die feine Haut der Tante Maria. "Sie war immer ein liebes Kind", sagte die Mutter, während sie wartete.

Nachdem die Studenten diesen Textanfang geschrieben hatten, erklärte die Lehrkraft, dass die Studenten den Text zu Ende schreiben sollten. Mit dieser Aufgabe fanden die Studenten die Möglichkeit, den Text zu erweitern und zu Ende zu schreiben. Die Studenten hatten beim Schreiben zwei Stunden Zeit – das machte drei Unterrichtsstunden. Beim Schreiben dieses Textes hatten sie auch Möglichkeiten sich gegenseitig auszutauschen, oder aber wenn sie Schwierigkeiten hatten, konnten sie mit der Lehrkraft über die Fehler sprechen und ihr Frage stellen. So betrachtet, waren die Studenten bei der Textproduktion nicht allein. Nach unseren Beobachtungen schaffte diese Lage Erleichterung bei der Produktion, weil die Studenten motiviert waren, und Lust zum Schreiben hatten, die bei der Textproduktion in einem Fremdsprachenunterricht nicht immer vorhanden ist.

Wie wir in den unten gegebenen Beispielen sehen, bringt die Lösung dieser Aufgabe neue Inhalte, verschiedene sprachliche Wendungen, andere Personenkonstellationen, und Situationen etc. mit. Um diese Behauptung zu beweisen, geben wir die Textteile der Studenten als Beispiele. Zuerst zeigen

wir den Text von St1 (B2).

(B2)

In ihrem Zimmer hatte sie einen Kleiderschrank, passend zum Bett und dem liebevoll dekorierten Toilettentisch. Der ordentlich über der Stuhllehne platzierte, pastelfarbene Seidenschal spiegelte ihr zartes Wesen wider. Ein paar Familienfotos schmückten das kleine Bücherregal in der Ecke neben dem Fenster.

Monika hielt sich immer gerne in ihrem bescheidenen, reichlichen Zimmer auf. Sie sorgte für den Unterhalt der in ärmlichen Verhältnissen lebenden Familie. Jeden Abend schrieb sie ein paar Zeilen in ihr rosarotes Tagebuch, der einzige Leidensgenosse des schüchternen Mädchens, und legte sich, träumend in den Nachthimmel blickend, ins Bett.

Aber am 15. Oktober war alles anders. Die Eltern saßen am gedeckten Tisch und warteten sie auf ihre Tochter. Es wurde spät, viel später als sonst. Der Kartoffelaufwurf war kalt, ja sogar der Kaffee war erkaltet. Das Ehepaar blickte zur Tür. Beunruhigt lief der Vater auf und ab in dem unterbelichteten kleinen Raum. Der Boden knirschte unter seinen Füßen. Die angespannte Stille wurde vom schrillen Klingelton des Telefons unterbrochen. Sekundenlang herrschte Totenstille. Frau Hartwig nahm den Hörer ab. Kaum, daß sie ein paar Worte vernahm, sank sie nieder und war nicht in der Lage ihrem beängstigten Mann zu antworten...

Im Hause Hartwig war dieser Herbst geprägt von einer melancholischen Atmosphäre, und auch die Jahre nach.

Nach dem Textanfang, der hier aus den oben erwähnten Gründen ausgeklammert wird, beginnt der erste Teil des Textes von St1, in dem Monikas Zimmer beschrieben wird. Im zweiten Teil wird der Alltag von Monika bezeichnet. Im dritten Teil wird besonders die Beunruhigung der Eltern, die mit der Verspätung von Monika zu tun hat, zur Sprache gebracht. Im selben Teil wird auch die Situation beschrieben, die den Tod von Monika und der daraus resultierenden Melancholie zeigt. Im vierten Teil wird der Schluß mit einer gedrückten Stimmung gegeben.

Nachdem wir die Textteile von St1 mit dem Beispiel (B2) gezeigt und kurz diese Teile zusammengefaßt haben, kommen wir zu dem Text von St2, der hier als (B3) angenommen wird.

(B3)

In ihrem Zimmer hatte sie einen Sessel, einen Tisch, auf dem Boden einen schönen Teppich, ein Telefon und einen Fernsehapparat und auch Monikas liebe Katze. Monika mag ihre Katze sehr. Aber seitdem sie in der Stadt arbeitete, hat sie nicht mehr Zeit für ihre Katze und Familie. Sie arbeitete als Sekretärin in einem Büro seit acht Monaten. Sie zufrieden mit ihrer Arbeit, obwohl sie wenig verdient. Sie hat vieles netter Mitarbeiter.

Eines Tages während ihre Eltern sie wartete, haben sie einen Unfall ferngesehen im Ort, wo Monikas arbeitete. Sie haben Angst vom Monika, ob sie beim Unfall ist oder nicht, weil sie heute verspätet ist. Sofort sie hat Monika angerufen, aber sie hat nicht geantwortet. Ihre Familie haben mehr Angst.

Schliesslich, nach halber Stunde ist Monika gekommen. Ihre Mutter hat sich Monika umarmen. Monika staunt: Was ist los? Ihre Mutter erzählt das Ereignis und hat sie gefragt: Warum hast du das Telefon nicht geantwortet? Sie hat gesagt, dass sie es nicht gehört. Endlich alle sind glücklich und haben sie gegessen.

Im ersten Teil des Textes von St2 wird kurz das Zimmer von Monika beschrieben. In demselben Teil schreibt St2, dass Monika eine Katze hat, und dass sie keine Zeit für sie und ihre Familie hat, seitdem sie in der Stadt als Sekretärin arbeitet. Im zweiten Teil kommt ein Unfall zur Sprache. Dieser Unfall ereignet sich an demselben Ort, an dem Monika arbeitet. Außerdem wird auch berichtet, dass die Eltern von diesem Unfall aus dem Fernsehen erfahren haben. St2 erklärt auch, dass die Eltern aus diesem Grund Monika angerufen haben, und dass sie den Anruf nicht beantwortet hat, und dass die Eltern Angst um Monika gehabt haben. Am Schluß des Textes wird gezeigt, dass Monika nach einer halben Stunde nach Hause kommt, dass sie den Klingelton des Telefons nicht gehört hat, und die Familie und Monika glücklich sind und sie zusammen essen. Somit wird Monika nicht als tot erklärt. Mit diesem Schluß hat St2 ein glückliches Ende beschrieben.

Jetzt führen wir den Text von St3 als (B4) an:

(B4)

In ihrem Zimmer hatte sie einen Tisch, einen Bücherschrank, ein Bett, ein Fernsehen und einen Stoff. Aber sie sah keinen Fern. Meistens

las sie die Bücher. Manchmal ging sie mit Anna aus, Anna war ihre beste Freunde. Sie waren immer zusammen. Sie unterhalten sich über die andere Freunde. Manchmal gingen Sie ins Kino, aber wenn Sie zu haus waren, sahen sie kein Fern. Anna war sehr klug. Jeden Tag lass sie die Zeitungen. Sie interssiert sich für die neue Bücher. Deswegen war sie mit Monika eine gute Freunde. Monika interssiert sich auch für die neue Bücher, aber sie lass immer keine Zeitungen. Sie fand die Zeitungen nicht realistisch. Sie sagte, dass die Zeitungen keine Realität haba. Natürlich war es nicht richtig, aber sie glaubte an ihr Gedanke. Sie diskutierten sich immer über die Realität der Zeitungen...

Jetzt diskutiert sie Monika sich mit Niemand. Jeden Tag liest sie die Zeitungen. Sie glaubt jetzt, dass die Zeitungen Realität haben. Sie glaubt an es, weil sie eines Tages aus der Zeitung eine Nachricht lass. Es war " Ein Mädchen starb durch einen Unfall. Sie heisst Anna Braun."

Leider war es real. Anna starb durch einen Unfall. Monika ist jetzt allein. Sie hat keine beste Freunde. Sie interessiert sich für die neue Bücher und liest jeden Tag die Zeitungen.

Wie in (B4) zu sehen ist, beschreibt St3 im ersten Teil nicht nur das Zimmer von Monika, sondern auch Monikas Beschäftigungen, und die Beziehungen zu ihrer besten Freundin Anna kommt zum Ausdruck. Im zweiten Teil wird erklärt, wie der Tod ihrer besten Freundin Monika beeinflusst hat. Am Schluß wird beschrieben, wie Monikas Ansicht nach Annas Tod über die Zeitungen geändert ist.

Wie man sieht, haben die Inhalte der oben gegebenen drei Texte mehr Unterschiede als Ähnlichkeiten. Verschiedene Inhalte der Texte zeigen Kreativität, Freiheit und Phantasien der Studenten beim Schreiben. Die Unterschiede, die hier mit dem Vergleich der Texte klar gemacht wird, zeigen uns, was in einem Text anders ist, und was in einem anderen Text nicht zu finden ist.

Um diese Unterschiede zu zeigen, fangen wir mit den Überschriften der Texte an, die in den Beispielen nicht gegeben wurden. Die Überschrift des Textes von St1 heißt "Monika", die Überschrift des Textes von St2 heißt "der Unfall", und die Überschrift des Textes von St3 heißt "beste Freunde".

Im ersten Teil der Texte von St1, St2 und St3 wird das Zimmer von Monika beschrieben. Das ist die Ähnlichkeit dieser Texte. Während im Text von St1 nur Monikas Zimmer beschrieben wird, wird im selben Teil des Textes von St2 Monikas Beruf und ihre Familie und auch ihre Katze

erwähnt. In diesem Teil des Textes von St3 wird Monikas alltägliche Beschäftigung und ihre Beziehung zu ihrer besten Freundin Anna zur Sprache gebracht.

Man kann also sagen, dass im ersten Teil in diesen drei Texten die Zimmerbeschreibung von Monika zu finden ist. Diese Zimmerbeschreibungen sind auch nicht ähnlich. Nur in einem Text, nämlich im Text von St2 wird Monikas Beruf als Sekretärin erwähnt. Sowohl im Text von St1 als auch St3 kommt Monikas Beruf nicht zur Sprache. Die Personenkonstellation ist nur im Text von St3 zu betrachten. Das kann man weder im Text von St1, noch im Text von St2 beobachten.

Im zweiten Teil des Textes von St1 kann man eine Personenbeschreibung von Monika finden. Sie wird von St1 als eine schüchterne Person beschrieben, und ihr Tagebuch, in das sie jeden Abend ein paar Zeilen schreibt, wird als einziger Leidensgenosse gezeigt. Eine solche Beschreibung kann man in den Texten von St2 und St3 nicht finden. Das ist der Unterschied zwischen dem Text von St1 von den Texten von St2 und St3. Der zweite Teil von St1 hat Ähnlichkeit mit dem Text von St3, denn in beiden Textteilen werden die Beschäftigungen und Hobbys von Monika erwähnt. Dagegen kommen im Text von St2 Monikas alltägliche Beschäftigungen nicht zur Sprache, sondern nur Monikas Beruf.

Am Schluß des Textes von St1 wird der Tod von Monika und dessen Einfluss auf die Eltern beschrieben. Als Todeszeit wird der Herbst genannt, damit die melancholische Atmosphäre im Hause demonstriert wird.

Am Schluß des Textes von St2 wird ein Unfall im Ort, wo Monika arbeitet, erwähnt, und erklärt, dass Monikas Eltern diese Nachricht durch das Fernsehen erfahren haben und sich um Monika Sorgen gemacht haben, und sie aus diesem Grund Monika angerufen haben, aber Monika nicht zurückgerufen hat. Als Grund des Nicht-Anrufens von Monika wird das Nicht-Hören des Telefonklingelns angegeben, und Monika ist nicht verunglückt. So betrachtet, hat dieser Text ein glückliches Ende im Vergleich zu dem Text von St1, in dem Monika als Tote bezeichnet wird.

Am Schluß des Textes von St3 sehen wir, dass nicht Monika, aber ihre beste Freundin Anna als Verunglückte gezeigt wird. Der Unfall der besten Freundin und dessen Einfluß auf Monika wird so erklärt, dass sie ihre Ansicht über die Zeitung ändert, und dass sie glaubt, dass die Zeitungen die Realitäten schildern. Obwohl dieser Text mit dem Tod endet, zeigt er einen Unterschied zu dem Text von St1, der auch mit dem Tod endet, denn im Text von St3 ist nicht die Hauptfigur des Textes - Monika - , sondern eine

Nebenfigur - Monikas beste Freundin Anna – gestorben. Die Ähnlichkeiten der Texte von St1 und St3 bestehen nur in dem traurigen Ende. Somit unterscheiden sich diese Texte vom Text von St2, in dem von keinem Tod die Rede ist.

Bis jetzt versuchte ich zu zeigen, wie die Texte, deren Anfang gegeben wurde, entwickelt und zu Ende geschrieben wurden. Aus diesem Grund wurden in drei ausgewählten Texten die Ähnlichkeiten und Unterschiede und auch das Ende zum Ausdruck gebracht. Da es nur darum ging, die Kreativität der Studenten beim Schreiben zu zeigen, wurden in dieser Arbeit keine Abweichungen bearbeitet, die wegen des Einflusses der Muttersprache, und der erst gelernten Fremdsprache - Englisch - und auch wegen des mangelnden Fremdsprachenwissens der Studenten zustande gekommen sind.

4. SCHLUSS

Das Ziel dieser Arbeit war, im Rahmen eines Projekts kreatives Schreiben der Studenten mit Hilfe des Computers im DaF-Unterricht der Deutsch-Abteilung am Institut für Erziehungswissenschaften der Anadolu Universität zu erforschen. Dabei ging es um die Textproduktion und um die Korrektur der fehlerhaften Äußerungen. Die Studenten konnten während der Textproduktion Hilfe von Lehrkräften und Mitstudenten bekommen. Sie hatten auch Möglichkeit ein Wörterbuch oder dergleichen zu Rate zu ziehen. Das beabsichtigte Ziel wurde hier in den oben angegebenen drei Gliederungsteilen veranschaulicht und erarbeitet. Die Ergebnisse lassen sich wie folgt darstellen:

- Die Studenten waren trotz ihres geringen Wortschatzes und ihres mangelnden sprachlichen Wissens kreativ.
- Sie konnten ihre Erzählfähigkeit einsetzen und Geschichten unterschiedlichen Typs entwickeln.
- Mit den Pointen wird der Leser in die Geschichte einbezogen und es wird eine gemeinsame Bewertung ermöglicht.
- Sie haben bei der Fortschreibung kein bestimmtes Muster nachgeahmt.
- Sie hatten Freiheit bei der Planung und bei der Wortwahl, wie in den oben gegebenen Beispielen der Fall war.

- Außerdem konnten die Studenten ihre Meinungen ohne Zwang zur Sprache bringen.
- Sie hatten auch die Möglichkeit beim Schreiben kooperativ zu handeln, und ihre Fehler beim Schreiben mit einem Mitstudenten und der Lehrkraft zu korrigieren.
- Wichtig ist auch, dass sie akzeptierten, dass sie Fehler machten, und dass sie sich bemühten, diese Fehler zu korrigieren.
- Für sie stand das Erzählen in dem Vordergrund. Mit kooperativem Handeln lernen sie auch aus ihren Fehlern.
- Mit der großen Hoffnung, dass die Kreativität und Kompetenz der türkischen Studenten mit Hilfe des Computers beim Schreiben gefördert wird, und der Einsicht, dass die Studenten nicht auf die Nachahmung bestimmter Muster angewiesen sind, schließe ich meine Arbeit.

LİTERATUR

- Börner, W. & Vogel, K. (Hrsg) (1992) Schreiben in der Fremdsprache. Bochum: AKS-Verlag.
- Brinkschulte, M. & Griebhaber, W. (2000) Übernahme und Kreativität auf dem Weg zur Konvention. Ausländische SchülerInnen Schreiben mit dem Computer in der Zweitsprache. In: Münster: Palm Paper, 2000/3.
- Kinder, H. (1998) Die Schreibgruppe an der Universität. In: Bach, S. & Schenkel, E. (Hrsg) Creative Writing – Kreatives Schreiben. Eggingen: Edition Isele, 73-84.
- Krings, H-P. (1996) Empirische Untersuchungen zu fremdsprachlichen Schreibprozessen. Ein Forschungsüberblick. In: Börner, W. & Vogel, K. (Hrsg) Schreiben in der Fremdsprache. Bochum: AKS Verlag, 47-77.
- Koch, P. (1996) Schriftlichkeit im Fremdsprachenunterricht. In: Börner, W. & Vogel, K. (Hrsg). Schreiben in der Fremdsprache. Bochum: AKS Verlag, 2-28.
- Mosler, B. & Herholz, G. (1992) Die Musenkussmischmaschine: (128 Schreibspiele für Schulen und Schreibwerkstätten). Duisburg: Basis -Druck.
- Spinner, K.H. (1993) Kreatives Schreiben. In: Praxis Deutsch Sonderheft „Schreiben“, 1993/119, 82-91.
- Spinner, K.H. (2001) Kreativer Deutschunterricht. Identität – Imagination - Kognition. Seelze: Kallmeyersche Verlagsbuchhandlung.
- Trichel, H-U. (1998) Kreatives Schreiben – oder Arbeit am Text. In:

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2010 Cilt 12 Sayı 2 (249-261)

Sprache im technischen Zeitalter, 39-50.

Wolff, D. (1996) Zur Förderung der zweitsprachlichen Schreibfähigkeit. In: Börner, W. & Vogel, K. (Hrsg) Schreiben in der Fremdsprache. Bochum: AKS Verlag, 110-134.

**THE ROLE OF FAMILIES IN THE ACHIEVEMENT OF STUDENTS
AT SECONDARY EDUCATION****Nurcan ÖZKAN¹****ABSTRACT**

The achievement of a student is the progress the student makes in reaching the defined objectives in the school and the grade the student is and the courses she / he takes. However, it is evident that, in contemporary sense, the concept of achievement cannot be classified in terms of the academic success since it includes non-cognitive behaviors such as interests, personal qualities and attitudes as well as cognitive behaviors such as knowledge and skills. The student's achievement is mainly based on the contribution made by a family. The achievement of a student does not only occur as a result of a teacher-student interaction at school. The parents can make significant contributions to complete their children's school activities. In this study, the existing situations between the achievements of students, the attitudes of their families and the reasons of communication gap are investigated and some suggestions believed to have a positive effect on a student's success have been developed.

Key Words: Secondary Education, School, Student, Parent, Achievement.

ORTAÖĞRETİMDE ÖĞRENCİ BAŞARISINDA AİLENİN ROLÜ**ÖZET**

Öğrencinin başarısı, öğrencinin bulunduğu okul, sınıf ve derse göre belirlenmiş sonuçlara ulaşmada göstermiş olduğu ilerlemedir. Ancak çağdaş anlamda başarı kavramının akademik başarı ile sınıflandırılmayacağı, bilgi ve beceri gibi bilişsel davranışlar kadar, ilgiler, kişilik özellikleri ve tutumlar gibi bilişsel olmayan davranışları da içerdiği görülmektedir. Aile katılımı, öğrencilerin okul başarısına etki eden en önemli etmenlerden biridir. Öğrencilerin okul başarısı sadece okulda öğretmen - öğrenci etkileşimi sonucunda gerçekleşmemektedir.

¹ Assist. Assoc. Prof. Nurcan Özkan, Trakya University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Division of Science Teaching.

Ebeveynler de çocuklarına okuldaki etkinlikleri tamamlayıcı nitelikte çok önemli katkılar sunabilirler. Bu çalışmada, öğrenci başarısı-aile tutumu arasındaki mevcut durum, iletişim kopukluğunun sebepleri ve öğrenci başarısına etki edeceğine inanılan bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaöğretim, Okul, Öğrenci, Aile, Başarı.

1. Introduction

Families can affect their children's achievement by the situations they provide. They can contribute to their children's academic success significantly whether by the quality of communication they establish with them and the level of cooperation they have with the school. First of all, families need to know their children well in order to contribute to their children's school achievement and enable them to get prepared for life in a more qualified educational environment. It is obvious that parents do not give enough support for the improvement of school-family relationships. They also do not prepare their kids for life when they do not know their children well regarding their positive and negative behaviors, and the interests and desires their children have. In a research conducted by Diaz (1989)² it is verified that the most significant factor distinguishing the students with low academic success and with a risk of failing in the class from the other ones is that they are deprived of parents' support and care. Parents' strictness, inconsistency and conflict are obviously seen to be an important risk factor for underachievement at school. Eastman (1988)³, It is concluded that school success of the children of the families who support their children is higher in education.

According to a comprehensive study conducted by Jencks et al.1980 (Quoted Malkoç, 1991)⁴, the most important factor effecting school success is the family characteristics coming from the school environment. It is

² Diaz, S. L., "The Home Environment and Puerto Rican Children's Achievement: A Researcher's Diary", *The National Association for Education Conference*, Hulston, April-May 1989.

³ Eastman, B., *Family Involvement in Education*, Wisconsin State Department of Public Instruction, January 1988.

⁴ Malkoç, G., "Qualification Improvement in Family Education", 1st Educational Search Symposium. Istanbul: Kültür College Publishing, 1993.

possible to say that more than a half of school success results from the family support according to the findings of this research.

The study conducted by Satır (1996)⁵ states that the students, who are given close attention by their families, whose study environment is designed and planned by their families, whose academic achievement is praised by their families, who are encouraged by saying “do not worry. If you study hard, you will be successful in the end” by their families when they fail, have a higher degree of academic success when compared with the other students.

Bilgin (1990)⁶, in his research related with school-family relationship and problems, found that although the teachers made successful works in developing good relations between school and the families, the parents had difficulties in enhancing the relations between school and parent. He also found that parental education is necessary for a good family-school relationship and for increasing student success in schools.

In another study conducted by Çelenk (2001)⁷, it is determined that the teachers express positive opinions about the parents who have close relations with the schools and their children are better than the other students. Teachers also want the parents to be educated in the schools in order to guide the students in a proper way.

The research done about the motherless children by Spitz 1960 and Bowlby 1949 show that the children grown up without their mothers have some certain physical and mental problems, even they could attempt suicide (Quoted Günce, 1983)⁸.

Hollingsworth and Hoover (1999)⁹ report that the positive attitudes that the children get from the schools can easily be deteriorated by the parents who are thought to be the teachers at home since they directly or indirectly educate their children. Thus, the today's teachers and trainers

⁵ Satır, S., *Determination of Parent Demands in Relation to Academic Success of Students in Tevfik Fikret High School*, A.U. Institute of Social Sciences (Unpublished Thesis), 1996.

⁶ Bilgin, M., *Parent-School Cooperations and Problems in Secondary Schools in Ankara Cities*, A.Ü. Institute of Social Sciences, Unpublished Phd Thesis, 1990.

⁷ Çelenk, S., *Contribution of Out-school Effects to Overall Success of Understanding in Primary School Writing Practices*. A.İ.B.Ü. Unpublished data, 2001.

⁸ Günce, G., ‘‘Child guiltiness and family’’, *Symposium on Child guiltiness and child courts*, Ankara University Publishing, 1983.

⁹ Hollingsworth P. M. and Hoover H. H., *Teaching Methods in Primary School* (Translated by Tanju Gürkan et al.), A. Ü. Publishing, 1999.

understand how important the parents are as the teachers' teachers at home.

Burns, Roe and Ross (1992)¹⁰ claim that good and regular communication between parents and teachers is very important. The tools for a good communication are writing letters to the parents about the facilities and activities at school and distributing brochures including school rules, school management and other necessary information.

For those who are developing into an adult, getting the karşı cins attention is much more important than the school success. Having a good time is more enjoyable than studying and doing homework. Being accepted as a member of a group becomes very important during this period. For this reason, they give importance on the things that are necessary to be a member of the related group. If the group includes the students who do not care about their schools and the courses, ultimately, it will effect the student who tend to show similar behaviors causing school success to go down. The group of pals has an affect on the development of a student's personality and moral values. Those who are under the influence of their friends are the students who are unlikely to be praised and whose behaviours are not welcomed at home (Düzen, 2010)¹¹.

The neglect of parents of the students toward school can be explained in the way that they could be unable to establish good communication with their children previously. The parents who do not take enough care of their children in pre-school period and are not concerned with their psycho-social and cognitive development but just content themselves with meeting their biological needs are not expected to show enough care to their children in school age. The quality and level of relationship between the parents and the child in pre-school period could provide important clues about the communication existing between the parents and school in school age. In this respect, the standard dimension of communication among parents and a child and its meaning for the child is important for their future. The children, who receive attention in the first years of their childhood, feel no emotional dissatisfaction, spend enough time with their parents whose responses are considered to be important could be said to be more healthier and amenable in every respect in school age.

¹⁰ Burns, C.P., Roe B.D. and Ross E.P., *Teaching Reading in Today's Elementary Schools*. Boston Houghton Mifflin Company, 1992.

¹¹ Düzen, S., Role of Family in Shool Success, www.aksarayram.gov.tr, 2010.

According to Balcı (1988)¹² the hypothesis that each student is able to learn and each teacher is able to teach underlies the concept of effective school being discussed intensively in the West since the second half of 20th century. However, the education in effective school is claimed to be the outcome of coordinative and effective efforts of parents, managers, teachers, and those others concerned, etc. The participation of parents appears as a complementary and supportive factor for the students to get academic achievement at school.

According to Özabacı (2005)¹³ home and family environments followed by individual characteristics, peers, school and teacher come in the first place in expressing the school failure of students. The studies on strengthening the communication between teachers and parents may not only augment the school success of the students but also prevent discipline problems in school.

Wrong attitudes, disinterests, pressures, strictness or too much attention of the parents cause students to cease to care for studying and feel scared and stressed (Küçükahmet, 2001)¹⁴.

Students staying in a dormitory or boarding school have more serious problems than those staying with their parents. The children growing in a family environment and having good communication with their parents were found to be in a better condition in terms of speaking skills, sentence length, number of questions, and vocabulary (Demirel, 2002)¹⁵.

2. Material and Method

A scale prepared to measure the impact of family on students' success in secondary education was applied to 100 families whose children were attending to the secondary schools in Çorlu, the biggest town in Tekirdağ and then, the data collected was assessed in percentages.

¹² Balcı, A., *Instrumental School*, Education and Science, 70, 21-30, 1988.

¹³ Özabacı, N., *Reasons of Academic Student Failure and Some Practical Resolution Advisory*, E Özet Eskişehir Eğitim Hizmetleri Merkezi, 2005.

¹⁴ Küçükahmet, L., *Schoolteaching Principles and Methods*, Ankara: Nobel Publishing, 2001.

¹⁵ Demirel, Ö., *Turkish Education*, Ankara: PeGemA Publishing, 2002.

3. Results

Each parent wants their children to be successful and believes that good education enables them to be successful. Table 1 shows what kind of success families expect from their children. Accordingly, approximately half of the families express that the success they expect from their children is to be successful in life.

Table – 1 The success expectancy of the families from their children in future %

Children success	37 %
Life success	45 %
School success	18 %
Job success	17 %
Family success	9 %
Career success	8 %
Undecided	3 %

Table 2 presents the most of the families established good communication that make their children happy and successful by decreasing the rate of anxiety, stress and panic.

Table –2 The relationship between the child and parents %

Type of communication between the child and parents	
Making oneself valuable	98 %
Making oneself worthless	2 %
General types of communication with the child in the family	
Breaking anxiety, stress and panic	85 %
Ascribing anxiety, stress and panic	15 %
The unconscious impact of the families on their children's success	
Support	97 %
Hinder	3 %

Table 3 displays the relationship between the environment and future of the child. It also shows that what their children expect from life is much more important than those of the other family members'.

Table – 3 The relation between the environment and future of the child %

The families' sense of life	
What their children want for their own life	92 %
Opinions of others	8 %

The research in table -4 points out whether the families observe their children's studying strategy or not.

Table – 4 The child's studying conditions %

	Yes	No	Don't Know
Is it clear what and why your child wants to learn? Does your child know the answer and the reason of the question that she/he is studying?	85%	8%	7%
Does your child teach each subject s/he reads by discovering the meaning and associate themselves with their past knowledge?	70%	10%	20%
Does your child sometimes check whether she/he remembers what they learn?	62%	25%	13%
Before starting a new subject, does your child revise basic concepts preceding this topic and could s/he correlate between the past and current knowledge?	65%	19%	16%

4. Discussion and Conclusion

In this research, 92 % of the families accept that successful people have some certain targets. They state that their children merely receive support from them for the future and they are aware of their responsibilities and involved in planning of their own lives. 5% of the families always

supervise and guide their children who are suspicious, insecure and afraid of planning of their own lives. On the other hand, 3% of the families are undecided about this case. In some families, there is no excessive discipline on the child; on the contrary, the child has too much freedom which is as dangerous as too much discipline. In this type of families, the child does not bear any responsibilities. Too much freedom and lack of guidance are also significant responsibility problems. The student coming from this kind of family cannot learn how to consult, investigate and get someone's opinion. The parents, who are excessive supervisors, on the other hand, have the right to comment on something in the name of their children without getting their children's opinion. Excessive discipline could lead to the lack of self-confidence and excessive indifference could bring about unreal self-confidence; both of them are also poor.

According to Table 1, the lives of the people being successful in life are meaningful and strong. If career and job success became an obsession, life success would be overshadowed and obstructed. The belief that school success automatically brings about career success is very common in our society. However, someone giving importance to meaningful and job success achieves not only what they do but also they have a happy family life.

Successful people have the desire and eagerness for being successful. The first thing to arouse the students' desire and eagerness is to respect them in the environment they are involved in. No decision should be taken on behalf of them. They should be listened when they speak. Their ideas and feelings should not be judged and the events told by them should also be evaluated in their perception. In this way, "Supportive Family" environment can be created as seen in many families in Table 2. In a "Hampering Family" environment, however, the limitations and responsibilities of a child are not respected because such families are not even aware of the limitations and responsibilities of the child. Each child is unique and was born with a glorious potential.

Families should try to understand what their children want to do by asking the questions and also where and how to use the information given to those questions. If they cannot realize and reply those questions in a clear way, it means that they are not aware of their own intention. In that case, their studies cannot be meaningful and efficient. Therefore, the first thing to do is that parents should help their children to determine the methods of studying and to discover the "reason" underlying their efforts. Children can get learning opportunities and improve themselves according to the results of

each experience. At the end of each experience, children should evaluate their experiences via questioning themselves about what they have done and they can do, how well they have done and they can do and what they have learned. Children should be observed to see whether they improve themselves or not.

According to the results presented in Table-4, most of the parents observed the studies of their children. The fact that students discover a way of studying, approaching to the information that helps them succeed that discovery, obtaining strategies and skills related to that information, applying these strategies and skills and evaluating these applications, learning from their mistakes if there is any will lead them towards life success. Two conditions should be fulfilled to teach those mentioned above; first, parents should have good communication with their children. Second, they should also internalize the mentioned above in their own lives.

There are supportive or negative attitudes that affect success in life. It is very important which ones someone tends to. It is the duty of parents to encourage the child and help them in struggling with difficult situations. Some of the negative attitudes are the feeling of quitting, shock, panic and pessimism, and some of those supporting attitudes are utilizing the opportunities, doing one's best and focusing on the right time and place.

REFERENCES

- Balcı, A., *Instrumental School*, Education and Science, 70, 21-30, 1988.
- Bilgin, M., *Parent-School Cooperations and Problems in Secondary Schools in Ankara Cities*, A.Ü. Institute of Social Sciences, Unpublished Phd Thesis, 1990.
- Burns, C.P., Roe B.D. and Ross E.P., *Teaching Reading in Today's Elementary Schools*. Boston Houghton Mifflin Company, 1992.
- Çelenk, S., *Contribution of Out-school Effects to Overall Success of Understanding in Primary School Writing Practices*. A.İ.B.Ü. Unpublished data, 2001.
- Demirel, Ö., *Turkish Education*, Ankara: PeGemA Publishing, 2002.
- Diaz, S. L., "The Home Environment and Puerto Rican Children's Achievement: A Researcher's Diary", *The National Association for Education Conference*, Hulston, April-May 1989.

Düzen, S., Role of Family in Shool Success, www.aksarayram.gov.tr 2010.

Eastman, B., *Family Involvement in Education*, Wisconsin State Department of Public Instruction, January 1988.

Günce, G., "Child guiltiness and family", *Symposium on Child guiltiness and child courts*, Ankara University Publishing, 1983.

Hollingsworth P. M. ve Hoover H. H., *Teaching Methods in Primary School* (Translated by Tanju Gürkan et al.), A. Ü. Publishing, 1999.

Özabacı, N., *Reasons of Academic Student Failure and Some Practical Resolution Advisory*, E Özet Eskişehir Eğitim Hizmetleri Merkezi, 2005.

Küçükahmet, L., *Schoolteaching Principles and Methods*, Ankara: Nobel Publishing, 2001.

Malkoç, G., "Qualification Improvement in Familiy Education", 1st Educational Search Symposium. Istanbul: Kültür College Publishing, 1993.

Satır, S., *Determination of Parent Demands in Relation to Academic Success of Students in Tefik Fikret High School*, A.U. Institute of Social Sciences (Unpublished Thesis), 1996.

Yörükoğlu, A., *Child Mental Health*, Türkiye İş Bankası Publishing, 1980.

TEACHING NOVEL IN ADVANCED EFL CLASSES**Lütfiye CENGİZHAN¹****ABSTRACT**

The aim of this study is to discuss how to teach literature in EFL classes in general and how to teach a novel in particular. First of all, I will mention about the background to the study as well as the aim and the scope. Secondly, I will touch on language competence and literary competence. Then, It will be given the importance of style. I discuss students should know the style which is used by a writer to evaluate a work of art. It will be reviewed about the structure of the novel. Since the aim of this work is to show how to study a novel, we should learn the structure of it before evaluating the novel. Finally, It will be explained how to teach a novel in practice.

Key words: literature, teaching novel, advanced classes

**İNGİLİZCEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENMEKTE
OLAN ÜST SEVİYEDEKİ SINIFLARDA ROMAN ÖĞRETİMİ****ÖZET**

Bu çalışmanın amacı İngilizcenin yabancı dil olarak öğretildiği öğrenim kurumlarında genel olarak edebiyat dersinin nasıl öğretileceği ve özellikle edebiyatın bir dalı olan romanın nasıl öğretileceği konusunu tartışmaktır. Bu bağlamda, öncelikle çalışma hakkında gerekli ön bilgiler, çalışmanın amacı ve kapsamı verilecektir. Daha sonra ise, yazılı bir eserde söyleyiş tarzının önemine değinilecektir. Öğrencilerin, bir romanı değerlendirirken yazarın kullandığı bazı söyleyiş tarzlarını bilmeleri gerektiği vurgulanacaktır. Ayrıca romanın bir yapısı olduğu ve romanı

¹ Yrd. Doç. Dr. Lütfiye CENGİZHAN, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi

okumadan önce bu yapının öğrenilmesi ve onun ışığında bir değerlendirme yapılmasının gerekli olduğunun önemi üzerinde durulacaktır. Sonuç olarak ise, bir roman seçilerek yabancı dil dersinde nasıl incelenmesi gerektiği pratik olarak verilecektir.

Anahtar kelimeler: Edebiyat, roman öğretimi, üst seviyeli sınıflar

Introduction

To teach literature, it is necessary for the students to have gained language competence. If they do not have language competence, they can not study literature as they should, and they can not develop literary competence, either. Since a work of art should also be studied inductively in the light of descriptive linguistics, that is; inductively, students should know the language which is a medium of expression of a certain literature. Now let's see how language competence contributes to the study of literature in ELT classes. Alex Rodger (in Brumfit,1983) says that in order to teach literature to students studying a foreign language, it is necessary for the students to have gained language competence. According to him, students of literature need a gradual, patient and systematic training on how to read literary works. So they should be taught how to recognize the special conventions and how to make sense of the ways in which authors use the possibilities that exist in the established code of the language. Thus, the first skill to be gained is called communication-awareness and the second one is called language consciousness. They complete each other. Neither is sufficient without the other.

Alex Rodger (in Brumfit, 1983) says that literary competence is similar to communicative competence, for example, when any native speaker hears or reads the phrase "This is a convenient umbrella." he can understand the utterances in it, but he has never heard it up to that moment. On the other hand, in the spoken medium, a child who is not five years old yet in the same notion can understand the meaning of the following utterance; "Well, go and ask Mr. Jones nicely if you can go his garden and get your ball back.." According to Rodger (in Brumfit, 1983) although the child has never had any formal lesson in how to use his native language he can perform the following complex series of acts as in; by dividing what is actually a continuous speech stream or sound continuum into separate words which he

recognizes as denoting persons, things, processes, etc.. by shorting the whole word-sequence into different groups which he recognizes as having different grammatical functions which he simply would not understand if some one were to call them “subject”, “verb”, “object”, etc. by recognizing from the sequence of these word groups that the speaker is uttering a directive, not making a statement or asking a question and by understanding fully what this utterance counts for in the given context. i.e. grasping that he must confront an adult neighbor whom he may know to be of uncertain temper with a request which he, the child, has had to make before and which has not been well received (or what ever happens to be the case in the specific context –of-situation).

A. The novel

Now we should deal with the grammar of a narrative work of art, that is; the critical concepts with which we can evaluate a novel. Since the aim of this thesis is to show how to study a novel, now we should learn the norms with which grammar of the novel can be evaluated. Now we should examine the novel as a genre in order to understand it well. Maurice Schroder (in Stevick,1981) defines the novel as “a fictional narrative in prose of substantial length.” Then, he points out the fact that from Don Quixote onward, the theme or the essence of the novel is the process of becoming experienced by the main character of the novel. The protagonist, or the un-heroic hero, of the novel experiences a process of becoming in which he moves from ignorance to a mature recognition of the actual way of the world; he moves from “innocence to experience”. (p.15) Similarly, Lionel Trilling (in Stevick, 1967) says that the novel deals with a distinction between” appearance and reality. ”When he says reality; he means the reality of the bourgeois life, of business, and the reality of the modern city. Harry Levin also says that the protagonist of the novel goes through a process of becoming from a hopeful “navigate to a resigned wisdom”. (p.15) According to Northrop Frye (in Stevick, 1967) the novel is a fictitious narrative. It is the product of an imaginative approach to reality; however, it is not a slice of life, a photographic sensation but a representation in which we have a rearrangement of the parts which are proportionate to the whole and the integral parts of the whole; they are similar to and different from the whole.

1. Irony in the novel

Schroder (in Stevick, 1967) defines the novel as an ironic fictional form. He says the novelist gives us the romance world in the beginning of the novel and keeps his ironic distance from this world and brings the protagonist to the same level of reality in the end where the ironic distance between himself and the protagonist is nil. He finds the same ironic distance between the omniscient narrator and the protagonist in the philosophical tale as in the novel. Similarly, unlike romances all novels are ironic. The romance makes use of the inflationary and myth flying methods. The romance is the product of an imaginative approach to reality, while the novel is the product of a realistic, serious, intellectual approach to factual reality. The romance creates a poetic world like "Paradise" in which man represents the state of morality before the fall, whereas the novel gives us the state of morality after the fall which is a fortunate fall and man should reach maturity by accepting the facts of life. Leech and Short agree with Schroder about irony, too. They define irony as a secret communion between author and reader. They say for fictional purposes irony can be defined as a double significance coming from the contrast in values of two different points of view. When they say two different points of view, they mean the author's and the reader's points of view. Then, they say irony can be explained in a single sentence or may extend over a whole novel. Now, let's study the narrative techniques which are very important in the textual analysis.

2. Use of summary

Philip Bentley (in Stevick, 1967) puts the techniques of narration into two groups as summary and scene. He says summaries are the parts linking passages which summarize the unimportant events. In summaries, the past of the protagonist is summarized in general without going into detail. It is an indirect rendering of a state of time. According to him, summary gives us a second hand report of the past. For instance, in the traditional novel, psychological experiences of the characters are given in summary, whereas in the modern novel they are dramatized. He says in a narration long stretches of time should be given in summary.

3. Distance and point of view

Leech and Short speak about the implied author. They say that an implied author shares with his readers a common fund of background knowledge. They insist on the fact that in order to understand the fictitious

world, the reader and the implied author should share the general background knowledge. Otherwise, the aesthetic distance between the fictitious world and the reader makes it impossible to understand the experience. By saying background knowledge they mean both common inferences, the well-known historical events, and literary works. When Leech and Short say “reader”, they point out the implied reader who shares with the author the same background knowledge. Then, Leech and Short say that there are differences between the reader’s world and the fictitious world, that is the world given from the point of view of the implied author. Finally, they say the reader should take care of the social changes from one era to another in order to understand the work. The protagonist is represented in the first person singular “he”. If dramatized, a narrator is represented by a personal pronoun, no matter whether it is an agent or observer. The dramatized narrators may share the same point of view as the implied author and may be reliable. In the beginning of the plot, they may have a limited point of view, but in the end they grow up to share the same point of view as the implied author. Leech and Short also speak about I-narrators. They agree with what Booth says concerning the dramatized narrators. They say there is no direct evidence of someone listening to the I-narrator. And we, as readers, may think that he is talking directly to us. However, they imply that there is an interlocutor between the reader and the narrator, thus the narration is subjective. They say the readers generally are in favor of the I-narrator and have total sympathy with the I-narrator whatever he does. Leech and Short (1981) say the narrator may well be talking to someone distinct from the reader. The choice of a first person narrator where the “I” is also a primary character in the story produces a personal relationship with the reader which inevitably tends to bias the reader in favor of the narrator/character. (pp.262, 265) Leech and Short say there is no I-narrator in the novel if the third person narrator is used. They believe that he-narrator is neutral as Booth says. So, the reader may suppose that there is no explicit you: the narration is presented to the reader directly. The implied author and the narrator are the same. Thus, the most third person narrators are omniscient. Because they stand in the place of the implied author.

4. The concept of plot

The concept of plot is very important to define the structure of a novel. R.S. Crane (in Stevick, 1967: 141-144) points out the fact that a literary work of art includes three elements: action, thought and character.

These are the main elements in the structure of a novel. If the synthesizing element is thought, the novel has a plot of thought, if character, it is a plot of character, if action, it is a plot of action. And he says that we have plots of action, plots of character and plots of thought in studying the structure of novels. As we have said before, the essence of the novel is the process of becoming in which the protagonist of the novel moves from ignorance to knowledge;

enchantment, to disenchantment; self-deception to self-recognition, to resigned maturity in the plots of action, if this change takes place in the moral character of the protagonist and if it affects his thoughts and actions, it is a plot of character, because the stress is on the moral change of the character. In the plot of action, the completed change in character is expressed in terms of a dramatic action. In the plots of thought, the thought of the character changes and influences his feelings and actions.

5. Form and content

Form and content relationship is very important in a novel in order to know its structure and atmosphere well. Schorer (in Stevick, 1967: 69) speaks about form and content in a work of art, too. He says form and content in a work of art are interacting and interwoven. Form controls the content and the content determines the form. We can compare form and content to body and soul. Without body, soul is nothing and without soul, body is nothing. So they are interacting and interwoven. According to Schorer (in Stevick, 1967: 69), in modern criticism to speak of content means to speak of experience, not to speak of art. That is; if we speak of the achieved content and the form, it means we speak as critics. The difference between content or experience and achieved content is technique.

6. Technique

Mark Schorer (in Stevick, 1967: 66) says when we speak of technique, we speak of everything. Because, technique is the tool which makes the writer express his experience and his subject matter. According to him, technique is the only thing by the help of which the writer discovers explores develops his subject and evaluates it. Readers may think technique is not a primary but a supplementary element, or they may think that technique in a novel is as important as technique in poetry. Schorer points out the fact that the most important matter of the novel is the arrangement of the events to create the plot. Schorer (in Stevick, 1967:66) says that technique contains

both intellectual and moral implications, and it discovers them.

7. The theory of the Fictional Chapter

Philip Stevick (1967:174) explains that a work of art is an organic whole composed of parts which are similar to and different from the whole. Every story or every novel has a form which can be divided into sub—forms. He says that the formation of a long narrative in a certain order is one of the inevitable qualities of human mind. A story can be read in one sitting because it is very easy to grasp the form of it; however, a novel is a long narrative, and it can not be read in one sitting, and to grasp its form is difficult. Thus, the novelist has to divide his work into smaller units. The units are called chapters. Every chapter has a unity in it. That is; there is a beginning, a body and an end in a chapter as it is in the novel. The chapters are similar to and different from one another. They are complete in themselves. The message of the whole exists in the chapters, in parts. The whole is a synthesis of the parts, not the sum of them. Stevick (1967:175) says that the reader gets and expects pleasure from the parts or chapters, so the pleasure we get from each part is the proportional to the pleasure we get from the whole. Thus, the novelist chooses the significant incidents and puts them in a hierarchical order.

8. Character in the novel

A novel is written for the sake of the main character the protagonist, the un-heroic hero, but we should also know the other characters. So in order to know each character in a novel, A.M., Forster divides them into two groups as flat and round characters. Flat characters are also called as “background characters” by Harvey (in Stevick, 1967: 236) because they represent the web of social relationships in the society. A flat character is the symbol of a single idea or quality. The readers can easily recognize flat characters whenever they appear in any novel. Thus, they can be easily remembered by the reader afterwards. Forster claims that flat characters are very useful to the novelist because they never need reintroducing and never run away. Forster (in Stevick, 1967:224,225) states: The round characters have spiritual depth. They go through a process of change. And he adds that” only round characters can perform tragically”. (p.227). According to Harvey, (in Stevick, 1967: 235) round characters are the protagonists who are the main characters in novels. A protagonist is the main character who goes through the process of change in the novel. He is the backbone of the novel.

Harvey says that if there is another process of change in the same novel, this second process of change is geared to the process of becoming experienced by the protagonist. Friedman agrees with Harvey and Forster. He says that the protagonist is the main character that the plot revolves around. Friedman says that there are three factors in a protagonist which change; his fortune, his moral state and his thought. As readers, he says, we must pay attention to these factors carefully while reading a novel. Harvey talks (in Stevick, 1967:237) about the norm character in a novel. According to him, this character is a tool used in order to serve any goal. A novelist usually creates a norm character who is his social ideal type. He claims that a norm character shows the values which contrast with the values of the protagonist in the beginning of the process of becoming he goes through.

9. The time in the novel

According to A. A. Mendilow,(in Stevick, 1967:255) we can separate the time in a novel into three groups: a) the time in which we read the novel, b) the time the novel is written, c) the past and the dramatic present in the novel. Mendilow (in Stevick, 1967: 255) says that any novel is a commentary on the time in which it is written. When writing a commentary on his own time, the writer has to give the temporal, the particular, as well as the universal and the permanent. The simple past is the present to the readers, the past perfect is the past through which the writer gives the past events in retrospection in the novels. Mendilow (in Stevick, 1967: 255) says that the past and the future exist in the present. The past directs the present and is modified by it and flow into a creative future, the past and the future co-exist in an external present. So we should evaluate a work of art in an eternal present.. He claims that as readers we should try to enter into the time of the novel, that is; we should consider or evaluate the things and events in the novel according to the time the novel implies as well as from the point of view of our own time.

10. Symbolism in the novel

William York Tindall (in Stevick, 1967: 335) says that symbolism is a habit of thought. According to him, human beings are generally symbolists. Our myths, religions, sciences and arts are symbolic forms with the help of which we project our reality. Tindall says, quoted from his book entitled "The Literary Symbol", since symbolism is the necessary condition of literature, all novels are symbolic. However, Ursula Brum(in Stevick,

1967:355) finds this idea as dogmatic. According to her, "if a novel contains symbols that you can pick out like raisins from a bun, it can claim to be literature," (Stevick, 1967:355). In order to understand symbol in a novel, we should know what a symbol means clearly. Tindall defines it as "a visible sign of something invisible". (p.337.) That is; the abstract is given in the concrete. But sometimes symbol and the sign are confused. "Sign is an exact reference to something definite while symbol is an exact reference to something indefinite", says Tindall. (p.337.) Thus, symbol is a concrete expression of something abstract and indefinite. He points out that a symbol is an analogy and related to a metaphor. And the difference between a metaphor and a symbol is that a metaphor which is also a symbol is a part of a system of metaphors representing a philosophy of life. That is; a system of metaphors is a system of symbols when they are related to a philosophy. The words are also symbols. He adds that a work of art, a poem are also symbols, because they represent a part of a certain vision of reality. Thus, literature makes use of a system of symbols to express a particular vision of life. He *implies* that the body is the symbol of spirit and an image is the symbol of a thought, or a feeling.

11. Life and art

Finally, as for the relationship between life and art, Robert Schorer and Robert Kellogg (in Stevick, 1967:371) say that, as readers, we can understand a work of art, if we know the historical and cultural background of it. And they say that we should know what techniques-illustrative or mimetic representation-are being used in agreement with the conventions of the time. They claim that we examine a work of art and we should know the relationship between the real world and the fictional world created by the author. According to them, if somebody says he understood a narrative, it means, he has found the relationship between these two worlds. The connection between the fictional and the real can be either representational or illustrative. Both literary and plastic arts which try to create an aspect of reality are called representative, while the arts which try to express only a part of reality is called illustrative or symbolic art. They say that the illustrative is symbolic, where as the representational is mimetic. For instance, in the visual arts, illustration orders between pure meaning and pure pleasure. The design of it is not representational, and it is tied to ends, not means of reproduction and varies as new ways of seeing or new artistic techniques of reproducing. Representational narrative can carry specific

meaning and refers to actual individuals and events.

B. Practice -How to teach a novel-

Now I am going to give my qualitative deviants which I will interpret deductively and intuitively in the light of the tradition, and inductively and descriptively in the light of descriptive linguistics and in terms of the critical concepts given above. The qualitative deviants are taken from The Sun Also Rises (1926) by Hemingway.

1. Form

1.1. Descriptive focus

I have read ten pages from the first chapter of this work, and tried to find out its linguistic structure. I have found ninety-five verbs in the examined pages. Many of the verbs are action verbs. Only twenty-eight of them described the psychological experience of the characters. For example; “He disliked it” (p.3). (Full-stop must be inserted here) “No one had ever made him feel he was Jew,” (p.4). The underlined verbs above give states of mind, and they are also called “verbs of senses” in English. Then, I have found ninety nouns; only eight of them are abstract; for example: “By that time Cohn, who had been regarded purely as an angel...” (p.5). “If I know an American girl that lives in Strasbourg what the hell is it to Frances?” As it is seen in the examples above, the underlined nouns are abstract nouns. Except for four verb phrases as in “knowing he could knock down anybody...” There are twenty complex sentences including ten adjectival clauses and three noun clauses. Finally, there are ninety-six simple sentences. Hemingway is observed the cult of simplicity in the use of language. The simple past tense is used throughout the book.

The following are the qualitative deviants on which the interpretation of the novel will be founded consistently.

Deviant 1. Robert Cohn: “I can’t stand it to think my life is going so fast and I’m really reading it (p.10).

1.1. Descriptive analysis

Sense + and linguistic value

Robert Cohn sees his life like something running very fast, so there is

an implicit metaphor here; his life is like a vehicle running fast and he can not catch up with it.

Intuitive interpretation

The significance

The significance of the deviant is that Robert Cohn can not live his life as he wants to live it. He is a time-conscious man, an unhappy, sentimental man who can not make the most of the possibilities life offers him.

Intuitive interpretation

The significance

The significance of the deviant is that Robert Cohn can not live his life as he wants to live it. He is a time-conscious man, an unhappy, sentimental man who can not make the most of the possibilities life offers him.

Deviant 2. Jacop Barns: “Listen Robert going to another country doesn’t make any difference. I’ve tried all that. You can’t get away from yourself by moving from one place to another. There is nothing to do that” (p.11).

Sense ± Linguistic value

Jake Barns is speaking to Robert Cohn about how he feels about the speed of life. There are three simple sentences following one another. Hemingway chooses verb phrases to clauses as subjects of sentences or verb phrases that function as adverbs. These simple sentences, however, are very concentrated in meaning.

Significance

Jake’s words are very significant in the novel, especially when they are contrasted with Robert Cohn’s above mentioned words. Robert does not know how to live his life. Jake, as a realist, already knows that one can not escape from himself and carries himself with himself where ever he goes. So it is useless to run away from a place to be happy. It is within man’s capacity to create one’s heaven and hell any where.

Deviant 3. Jake: Brett was damned good-looking. She wore a slipover jersey sweater and a tweed skirt, and hair was brushed back like a boy’s. She started all she was built with curves like the hull of racing yacht, and you missed none of it with that wool jersey (p. 22).

Sense+ linguistic value

As usual, Hemingway uses simple sentences and avoids using clauses.

He makes the protagonist, Jake, describe the other character perfectly. There are two similes. In the first metaphor he compares her hair style to a boy's and in the second one he compares her physical appearance to the hull of racing yacht.

Significance

This beautiful description of Brett is very important, because, for Jake, she is the fertility goodness. Hemingway implies that she is attractive, and she is the centre of attention. She is so beautiful that every character in the novel admires her.

Deviant 4. "She-Frances-turned to Cohn and smiled at him. He was not smiling now." You were only going to give me a hundred pounds, weren't you, Robert? But I made him give me two hundred. He's really very generous. Aren't you Robert ? (p.49)

Sense + linguistic value

These sentences show what kind of relationship Cohn Frances have, Hemingway uses the simple past and the past continuous tenses throughout the work. Separately, he uses a causative sentence and a tag question. By saying "He is very generous." she uses irony.

Significance

As far as I see, Frances sees Robert Cohn as a source of money. In fact, she does not love her. Robert does not love her either.

1.2. Interpretation in terms of the grammar of the novel

Brett Ashley, as well as Jake, grows up and makes a leap to the ethical level of existence after the experiences genuine love with Pedro Romero. "The Sun Also Rises" is a great novel written by Hemingway and published in 1925. Its cultural atmosphere is the corruption of the moral values in Western Civilization after the 1st World War. Hemingway's introduction of the novel with the biblical piece implies that he sees regeneration for the younger generations in the West.

1.3. Point of view

The story is told to us by a limited omniscient narrator agent, Jacob Barns tells us the story from his limited omniscient point of view. Thus, there is an ironical distance between his point of view and Hemingway's point of view in the beginning of the novel. But in the end Jake grows up and shares the same point of view as Hemingway.

1.4. Plot structure

Hemingway uses objective techniques of narration and characterization, and he keeps the distance between himself and Jake, the limited omniscient narrator-agent, to the very end of the novel. The Sun Also Rises is a dramatic novel. We have a dramatic structure in the novel. We have to follow the phases in the processes of becoming Jake and Brett go through to understand the message of the novel. Furthermore, in The Sun Also Rises we have a plot of character, because the synthesizing element is the character, not action or thought. We have two processes of becoming in the novel, Jacob Barns' process of becoming and Brett Ashley's process of becoming.

1.5. Techniques of narration

Hemingway uses the technique of showing rather than telling. Summaries are very short as in the following: (Jacob Barns tells about his past during the War years)

My head started to work. The old grievance. Well, it was a rotten way to be wounded and flying on a joke front like the Italian. In the Italian hospital we were going to form a society. It had a funny name in Italian. I wonder what became of the others, the Italians. That was in the Ospedale maggiore in Milano, padiglione Ponte. The next building was the Padiglione Zonda. There was a statue of Ponte, or may be it was Zonda. That was where the liaison colonel came to visit me. That was funny. That was about the first funny thing. I was all bandaged up. But they had told him about it. Then, he made that wonderful speech: "You, a foreigner, an English man" (any foreigner was an English man) " have given more than your life." What a speech! I would like to have it illuminated to hang in the office. He never laughed. He was patting himself in my place, I guess. "Che mala fortuna ! Che mala fortuna ! (p.13)

Description of psychological analysis is also very short. Jake Barns describes Brett Ashley as in the following: Brett was damned good-looking. She wore a slipover jersey sweater and a tweed skirt, and her hair was brushed back like a boy's. She started all that. She was built with curves like the hull of a racing yacht, and you missed none of it with that wool jersey (p.22). The paragraph below gives us a typical and short psychological analysis in the book by Jacob Barns:

She was looking in to my eyes with that way she had of looking

that made you whether she really saw out of her own eyes. They would look on and on after every one else's eyes in the world would have stop stopped looking. She looked as though there were nothing on earth she would not look at like that, and really she is afraid of so many things (p.26).

The comments given by Jacob Barns are also very few and short such as; I had been having Brett for a friend. I had not been thinking about her side of it. I had been getting something for nothing. That only delayed the presentation of the bill. The bill always came. That was one of the small things you could count on (p.148). The dominant technique of narration is dramatic; the writer uses scenes in which characters speak, act express different points of view, that is; the story tells itself.

B.2. Content

2.1. Characters

Robert Cohn: He is an impotent man who cannot control his emotions. He is a self-deceptive man, he is in bad-faith, in terms of existentialism. He is a passive agent and he is not a bull-fighter. He is the victim of dark forces, he is an arrested development, and he is full of death-anxiety. Life is futility, for him and there is no real love in his life and no action in his life because of disintegration in his personality and of dishonesty to himself. He is not truthful to himself. He is an artist who cannot create.

Jake: He is a free agent, a realist truthful, and honest person. He believes that one can create one's heaven here and now. His reason controls his emotions. He has a perfect balance in his soul. His reason has a perfect control over his passions, that is; the dark forces of like are controlled by the light forces. He is the bull and the bull-fighter, but incomplete physically.

Brett: She is thirty-four years old and she is a center of attraction, a promiscuous and beautiful. She goes through a process of becoming and becomes mature. When she grows up, she leaps to the ethical level of existence from the sensitive aesthetic level of existence.

Mike : Mike is an impotent man who can not control his emotion his disintegrated personality, and self-deceptive.

Pedro Romero: He is nineteen years old, He is handsome, well-built and an honest man. He is the ideal man in the book. He is the bull—fighter. He knows how to defeat the bulls. He is a rational. His reason controls his

passions. He does not waste nature. He is a realist like Jake.

2.2. Symbolism

The bull-fight is the symbol of this novel. It represents life. Because it gives us how a man should keep his passions and nature under the control of his reason. Here Romero is both the bull-fighter and the bull. If the life is a bull-fight, only Pedro is living life in action. In this work, the rational and realist characters, whom we can call bulls and bull fighters are Romero, Jake, Bill and Brett. The other characters are the symbols of passions, the dark forces of life, nature uncontrolled by reason.

2.3. Theme

The theme is the unifying spirit of the novel. Regeneration is possible if man can control his passions, nature, and the dark forces of life with the light forces of life. The related paragraph which Hemingway picked out from the Bible and put it in the beginning of the book reads as follows; **“One generation passeth away, and another generation cometh; but the earth abideth forever... The Sun Also ariseth, and the Sun goeth down, and hasteth to the place where he arose... The wind goeth toward the south and and turneth about unto the north. It whirleth about continually, and the *wind* returneth again according to his circuits... All the rivers run into the sea; yet the sea is not full; unto the place from where the river come, thither they return again.”** (p.1)

2.4. Sequencing(Chronological):

In the beginning, all the characters are represented to us chronologically. Robert Cohn who is an old boxing champion is the editor of a publication in Cornwell in California. When the magazine they print becomes very expensive he gives it up. There is a woman called Frances who hopes to rise with the magazine. When she realizes that the magazine is not going to rise, she asks Cohn to go to Europe with her. Cohn loves the only woman he sees around. So, he accepts her suggestion about going to Europe. In Europe they stay three years, two years in Paris. There he has two close friends; One of them is Jake. He is his tennis friend, Jake is one of the protagonists of this novel and tells the story. He has lost his genital organs in the World War I, and lives in Paris. He has a beautiful, attractive girl friend named Brett. She is a promiscuous woman in the beginning of the novel. They love each other, but they cannot experience physical love because of

Jake's deficiency. Jake suffers a lot because of this deficiency. He knows that the victim is Brett, and he also knows that they can not be lovers, but they can be friends only. In the exposition, Robert lives with Frances but there is no love in his life, although he is at the age of thirty four. He does not love Frances. When he meets Brett he falls in love with her. He feels lust for her, and secretly they go to San Sebastian together. They stay there about a week. Brett goes with him because she says she pities him. However, when she lives with him, she realizes that it was a foolish thing to have gone with him. And this shows us that Brett grows up or changes. Thus, Brett decides to marry Mike. But Cohn does not want to believe this, because. He is in self-deception as usual. In the complication, one of Jake's friends called Bill is presented to us. Bill is an honest and rational man. He gets on with Bill well. They sometimes go fishing together. One day, Jake receives a telegram from Mike. He says he is coming with Brett to Montana Hotel soon. Then, he receives a telegram from Cohn. He says he is coming, too, He always follows Brett. They all meet at Montana hotel. Near Montana hotel, there is an arena where they want to watch Bull-fights. Mike quarrels with Cohn. He blames him for following Brett like a steer, and he tells him that Brett does not want him. All the honest men in the group, Mike, Bill, Jake and Brett, are against Cohn. They want him to go away. This is the conflict. The main conflict of the book is between reason and passions, the light forces of life and the dark forces of life. We can put the characters in the novel into two groups those representing reason, the light forces of life and those representing passions, the dark forces of life. So the conflict is between those characters who can control their passions and those who cannot.

One of the bull-fighters called Romero stays at the same hotel. He is the most successful bull-fighter of all, He is the ideal man. Brett is interested in him. She wants Jake to introduce her to him. So, she becomes together with Romero. When Cohn learns this, he fights with Romero. But Brett rejects Cohn, and he apologizes to Romero for being rude. Cohn is a dishonest and disintegrated character. Romero is a clever man, he is the bull-fighter and the bull, although he is weak physically. Then Brett goes off with Romero. The fiesta comes to an end, and Jake goes to San Sebastian. In the climax, Jake receives a telegram from Brett. She says she is in a trouble and she wants to see him. They meet at Montana Hotel. She tells about her experience with Romero. Romero wants to marry her, but she does not want to do so, because she can not become happy with him as she thinks that their togetherness will destroy Romero. She sacrifices her self and

realizes that love is superior to lust. In the end, she believes that she deserves only Mike, although she loves Jake, because she becomes mature by going through a process of becoming.

Conclusion

The aim of this study is to discuss how to teach literature in EFL classes in general and how to teach the novel in particular. The difference between the novel is discussed in the romance, the protagonist proves himself to be a hero in the end of the process of becoming he goes through whereas the protagonist of a novel is an un-heroic hero, an ordinary man. Then, it is discussed the concept of plot which is very important, to define the structure of novel, because a literary work of art consists of three elements; action, thought and character. These are the main elements in the structure of a novel.. The form and content relationship is also discussed. Form and content in a work of art are interwoven. On the other hand, technique is the tool that makes the writer express his experience and his subject matter. Technique is the only thing by the help of which the writer discovers, explores, develops his subject and evaluates it. As for the theory of the fictional chapters, it is necessary to stress that we cannot read a novel and cannot grasp it from in one sitting. So, the novelist has to divide his work into smaller units. The units are called chapters. Every chapter has a unity in itself, that is; there is a beginning, a body, and an end in each chapter as it is in the novel. The chapters are similar to and different from one another. They are complete in themselves. The message of the whole exists in each chapter. The whole is a synthesis of the parts not the sum of them. Then I discuss character in the novel. Characters in a novel are divided into two groups. They are flat and round characters. Flat characters are also called background characters they represent the web of social relationships in the society. A flat character is the symbol of a single idea or quality, whereas round characters are dimensional and complex. If a character surprises us in a convincing way, it is a round character; if it doesn't do so; it is a flat character, there is another character called the norm character. This character is used in order to be contrasted with the protagonist. A norm character shows the values which contrast with the values of the protagonist in the beginning of the process of becoming he goes through. Then time in the novel is discussed. We studied the concept of time in a novel. Then I

discuss symbolism in the novel. A symbol means a visible sign of something invisible, that is, the abstract is given in the concrete. Sign is an exact reference to something definite while symbol is an exact reference to something indefinite. In this chapter finally I discuss life and art when we examine a work of art we should know the relationship between the real world and the fictional world created by the author. The connection between the fictional and the real can be either representational or illustrative. Illustrative art gives us an aspect of reality, ethical and metaphysical truth, but representational art gives us the historical, sociological and psychological truth. In conclusion, I try to teach The Sun Also Rises, a novel written by Hemingway, on the light of descriptive criteria and the critical concepts given in the study beforehand.

BIBLIOGRAPHY

- Brumfit, C., *Teaching literature Overseas: Language Based approaches*, Pergamon Press, London 1983.
- Bate, J. W., *Criticism: The Major Texts*, Harcourt Brace Jovanovich inc., New York 1970.
- Beaugrande, R. Alain, *Introduction Text Linguistics*, Longman inc., London and New York, 1981.
- Brooks, Nelson, *language and Language Learning*, Harcourt, Brace & World inc. New York 1964.
- Brown, Gillian & G. Yule., *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Culler, Jonathan, *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*, Cornell University Press, Oxford, 1975.
- Chapman, Raymond, *Linguistics and Literature*, Edward Arnold Ltd., U.S.A 1973.
- Corder, S. Pit, 1973, *Introducing Applied Linguistics*, Penguin Books, England 1973.
- Celce-Murcia, M, & L. Meintash, Rowley, (Eds.) *Teaching English as a Second & Foreign Language*, Newbury house Publishers, inc., Mass 1979.
- Fromkin, Victoria & R. Rodman, *An Introduction to Language*, USA Press, New York 1974.
- Gibaldi, Joseph & S.W., Achter, *A Handbook for Writers of Research Papers*, The Modern Language Association of America Press, New York

1988.

Hemingway, Ernest, *The Sun Also Rises*, USA Press, New York 1926.

Horton, W. & Edwards, *American Literary Thought*, USA Press, New York 1967.

Kantarcioglu, Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Fon Matbaası, Ankara 1988.

Leech, Geoffrey & M. Short, *Style in Fiction*, Longman Group Ltd. London 1981.

Leech, Geoffrey, *A Linguistic Guide to English Poetry*, Longman Group Ltd. London 1969.

Larsen & Freeman. 1986. *Techniques and Principles in Language Teaching*, Oxford University Press inc., London 1986.

Lyons, John. 1981. *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, New York 1981.

Paulstron & Bruder, *Teaching English as a Second Language: Teaching Procedures*, Winthrop Publishers, inc., Cambridge 1976.

Radford, Andrew, *Transformational Syntax*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.

Stevick, Philip, *The Theory of the Novel*, Collier, Macmillan Ltd., New York 1967.

Smoliski, Frank, *Landmarks of American Language and Linguistics*. (ed) United States Information Agency Washington, D. C. 1988.

Wellek, Rene & A. Warren, *Theory of Literature*, Harcourt Brace and World inc. New York 1956.

Watt, Ian, JJI. *Rise of The Novel*, Chatto and Windus, London 1967.

Weeks, Robert P. Yayımlı, *Twentieth Century Views*, Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall, Inc. Hemingway, 1962.

William, R. Mueller, *Celebration of Life Studies in Modern Fiction*, Sheedland, New York, 1977.

Yorkey, Richard C., *Study Skills for Students of English*, USA Press, 1982.

Zole, Emile, "The Experimental Novel" *Literary Criticism: Wayne State University*, Pope to Croce Detroit, 1962

19.-20. YÜZYIL HOLLANDA ÇİNİ VE SERAMİKLERİNDE OSMANLI ETKİLERİ*

Gülgün YILMAZ**

ÖZET

1880-1940 yıllarına kapsayan süreçte Delft'teki De Porceleyn Fles, Utrecht'teki Ravesteijn ve Lahey'deki Plateelbakkerij Rozenburg fabrikalarında saptanan İznik motifleriyle üretilmiş çini ve seramikler, aynı dönemde Avrupa'nın başka ülkelerinde de görülen eğilimlerin paralelidir. Fransa'da Théodore Deck ve Emile Samson, İngiltere'de William de Morgan, İtalya'da Ulisse ve Giuseppe Cantagalli, Macaristan'da Miklós Zsolnay'ın İznik desenlerinden kaynaklanan tasarımları devrin beğenisini yansıtmaktadır. Bu dönemde İznik atölyelerinin faaliyetinin çoktan sona ermiş, ancak İznik eserleri Avrupa koleksiyonlarında yaygın bir şekilde dolaşmaya başlamıştır. Aynı dönemde Kütahya atölyeleri de İznik taklitlerini üretmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çini, Hollanda, İznik.

OTTOMAN INFLUENCES ON 19TH-20TH CENTURIES DUTCH TILES AND CERAMICS

ABSTRACT

In the process between 1880 and 1940, De Porceleyn Fles factory in Delft, Ravesteijn factory in Utrecht and Plateelbackerij Rozenburg in The Hague where the ceramics are examined to be produced with İznik motifs, is the parallel of the tendency also seen in the other countries of the Europe. In these years, the designs of Théodore Deck and Emile Samson in France, William de Morgan in England, Ulisse and Giuseppe Cantagalli in Italy, Miklos Zsolnay in Hungary which are originates

* Bu çalışmanın bir bölümü Prof. Dr. Günsel Renda onuruna Hacettepe Üniversitesi'nde düzenlenen "Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişimler ve Sanat Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur (16-18 Kasım 2005). Araştırmalarım sırasındaki öneri ve yardımlarından dolayı Leiden Üniversitesi Sanat Tarihi Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Willemijn FOCK'a teşekkür ederim.

** Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, EDİRNE

from İznik tiles and ceramics, reflects the interest and tendency of that age. That period is the time when the activity of İznik workshops, were already ended and that the products of İznik was wandering commonly around the European collections. In the same period, also Kütahya workshops started to produce the imitations of İznik products.

Key Words: Tiles, Holland, İznik.

Avrupa'da sıraltı bezemeli duvar çinilerinin kullanımı İspanya'da, İslam sanatının etkisiyle 12. yüzyılda başlamıştır. Çini üretim teknikleri, ihracat sayesinde 15. yüzyılda İspanya'dan İtalya'ya geçmiş, ticaret Mallorca üzerinden yapıldığı için gönderilen çini ve seramikler "Maiolica" adını almıştır. İtalyan ustalar, 16. yüzyılda Anvers'te yoğunlaşan atölyelerini, aşağı Hollanda'nın İspanyol hakimiyetine girmesi nedeniyle kuzeye taşımak zorunda kalmışlar ve 1570'lerden itibaren bugünkü Hollanda'nın kuzey eyaletlerinde ilk çini atölyeleri kurulmuştur.¹

Hollanda'da, mavi-beyaz Çin porselenlerinin ithalatı 1600 yılında Doğu Hindistan Şirketi (V.O.C.= Verenigde Oost-Indische Compagnie) aracılığıyla başlar. Avrupa'da Çin porseleni ithalatının 17. yüzyıl ortalarındaki Çin iç savaşı nedeniyle durma derecesine gelmesi ve Hollanda'da giderek artan bira fabrikalarının yoğunlaştığı seramik talebine cevap verebilmek için Delft şehri ve yakın çevresinde seramik endüstrisi gelişir. 16. yüzyıldan başlayan bir geleneği temsil eden Hollanda duvar çinileri, 1650'lerden itibaren tüm Avrupa'yı, 18. yüzyıl ikinci yarısında ise Osmanlı Devletini kapsayan geniş bir ticari ağa sahip olmuştur.

Hollanda ve kuzey Avrupa'nın tamamında evlerin iç dekorasyonunda 17. yüzyıldan 18. yüzyıl sonlarına kadar rakipsiz bir unsur olan duvar çinileri Delft'in yanı sıra Amsterdam, Dordrecht, Gouda, Haarlem, Harlingen, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, Makkum, Middelburg, Rotterdam ve Utrecht'te üretilmiştir.² Duvarların süpürgeliklerinde, şöminelerde, mutfak ve banyolarda kullanılan Hollanda duvar çinilerinde 17. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da yaygınlaşan Osmanlı tasvirleri ve 1720'lerden sonra doğan *Turquerie* modasını da izlemek mümkündür.

Hollanda çini atölyeleri 17. yüzyıl ilk yarısından başlayarak 20.

¹ Jonkvrouwe C. H. de Jonge, *Nederlandse Tegels*, Amsterdam, 1979, 31.

² Üretim aşamaları için bkz. Hans van Lemmen, *De Nederlandse Tegels*, Rijswijk, 1997, 3-18.

yüzyıla dek devam eden bir gelenekle Türk atlılarını benzer kompozisyon şemaları içinde işlemişlerdir. Şaha kalkmış pozisyonda tasvir edilmiş atlarının sırtındaki Osmanlı savaşçı figürleri başlarında sarıkları, ellerinde silahlarla ileriye doğru hamle yapar pozda betimlenmişlerdir. Sarıklar ve atların sorguçları kimi zaman uçuşan tüylerle süslenmiştir.³

1880-1900 yılları arasında Utrecht'teki Ravesteijn çini fabrikasında Osmanlı erkek ve kadın tiplerini tasvir eden çiniler üretilmiş ve İngiltere'ye ihraç edilmiştir. Kenar uzunlukları 15 cm olan kare şeklindeki mavi-beyaz çinilerin arka yüzlerindeki fabrika damgaları Ravesteijn üretimi olduklarını göstermektedir. Karolar ayrıca 1890 yılı civarında Hollanda'dan İngiltere'ye ithalata başlayan şömine üreticisi Thomas Elsley'in sipariş kataloglarında da yer almaktadır.⁴ Çinileri süsleyen Osmanlı coğrafyasından çeşitli kadın ve erkek tiplerine ait resimler Nicolas de Nicolay'ın 1568'de Lyon'da yayınlanan *Les Quatre Premiers Livres des navigations pègrinations orientales* adlı eserinden alınmıştır. Eser 1576 yılında Anvers'te Willem Silvius tarafından *De Schipvaert ende Reysen gedaen int Landt van Turkeyen deur N. de Nicolay* adıyla Flamanca'ya çevrilmiştir. Kitaptan aynen kopya alınarak çinilere uygulanan figürler madalyon içinde, arka fonda basit bir manzara betimiyle verilmiştir.

İznik duvar çinilerinde yaygın olarak kullanılan penç motifi, De Porceleyne Fles kataloglarında karşımıza çıkmaktadır⁵ (Res. 1). 1890-1920 yıllarında üretimi süren bu çiniden başka Hollanda atölyelerinde üretilmiş bir başka ulama çinide, yarım pençten çıkarak yükselen ve üstte yine bir penç motifinin ikinci yarısına bağlanan hatayı motifi ile damarlı hançer yaprakları görülmektedir.⁶ (Res. 2). Bu tasarımın benzerleri 16. Yüzyıl İznik üretimi

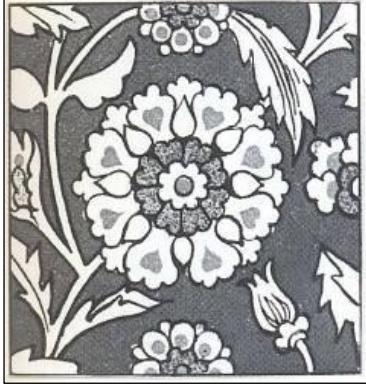
³ Bkz. Gülgün Yılmaz, "Hollanda Duvar Çinilerinde Osmanlı Figürleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, XVI/1 (2008), s. 181-192.

⁴ Richard Myers, "Murray Marks en Thomas Elsley-importeurs van Nederlandse tegels", *Tegel*, 16, Foundation of Friends of the Dutch Tile Museum, Otterlo, 1988, s. 34 vd.

⁵ Jan Pluis, *The Dutch Tile: Designs and names (1570-1930)*, Leiden, 1997, kat. no. A.01.30.63, s. 315. Gül motifinin gelişimi hakkında bkz.: Yıldız Demiriz, "Osmanlı Keramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı", *Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları*, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, s. 47-52. Lahey Gemeentemuseum koleksiyonundaki (Env. no. OCI 36/1942) 16. yüzyıl sonlarına ait İznik bordür çinisi için bkz. Jef Teske, *Ceramiek uit de Oriënt*, Zwolle, 1999, 89. Lizbon Calouste Gulbenkian koleksiyonunda (Env. no. 1624) bulunan aynı bordüre ait çini için bkz. Sitare Turan Bakır, *İznik Çinileri ve Gülbenkian Koleksiyonu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, res. 51, s. 101.

⁶ Pluis 1997, kat. no. A.01.30.60, s. 314. Benzer kompozisyonu gösteren Lizbon Calouste

Osmanlı çinilerinde de sıkça uygulanmıştır.

Res. 1: Hollanda çini tasarımı, 1890-1920. (Pluis 1997, kat. no. A.01.30.63)

Res. 2: Hollanda çini tasarımı, 1920-40. (Pluis 1997, kat. no. A.01.30.60)

Siyah, mor, mavi ve yeşil renklerle bezenen ve 1920'lerden sonra üretilen bir başka örnekte ise tohum kesesinde daha küçük bir hatayinin yer aldığı ve detaylı işlenmiş yapraklardan oluşan iri bir hatayı görülmektedir (Res. 3).⁷ Bu çinide kullanılan desen 17. yüzyıl İznik ve Kütahya çinilerinde karşımıza çıkmaktadır (Res. 4).

Gulbenkian koleksiyonundaki (Env. no. 828) 1565-70 yıllarına tarihlenen kenarsız düz tabak için bkz. Nurhan Atasoy ve Julian Raby, *İznik Seramikleri*, TEB Yayını, İstanbul, 1999, kat. no. 689.

⁷ Pluis 1997, kat. no. A.01.30.62, s. 314. Karşılaştırma için bkz. Atasoy-Raby, 1999, kat. no. 352.

**Res. 3: Hollanda çinisi, 1920-40.
(Pluis 1997, kat. no. A.01.30.62)**

**Res. 4: İznik / Kütahya çinisi, 17.
yüzyıl. (Topkapı Sarayı Müzesi,
Env. no. 1a1)**

İngiltere pazarı, İznik motifleriyle bezeli Hollanda çinilerine büyük ilgi göstermiştir. Hollanda'dan çini ithalatı yapan Thomas Elsley'in sipariş kataloglarında, hatayı ve karanfillerden oluşan çini kırmızı-mavi (kat. no. 4/77) ve sarı-mavi (kat. no. 4/77a) olmak üzere iki farklı renklendirme ile yer almaktadır⁸ (Res. 5). İngiltere'de *Arts and Crafts* akımını yaratan William Morris'in, Wolverhampton yakınlarında yaptırdığı Wightwick Malikanesi'nin (1887-93) "Meşe Oda" (Oak Room) adlı mekanındaki şöminede bu desendeki İznik taklidi Hollanda çinileri kullanılmıştır.⁹ Aynı çiniler, yine Thomas Elsley tarafından Hollanda'dan İngiltere'ye ithal edilmek suretiyle ve yine William Morris'e ait olan Kelmscott Malikanesi'nin (1871) "Goblenli Oda"sında (Tapestry Room) bulunan şöminede de karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Çinilerin orijinallerini İstanbul Sultan Ahmed Camii üst kat mahfillerinde ve Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi dış duvarında görmek mümkündür (Res. 6).

⁸ Karşılaştırma için bkz. Atasoy – Raby 1999, res. 50b, s. 56.

⁹ Alun Graves, *Tiles and Tilework of Europe*, Victoria & Albert Museum Publications, London, 2002, s. 125.

¹⁰ Charlotte ve Peter Fiell, *William Morris (1834-1896)*, Taschen Verlag, Köln, 1999, 66.

**Res. 5: Hollanda çini tasarımı,
1920-40
(Pluis 1997, Kat. no. A.01.30.59)**

**Res. 6: İznik çinisi, 17. yüzyıl.
(Topkapı Sarayı Müzesi, Env.
no. 250b3)**

Elsley kataloguna 22.2.1887 tarihinde 2/104 ve 5/105 numaralarıyla kaydedilmiş, büyük bir panoya ait iki çini daha bulunmaktadır (Res. 7a-b).¹¹ Bu çiniler de İznik'te üretilmiş yaklaşık 1545 yıllarına ait çinilerden örnek alınmıştır.¹²

**Res. 7a-b: Hollanda çini tasarımı, 1885-1930 (Pluis 1997, kat. no.
A.01.30.54)**

¹¹ Pluis 1997, kat. no. A.01.30.54, s. 313; Richard Myers, "Murray Marks en Thomas Elsley-importeurs van Nederlandse tegels", *Tegel* 16, Foundation of Friends of the Dutch Tile Museum, Otterlo, 1988, s. 34-35.

¹² Atasoy – Raby 1999, fig. 344.

19. yüzyılda İngiltere’de İznik taklidi duvar karolarına karşı uyanan yoğun bir talebe örnek olarak Birmingham Edgbaston’daki bir evde yer alan ve 12 karodan oluşan duvar panosu da verilebilir. Panodaki desen Hollanda atölyelerinin 1890-1930 yılları arasındaki tasarım kataloglarında saptanabilmektedir (Res. 8).¹³ Karoda mavi ve yeşil renklerin kullanıldığı kıvrım dallar, laleler, hançer yaprakları, çiçek ve tomurcuklardan oluşan zengin bir bitkisel kompozisyon görülmektedir. Desen Topkapı Sarayı Harem Dairesi duvarlarında da görülebilen 17. yüzyıl İznik veya Kütahya çinilerinden örnek alınmıştır (Res. 9).

Res. 8: Hollanda çinisi, 1890-1930. (Pluis 1997, A.01.30.65)

Res. 9: İznik / Kütahya çinileri, 17. yüzyıl. (İstanbul, Topkapı Sarayı, Harem Dairesi)

İstanbul Nihal Kuyaş koleksiyonuna ait 1580-5 yıllarına tarihlenen İbranice kitabeli kandil (Env. no. L)¹⁴ ve British Museum’da korunan sürahide (Env. no. G. 1983. 116)¹⁵ görülen balık pulu zeminli şemselerden oluşan desen (Res. 10, 11), Elsley kataloglarında yer alan bir duvar çinisinde de mevcuttur (Res. 12). Desen, katalogta 5/107 numarası ve “Persian scale”

¹³ Pluis 1997, kat. no. A.01.30.65, s. 315.

¹⁴ Atasoy – Raby 1999, kat. no. 731; John Carswell, *Iznik Pottery*, British Museum Press, London, 1998, res. 73, s. 94 vd.

¹⁵ Atasoy – Raby 1999, kat. no. 743.

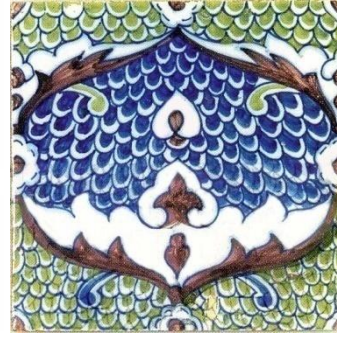
lejandroyla verilmektedir.¹⁶ Ticari amaca hizmet eden bu kataloglarda bitkisel motifler için kullanılan “Persian flowers” tanımlaması, olasılıkla yoğun İran halısı ticareti nedeniyle tanınan desenlerden kaynaklanmaktadır.

Res. 10: İznik kandil, 16. yüzyıl. (Nihal Kuyaş Koleksiyonu, L)

Res. 11: İznik sürahi, 16. yüzyıl. (Paris, Musee de Louvre, G. 1983. 116)

Res. 12: Hollanda Çinisi, 1880-1920. (Pluis 1997, A.01.30.61)

1653 yılında Delft'te kurulan “De Porceleyne Fles” çini ve seramik fabrikasının yönetimini 1878'de devralan ve 1930'a kadar bu görevi sürdüren Leonardus Johannes Senf, İznik seramiklerine özgü motiflerin Delft desen repertuarına yerleşmesinde büyük rol oynamış, bu tarihten sonra kurulan fabrikalar da aynı geleneğin takipçisi olmuştur.¹⁷ İznik motif ve kompozisyonları Hollanda üretimi duvar çinileri, tabaklar ve çeşitli vazo formlarında uygulanmıştır. İznik tabakları da Senf ve ekibi tarafından aynen kopya edilmiştir. Senf'in, Lahey Kraliyet Güzel Sanatlar Arşivinde yer alan suluboya çizimler (Env. no. RBK, AA. 3055 ve 3056) 1910 tarihini

¹⁶ Pluis 1997, kat. no. A.01.30.61, s. 314.

¹⁷ Marie Louise ten Horn van Nispen, “Geschiedenis van de Delftsch Aardewerfabriek De Porceleyne Fles”, *De Porceleyne Fles*, Ed. Ineke Spaander ve Evert van Straaten, Utrecht-Antwerp, 1986, s. 11 vd.

taşımaktadır (Res. 13).¹⁸ Bu tasarımlardan birine göre üretilmiş olan Delft seramik tabağı bugün Lahey Gemeentemuseum koleksiyonundadır (Res. 14).¹⁹

Res. 13: L. J. Senf'in tabak tasarımı, 1910. (Spaander 1986, 205-6)

Res. 14: Hollanda üretimi tabak, De Porceleynne Fles (Den Haag, Gemeentemuseum)

¹⁸ Ineke Spaander ve Evert van Straaten (Ed.), *De Porceleynne Fles*, Utrecht-Antwerp, 1986, kat. no. 205-6, s. 172.

¹⁹ Ben Slot, *Osmanlılar ve Hollandalılar Arasındaki 400 Yıllık İlişkiler*, Unilever Yayını, İstanbul, 1990, res. 7, s. 43. Tabak üzerindeki gül ve lalelerden oluşan zengin çiçek kompozisyonunun çok benzeri, bordür motifleri farklı da olsa Floransa Bargello Milli Müzesi'nde saklanan ve 17. yüzyıl başlarına tarihlenen İznik tabağında bulunmaktadır (Env. no. 1672/M). Bkz. Giovanna Damiani, "İznik Tabak", *Medicilerden Savoylara Floransa Saraylarında Osmanlı Görkemi*, sergi katalogu, İstanbul, 2003, kat. no. 99, s. 190-1.

Leonardus Senf imzasını taşıyan Lahey Kraliyet Güzel Sanatlar koleksiyonundaki kalyon tasvirli tabak²⁰ (Env. no. RBK, AA. 2768), Atina Benaki Müzesi'nde korunan 1625-50 yıllarına ait İznik tabağın²¹ (Env. no. 35) adeta birebir kopyasıdır (Res. 15).

**Res. 15: Hollanda üretimi tabak, De Porceleyne Fles 1909-10.
(Den Haag, Rijkdienst Bildende Kunst, AA. 2768)**

Senf ile yaklaşık aynı dönemde, 1892-1940 yılları arasındaki De Porceleyne Fles ürünlerinde imzasını gördüğümüz Jurrien Adrianus Burghoorn'un bir tabağında ise İznik'e özgü güllerle çevrelenmiş sümbül deseni görülmektedir (Res. 16).²² Delft Kraliyet Sarayı koleksiyonundaki (Env. no. PDA, 250) 1910 sonrasına ait sümbüllü tabağın bezemeleri²³, Ecouen Şatosu Rönesans Müzesi'ndeki (Env. No. Cl. 8217) 1545-50 yıllarına tarihlenen İznik tabak ile aynıdır (Res. 17).²⁴ Ancak Hollanda örneğinde desen daha iri, sıkışık ve kaba işlenmiştir.

²⁰ Spaander - van Straaten 1986, kat. no. 205-6, s. 168.

²¹ Atasoy - Raby 1999, kat. no. 643.

²² Spaander - van Straaten 1986, kat. no. 208, s. 173.

²³ A.e., kat. no. 193, s. 168.

²⁴ Atasoy - Raby 1999, kat. no. 370.

**Res. 16: Hollanda üretimi tabak,
De Porceleyne Fles 1910-49. (Delft,
Stedelijk Museum het Prinsenhof,
PDA. 250)**

**Res. 17: İznik tabak, 16. yüzyıl.
(Musée national de la Renaissance
– Château d'Ecouen, Cl. 8217)**

İznik seramiklerinde 16. yüzyıl ortalarından itibaren su kuşları ve tavuskuşu betimlemeleri yaygınlaşmıştır. Delft Kraliyet Sarayı koleksiyonundaki (Env. no. PDA, 249)²⁵ (Res. 18), 1910 sonrasına ait De Porceleyne Fles üretimi tavuskuşu tasvirli tabak da Lizbon Gülbenkyan koleksiyonundaki (Env. no. 699)²⁶ İznik yapımı 1575 civarına tarihlenen tabağa olan benzerliği ile dikkat çekmektedir (Res. 19). Ne var ki, Hollandalı sanatçının figür ve motifleri kopya ederken orijinalden uzaklaştığı, hatta şematik denilebilecek kabalıkta işlediği de açıkça görülmektedir. Form ve bezeme olarak İznik seramiklerinden kaynaklanan Senf imzalı seramik sürahi de yine Lahey Kraliyet Güzel Sanatlar koleksiyonunda yer almaktadır.²⁷

²⁵ Daniëlle H.A.C. Lokin (Ed.), *Delfts Aardewerk Geschiedenis van een national product III: De Porceleyne Fles*, Zwolle, 2003, kat. no. 87; Spaander - van Straaten 1986, kat. no. 194, s. 168.

²⁶ Atasoy – Raby 1999, kat. no. 699.

²⁷ Spaander - van Straaten 1986, kat. no. 196, s. 169.

Res. 18: Hollanda üretimi tabak, De Porceleyne Fles 1910-40. (Delft, Stedelijk Museum het Prinsenhof, PDA. 249)

Res. 19: İznik tabak, 16. Yüzyıl (Lisboa Museu Calouste Gulbenkian, 699)

İznik seramiklerinin taklitleri sadece Delft'te değil, Lahey'de "Haagsche Plateelbakkerij Rozenburg" fabrikasında da üretilmiştir. Ressam Hendrik Willem Mesdag tarafından 1885'te kurulan fabrika, Theodoor Christiaan Adriaan Colenbrander'in (1841-1930) yönetiminde Doğu esinli eserler üretmiştir. Mimar, keramik ve halı tasarımcısı Colenbrander'in adını duyurduğu ilk çalışma, 1867 Paris sergisinde yapımında yer aldığı Hollanda pavyon binasıdır. Bu sergi boyunca izleme fırsatı bulduğu Doğu sanatı sonraki çalışmalarında etkilerini göstermiştir.²⁸ Colenbrander'in tasarımı olan 1887 tarihli duvar tabağında, beyaz zemin üzerine yapılmış, İznik seramiklerinden tanıdığımız zengin bir çiçek kompozisyonu görülmektedir.²⁹ Colenbrander yönetimindeki tasarım ekibinde 1888-1901 yıllar arasında görev yapan Johannes Wilhelmus Loof, Franciscus Johannes Mansveld ve

²⁸ John Leighton (Ed.), *Museum Mesdag Gids: Mesdag en de sierkunstenaar Theodoor Colenbrander*, Amsterdam, 1999, s. 82 vd.

²⁹ Titus M. Eliëns, *T.A.C. Colenbrander (1841-1930) ontwerper van de Haagsche Plateelbakkerij Rozenburg*, Zwolle, 1999, res. 30, s. 48 vd.

Adrianus Cornelis Nanning de İznik desenlerini kullanan tasarımlarda imzalarını gördüğümüz sanatçılardır.³⁰

1880-1940 yıllarına kapsayan süreçte Delft'teki De Porceleyne Fles, Utrecht'teki Ravesteijn ve Lahey'deki Plateelbakkerij Rozenburg fabrikalarında saptadığımız İznik motifleriyle üretilmiş seramikler, aynı dönemde Avrupa'nın başka ülkelerinde de görülen eğilimlerin bir paralelidir. Bu yıllarda Fransa'da Théodore Deck (1823-91) ve Emile Samson (1837-1913), İngiltere'de William de Morgan (1839-1917), İtalya'da Ulisse ve Giuseppe Cantagalli (1839-1901)³¹, Macaristan'da Miklós Zsolnay'ın (1857-1922)³² İznik çini ve seramiklerinden kaynaklanan tasarımları devrin beğeni ve eğilimlerini yansıtmaktadır.

Hollanda'daki çini ve seramik fabrikalarında İznik desen repertuarının kullanıldığı 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başları, İznik çini ve seramiklerinin satın alma veya kaçırma yoluyla Avrupa koleksiyonlarında yaygın bir şekilde dolaştığı dönemdir. Aynı dönemde Kütahya atölyelerinin de İznik taklitlerini üretmeye başlaması, iç ve dış ticaretteki yoğun talebi göstermesi açısından ilginçtir. Hollanda atölyeleri kitap resimlerinden yararlanarak Türk süvari figürlerini 17.-18. yüzyıllarda çinilerine aktarmış, 19.-20. yüzyıllarda ise İznik çinilerinden birebir kopya ettikleri kompozisyonları kullanmışlardır.

NOT: Res. 4 ve Res. 6'da görülen, Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonuna ait çinilerin envanter numaraları, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlilioğlu başkanlığında sürdürülen "Topkapı Sarayı Duvar Çinileri Dijital Veri Tabanı Projesi" kayıtlarına dayanılarak verilmiştir.

³⁰ van Velzen, Theo (Ed.), *Rozenburg 1883-1917: Geschiedenis van een Haagse fabriek*, Den Haag, 1983, Çay takımı: Kat. no. 71, s. 139; Vazolar: Kat. no. 22, s. 118; Tabaklar: Kat. no. 28, s. 121.

³¹ Annette Hagedorn, "European Tiles of the 19th Century Produced for the Islamic World", *Sanat Tarihi Defterleri* 9, İstanbul, 2005, 33-62.

³² Ibolya Gerelyes ve Orsolya Kovács, *An unknown Orientalist: The Eastern Ceramics Collection of Miklós Zsolnay*, Pécs-Budapest, 1999, 66 vdd.; Ibolya Gerelyes ve Orsolya Kovács, *Sınırları Aşan Sanat: Zsolnay Koleksiyonunda Türk Seramikleri ve Oryantalizm*, İstanbul, 2000, 48 vdd.

KAYNAKÇA

Atasoy, Nurhan ve Julian Raby, *İznik Seramikleri*, TEB Yayını, İstanbul 1999.

Bakır, Sitare Turan, *İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Bakır, Sitare Turan, "Osmanlı Sanatında Bir Zirve: İznik Çini ve Seramikleri", *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ed. Gönül Öney ve Zehra Çobanlı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, İstanbul 2007, s. 279-305.

Carswell, John, *Iznik Pottery*, British Museum Press, London 1998.

Damiani, Giovanna, "İznik Tabak", *Medicilerden Savoylara Floransa Saraylarında Osmanlı Görkemi*, sergi katalogu, İstanbul 2003, s.190-191.

Demiriz, Yıldız, "Osmanlı Keramik ve Çini Sanatında Gül Terminolojisi ve Tanımı", *Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları*, Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul 1996, s. 47-52.

Diener, Michaela, "Neun Wandfliesen", *Europa und der Orient 800-1900*, sergi katalogu, Ed. Gereon Sievernich ve Henrik Budde, Berlin, Bertelsmann Lexikon Verlag, 1989, s. 791-792.

Eliëns, Titus M., *T.A.C. Colenbrander (1841-1930) ontwerper van de Haagsche Plateelbakkerij Rozenburg*, Zwolle 1999.

Fiell, Charlotte ve Peter, *William Morris (1834-1896)*, Taschen Verlag, Köln 1999.

Gerelyes, Ibolya ve Orsolya Kovács, *An unknown Orientalist: The Eastern Ceramics Collection of Miklós Zsolnay*, Pécs-Budapest 1999.

Gerelyes, Ibolya ve Orsolya Kovács, *Sınırları Aşan Sanat: Zsolnay Koleksiyonunda Türk Seramikleri ve Oryantalizm*, İstanbul, 2000.

Gervers-Molnar, V, "Turkish tiles from the 17th Century and their Export", *Fifth International Congress of Turkish Art*, Budapest 1978, s. 363-384.

Graves, Alun, *Tiles and Tilework of Europe*, Victoria & Albert Museum Publications, London 2002.

Hagedorn, Annette, "European Tiles of the 19th Century Produced for the Islamic World", *Sanat Tarihi Defterleri* 9, İstanbul, 2005, s. 33-62.

de Jonge, Jonkvrouwe C. H., *Nederlandse Tegels*, Amsterdam 1979.

Leighton, John (Ed.), *Museum Mesdag Gids: Mesdag en de sierkunstenaar Theodoor Colenbrander*, Amsterdam 1999.

Lokin, Daniëlle H.A.C. (Ed.), *Delfts Aardewerk Geschiedenis van een national product III: De Porceleyne Fles*, Zwolle 2003.

Myers, Richard, "Murray Marks en Thomas Elsley-importeurs van Nederlandse tegels", *Tegel* 16 (1988), Foundation of Friends of the Dutch Tile Museum in Otterlo, s. 34-35.

Pape, Maria Elisabeth, "Turquerie im 18. Jahrhundert und der «Recueil Ferriol»", *Europa und der Orient 800-1900*, sergi katalogu, Ed. Gereon Sievernich ve Henrik Budde, Bertelsmann Lexikon Verlag, Berlin 1989, s. 305-323.

Pluis, Jan, *The Dutch Tile: Designs and names (1570-1930)*, Leiden 1997.

Shay, Mary Lucille, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734*, Urbana, The University of Illinois Press, 1944.

Slot, Ben, *Osmanlılar ve Hollandalılar Arasındaki 400 Yıllık İlişkiler*, Unilever Yayını, İstanbul 1990.

Spaander, Ineke ve Evert van Straaten (Ed.), *De Porceleyne Fles*, Utrecht-Antwerpen 1986.

Teske, Jef, *Ceramiek uit de Oriënt*, Zwolle 1999.

van Lemmen, Hans: "Six inch Ravesteijn tiles depicting animals and Turkish men and women", İng. Çev. F. Stoffels, *Tegel* 25 (1997), Foundation of Friends of the Dutch Tile Museum in Otterlo, s. 34-35.

van Lemmen, Hans, *De Nederlandse Tegel*, Rijswijk 2003.

van Nispen, Marie Louise ten Horn; "Geschiedenis van de Delftsch Aardewerfabriek De Porceleyne Fles", *De Porceleyne Fles*, Ed. Ineke Spaander ve Evert van Straaten, Utrecht-Antwerpen 1986, s. 11-15.

van Velzen, Th. (Ed.), *Rozenburg 1883-1917: Geschiedenis van een Haagse fabriek*, Den Haag 1983.

Yenişehirlioğlu, Filiz, "Ottoman Ceramics in European Contexts", *Muqarnas*, 21, Essays in Honor of J. M. Rogers (2004), s. 373-382.

Yılmaz, Gülgün, "Hollanda Duvar Çinilerinde Osmanlı Figürleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, XVI/1 (2008), s. 181-192.

RÖNESANS RESİM SANATINDA LORENZO LOTTO VE UŞAK HALILARI

Nurcan PERDAHCI¹

ÖZET

Düğümlü dokumacılık tarihimiz içinde stilize edilmiş hayvan motifli halıların ve geometrik dolgulu bölümler gösteren halıların 14.yüzyıl başlarından beri yapılmakta olduğu, o dönem Batı Resim Sanatında yer alan resimlerden anlaşılmaktadır. Bu resimlerin çeşitli yerlerde meydana çıkarılması ve bunların Avrupalı sanatçıların tablo ve duvar resimlerindeki halı betimlemelerine dayanarak, tarihlendirilmesi ile değerlendirilmesi yolunu ilk defa Kurt Erdmann açmıştır. Halılar üzerine ciddi araştırmalar, 113 yıl kadar önce 1891'de Viyana Halı Sergisi kitabı'nın yayınlanmasıyla başlamış olup, bu kitapta bazı eski halılara adeta dini bir önem verilmiştir. Basılan değerli kitaplar, dergiler ve yayınlanan yüzlerce makale, halı sanatına hak ettiği bilimsel saygın bir durum kazandırmıştır.

Halının tarihi Türkler 'in yaşadığı ülkelerde ortaya çıkan, sıkı sıkıya Türkler' e bağlı olan bir tarihtir. Büyük Selçuklu Sultanlığı devrinde önce İslam dünyasına, sonra bütün dünyaya tanıtan da Türkler olmuştur. Türk Halı sanatı içinde 15. yy.dan 16. yy.a kadar olan dönemde dokunmuş halılara “Erken Dönem Osmanlı Halıları” adı verilmiştir. Bu halılar Klasik Osmanlı Dönemi Halıları'na geçiş hazırlamıştır. Erken devir Türk halıları içinde yer alan Uşak halıları, Avrupalı ressamların tablolarında sık sık betimlenip, çok tutulduğu halde, çoğunun envanter kayıtlarında Uşak adı geçmez ve bunlar Türk halıları diye tanınır. Bu çalışma; “Uşak Halıları'nın Avrupa Resim Sanatı'ndaki Yeri ve Önemi” araştırmalarım kapsamında, halıcılık literatüründe, özgün tip olmuş Uşak halısı gruplarından“Lotto” halı tipinin betimlendiği Avrupa resimlerinden bir seçkiyi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Lotto Halıları, Türk, Halı, Uşak, Osmanlı halıları, Avrupa Resim Sanatı.

¹ Trakya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Yrd.Doç.Dr.

THE IMPACT OF USAK CARPETS ON THE PAINTINGS OF LORENZO LOTTO

ABSTRACT

It can be inferred from the examples of Western Paintings of 14th century that rugs displaying parts of geometrical fillings and rugs with animal motives which were stylized in our history of knotted weaving first started to be woven in that period. For the first time, Kurt Erdmann led the way to reveal those paintings in different places and evaluate them by dating, taking European artists' depictions of rugs in paintings and frescos as a ground. In-depth research on rugs started upon the publication of the book, Vienna Exhibition, in 1891, approximately 113 years ago and the importance paid to some of the old rugs in this book was almost spiritual. The valuable books, periodicals and hundreds of articles having been published gained the art of rug weaving the academic respect it deserved.

The history of rugs can be observed in the countries where Turkish people live and it is strictly in relation with them. And It was the Turkish people who introduced it to the world of Islam in the time of the Sultanate of the Great Seljuks, and to the world afterwards. The rugs woven between 15th and 16th centuries are called "Early Ottoman Rugs". These rugs led the way to "Classical Ottoman Rugs". Uşak rugs, as early Turkish rugs, were frequently depicted in the paintings of European artists and although they were quite popular, the name "Uşak" does not exist in inventory records and they are known as Turkish rugs.

Within the context of my researches on "The place of Uşak Rugs in European Painting", this study includes a selection from European paintings in which Lotto rugs, being among the authentic Uşak rugs groups in rug weaving literature.

Key Words : *Lotto Rugs, Turk, Rug, Uşak, Ottoman Rugs, European Painting.*

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Anadolu, Mısır, Ortadoğu kaynaklı dokunmuş halılar; 14. yüzyıldan beri Avrupa resim sanatında önemli bir dekoratif eleman olarak kullanıldılar. Zenginlik ve soyluluk göstergesi bu halılar, Avrupalılar tarafından kullanılmasıyla tanınmasından daha çok, Rönesans sanatçılarının resimlerinde yer alarak ünlendiler. Avrupa'nın güneyinden Andrea Mantegna'nın "Bakire Meryem" (1456-1459 San Zeno Kilisesi), kuzeyine Jan Van Eyck'in "Arnolfini'nin Evlenmesi" (1434) adlı yapıtları gibi bir çok ünlü sanatçıya esin kaynağı oldular. 17.y.y. öncesi topluca

“Oryantal Halılar” başlığı altında toplandılar. Doğu kaynaklı zenginlik ve statünün sıkça kullandığı kufi ve örgülü kufi bordürlü yapılarıyla katedral ve kiliselerin dinsel düşününüsü bütünleşerek hıristiyan sanatı üzerindeki İslam etkilerinin ilginç örneklerini oluşturdular.

Çeşitli kaynaklardan öğrendiğimize göre 13.y.y.da (1220) Venedik’le halı ticareti yapan Selçuklular geometrik desenli büyük halılar dokurdu. “*O zaman büyük ticaret yolları Anadolu’dan geçiyordu.1220’de Venedik’liler için Alanya limanından ticaret hakkı tanınmış,Venedik ve Cenovalılar’a kolaylık sağlanmıştır.*”² Büyük gezgin Marco Polo’nun yazdıkları da bu kaynakları doğrular niteliktedir. Polo “dünyanın en iyi halıları Konya’da dokunurdu” diye belirtmiş.Bu görkemli halıların üretildiği en büyük kaynak Osmanlı imparatorluğu topraklarıdır. Öncelikle Anadolu ve İmparatorluğun Balkanlar’daki eyaletlerinde üretilmiş benzerleri bu önemli kaynağın temeli ni oluştururlar.

İlk örnekleri 14.y.y.da Floransa ve Asisi ressamaları tarafından tasvir edilen geometrik motifli halılar giderek yaygınlaşır. “*15.yüzyılda Türk halılarının, Avrupa resimlerinde tasvir edilmeleriyle ünleri belgelenmiştir.*”³ Assisi’de 14.y.y.başlarında Giotto ekolü bir duvar resminde, Floransa’da Santa Maria Novella’da diğer bir duvar resminde böyle geometrik örnekli halıların betimlemeleri bulunur.15.yüzyıl ortalarından başlayarak stilize edilerek geometrik biçime uydurulmuş bitki motifli kompozisyonlar yaygınlaşmaya başlar.

Piero della Francesca’nın Rimini San Francesco Kilisesi’ndeki 1451 tarihli duvar resminde görülen halı, bu tip halıların Avrupa tablolarında görülen ilk örneklerinden birini oluşturur. Mantegna’nın, Verona San Zeno Kilisesi’nde bulunan, 1457/1460 da yapmış olduğu “*Meryem ve Çocuk İsa, altar resminde, geometrik biçimli bitki motifli kompozisyona sahip bir halı görülür.*”⁴ Rönesans Resim Sanatı’nda yaygın biçimde kullanılmış Anadolu’da dokunmuş çeşitli halı biçimlerinden farklı olarak bitki motiflerinin stilize edilmesiyle oluşturulmuş olan halılar yüzyıllarca “II. Tip Holbein Halıları” olarak adlandırılmış. Ancak Holbein’in hemen hiç resimlemediği bu halılar, Venedikli ressam Lorenzo Lotto tarafından bir kaç resminde ayrıntılı olarak resimlendiği için son zamanlarda “Lotto Halıları ” diye anıl-

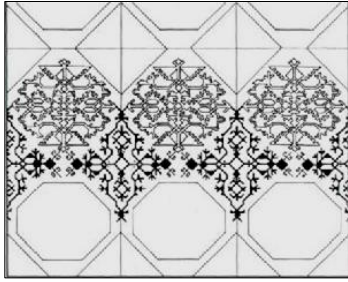
² Oktay ASLANAPA, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İnkılap, İstanbul, 2005, s.58

³ Şerare YETKİN, *Turkish Historical Carpets*, İş Bankası, İstanbul, 1981, s.47

⁴ Wikipedyorientalcarpetsintherenaissancepainting, <http://www.artbible.info/art/large/481.html> (05.05.2010)

maya başlanmıştır. Lotto'dan önce yaklaşık 1516 ve 1520 tarihlerinden başlayarak İtalya'da, Portekiz'de, Kuzey Avrupa ve İngiltere'de birçok Rönesans sanatçısının resimlerinde, günün yükselen değerlerinden olan bu tip halıların betimlendiğini bugün çeşitli müze ve koleksiyonlarda görmekteyiz.

Bitki motiflerinin genel olarak hâkim olduğu Lotto halıları "*Konturları tamamen kaybolmuş sekizgenler ve dört kollu baklavalara ilk Holbein'lerdeki geometrik karakterlerini kaybederek belirsiz konturlu motifler rûmillerle palmetlerin ince saplarla gevşek olarak ve simetrik şekilde birbirine bağlanmasından doğmuştur. Altta ve üstteki dişli üçgen yapraklar da yeni ortaya çıkan motiflerdir. Çoğu kırmızı zemin üzerine sarı, bazen koyu mavi üzerine sarı Rumi palmet kompozisyonludur.*" (Aslanapa, 2005: 126)

1660 yıllarına değin yoğun bir ilgiyle resimlenen Lotto halıları daha sonraki dönemde bu ilgisini kaybetmiş ve 17. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa resim sanatında görülmez olmuştur. Değişik boylarda ve armalı olanlarının yanı sıra özel siparişler için uzun dokunmuş olanları da bugün dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarında yer almaktadır. Bunlara iki örnek Centurione ve Doria ailesinin ar malarını taşımakta olup, New

Resim I: Lotto halısı şematik çizimi York Metropolitan ve Hamburg Kunstund Gewerbe Müzelerinde bulunmaktadır.

Bugün geriye kalan yüzlerce Lotto halısı arasında kufiden gelişen bordürlerin sıkça kullanımı yanında çok zengin ve değişik bordürler de görülür. 16. yüzyıl sonundan kufiden gelişen bordür ile çok iyi korunmuş bir Lotto halısı da Londra Victoria and Albert müzesinde bulunmaktadır. Ayrıca Klasik Uşak halılarını hatırlatan bulut motifi bordürlerle kartuşlu ve kıvrık dallı olarak dokunmuş olanları da bulunur. Motifler sık ya da seyrek kompoze edilmiş olabilir.

Şimdi Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan 1930'da Antalya Murat Paşa Camii'nden getirilmiş olan 5.18 x 2.75 m. boyundaki bir 17. yüzyıl Lotto halısında; Kırmızı zemin üzerine sarı örnekli klasik Uşak bordürü bulut motifleri arasındaki rozet çiçekleri ortasına birer gamalı haç dolgu yerleştirilmiştir. Zemini

Resim II:16.y.y.Erken Dönem
bir Lotto Halısı

koyu mavi olan örnekleri de vardır. 16. yüzyıldan klasik Uşak bordürü ile çok iyi durumda diğer bir Lotto halısı da Philadelphia Müzesi koleksiyonları arasındadır. Birinci tip veya küçük örneklili Holbein halıları ile, ikinci tip Holbein veya Lotto halıları Uşak halıları grubuna geçişi hazırlamıştır. Özellikle Lotto adına bağlanan halıların palmet ve rûmi madalyonlu Uşak halılarında çeşitli şekillerde devam etmiştir.

HALILAR VE SANATÇILARI ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Erken dönem Türk halılarının incelenmesi, tarihsel olarak dönemin sanatçıları tarafından yapılan tablo, altar resimleri ve duvar resimlerindeki halı betimlemelerinde yer alan halılarla bu halıların bire bir aynılarının çeşitli koleksiyonlarda ortaya çıkışıyla doğrudan ilgilidir. “*Hans Holbein ya da Lorenzo Lotto gibi 16.y.y. ressamlarının gözlemleri sonucu betimlemiş oldukları Osmanlı halıları giderek yaygınlaşmıştır. Dahası bu resimlerde betimlenen halılar, Osmanlı halılarının Holbein, Memling ya da Lotto halıları olarak, sınıflandırılmasına neden olurlar.*” (Yetkin,1981: 79)

”*Halılar üzerine ciddi çalışmalar 1891’de Viyana Halı Sergisi kitabının yayınlanmasıyla başlamış olup, bu kitapta bazı eski halılara adeta dini bir önem verilmiştir. K.K. Österreichischen Handelsmuseum bu sergiden üç ciltlik folio yayınlamış, bazıları renkli olarak en mühim parçalardan 100 levha ile resimlendirilmiştir. Katalog Der Ausstellung Orientalischer Teppiche, A. Riegl.Bu eseri 1907’de bir ek cilt, 1908’de Martin’in Halı Tarihi ve nihayet 1911’de Münih sergisinin büyük kitabı takip etmiştir.*”(Aslanapa, 2005: 13)

Daha sonraları yine 20.yüzyılda, 14.yüzyıl başlarından 15.yüzyıl sonlarına kadar olan yaklaşık 200 yıllık sürecin tarihlendirilmeleri, sınıflandırılmaları ve düzenlenmeleri Berlin İslam Sanatları Müzesi Müdürü

olan “Kurt Erdmann” ile birlikte başlamıştır. Bu sınıflandırmalar ve Erdman’ın yaşamının büyük bölümünü içeren bu uzun çalışmalar, halı sanatına akademik yaklaşımın temelini oluşturur. Kenar motiflerinin dışında halı motiflerinin biçimlerine, ölçülerine ve kompozisyon düzenlerine göre yapılan çalışmalara yön vermesi, onu hem çağının hem de halı sanatının en önde gelen isimlerinden biri yapmıştır. Günümüzde bu düzenlemelerin ışığında: Dört tip Holbein halısını, ayrıca Bellini, Crivelli, Memling ve Lotto’nun halılarını görmekteyiz.

RÖNESANS, LORENZO LOTTO ve RESİMLERİNDEKİ HALILAR

*“Rönesans terimi yeniden doğuş veya yeniden diriliş anlamına gelir. Bu şekildeki bir yeniden doğuş düşüncesi İtalya’da Giotto zamanından başlayarak yeşermeye başlamıştır. O çağda halk, bir şairi ya da bir sanatçıyı övmek istediği zaman, yapıtının, antik çağın yapıtlarından hiç de aşağı olmadığını belirtirdi.”*⁵ Ortaçağda, belli kalıpların usta çirak ilişkisi içinde geçtiği uzunca bir dönemden sonra “insan” ve “doğa”nın sanatın ana konusu olduğu Rönesans’da, sanatçılar artık modelden çalışmaya başladılar. *“Rönesans sanatçısı ele aldığı konuyu yakından tanımak, değişik yönlerden incelemek ve araştırmak zorunluluğunu duyuyor. Bu yüzden bu dönemde sanat etkinliği bilimsel bir araştırma niteliği taşır.”*⁶

Floransa, insan vücudu üzerindeki çalışmaların ve perspektif denemelerin merkezi olurken, Roma’da kompozisyon sanatı doruğa çıkmıştır. Venedik’li ustaların ilgisini ise nesnelere yüzeysel nitelikleri çeker. Renklere karşı duyarlılıkları onlara bu ilgilerini betimlemede kolaylık sağlar. Vücudun yumuşaklığı, kumaşların özelliği, metalin sertliği ve parlaklığı kısaca nesnel dokunun bireysel özellikleri onları, dönemlerinin ayrıcalıklı bir yerine oturtmuştur. *“İtalya’nın sanat okullarının kendi duygusallıkları ve işçiliklerini sürdürerek yaşayabilmesi, bu özelliklerinin çok üstünde “Floransa’lı sanatı” içselleştirmesine bağlıydı. Siena bunu dirençle red etti ve yaşayamadı. Venedik’se İtalyan sanatına özgür çizgisiyle yola çıkarak yeni bir duyarlılıkla büyümlü bir zafer sundu.”*⁷

⁵ E.H.GOMBRICH, *Sanatın Öyküsü*, 16.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s.223

⁶ N.İPŞİROĞLU, M.İPŞİROĞLU, *Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi*, CemYay, 1977, s:61

⁷ Evelyn March PHILLIPPS, *The Venetian School of Painting*, 2009

<http://manybooks.net/support/p/ phillippse/phillippse3009830098-8pdfLRG.pdf> (16.05.2010)

Bu ortam içinde İtalya'nın birçok kent atölyelerinde yetişen dönemin ünlü sanatçıları, yaptıkları ve ortaya koyduklarıyla bir işçi değil, düşünen, sanatının sorumluluğunu taşıyan özgür sanatçılardı. Kimler yoktu ki listede: Massacio, Alberti, Brunelleschi, Ucello, Mantegna, Piero Della Francesca, Botticelli ve Michelangelo bu isimlerden sadece birkaçıydı. Bu sanatçıların arasında yer alan Lorenzo Lotto (1480-1556/7) kendine özgü bir üslupla çalışan, Venedik doğumlu geç dönem bir Rönesans sanatçısıdır. Yaşadığı dönem sanat tarihinin başyapıtlarını vermiş Leonardo, Rafaello, Giorgione, Bellini Tiziano, Tintoretto gibi birçok ünlü sanatçıya tanıklık etmiş bir dönemdir. Sanat Tarihi yazarların başında gelen Giorgio Vasari'nin sanatçıyı anlattığı biyografisinde; Lotto, sık sık aldığı siparişler doğrultusunda yer değiştiren ve bu yaşam biçimi dolayısıyla da birçok çağdaşıyla iletişim ve yakınlık kuran bir sanatçıdır. Resimlerinde hem kendi coğrafyasının hem de Kuzey resminin etkilerini yansıtmıştır. Çok önemli dinsel konulu altar resimleri ve portreler boyamıştır. "Meryem ve Çocuk İsa Aziz'lerle" adlı dinsel içerikli kompozisyonunda, canlı ve çarpıcı renkler onun Venedik okulu geleneğini, resmin dış çizgilerinin net görünümü ise kuzey resminin etkilerini göstermektedir. Sanatının erken dönemlerinde Venedik'li ünlü sanatçı Giovanni Bellini'den etkilenmiştir. İlk resimleri arasında yer alan (1506) "Aziz Jerome, Melek ve Çocuk İsa" (İskoç Ulusal Galerisi, Edinburg) bu etkileşime iyi bir örnektir. Bununla beraber "Erdem Ve Erdemsizlik Hikayesi" onun portre anlayışı ve betimlemesinin Giorgione'nin doğalcılığından ne denli etkilendiğini de gösterir. "*Resimleri daha ilkeri dönemlerinde Giorgione'nin klasisizminden kurtulur, yine de üslup olarak çağdaşları olan Parma ve Corregio'dan daha gelenekseli çağrıştırır.*"⁸

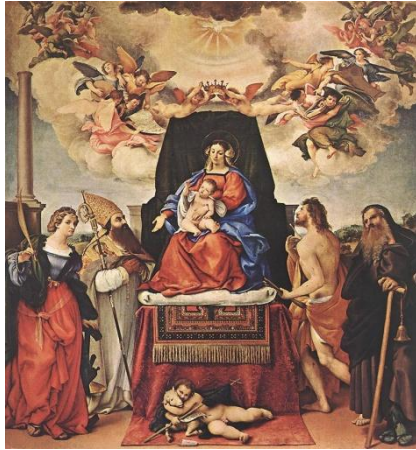
Giorgio Vasari'ye göre birkaç döneme ayrılan sanat yaşamında sık sık yer değiştirerek çalışır. "*Yüzyıllardır sanat eleştirmenlerince göz ardı edilen sanatı, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda yapılan araştırmalarla yeniden önem kazanır.*"⁹ İtalyan portre resminin güçlü isimlerinden biri olarak tanınır. Kişilerin ruhsal durumlarıyla ilgilenmiş ve bu kişilerin iç dünyalarını başarıyla yansıtmıştır. Önceleri küçük örnekle II. tip Holbein olarak bilinen, fakat Holbein'nin hiç resimlemediği Anadolu Uşak bölgesi kaynaklı halıların ayrıntılı olarak yer aldığı resimleri ve güçlü portreleri ona, sanat tarihinde yeniden hak ettiği önemin verilmesini sağlar. Bu halıları ne ilk ne

⁸ The book of Art I, Grollier,1976, s,207

⁹ John MILLS, , *Lotto' Carpets in Western Paintings*, Halı, vol. 3, no. 4, p. 282 from the Wher Collection, Switzerland, 1981

de son resimleyen sanatçı olmamasına rağmen, birkaç resminin merkezinde büyük bir titizlikle yer verdiği bu halılar, aynı zamanda halı araştırmacıları için belge niteliğinde olduklarından son zamanlarda onun ismiyle anılmaktadırlar.

“Bu halılar Selçuklu rumi geçmelerin iç içe sarmal kullanıldığı bir Türkmen desenini yansıtmaktadır. Daha çok toprak grubu açık renk tonların, özellikle antik tütün sarısının kullanıldığı bu halılar, Uşak çevresi dokuma kültürü içinde değerlendirebileceğimiz halılardır. Sonraki dönemlerde bu desende bir çok halıda Avrupalı ailelerin nişanlarının bulunması, bu desen yapısında bir çok halının Avrupa’dan sipariş verilerek Anadolu’da dokunduğunu belgelemektedir.”¹⁰

Resim III: Meryem ve Çocuk İsa
Azizlerle, ,287x268cm, pano üz.yağ.boya.1521,Santa Spirito Kilisesi

“Meryem ve Çocuk İsa”nın yüksek bir tahtta otururken, Aziz ve Azizelerin simetrik bir düzen içinde betimlendiği bu resim Lotto’nun Bergamo’da bulunan üç büyük altar resminden birisidir. Resmin kurgusunda Raphael ve İtalyan kuzey okulu simetrik kompozisyonlu resimlerinin etkisi yadsınamaz. Meryem ve Çocuk İsa’nın ayakları altında yer alan halı Lotto’nun sıkça kullandığı daha sonra kendi adıyla anılacak küçük örnekli

¹⁰ [http://www.barbaroshali.com.tr/rehber.php?menu=rehber&rehid=5\(10.05.2010\)](http://www.barbaroshali.com.tr/rehber.php?menu=rehber&rehid=5(10.05.2010))

bir Anadolu halısıdır. Koyu renk bordürlü, kırmızı zemin üzerinde sarı motiflerin yer aldığı bu ve benzeri halılar onu diğer çağdaşları arasında ayrıcalıklı bir yere oturtmuştur. Tüm resmin kompozisyon düzenindeki hassas denge ayrıntılarda da kendini gösterir.

“Sanatçının 1542 yılında Venedik Aziz Giovanni kilisesi için resimlediği ‘Aziz Anthony’nin Sadakası’ adlı, 332 x 235 cm boyutlarındaki altar resminin

merkezinde yer alan halı, gerçeğinin hemen hemen aynıdır.”¹¹

Resim IV: Giovanni della Volta eşi ve çocukları, 140.5x138.5 cm, tuv.yağlıboya, 1547, National Gallery, Londra,

Venedikli bir terzi olan Giovanni della Volta ve ailesinin betimlendiği, Londra National Gallery’de bulunan resmin; Lotto ve sanatını inceleyen uzmanlarca 1538 ve 1547 tarihleri arasında yapılmış olduğu öngörülmektedir. Lotto tarafından yapılmış bilinen başka bir, iki çocuklu aile resmi yoktur. Aile, resmin merkezinde yer alan, üzerinde Lotto’nun boyarken keyif aldığını anladığımız, ayrıntılarıyla resmettiği bir Türk halısının serili olduğu masanın etrafında kompoze edilmiş. Günümüzde ‘Lotto Halısı’ olarak adlandırılan bordürlü kırmızı zemin üzerine sarı arabesk düzenlemeli sıkça görülen tarzda bir halıdır bu. Resmin sağ bölümünde yer alan ve döneminin varsıl modasını yansıtan giysileri içindeki genç anne, masanın üzerinde oturan kızına bir eliyle masanın üzerindeki kaseden kirazları uzatırken diğer eliyle belini tutmakta. Resmin sol bölümünde yer alan babaysa üzerinde ince bir tül bulunan resmin ön planında yer alan ve resmin hareketini sağlayan (geleneksel resimlerin daimi elemanı olan melek yada çocuk İsa figürü) öğ-

¹¹ <http://artchive.com/artchive/L/lotto.htm>(14.05.2010)

luna bu kirazlardan sunmakta. Geri plan dönemin en geçerli göstergelerinden manzara ile tamamlanmakta.

Venedik’li bir sanatçı olarak Belli’nin (1430 – 1516) tarzından ve tekniğinden etkilenen Lorenzo Lotto, yalnızca etkilenmekle kalmamış, onun da tıpkı kendisi gibi resimlerinde kullanmış olduğu ve literatüre “Bellini Halıları” olarak geçen, Türk halı gruplarından birini bir resminde betimlemiştir. “15. yüzyıl Anadolu geleneksel seccade halılarının bu güzel yapısı, 16. yüzyılda karşımıza çıkacak olan küçük şemseli Uşak halılarının da habercileri gibidir.”¹² Her iki sanatçının da resimlerinde kullandıkları Türk Halılarının ayrıntısal ve özenli çalışmaları, yüzyıllar sonra bu halıların sınıflandırılmasında bilim adamlarına büyük ışık tutacaktır. “Alman bilim adamları tarafından yapılan halıların tarihlendirilmesi çalışmaları sırasında her iki sanatçı da halı betimlemeleri dolayısıyla büyük ün kazandılar.”¹³

Sanatçı, St. Petersburg’da Hermitaj Müzesi’nde bulunan “Koca ve Karısı” yapıtının merkezinde yer alan masanın üzerindeki anahtar deliği nişli “Bellini halısı”nı en ince ayrıntısına değin resimlemiştir. Tıpkı, kuzey sanatçısı Jan Van Eyck’in “Arnolfini’nin Evlenmesi” tablosunda betimlediği genç çift gibi bu resimde de eşler, evlilik bağının kutsallığını simgeleriyle gösterir. Kadın elinde sadakat sembolü köpek tutarken, erkek elinde “Erkek bir hayvan değildir” yazan kağıdı tutmaktadır. Resim ayrıca “Surrealist” bir hava yaratması açısından da önemlidir.

Lotto’nun bu denli titiz halı betimlemeleri; çağdaş İngiliz sanatçı David Hockney ve fizik profesörü Charles M. Falco’nun araştırmalarına yön verdi.

¹² <http://www.barbaroshali.com.tr/rehber.php?menu=rehber&rehid=5>, (26.05.10)

¹³ <http://www.diatrope.com/stork/LottoHusband.html>, <http://www.rii.ricoh.com/~stork/TylerStorkOSA04.pdf>, <http://www.optics.arizona.edu/SSD/NatlGallery.pdf> (28.05.10)

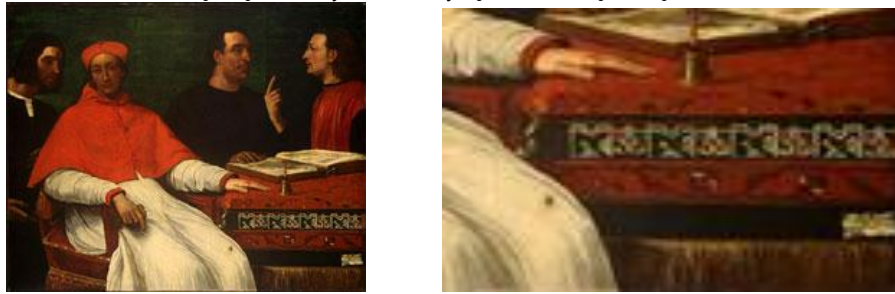

Resim IV: Kadın ve Kocası, , 98 x 118 cm, tuval üz.yağ.by, 1523, Hermitage, St. Petersburg

Onların araştırmaları sonucu ortaya çıkan “Lorenzo Lotto “Koca ve Karısı” resminde optik lens kullandı mı?” tartışmalı sorusu, bilimsel bağlamda da onun Rönesans resmindeki yerine ayrıcalıklı bir durum kazandırmıştır.

LOTTO HALILARININ DİĞER SANATÇILARIN RESİMLERİNE ETKİLERİ

“Sebastiano Luciani, bilinen ismiyle Sebastiano del Piombo, Vasari’ye göre Venedik’te 1485 tarihinde doğmuştur. Rönesans’ın büyük ustalarındandır. Önceleri müzikle uğraşan sanatçı daha sonraları Giovanni Bellini ile resim çalışmalarısıyla sanat yaşamına başlamıştır.”¹⁴

Resim V: Sebastiano del Piombo Kardinal Bandinello Sauli, Sekreteri ve İki Coğrafyacı 121.8x150.4cm, panel.üzr.y.boya tuvale transferi,1511, National Gallery of Art, Washington

¹⁴ http://www.museothyssen.org/thyssen/obras_maestras (15.05.10)

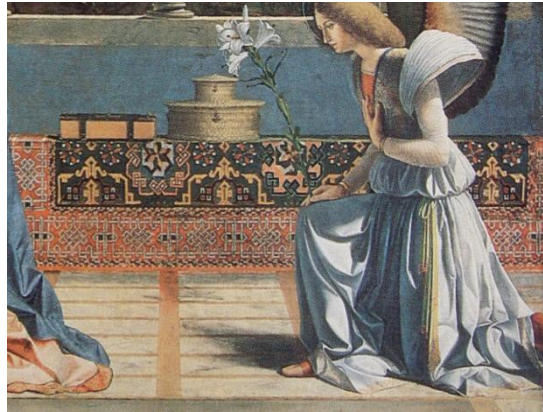
Döneminin en önde gelen portre sanatçılarından olan Piombo'nun önceleri Samuel H. Kress koleksiyonunda yer alan, daha sonraları National Gallery of Art, Washington koleksiyonuna geçen bir yapıtı var karşımızda. Kardinal Bandinello Sauli'nin sekreteri ve iki coğrafyacının portrelerinin betimlendiği resmin kompozisyonu, kardinalin kolunu koyduğu ve özel eşyalarının yer aldığı masanın çevresinde oluşturulmuş. Mesleki otoritesine gönderme yapan zil ve açık duran coğrafya kitabının ardında resmin sol tarafında kalan coğrafyacının, bir diğeriyle dönemin keşiflerini hararetle tartıştığını göstermesi, kardinalin entelektüelliğine vurgu yapmakta. Yapım yılı 1516 tarihli grup resminin, merkezinde yer alan masayı bir Lotto halısı örtmekte. Zenginlik ve soyluluk göstergesi, açık kırmızı zemin üzerinde sarı rumi palmet kompozisyonlu ve bordürlü Lotto halısı çok başarılı biçimde resimlenmiş.

Giorgio Vasari'nin portrelerini öve öve bitiremediği Sebastiano del Piombo'nun, "Ferry Carandolet'in sekreterleriyle portresi" adlı yapıtı, yıllarca Rafaello'ya atfedilmiş olup ancak 1894'te Constanza Jocelyn Floulkes tarafından doğru olarak belirlenmiştir. Sanatçı burada Venedik okulunun önemli göstergelerinden olan; bedeninin yarısından fazla olarak betimlenmesi kuralını, sağ taraftaki aydınlık manzarayı, anıtsal büyüklükte ve oturur pozisyonundaki figürleri kullanmış. Sekreterlerden arka planda olanının belli belirsiz betimlendiği resmin ön planında, Ferry Carandolet ve diğer sekreteri işleriyle ilgili malzemeleriyle resimlenmiş. Her ikisinin ellerinin altında, resmin yatayını kaplamış biçimde bordürü ayrıntılı betimlenmiş bir Lotto halısı görülmekte.

Resim VI: Sebastiano del Piombo, “Ferry Carandolet’in sekreterleriyle portresi”, pan.üz. yağ.boya. 112.5 x 87 cm. 1510-1512, Thyssen-Bornemisza Müzesi, Madrid

Andrea Previtali’de (1480 Bergamo–1526-8) Rönesans döneminin İtalyan sanatçılarındanır. Başlangıçta Venedik’te Giovanni Bellini’nin öğrencisi olduğundan yapıtlarında Bellini’nin etkileri görülmekle birlikte 1511 sonraları, arkadaşı Lotto’nun izinden gitmiştir. Onun etkisiyle çalıştığı Sta. Maria del Meschio, Vittorio Veneto, Treviso’da bulunan “Müjde” adlı duvar resminde ayrıntılarıyla resimlediği bir bir Lotto halısı görülür.

Resim VII: Andrea Previtali Anunciation, Müjde, Fresko, , 1508, Treviso

“Son olarak Francia okulunun ustalarından Luca Longhi’den söz edilebilir ancak onun resimlerinde derin duygular yerine ifadenin etkisine adanmışlığı görürüz.”¹⁵

Luca Longhi (1507-1580) Ravenna doğumlu olup dinsel konulu resimleri maniyerist tarzda ele almış iyi bir portre sanatçısı olarak tanınmıştır. Venedik’li sanatçıların etkisiyle özellikle Lorenzo Lotto’nun resimlerinde kullanmış olduğu Batı Anadolu kaynaklı halılardan resimlemiştir. Berlin Gemalde Galerie’de bulunan tablosunda başarıyla resimlediği bu halılardan birini görmekteyiz. Vasari’ye göre hiç Ravenna’dan çıkmayan sanatçının bu özelliği sanatında şüphesiz sınırlayıcı olmuştur.

Resim VIII: Luca Longhi, Meryem ve Çocuk İsa,1530,Folinpopoli Chiesa di San Rieffillo

SONUÇ

Milattan önceki yıllardan beri Türklerin gelişmiş Gördes düğümlü halı tekniğine sahip oldukları bilinmektedir. Bunun biricik örneği; Altay dağları eteklerinde Pazırık kurganları kazılarında ele geçen eşsiz halıdır. Zamanla yayılan yer yer unutulup yeniden başlayan, Türklerin dünyaya armağanı olan halı sanatı, İslam dünyası ve Hristiyan Avrupa arasında ticari,

¹⁵ Handbook of painting: The Italian schools, Cilt 2, Franz Kugler, Margaret Hutton, Sir Charles Lock Eastlake, 1865, s 479,

siyasal ve kültürel bağlamda etkili olurken, kalıcı izlerini bıraktığı en önemli alanlardan biri de resim sanatı üzerinde olmuştur.

Anadolu Selçuklu'ları ile başlayan halı sanatının yükselişi ve Avrupa Resim Sanatı'nda yer almaya başlaması daha o zamanlarda Selçuklu'lar ile Avrupa'nın ticari ve kültürel ilişkilerinin varlığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de özellikle Fatih devrinden başlayarak önce İtalyan sonra da Kuzey Avrupa ressamlarının tablo ve duvar resimlerinde artarak devam etmiş ve sanat tarihinde önemli izler bırakmıştır.

Erken dönem Uşak Halıları'nın ağırlıklı stilize edilmiş bitki motifli olanları, 15.yüzyıldan başlayarak 16.yüzyıl sonuna kadar aralıklarla birçok sanatçı tarafından betimlenmiştir. Ancak 19.yüzyılda başlayan halı sanatı üzerine yapılan çalışmaların ışığında, bilim adamlarınca Lorenzo Lotto'nun ismi ile adlandırılmıştır. Venedikli geç dönem bir Rönesans sanatçısı olan Lorenzo Lotto, izleyeni hayrete düşürecek denli güzel resimlerinin bazılarında çok parçalı, kompozisyona hareket katan halılar resimlemiştir. Lotto'nun ve çağdaşlarının etkisinde kalmış sanatçıların resimlerini incelerken o günkü modanın bu halıların zarifliğini ve inceliğini yansıttığı tablolardan birçok örnekle karşılaşırız. Öyle ki sanatçıların fırça sürüşündeki ustalığa duyduğumuz hayranlık, yapıtın gerçekleştirilmesindeki amacı unutturacak kadar mükemmel. Ressam, dokuyanın bilmediği kimliğini, boyadığı halının nakışlarındaki renk ve desenlerindeki soyluluğun ışığında yakalamak ister gibi. Ne yazık ki uzunca bir süre unutulmaya yüz tutan Lotto'nun yaşamı ve sayısız güzel çalışmalarıyla ilgili, ilk kapsamlı araştırmayı 1865 yılında basılan Bernard Berenson'un öncü kitabının ardından, 20.yüzyılın ilk yarısında Peter Humfrey yapmıştır.

Bu halılar erken dönem örgülü kufiden geliştirilmiş bordürler ve çok stilize edilmiş bitki motiflerinin birleşmesiyle meydana gelen dört kollu (haçvari) zengin baklavalarla, dağılmış şekiller haline gelen, kontursuz sekizgenlerin küçük örnekle sıralanmasından oluşurlar. Batı Anadolu'nun Uşak bölgesine mâl edilen bu küçük örnekli halı tipi; 16. ve 17. yüzyıllarda “Klasik Dönem Türk Halı Sanatı”nın parlak devrini oluşturan ve Türk Halıları içinde en büyük ve tanınmış grup olan Uşak Halıları'nın geliştirilmesine yol açmıştır.

Çok derin ve çok geniş alanı kapsayan halı tarihi içinde “Lotto halıları” önemli bir kesiti oluşturur. Önceleri dinsel bağlamda kutsal alanlarda, Papa, Kardinal gibi dinsel kurumların üst düzey yöneticileri ve dönemin kont, baron, dük gibi aristokrasi temsilcilerinin makamlarında statü ve zenginlik göstergesi olarak kullanılır. Hıristiyan inancında İsa'nın kurban

edilmesini sembolize eden kırmızı renk, Uşak halılarında sıkça kullanılan kırmızı renkle bütünleşmektedir. Dinsel kurumların üst düzey yöneticilerinin kıyafetlerinde ve mekân düzenlemelerinde mutlak yer verilen kırmızı renkle birbirini tamamlayan halıların kırmızı rengi dekoratif bir uyumdan daha çok dinsel referanslara gönderme yapmaktadır. Dönemin iktidar sahibi yöneticilerinin makamlarında kullanılan kırmızı ise gücü ve otoriteyi temsil etmektedir. Bu makamlarda, dekoratif amaçlı kullanılan Uşak halılarında yer alan kırmızı renk, aynı anlama hizmet etmektedir.

Türkler'in Ata sanatı olan halı sanatının, bir başka sanat alanı olan resim sanatındaki dekoratif etkileri, renksel ve dokusal etkileri ayrıca motiflerin sembolize ettikleri metaforlar çok daha geniş kapsamlı araştırma konusu oluşturacak bir alan olarak durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslanapa, Oktay. *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İnkılap, İstanbul, 2005
- Berenson, Bernard, *Lorenzo Lotto*, Vol.I, 1956
- Crowe, J.A., *A History of Painting in North Italy*,
http://books.google.com.tr/books?id=t9itRJDfwl0C&printsec=frontcover&q=CROWE,+J.A.,+A+History+of+Painting+in+North+Italy&source=bl&ots=nddkQRmdOz&sig=fv4l0T2hShZfGlk8H3w_SiJWXP4&hl=tr&ei=vbYD TMamO9mUOOPMzNYE&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CBQQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false
- Gombrich, E.H. *Sanatın Öyküsü*, 16. Basım, Remzi Kitabevi, İst, 1997
- Grolier Encyclopedia, *The book of Art Vol. I*, 1976
- Humfrey, Peter, *Lorenzo Lotto*, 3. Baskı, Yale University, 1997
- İpşiroğlu, Nazan, İpşiroğlu, Mazhar, *Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi*, Cemyay, 1977
- Kugler, Franz. Hutton, Margaret. Eastlake, Sir Charles Lock. *Handbook Of Painting: The Italian Schools*, Cilt 2, 1865
- Lanzi, Abate Luigi, Çev. Roscoe Thomas, *History Of Painting In Italy, Volume Iii*, Londra, 1854, http://books.google.com.tr/books?id=q7prAAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=LANZI+Luigi,+ROSCOE+Thomas,+History+of+Painting+in+Italy&source=bl&ots=33vO6eq84W&sig=w1zMo7s5r7QVc1OuO3NpKRKt-e4&hl=tr&ei=hXADTPeEN8yMOIb8wNYE&sa=X&oi=book_result&ct

=result&resnum=1&ved=0CBUQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false
(22.05.10)

Mills, John, *Lotto Carpets in Western Paintings*, Halı, Vol. 3, no. 4, London, 1981.

Mills, John. *King and Sylvester* 1983, fig. 8; Mack 2002, The Carpet Index Lauren Arnold, laurenarnold@cs.com

Phillipps, Evelyn March, *The Venetian School of Painting*, 2009
www.gutenberg.org/files/30098/30098-h/30098-h.htm (16.05.10)

Vasari, Giorgio. *The lives of the painters, sculptors & architects*, Volume 5, Translated by Allen Banks Hinds, J. M. Dent, 1900
http://www.baluch-

rugs.com/History/People/Lorenzo_Lotto_Painter_Venice.htm (31.05.10)

Yetkin, Şerare, *Historical Turkish Carpets*, İstanbul, 1981

http://www.metweb.org/content.asp?id=83 (24.05.10)

http://www.museothyssen.org/thyssen/obras_maestras (23.05.10)

http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/lorenzo-lotto-portrait-of-giovanni-della-volta-with-his-wife-and-children (04.05.10)

http://www.baluchrugs.com/Oriental_Rugs/Anatolian_Rugs/Lotto_Rugs_OConnell_Notes.htm (23.05.10)

http://www.1st-art-gallery.com/Lorenzo-Lotto/Lorenzo-Lotto-oil-paintings.html (09.05.10)

http://www.barbaroshali.com.tr/rehber.php?menu=rehber&rehid=5
(10.05.10)

http://www.metmuseum.org/toah/hd/cedr/hd_cedr.htm (06.05.10)

http://www.efn.org/~acd/vite/VasariLives.html Lorenzo Lotto Painter of Venice (22.05.10)

http://www.nationalgallery.org.uk/artists/andrea-previtali, (19.05.10)

http://www.spongbongo.com/her9799.htm "Oushak Rugs: The James A. Lucas early 16th C. Oushak "Lotto (04.05.10)

http://www.spongbongo.com/zy9984.htm The Poldi Moller Lotto (31.05.10)

LUDWIG VAN BEETHOVEN, 5. SENFONİ İKİNCİ BÖLÜM VİYOLONSEL PARTİSİ ÜZERİNE TEKNİK İNCELEME

Cenap Can Elbi[□]
Ozan Evrim Tunca^{**}
Burcu Evren Tunca^{***}

ÖZET

Bu çalışmada hem senfonik repertuarın en önemli ve en çok seslendirilen eserlerinden olan hem de orkestra giriş sınavlarında sıklıkla istenen L. van Beethoven'ın 5. Senfonisi'nin ikinci bölümünün viyolonsel partisi teknik olarak incelenmiştir. Avrupa, A.B.D. ve Türkiye'de yapılan orkestra giriş sınavları gözden geçirilerek en sık olarak senfoninin ikinci bölümünün yer aldığı görülmüştür. Bu çalışmada orkestra üyesi olmak isteyen viyolonselcilere bu partiyi tanıtmak, partinin ve pasajların nasıl çalışılması gerektiği hakkında bilgi vermek ve çalışma teknikleri önerileri getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Viyolonsel, Orkestra, Sınav, Beethoven.

TECHNICAL EXAMINATION OF LUDWIG VAN BEETHOVEN'S 5TH SYMPHONY'S TUTTI CELLO PART

ABSTRACT

The aim of this study is to introduce the second movement of L. van Beethoven's 5th Symphony to the cellists who wish to be members of the symphonic orchestras. After evaluating orchestral audition lists in Europe, Turkey and U.S.A. this piece was found to be the most frequently asked excerpt. This study

[□] Yard. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü,
can.elbi@gmail.com

^{**} Doç. Dr. Ozan Evrim Tunca, Anadolu Üniversitesi, Müzik Bölümü,
oetunca@anadolu.edu.tr

^{***} Doç. Burcu Evren Tunca, Anadolu Üniversitesi, Müzik Bölümü, betunca@anadolu.edu.tr

will provide guidance on how to practice this particular movement which is frequently included in excerpts lists for symphonic orchestra auditions.

Key Words: *Cello, Orchestra, Audition, Beethoven.*

Giriş

Profesyonel viyolonselcilerin meslek yaşantısı çoğunlukla orkestra partisi hazırlamakla geçse de eğitimleri sırasında solo repertuvardan sorumlu tutuldukları için orkestra partilerini çalışacak pek fırsat bulamazlar. Özellikle çalgı eğitiminin ilk yıllarında daha yoğun olarak çalışılan gam, egzersiz ve etüt gibi teknik materyallerin yerini daha sonraki yıllarda sonatlar, konçertolar ve konser parçaları alır. Ancak yaylı çalgı öğrencilerinin büyük çoğunluğu mezun olduktan sonra orkestra üyesi olarak çalışma imkânı bulduğundan orkestra repertuarının temel parçalarının eğitim sırasında öğrenilmesi aslında büyük bir ihtiyaçtır. Bu partiler solo repertuvarda olduğu gibi çalıcıyı ritim, tempo, entonasyon, yay teknikleri, cümleme gibi konularda da geliştirirler. Dolayısıyla kişinin çalgı hâkimiyetini ve teknik gelişimini olumlu yönde etkilerler. Bu partilerin hazırlanışı solo repertuvardaki bir parçanın hazırlanışına prensipte oldukça benzese de bazı genel çalışma tekniklerini tartışmakta fayda vardır.

Makale için yapılan tarama sonucunda desteklediği üzere Beethoven 5. Senfoni dünyanın çoğu yerinde yapılan orkestra giriş sınavlarında, özellikle viyolonselcilere en sık sorulan partilerden biridir. Temel orkestra repertuarının en önemli eserlerinden biri olarak orkestralar tarafından çok sık olarak seslendirilir. Eserin özellikle ikinci bölümü aynı zamanda çalıcıya teknik eksiklerini gizleme fırsatı vermeyen bir yapıdadır. İyi bir müzisyende olması gereken birçok önemli becerinin bir arada kullanılmasını da gerektirir. Bu özellikleri, bölümü giriş sınavlarının en popüler parçalarından biri yapar.

Orkestralar türleri ne olursa olsun (senfoni, opera ya da oda orkestrası) yeni bir üye alacakları zaman bir ya da birkaç aşamadan oluşan bir sınav yaparlar. Orkestra türlerine göre giriş sınavlarında sorulan eserler ya da sınav yöntemleri farklılık gösterse de prensipler birçok açıdan aynıdır.

Günümüzde orkestra giriş sınavları, geçmişte yapılan giriş sınavlarına göre zorlaşmış, orkestra giriş sınavlarına başvuran çalcıların arasındaki rekabet de, istenilen zorunlu eserlerin giderek daha iyi yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca, sınava giren adayların sayısının

çoğalmasıyla da profesyonel müzisyen olarak bir orkestrada yer almak daha da zorlaşmıştır. Çalıcının bu sınavlarda başarılı olabilmesi, eğitim yıllarından itibaren disiplinli, düzenli ve bilinçli bir şekilde çalışması ile mümkün olur. Ancak, eğitim sırasında orkestra repertuarı derslerinden çok solo performansla yönelik derslerin ağırlıkta olması nedeniyle orkestra partileri, öğrenciler tarafından yeterince tanınıp çalışılmamaktadır.

Bu makale, orkestra üyesi olmak isteyen viyoloncelcilere, Beethoven 5. Senfoni'nin ikinci bölümünü tanıtmayı, parti ve pasajların nasıl çalışılması gerektiği hakkında bilgi vermeyi ve müzisyen adaylarına eserle ilgili çalışma teknikleri önerileri getirmeyi amaçlamaktadır. Bölüm üç ana başlık altında incelenmiş ve müzikal örneklerle desteklenmiştir. Başlıklar vurgular ve ritim, nüans ve ton ve müzikal anlatım olarak sıralanmıştır.

LUDWIG VAN BEETHOVEN SENFONİ NO.5, OP. 67, DO MİNÖR

Beethoven'ın Op. 67 Do Minör 5. Senfonisi'nin ilk çalışmaları 1800 yılında başlamış, 1804'de tekrar gözden geçirilmiş ve 1807'de tamamlanmıştır. "Kader" adıyla da bilinen bu senfoni, ilk kez Viyana'da *Theather an der Wien*'de 22 Aralık 1808 tarihinde yorumlanmıştır. Senfoni, *Allegro con brio*, *Andante con moto*, *Scherzo* ve *Allegro* bölümlerinden oluşmaktadır. Avrupa, A.B.D. ve Türkiye'de yapılan orkestra giriş sınavlarında yapılan araştırma doğrultusunda çoğunlukla bu senfoninin ikinci bölümü ile karşılaşılmaktadır.

ANDANTE CON MOTO, İKİNCİ BÖLÜM

La bemol majör tonunda, 3/8'lik ölçü biriminde olan bu bölüm, *Andante con moto* yani ağırca hareketli bir tempoda, *dolce* yani tatlı karakterde bestelenmiştir. Bölüm form açısından incelendiğinde iki temanın dönüşümlü olarak yer aldığı ve çeşitlendirildiği ikili çeşitleme (çift varyasyon) formunda lirik bir eserdir. Bölüm, uzun bir koda ile son bulur.¹

¹ Thomas K Scherman, Louis Biancolli, *The Beethoven Companion*, Double & Company, Garden City, New York 1973, s. 572.

Bölümün girişi, viyola ve viyolonselın toplam 11 ölçüden oluşan temayı unison olarak seslendirmesiyle başlar. Bu tema, daha sonra gelecek olan viyolonsel partisi çeşitlemelerinde, değişik ritmik hareketlerle ve çeşitlemelerle işlenip, bitişe bağlanarak son bulur. Bölüm, tema, temanın varyasyonları ve sonuç şeklinde de değerlendirilebilir. Viyola ve viyolonselın duyurdukları bu ezgiyi, tahta üflemeli çalgılar çeşitleyerek seslendirir. Fagot ve klarnetlerin, marşı andıran bir biçimde sunduğu tema, bölüm boyunca giriş temasıyla içi içe işlenir. Kemanların da katılımından sonra, tema trompetlerle zirve noktasına ulaşır. Bölüm koda ile son bulur.

Viyolonselciler tarafından bilinmesi gereken ve özenle üzerinde durulması gereken konular, ritmik yapı, akıcılık, *dolce* ve *legato* çalım karakterinin ortaya çıkarılması ve entonasyon sorunları olarak sıralanabilir.

Bölümde, viyolonsel partisine gelen ve her biri için farklı çalışma stratejileri geliştirilmesi gereken dört ayrı çeşitleme vardır. Bu pasajlar aşağıda belirtildiği gibidir:

- 1 ve 11'inci ölçüler arası
- 49 ve 60'inci ölçüler arası
- 98 ve 107'nci ölçüler arası
- 114 ile 124'üncü ölçüler arası

VURGULAMA VE RİTİM

3/8 lik ölçü biriminde olan eserlerdeki vurgu, birinci vuruş kuvvetli, ikinci vuruş zayıf, üçüncü vuruş daha zayıf olarak betimlenebilir. Dolayısıyla birinci vuruşa gelen notalar, diğer notalara göre daha yüksek çalınmalıdır. Bu da ritmik açıdan cümleye bir karakter verir. Bu karakteri oluşturabilmek için, ölçü içerisindeki zamanlar güçlü zaman ve zayıf zaman olarak düşünülmelidir. Ölçü başlarına gelen notaları diğer notalardan daha vurgulu ya da başka bir deyişle daha önemli duyulmalıdır. Bu da, ölçü başındaki notalara daha yoğun vibrato ve yay ağırlığı/hızı uygulanarak gerçekleştirilebilir.

Özellikle tema ve 1. çeşitleme sırasında sol el parmaklarını çok dikey bir anlayışla kaldırıp vurmak yerine, parmakları yerleştirmek yoluyla bir sol el *legato*'su sağlayarak çalmakta yarar vardır. Yine sol el pozisyon geçişlerini mümkün olduğunca yumuşak ve gidilecek pozisyona yaklaşarak yapmak uygun olacaktır.

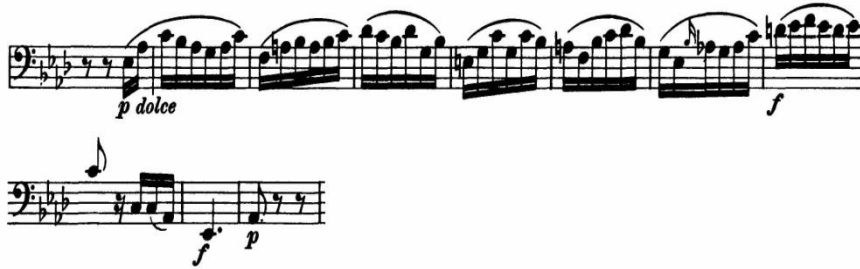
2. ve 3. çeşitlemelerde sol el parmaklarını mümkün olduğunca artiküle etmek (iyi kaldırıp hafif vurarak çalmak) bu pasajların tane tane duyulmasına yardımcı olacaktır. Yine bu çeşitlemeleri değişik ritimlerle çalışarak parmaklar arasındaki ağırlık ve çabukluk ilişkisini bir dengeye oturtmak iyi bir çalışma yöntemidir.

Temada karşılaşılan ritmik yapı (1 ve 11'inci ölçüler arası), çoğunlukla bağ içerisinde yer alan noktalı onaltılık ve otuzikilik notalardan oluşur. Ritmin doğruluğuna özellikle önem vermek gerekir. Temadaki tek ritmik fark, beşinci ölçünün son notasının onaltılık olmasıdır. Bu notanın, diğer gelen otuz ikilik notalardan farklılığının belirtilmesi ve öne çıkartılması gerekir. (Bkz. şek. 1)

Şekil 1. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, Andante con moto, 1. ve 11. Ölçüler Arası

Birinci çeşitlemede karşılaşılan onaltılık değerler (49 ve 60'ıncı ölçüler arası) yine 3/8'lik tartının karakteristik özelliği olan, birinci vuruşların güçlü çalınmasına dikkat edilerek çalınmalı ve bu karakter, cümlelerin sonuna kadar korunmalıdır. (Bkz. şek. 2) Bu çeşitlemedeki ikinci bir zorluk ise, temadan (1 ve 11'inci ölçüler arası) sonra onaltılık olan birinci çeşitlemeye geldiği zaman, hızlı başlama ve hızlanma tehlikesidir. Her ne kadar çoğu şef buradaki çeşitlemeyi biraz daha yürük almak istese bile, çalıcı olarak sessizce sayma yolu ile hızlanma ve hızlı çalma tehlikesine dikkat etmek gereklidir. Ayrıca hızlanmamak için notaları, bütün arşe bölümlerine ayırarak, eşit arşe hızını kullanma yolu ile çalışmak ve çalmak gerekmektedir. Ancak bunları uygularken *dolce* ve *legato* karakter yitirilmemelidir.

Şekil 2. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, *Andante con moto*, 49. ve 60. Ölçüler Arası

İkinci çeşitlemede, (98 ve 107'nci ölçüler arası) güçlü zaman ve zayıf zaman prensibi göz önünde bulundurularak diğer çeşitlemelerde olduğu gibi, birinci vuruşların yüksek çalınmasına dikkat edilmeli ve bu ölçü karakteri, cümlenin sonuna kadar korunmalıdır. Ayrıca sol el artikülasyonuna ve de *legato* karakterini korumak için, tel değişimlerinin yumuşaklığına dikkat edilmelidir. Tel değişimleri, ritim içerisinde bir sonraki gelecek tele yaklaşarak, küçük sağ kol hareketleriyle yapılmalıdır. (Bkz. şek. 3)

Şekil 3. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, *Andante con moto*, 98. ve 107. Ölçüler Arası

Üçüncü çeşitlemede ise dikkat edilmesi gereken nokta (114 ile 124'üncü ölçüler arası), diğer çeşitlemelerden farklı olarak *forte* yazılan bu çeşitlemeyi daha gür çalabilmek için, arşe bölümlerinin hesaplanmasına ve arşe hızına dikkat etmektir. Aksi halde ortaya istenmeyen aşırı ses gürlükleri çıkar. (Bkz. şek. 4)

Şekil 4. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, *Andante con moto*, 114. ve 124. Ölçüler Arası

NÜANS VE TON

Bölüm, *piano* nüansı ve *dolce* karakteri ile başlar. Bölümde sıkça *subito forte*, *subito piano* nüanslar göze çarpar. Birinci, ikinci ve üçüncü çeşitlemeler *piano* nüansında başlamaktadır. Bu çeşitlemelerde *piano* nüansı, genel olarak arşeyi tuşa doğru çevirerek, tuşenin üzerinde basınç kullanmadan, sadece teli kavrayacak kadar temas ile geniş arşe kullanarak, havalı arşe denilen arşe tekniği ile ortaya çıkartılır. Sadece dördüncü çeşitleme *forte*'dir. Bu sebeple çeşitleme, kol ağırlığını telin üzerine bırakarak, yayı çevirmeden, yayın kıllarının hepsi tele sürtecek şekilde, büyük arşe kullanarak çalınmalıdır.

Tema, birinci ve ikinci çeşitlemelerde karşılaştığımız *dolce* karakteri, yani tatlı çalım, sürekli ve sık olmayan vibratoyla, yumuşak bir arşe tonu kullanılarak gerçekleştirilir. Ayrıca yukarıda *piano* bölümünde bahsedilen arşe tekniği de eklenerek, sağ ve sol el koordinasyonu oluşturulduğunda, *dolce* karakterli çalım şekli gerçekleşmiş olur. Üçüncü çeşitleme ise, yukarıda söz edilen karakterin tam tersi olarak *forte* ve yumuşak olmayan bir karakterde karşımıza çıkmaktadır.

Nüans açısından her çeşitlemeyi ayrı ayrı daha detaylı olarak incelemek gerekirse temanın 7. ölçüsü *subito forte* gelip, 8. ölçüye *diminuendo* ile *piano* nüansına varılmaktadır. 9. ölçü ise tekrar *subito forte* başlayıp *subito piano* ile 10. ölçüde sonlandırılmaktadır. (Bkz. şek. 5) *Forte* nüansından *subito piano*'ya geçerken, *subito* etkisi yaratılması için, bu iki nüans arasında çok küçük bir boşluk yapılması tavsiye edilebilir. Özellikle bu boşluk, *forte*'den sonra gelen *subito piano* nüansı için önemlidir. *Subito*

piano, boşluktan sonra telin üzerinde kalarak kol ağırlığının azaltılması ile yapılır. *Subito forte* ise, kol ağırlığının bir anda bırakılması ve yayın, telin içine girmesi ile sağlanır.²

Şekil 5. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, *Andante con moto*, 1. ve 11. Ölçüler Arası

Birinci çeşitlemede ise 56. ölçüye kadar *piano* nüansı sürüp, bu ölçüde *subito forte* ile kalıcı bir *forte* sağlanır. Aniden, 57. ölçüye ise *subito piano* girilip, *crescendo* ile 58. ölçüye *forte* olarak bağlanır ve 59. ölçüde de *subito piano* uygulanıp cümle sonlandırılır. (Bkz. şek. 6) Bunun uygulanışı, yukarıda belirtilmiş olan arşe teknikleriyle gerçekleştirilir.

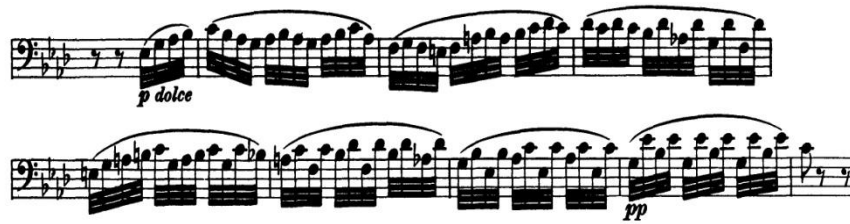
Tema ve birinci çeşitleme karşılaştırıldığında, birinci çeşitlemenin 56. ölçüsünde *decrescendo* olmadığı göze çarpar. (Bkz. şek. 6) Bu fark belirgin bir şekilde ortaya çıkmalıdır. *Crescendo* etkisi basıncı arttırarak ve arşeyi büyüterek gerçekleştirilirken, *decrescendo* etkisi de, tam tersi arşenin basıncını azaltarak ve arşeyi küçülterek uygulanmalıdır.

² Burcu Evren Tunca, *Orkestra Eserleri Viyola Partilerinin Çalışma Teknikleri* (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 12.

Şekil 6. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, *Andante con moto*, 49. ve 60. Ölçüler Arası

İkinci çeşitlemeye baktığımızda ise, *piano dolce* karakteri tel değişimi hareketleri ile canlılık kazanmaktadır. Ancak, *piano* nüansını 105. ölçüye kadar koruyup aniden *pianissimo* nüansı ile cümlenin sonlandırılması gerekmektedir. (Bkz. şek. 7) Bu arada üflemeli çalgılarda çalınan temayı dinlemek, bu çeşitlemenin çalımında kolaylık sağlar. Çeşitleme boyunca karşılaşılan tel geçişlerinde dikkat edilecek nokta, yayın geçilecek tellere ufak hareketlerle yaklaşılmasıdır. Bu yolla çeşitleme daha da kolay çalınabilir hale gelir.

Şekil 7. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, *Andante con moto*, 98. ve 107. Ölçüler Arası

Üçüncü çeşitleme, *forte*'dir. (Bkz. şek. 8) Bu sebeple kol ağırlığını telin üzerine bırakarak, arşeyi çevirmeden, arşenin kıllarının hepsi tele sürtecek şekilde büyük yay kullanarak gerçekleştirilip, çeşitleme kuvvetli bir şekilde sona erdirilir.

Şekil 8. L. v. Beethoven Senfoni No. 5, Op. 67, Do Minör, 2. Bölüm, *Andante con moto*, 114. ve 124. Ölçüler Arası

MÜZİKAL ANLATIM

Bölüme genel olarak bakılığında pasajlar, yumuşak ve sakin havada, derin anlam ifade ederek, tatlı bir *Andante con moto* temposuyla düşünülmelidir. Bu sebeple eserin bağlı ve akıcı bir şekilde yorumlanması büyük önem taşır. Bunu sağlamak için de arş prensiplerinden, arşenin hızının kullanımına dikkat etmek gerekmektedir. Bu sayede çeşitlemelere *dolce* karakteri içerisinde bir canlılık ve hareketlilik kazandırılır. Nitekim hatırlanmalıdır ki, eserin başlığı *Andante con moto* olarak yazılmıştır.

Dolce karakteri, sürekli, durmayan ve sık olmayan vibratoyla, yumuşaklık hissi veren ton ile gerçekleştirilir. Ayrıca, yukarıda nüans ve ton bölümünde bahsedilen arş kullanım tekniği de eklenerek *dolce* karakterli çalım şekli gerçekleşmiş olur.

SONUÇ

Dünyanın neresinde olursa olsun orkestralar elemanlarını giriş sınavlarıyla almaktadırlar. Bu sınavlarda başarılı olmanın yollarından biri de, orkestra partilerinin iyice öğrenilmesi yoluyla mümkün olur. Her ne kadar orkestra repertuarı çok geniş olsa da, bu çalışmada incelenerek çalışma yöntemleriyle sunulmuş olan Beethoven 5. senfoni ikinci bölüm, çalıcılara orkestra partilerinin nasıl çalışılıp yorumlanacağı hakkında genel bir fikir verecek şekilde yazılmıştır. Bölüm üç ana başlıkta toplanarak en çok sorulan tema ve üç çeşitleme bu başlıklara göre detaylı incelenmiştir. Bunun sonucu olarak her çeşitleme teknik ve müzikal anlamda detaylı bir şekilde

incelenmiştir. Çıkan bilgiler doğrultusunda orkestra giriş sınavlarına hazırlanan bir viyolonsel sanatçısının orkestra partilerini hangi detayda çalışması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu makale sadece bir eser üzerinde detaylı bir şekilde yoğunlaştığından diğer orkestra partileri çalışılırken hangi detaylara inilerek çalışılması gerektiği de ortaya çıkarılmıştır. Orkestrada yer almanın bir yolunun da bu partileri öğrenmekten geçtiği düşünülürse, orkestra repertuarı çalışmalarının önemi de daha iyi anlaşılır.

KAYNAKÇA

Becker, Rolf ve Rudolf Mandalka, *Test Pieces for Orchestral Auditions, Violoncello-Excerpts from the Operatic and Concert Repertoire*, Schott Music International GmbH & Co. KG, Mainz 1993.

Braccini, Roberto, *Pratisches Wörterbuch der Music*, Birinci basım, Mainz: Clausen & Bosse, Leck 1992.

Cristoph, Hahn und Hohl Siegmar, *Der Grosse Konzertführer. Herausgegeben Hohl & Siegmar*, Birinci basım, Basserman edition, Gütersloh/München 2000.

Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 28.01.1970, Sayı: 13411.

Drake, Stephen, *Audition Lists for Orchestral Cello Jobs* <http://www.cello.org/heaven/audlists.htm>

Hoffmeister, Friederich. *Orchesterstudien für Violoncello C. 7*, No. 85, Leipzig 1973.

Mitlehner, Christine, *Programmhefttexte für Veranstalter klassischer Musik*, (2008) <http://www.musiktext.de>

Sadie, Stanley, *The Grove Dictionary of Music and Musicians*, Macmillan Publishers Limited, Londra 1980.

Say, Ahmet, *Müzik Ansiklopedisi* Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 1992.

_____, *Müzik Ansiklopedisi*, Birinci basım, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 2005.

_____, *Müzik Ansiklopedisi*, Altıncı basım, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 2006.

Scherman, Thomas K, Louis Biancollü, *The Beethoven Companion*,

Double & Company, Garden City, New York 1973.

Tunca, Burcu Evren, *Orkestra Eserleri Viyola Partilerinin Çalışma Teknikleri*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, 2005.

Ulrich, Lenz, *Programmhefttexte für Veranstalter klassischer Musik* (2008) <http://www.musiktext.de>

**T. C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ**

T.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler yayınlanır.

1. Makalelerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile kabul edilebilir.
2. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
3. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilir.
4. Yazılar, Word programına göre kağıdın bir yüzüne 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında, A4 kağıdına kenar boşlukları, üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 1 cm şeklinde ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde düzenlenir. Yazılar üç nüsha (iki nüshasında isim, ünvan ve çalıştığı kurum belirtilmeden) ve bir CD olarak Editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.
5. Basılmayan yazılar yazarına iade edilmez.
6. Metindeki paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, sayfanın üstünden 4 satır aşağıda; alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (1 cm içeriden) konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik ünvan dışında başka unvan kullanılmaz.

7. Türkçe özet, başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra yer alır. Büyük harfle ve sayfanın ortasına gelecek şekilde Özet sözcüğü yazılır. Konunun Türkçe özeti 200 kelimeyi geçemez. Türkçe özetten sonra İngilizce özete yer verilir. Her iki özeti altında Anahtar Kelimeler-Key Words yazılır. Büyük harflerle yazılmış özet (Abstract) başlığının altına eserin yabancı dildeki adı küçük harflerle kaydedilir.

8. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Özet, Abstract, Giriş, İnceleme ve Sonuç şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Dipnotlar

9. Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi¹, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Halil Seyidođlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, s. 34.

b. Makaleler:

Yazar Adı, Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Ali Berat Alptekin, “Azerbaycan ve Türkiye’de Tanınan Ortak Aşıklar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1999, s. 33.

¹ Gerektiği hallerde yayınevi de verilebilir.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, s.17-21.

d. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Beytullah Yılmaz, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), s. 3.

Örnek: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Kaynakça Bağlacı

10. İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa numarası vererek , Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31).

Kaynakça

11. Sayfanın ortasına büyük harflerle KAYNAKÇA yazılacaktır. Kaynakçadaki eserler yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralandığından,

eserlere ayrıca sıra veya bölüm numarası verilmeyecek ve yazarların ünvanları kullanılmayacaktır. Kaynak listesi, Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

a. Kitaplar

Örnek: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi*, C. 1, İstanbul 1974.

b. Dergiler

Örnek: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Sayı: 19, Kasım 2001.

12. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

13. Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın ikiden fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde ikiden fazla gönderilmişse ilk ikisi dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

14. Makale, tercüme ve eleştirisi yayımlananlara 25 adet ayrı basım ile iki adet dergi verilir.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.

Not: Makaleler elektronik ortamda aşağıdaki ileti adresine gönderilebilir.
İleti: sobedergi@trakya.edu.tr

**TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTRUCTIONS TO AUTHORS**

Academic studies complies with the following requirements below are published in Trakya University Social Sciences Journal.

1. In order for any article to be published in Trakya University Social Sciences Journal, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

2. All researches subjected comparison of the products with their trade names are not in the scope of our journal.

3. While writing the papers, it is recommended to obey The Spelling Book of Turkish Language Society.

4. Manuscripts should be typed on A4 format (29/7x21cm) paper with 11 pt and 1 line space. They are arranged properly margined (6.2 cm from top, 5.5 cm from bottom, 4 cm from right, 4 cm from left, 5.2 cm from header, 5 cm from footer), and not exceeding 20 pages. The printed version manuscripts must be submitted to the editor as three copies (without including name, title and working institution in two copies) and along with a CD. Articles should not exceed 20 pages if not they may not published on the journal.

5. Unpublished articles are not sent back to the writer.

6. First line of the paragraphs in the text will start 1 cm from inside. Title of the article will be written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 4 lines empty space. Subtitles will be placed in accordance with the paragraph order (1 cm from inside). Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academic title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academic title of the writer, institution where he/she works (university,

faculty, department or others) should be written as footnotes at the bottom of the page. Any kind of titles are not used except for the academic titles.

7. Summary in Turkish is written just after the title and names of the writers. The word 'summary' is written with capital letters in the middle of the page. Turkish summary of the subject can not exceed 200 words. After summary in Turkish, summary in foreign language should take part. Key words are given at the bottom of the pages in both summaries in the same languages. Original name of the article is written in small letters below the title of 'Abstract' which is written in capital letters.

8. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order of Abstract, Introduction, Methods and Results.

Footnotes

9. Tags of resources used in the academic study are displayed at the end of the paper as footnotes. Resources exploited in the academic study are given in the first pass and in accordance with the order of the following detailed examples.

a. Books:

Author's Name, Last name , Name of the Book (italics), Printing,
Publisher² Place and Year of Publication, Page Number

Example: Halil Seyidođlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*,
Geliştirilmiş 9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, p.34

b. Articles:

Author's Name, Lastname, Title of the Article (in quotations), Title of the
Journal/Book (italics), Volume Number, Issue, Place and Year of
Publication, Page Number.

² Publisher can be given if necessary

Example: Ali Berat Alptekin, “Azerbaycan ve Türkiye’de Tanına Ortak Aşıklar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Volume 7, Ankara 1999, p: 33.

c. Journals and Annuals:

Publishing Institution, Title of the Publication (*italics*), Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, p: 17-21.

d. Internet-based Resources:

Author’s Name, Last name, Title of the document, Title of the Article (if available), Edition or File Number (if related), Address and Access Path, Date of Visit (in parenthesis). Page numbers are indicated if available. General footnote style is used according to the normal citation in the books and articles taken from internet environment. However, specified data applications are also stated.

Example: Beytullah Yılmaz, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), p.3

Example: Türkiye’nin Katılım Yönünde ilerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Connective References

10. References which are quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of “writer and year”, surname of the author, publishing date and page number.

a. If the name of the author is mentioned in the text, year of the references

must be written in brackets.

Example: Yıldırım (1996). or by giving the page number, Yıldırım (1996: 70-97).

b. In some cases, the name of the author can be given in brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 40-85)

c. If the references written by the same author in the same year are mentioned, it is given as below:

Example: Gates (1967a: 45-50 (1967b: 130-170).

d. If the references have two authors only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

e. If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

f. If the reference has more than two authors, the surnames are mentioned at first.

Example: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145)

g. In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalıoğlu , et al. (1995: 120-145)

h. The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the recent developments about this subject (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31)

References

11. In the middle of the page, REFERENCES are written in capital letters. As the references are listed alphabetically according to the author's surname, any sequence or category number is not given and the titles of the authors are not mentioned. List of references is given stating the Surname and Name of the Author, the Title of the Article if available (in quotations), The Title of the Journal or Book (*italics*), The Name Of the Editor or Translator if available, Volume, Issue, the number of the printing if it is published more than once, the Year and the Place of Publication. If more than one work of an author is used as references, they should be given from the oldest to the recent one.

a. Books

Example: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Volume 1, İstanbul 1974.

b. Journals

Example: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Number: 19, November 2001.

12. Pictures, figures, graphics belonging to the articles which will be sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not exceed the area of writing. Their sequence number and names are given below the each figure or graphic.

13. In one of the issues of the journals, more than two manuscripts of an author as the first name can not be published. If more than two manuscripts are sent in the terms, the ones except from the first and second are transmitted to the other issues.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2010 Cilt 12 Sayı 2 (335-345)

14. 25 separate editions with two journals are given to the authors whose articles, translations and critics have been published.

Note 1: For the subjects that are not available in the Publishing Principles of Trakya University Social Sciences Journal, more information can be obtained from Trakya University Social Sciences Institute The Rules and Principles for Writing Graduate Theses.

Note 2: Articles can be sent to the following e-mail address.
e-mail: sobe@trakya.edu.tr